

Літературный додатокъ „Дѣла“

---

БІБЛІОТЕКА ПИИЗНАМЕНИТШИХЪ ПОВѢСТЕЙ

підъ редакцією И. Белея

Томъ XL.

---

# ОЛІВЕРЪ ТВІСТЪ

ПОВѢСТЬ

ЖАРОЛЯ ДІКЕНСА

У ЛЬВОВѢ

Накладомъ редакціи „Дѣла“

Зъ друкарні Товариства имени Шевченка, підъ зар. К. Бедварского

1891.

## ГЛАВА ПЕРША.

Де и при якихъ обставинахъ родивъ ся Оліверъ  
Твість.

Мѣсто Мудфога славить ся, побѣчь иншихъ публичныхъ будынокѣвъ, такожь „Домомъ праца и захисту для бѣдныхъ“. Въ тѣмъ домѣ родивъ ся, тогдѣ а тогдѣ, дарма о дату, Оліверъ Твість. Лѣкаръ-цируликъ ввѣвъ его на той свѣтъ нужды и горя, але довго ще по тѣмъ дуже не бувъ певный, чи буде дитина жити, чи нѣ. Перше услѣвье житя — бддыхъ, а дитина довго не ворухнула навѣтъ грудьми, находилась на роздорожу сего и того свѣта. Если бы надъ нею були падькали ся печаливѣ бабки, запопадливѣ тѣтки, досвѣднѣ пѣстунки та высокоученѣ докторы, — то дитина безъ сумнѣву не пережила бы була й години. Але що коло неи не було нѣкого, кромѣ старои, заголомшенои пивомъ бабы и циркулика, котрый за контрактомъ повнивъ службу акушера, то Оліверъ наконецъ зазначивъ домашнымъ свѣй прихѣдъ на свѣтъ голоснымъ крикомъ. Коли се стало ся, молода блѣда женщина припѣдняла голову зъ подушки и скликнула слабымъ дрожащимъ голосомъ:

— Позвольте, нехай погляну на дитину и умру!

Лѣкаръ упоминавъ ей не говорити о смерти.

— Охъ, пане, — вповѣла баба, — коли отся молодиця постарѣсь такъ, якъ я, и приведе тринацатеро

дѣточокъ такъ, якъ я, зъ котрыхъ живе лишъ двое въ домѣ убогихъ, якъ я сама, — то не находили-бъ на ней такій сумнѣй думки. Будь супокѣйна, голубонько, и тѣшь ся тымъ, що стала матѣрю!

Розрада, бачилось, не помагала. Недужа похитала головою и простягла руки за дитиною. Лѣкаръ подавъ їй дитину. Она, сильно зворушена, притиснула холоднѣй бѣльї уста до чола дитины, провела руками по своєму лици, поглянула дико навкруги, здригнулась, упала навznakъ и — умерла.

— Вже по нѣй! — сказавъ лѣкаръ по недовгѣмъ даремнѣмъ заходѣ привести ея назадъ до жита.

— Бѣдна дитина! — сказала баба.

— Не треба посылати за мною, якъ буде кричати, — говоривъ лѣкаръ, натягаючи холоднокровно рукавички. — Оно буде мабутъ дуже неспокойне. Въ такихъ хвиляхъ давайте ему по-трохи кашки.

Взявъ капелюхъ на голову, але приступивъ ще разъ до лѣжка и сказавъ:

— Мати виглядала не зле. Зъ-вѣдки она?

— Ёи принесли вчера вечеромъ, — ѳдповѣла баба. — Знайшли ея, якъ лежала на улицѣ, а мусѣла зайти зъ-далека, бо черевики мала зовсѣмъ подертї. Але зъ-вѣдки прибула та куды йшла, не знае нѣхто.

Лѣкаръ похиливъ ся надъ покойницею и, пѣднѣявши лѣву ея руку въ-гору, мовивъ, покывуючи головою:

— Стара исторїя! Слюбной обручки не видко. Гмъ! Добра нѣчь!

Пѣшовъ на вечерю, а баба почала задѣгати дитину. Доси нѣхто не бувъ бы сказавъ, чи то дитина яко-го шляхтича, чи жебрака. Теперъ же убоге и споловѣле платье дому убогихъ заразъ указало на теперѣшне й будуче становище дитины въ свѣтѣ, цѣлу ея долю — си-

роты зъ дому убогихъ, на-пѣвъ заголожденной, збѣдова-  
ной, нѣкимъ не пожалуваной, всѣми погорджуваной.

## ГЛАВА ДРУГА.

### Першій дитинний лѣта Олівера Твіста.

За першихъ десять мѣсяцѣвъ „выкормлено“ Оліве-  
ра Твіста, а потѣмъ ѡддали его до філіи дому убогихъ,  
ѡддаленой три милѣ. Двацять до трицять другихъ та-  
кихъ малыхъ переступникѣвъ закона о убогихъ выхову-  
валось ту пѣдъ материнскимъ наглядомъ старшой жен-  
щины, котра дѣставала на кожного по пѣвосьма пенса  
тыжднево и малі росли анѣ занадто добре живлені, анѣ  
надто тепло одягані, анѣ пещені. Пѣвосьма пенса — то  
було досыть, але старуха була розумна и досвѣдна. Она  
знала, якъ легко дѣти могли бы перетяжити жолудокъ,  
знала, щѣ для нихъ добре, але ще лучше знала, щѣ до-  
бре для неи самой. Длѣятого она лишала значну часть  
для себе, въ найглубшѣй глубинѣ вынаходила ще глуб-  
шу, и тымъ доказала, щѣ докладно зглубила експері-  
ментальну філософію.

Кождый знае исторію о иншѣмъ експеріменталь-  
нѣмъ філософѣ, котрый поставивъ славну теорію, щѣ  
кѣнь може жити безъ ѣды. Сю свою теорію выказавъ  
такъ знаменито, щѣ въ живленю свого власного коня  
довѣвъ нарештѣ до одного стебла соломы на день, и  
безъ сумнѣву зробивъ бы бувъ зъ него незвычайно бы-  
стре, дуже и нѣчо не ѣдяче звѣря, коли бъ оно на двад-  
цять и чотири годинъ передъ днемъ свого цѣлковитого  
посту не було погисло. Наша старуха дуже часто при-  
мѣняла ту саму систему до дѣтей заведеня зъ подѣбнымъ



нещастьемъ, бо якъ-разъ коли вже зъ великимъ трудомъ довела до того, що дѣти при найменшій скѣлькости ѣды могли жити, — тогдѣ немало зъ нихъ изъ студени або голоду, потовченя або попареня умирало, переносились на той свѣтъ до своихъ батькѣвъ, котрыхъ за жия не знали.

Часомъ директоры заряджували неприємнї слѣдства, або присяжнї ставили прикрї допыты, та все була противъ того оборона въ свѣдоцтвѣ лѣкаря и сторожа. Першїй за кождый разъ поровъ тѣло и въ серединѣ не находивъ нѣчого (розумѣе ся само собою), а сторожь присягавъ усе такъ, якъ зарядови було приємно, и тымъ дававъ доказы великого самопожертвованя и щирости. Въ ряды-годы навѣдувавъ ся на філію и цѣлмй центральный зарядъ, а днемъ попередъ пославъ сторожа, щобы заповѣвъ ревизію. Дѣти выглядали тогдѣ все добре и чисто, а чого-жь можна було бѣльше бажати?

Оліверъ Твистъ въ осмїй роковины уродженя бувъ блѣдою, слабосильною, невеличкою дитиною, але духъ въ нѣмъ бувъ здоровый и сильный та й, завдяки строгій діетѣ заведеня, мавъ доволъ простору розширювати ся. День своихъ уродинъ празнувавъ Оліверъ въ комѣрцѣ на углье, котру по спорѣй пайцѣ ударѣвъ призначили ему за те, що бѣдваживъ ся бути голоднымъ, — ажъ наразъ добросердечна панѣ Маннѣ побачила, що сторожь панъ Бумбль наближае ся до фѣрты бѣдъ ограда, и немало злякала ся.

— Охъ, Боже! то вы, пане Бумбль? — скликнула она крѣзь ѣкно, нѣбы-то дуже урадувана. — Сузанно, принеси но заразъ Олівера, та й тамтыхъ двоухъ хлопцѣвъ и прихари ихъ... Охъ, якъ довго вы не показувались, пане Бумбль!

Але панъ Бумбль лютевъ ся дуже, що бнѣ, уряд-

никъ, мусить такъ довго ждати, заки отворять браму, тымъ бѣльше, коли приходитъ въ справахъ заведеня. Але панѣ Маннѣ знала вже солодкими словечками та сильнымъ напиткомъ приборкати его такъ, що ѡнъ по коротенькомъ ѡдмаганю принявъ чарочку. Тогдѣ пристунивъ до орудки.

— Правда, панѣ Маннѣ, що Оліверъ Твістъ сегодня скѡнчивъ якъ-разъ вѣсѣмъ лѣтъ?

— Люба дитина! нехай его Богъ благословить!  
— перебила панѣ Маннѣ и почала запаскою отирати очи.

Панѣ Бумбль вѣвъ дальше:

— Мимо обѣцанныхъ десять фунтовъ штерлінговъ нагороды, потому двадцать фунтовъ, мимо надлюдскихъ заходѣвъ заряду, не були мы въ силѣ розвѣдати ся анѣ кто его батко, анѣ про мѣсеце побуту, имя або станъ матери.

— А якъ же то стало ся, що ѡнъ має прѡзвище?  
— спытала панѣ-господиня.

Сторожъ вказавъ палцемъ на груди и ѡдказавъ:

— То я ему вынайшовъ!

— Вы пане Бумбль?

— Я, панѣ. Мы называемо нашихъ знайдѣвъ пѣсля азбуки. Послѣдному дѣстало ся „С“ — я назвавъ его: Свубль. Сему припало „Т“ — отъ и Твістъ. О, я маю прѡзвища въ запасѣ ѡдъ „А“ до „V“. А скѡнчу до послѣднои, то зачинаю зновъ зъ кѡнця.

— Справдѣ, якѣ вы ученѣ, пане Бумбль!

— Ну... Але досыть о тѡмъ. Оліверъ уже теперь за старый тутъ лишати ся, тожъ коллегія постановила взяти его зъ-вѣдси назадъ. Я самъ пришовъ по него. Де ѡнъ?

Панѣ Маннѣ выбѣгла, а за хвилю вернула зъ Оліверомъ, котрого за той часъ вымыли и приодягнули.

— Поклонись панови, Олівере! — сказала.

Оліверъ низенько поклонивъ ся сторожеви, що сядѣвъ на крѣселѣ, и его трикутному капелюхови на столѣ.

— Олівере, підешъ зѣ мною? — запытавъ его поважно Бумбль.

Оліверъ хотѣвъ ѳдповѣсти, що ѳнъ якъ найрадше пѳйшовъ бы зѣ вѳдси зѣ кимъ-небудь, але припадкомъ пѳднявъ очи на паню Маннѣ, котра станула за крѣселомъ сторожа и грѳзно нахмурена нахивувала кулакомъ. ѳль знавъ дуже добре, що се значить.

— А она пѳйде такожъ зѣ нами? — запытавъ Оліверъ.

— Нѣ, того не може бути, — ѳдрѣкъ Бумбль, — але она часомъ буде тебе ѳдвѣдувати.

Ся вѣсть не була великою ѳдрадою для хлопця. Та, мимо молодыхъ лѣтъ, мавъ на тѳлько розуму — удавати, мовъ-бы ему прикро приходилося сей дѳмъ опускати. А й безъ того за-для голоду та недавныхъ побѳвъ до слѣзъ було ему дуже ѳлизенько. Панѣ Маннѣ обняла его кѳлькама наворотами и дала ему — а того ѳнъ найбѳльше потребувавъ — здоровый кусокъ хлѣба зѣ масломъ, щѳбы зайшовъ на мѣсце не голодный.

Зѣ кускомъ хлѣба въ рукахъ покидавъ Оліверъ то мѣсце, де нѣ одинъ промѣнъ ласкавого погляду не освѣтивъ темрявы першихъ его дѣтячихъ лѣтъ. А однако ѳнъ розплакавъ ся зѣ дѣточого жалю, коли ворота за нимъ зачинилися. Лишавъ же-жь ѳнъ своихъ товаришѣвъ недолѣ, одинокихъ другѳвъ, якахъ зазнавъ въ житю, и першій разъ, ѳдъ коли пробудила ся въ нѣмъ свѣдомѳсть, почувъ свою самотнѳсть, сирѳтство на широкѳмъ свѣтѣ.

Пришли до дому убогихъ. Бумбль ввѣвъ Олівера до великой побѣженои комнаты, де якъ-разъ ѳдбувалося

засѣданье За столомъ сидѣло вѣсьмохъ до десятиохъ товстыхъ панѣвъ. Найгрубшій панъ зъ округлымъ, червонымъ лицемъ, — ѳнъ проводивъ засѣданю, — почавъ переслуханье :

— Якъ ты зовешъ ся, хлопче ?

Побачивши такъ богато панѣвъ, Оліверъ залякавъ ся до безпамяти. Бумбль старавъ ся оживити его здоровымъ штовханомъ палицею. Хлопчина почавъ плакати ѳдповѣдавъ тихо и поволи. Щобы ему привернути ѳдвагу, уживъ оденъ панъ, въ бѣлѣй камізольцѣ, знаменитого способу : назвавъ его дурнемъ.

— Хлопче, — обѣзвавъ ся проводячій, — слухай, що я тобѣ буду казати. Ты чей знаешъ, що ты сирота ?

— А що то таке, пане ? — запытавъ нещастный Оліверъ.

— Не дурный же хлопецъ ? Я заразъ пѣзнавъ, — вповѣвъ панъ въ бѣлѣй камізоли.

— Але чей-же знаешъ, — заговоривъ зновъ провѣдничій до Олівера, — що въ тебе нема нѣ батька нѣ матери, та що тебе выховавъ дѣмъ для убогихъ ?

— Знаю, — ѳдповѣвъ Оліверъ плачучи гѣрко.

— Чого-жь ты реवेशъ ? — запытавъ панъ въ бѣлѣй камізоли.

Оно й справдѣ було дуже дивно, що Оліверъ плакавъ.

— Сподѣваюсь, що ты каждого вечера мовишь молитву, — вмѣшавъ ся иншій панъ грубо, — и молишь ся за тыхъ, котрѣ тобѣ дають ѣсти и про тебе дбають ?

— Молюсь, пане ! — прошептавъ Оліверъ.

— Мы казали тебе привести сюды на то, щобы ты учивъ ся якого користного ремесла, — сказавъ провѣдничій. — Завтра о шестѣй годинѣ рано почнешъ скубити клоче.



Потѣмъ вывели Олівера и бѣнъ хлипавъ доти, доки не заснувъ. На щастье для него, якъ-разъ недавно передъ тымъ ѡдкрыла коллегія, що за богато люнѣхѡвъ, способныхъ до работы и зарѡбку, уважав собѣ дѣмъ убогихъ за якійсь рай, и ддятого выдала розпорядокъ — спинити наплывъ убогихъ. Не смѣло бути въ заведеню нѣякихъ выбагѡвъ, розлучували супругѡвъ одно ѡдъ одного, ѡддѣлювали родичѡвъ ѡдъ дѣтей и таке инше.

Хата, въ котрѡй ѣли хлопцѣ, подобала на кухню, а начальникъ кухнѣ роздѣлявъ имъ зъ месячного кѡтла порціи ѡвсяної юшки, кождому повне горня, и нѣчого бѡльше, — хѣба въ недѣлю и свята додавали ще по невеличкому кусникови хлѣба. Горнятъ не треба було мыти нѣколи, бо хлопцѣ чистили ихъ усе ложками доти, доки не стали чистѣ, та ще й облизували ложки та пальцѣ. У дѣтей бував завсѣгды дуже добрый апетнтъ. Оліверъ и его товаришѣ выдержали три мѣсяцѣ голодову дѣсту, але довше вже не були въ силѣ. Оденъ хлопець, на свои лѣта дуже великѣй, сынъ бувшого кухаря, сказавъ ившимъ, що если не дѡстане що днини по два горнята юшки, то не ручить, чи за коротшѣй або довшѣй часѣ не зѣѣсть своего товариша, що спавъ коло него, малого слабосилого хлопчину. Его очи блукали дико, мовъ у збожеволѣлого. Зголодженѣй хлопцѣ повѣрили, зѡбрались на нараду и постановили тягнути льѡсъ, хто по вечери має пѡйти до начальника кухнѣ и просити ѡ бѡльше. Льѡсъ выпавъ на Олівера Твѣста.

Надѡйшовъ вечеръ. Начальникъ кухнѣ станувъ коло кѡтла, роздавъ юшку, и почала ся широка молитва надъ вузонькою стравою. Страва зникла въ мѣтъ, и дѣти почали щось шептати мѣжъ собою, кивати на Олівера, а тѣ, що сидѣли коло него, стали его поштовхувати. Голодъ казавъ ему забути на всѣ сумнѣвы и огляды.

Вставъ, приступивъ зъ тарѣлкою и ложкою до начальника кухнѣ и, очевидно зъ страхомъ, сказавъ :

— Выбачте, пане, я бы просивъ ще троха...

Товстѣй, червонопикій начальникъ кухнѣ поблѣдъ, вытрѣщивъ очи на малого бунтѣвника, мовъ заголомшениый зъ дива, ажъ мусѣвъ тримати ся кѣтла. Оліверъ повторивъ ще разъ свою просьбу, трясучись зъ боязни. Теперъ начальникъ кухнѣ пришовъ уже до себе, луснувъ хлопця ложкою по головѣ и голосно закликавъ сторожа.

Якъ-разъ було тогдѣ засѣданье коллегіи и Бумбль, незвычайно зворушениый, здавъ панамъ справу: Оліверъ Твістъ зажадавъ бѣльше.

Коллегія обурилась.

— Мы мабуть эле зрозумѣли, — заговоривъ панъ Лямкинъ, — якъ то? кажете: бнѣ зажадавъ, зѣѣвши свою приписану порцію?

Бумбль потвердивъ.

— Згадаете мое слово, панове, той хлопчиско колись повисне, — обѣзавъ ся панъ въ бѣлѣй камізоли.

Панове ѣдбули дуже поважну нараду, а наслѣдкомъ ви було, що Олівера треба замѣнути, а ѣдтакъ оголосити нагороду пять фунтѣвъ для того, хто бы взявъ собѣ Олівера Твіста. Иными словами: хто-будъ, хто потребувавъ хлопця або побѣгайка до якого-небудь ремѣсла або занятя, мѣгъ взяти собѣ Олівера Твіста.

---

## ГЛАВА ТРЕТЯ.

**Якъ то Оліверъ Твістъ туй-туй не дѣставъ посады, котра зовсѣмъ не була бы синекурою.**

Если-бъ Оліверови було йшло о те, щобы самъ здѣйствивъ вѣщунство пана въ бѣлой камізоли, то бо-дай мавъ на те досыть часу, бо пересидѣвъ у-зѣпертѣ вѣсѣмъ днѣвъ. Але щобы въ тюрмѣ повѣситись, хибувало ему по перше платка до носа — хустина до носа була выклята якъ выбагливѣсть — а по друге, ѳнъ бувъ ще за-надто дитина. ѳнъ лише цѣлый день плакавъ, а засыпаявъ, коли вже знемѣгъ ся. Мѣжь тымъ дбали о те, щобы Оліверови не хибувало руху, товариства та релігійной потѣхи. Бумбль провадивъ его що-рана до кирницѣ, а й безъ того ѳнъ за-для студени мусѣвъ бѣгати въ вязници ѳдъ кута до кута. День-у-день Бумбль вводивъ его до вдалнѣ, де були всѣ хлопцѣ, и тутъ при всѣхъ частували его рѣзками на осторогу и для примѣру другимъ. Бумбль тащивъ его що вечера до сиѣльной молитвы, въ котрѣй умѣщено для хлопцѣвъ ще спеціальный уступъ: „Боже, учини зъ насъ добрыхъ, вдоволеныхъ та слухняныхъ, стережи насъ передъ злобою Олівера Твіста...“

Коли такъ зъ Оліверомъ дѣяло ся, переходивъ одного ранку въ своихъ орудкахъ коминарь, панъ Гам-фільдъ, по-при дѣмъ убогихъ. ѳнъ сушивъ собѣ голову, а по-при те й своего осла, бо не мѣгъ анѣ рушь вынай-ти способу, ѳддати довгъ кѣлькохъ фунтѣвъ, за котрый его дуже тиснули. На брамѣ була прибита звѣстна оповѣстка дотычно Олівера — коминарь прочитавъ и зрадѣвъ. Обѣцювали суму, якои ѳнъ якъ-разъ потребувавъ. Знаячи діету въ домѣ убогихъ, ѳнъ не дуже журивъ ся додаткомъ — хлопцемъ. ѳнъ не сумнѣвавъ ся, що хло-

пець мусить бути делікатный и досыть стрункій, а такій якъ-разъ надає ся до тѣсныхъ коминѡвъ и каголь.

Коминарь увбйшовъ до дому, казавъ оповѣстити панамъ директорамъ о своімъ приходѣ, заявивъ имъ, що потребує ученика до поважного интересу коминарства, и предложивъ, чи бы ему не ѡдступили того хлопця, про котрого стоить въ оповѣстцѣ.

Та пану Ляймбкінови не подобалось се ремѣсло, а й другій панъ покликавъ ся на примѣры, що хлопцѣ задушували ся въ коминахъ.

— Е, то стало ся лишъ длятого, — сказавъ Гамфільдъ, — бо солома, яку запалили, мусѣла бути вохка. Хлопцѣ, панове, упертї и лѣнлюхи; добрый огонь розвеселяє ихъ и не дає въ коминѣ заснути, або будять ихъ, коли заснули...

Панови въ бѣлѡй камізоли подобалось се поясненье, але панъ Ляймкінъ мавъ ще бѣльше замѣтѡвъ. Мѣжь тымъ директоры стали нараджувати ся, по тихо, такъ що коминарь зачувавъ лише урывчато слова: „ощаднѡсть“, „выдатокъ“... Наконецъ заявили коминареви, що на его предложенье не можуть згодити ся.

Панъ Гамфільдъ не хотѣвъ заходити въ довгї переговоры. Панове були бы допытувались, а при тѡмъ легко зновъ могла зѡйти бесѣда на те, що вже три чи чотири хлопцѣ, якъ ему закидувано, у него взремѣслѣ погубли. Отже лагодивъ ся вже ѡдходити.

— Такъ, панове, не дасте таки того хлопця до мене? — запытавъ ѡнъ ще разъ, задержавшись при дверехъ.

Ѡдповѣли ему, що коминарство — ремѣсло нездале и ѡнъ бодай не доставъ бы цѣлон нагороды, яку назначено. Тогдѣ Гамфільдъ почавъ торгъ, сцустивъ десять, потому зновъ десять шїллїнгѡвъ, — нарештѣ добито тор-



гу и Бумблеви поручили завести Олівера Твіста до мирового судья, чтобы урядово затвердивъ угоду.

Бумбль пѣйшовъ до Олівера, повѣдомивъ его о будучей его доли и упоминавъ, чтобы бувъ вдячный заведеню, котре поносить такъ великій выдатки, чтобы его, такъ нужденну сироту, вывести въ люде. Оліверъ тѣльки плакавъ. Бумбль вылаявъ его, прозвавъ его дурнемъ, наказавъ строго, щѣ мае ъдповѣдати на пытаня мирового судья, и казавъ ему йти зъ собою. Пань! Ляймкинъ и коминарь уже ждали. Бумбль представивъ Олівера и Оліверъ поклонивъ ся ще низше якъ звычайно, бо ънъ ще доси не видѣвъ панѣвъ зъ напудрованными перуками.

— Отже сей хлопецъ хоче бути коминаремъ? — запытавъ судья.

— На силу пре ся, — сказавъ Бумбль — на силу, благородный пане! Якъ бы мы завтра ъддали его до иншого ремѣсла, ънъ бы позавтру зновъ утѣкъ.

Судья звернувъ ся до коминаря.

— А вы ъбѣцуете обходити ся зъ нимъ добре, порядно годувати, одягати и взагамѣ, що до васъ належить?

— Я вже разъ сказавъ, що хочу, то й при тѣмъ стою, — ъдповѣвъ коминарь грубо.

— Ваша бесѣда, друже, грубовата, але менѣ баचितь ся, вы чесный, отвертый чоловікъ, — замѣтивъ судья и вже забиравъ ся пѣдписати дотычный документъ... въ-тѣмъ впало ему въ око, що Оліверъ дрожавъ цѣлый а на лици его ъдбивавъ ся перелякъ. Судья ъдложилъ перо, поглянувъ на Ляймкина, котрый зъ заклопотаня взявъ ся до табаки, нахиливъ ся по-надъ стѣлъ и промовивъ до Олівера такъ сердечно, що хлопецъ здрогнувъ ся, почавъ дрожати ще бѣльше и розплакавъ ся. Судья

осмѣлививъ его и кѣлька разѣвъ казавъ, щобы выявивъ безъ страху усе, щѣ має на серци.

Оліверъ упавъ на колѣна, піднявъ зложені руки, и хлипаючи благавъ, нехай его назадъ ѡдведуть у темну вязницю, морять голодомъ, бьють, навѣть на смерть убьють, тѣлько нехай не ѡддають его тому страшному чоловѣкови.

Бумбль почавъ удавати несказане здивованье и обуренье, та судья велѣвъ ему мовчати. Бумбль запытавъ, чи судья его мавъ на думцѣ, а той повторивъ ще разъ свѣй наказъ. Бумбль страшно зъумѣвъ ся й обуривъ ся. Ему наказують — мовчати!

— Я не можу потвердити той угоды, — заявивъ мировой судья, неприязно ѡдеунувши папѣръ ѡдъ себе.

— Надѣюсь, — почавъ икаючо п. Ляймкінъ — що вы не схочете, лише на основѣ свѣдоцтва сего хлопчины, гадати, що дирекція поступає не такъ, якъ повинна.

— Я, яко мировой судья, не маю права выдавати про те гадки, — ѡдрѣзавъ судья. — Берѣть хлопця назадъ та й обходѣть ся зъ нимъ по людски. Се мабуть ему здалось бы.

Другого ранку вивѣшено на брамѣ въ-друге оповѣстку, що хто возьме собѣ Олівера, дѣстане пять фунтовъ штерлінгѣвъ.

## ГЛАВА ЧЕТВЕРТА.

**Оліверъ Твістъ починає нове житье мѣжь домоваинами.**

Директоры наказали Бумблеви розвѣдати ся, чи часомъ якій мореплавецъ не потребує хлопця, — якъ то буває, що хто захотѣвъ позбути ся молодшого сына або

сироты, то старавъ ся послати на море. Бумбль якъ-разъ вертавъ ся, коли зустрѣвъ підприємця похоронного, котрый мимо свого ремѣсла, любивъ таки жартувати.

— Ось тѣльки взявъ я мѣру зъ двоухъ жѣнокъ, що померли вчера въ вечеръ — сказавъ панъ Соерберрі до Бумбля, частуючи его зъ табакирки, гарненького моделю патентованои домовины.

— Вы ще гараздъ забогатѣете, пане Соерберрі, — замѣтивъ Бумбль.

— Давъ бы Богъ! Кобы ваші директоры лучше платили...

— Але-жь бо ваші домовины дуже малі, пане Соерберрі.

— При новѣмъ распорядку о ѣдѣ въ вашѣмъ закладѣ зовсѣмъ не треба бѣльшихъ...

Бумблеви не по нутру була ся розмова и длятого старавъ ся звернути ея на иншій предметъ. Почавъ бавити ся гузикомъ ѡдъ сукманы, на котрѣмъ бувъ вытисненый емблемъ институтскій — милосердный Самаританинъ — и заговоривъ о Оліверѣ. Панъ Соерберрі якъ-разъ потребувавъ хлопця до прислуги, длятого Бумбль завѣвъ его заразъ до директорѣвъ. Дѣло покѣнчили скоро. Оліверъ мавъ ще того самого вечера пѣйти до него „на пробу“. То значило, що майстеръ даного ему зъ закладу хлопця може держати у себе на науцѣ вѣлька лѣтъ и робити зъ нимъ що захоче, коли по короткѣмъ часѣ пробы побачить, що хлопець ему досыть робить, а мало вѣсть, отже не коштуе богато. Малому Оліверови сказали, що если не пѣйде добровѣльно або коли ще разъ покаже ся въ закладѣ, то его здорово поцѣбуютъ а ѡдтакъ ѡддадутъ на корабель, де ѡнъ мусить утопити ся. Олівера зворушило се такъ мало, що

всѣ узнали его] теперь уже за зове́мъ пропащаго. На дѣлѣ-жъ Оліверъ мавъ не за мало, а за богато чувства, то́льки звѣстный обходъ зъ нимъ приголомшивъ его и на часину зове́мъ притупивъ. Бумбль повѣвъ Олівера до пана Соерберрі, а по дорозѣ ставъ наказувати его по своѣй методѣ. Оліверови выступили на очехъ слезы.

— Чого плачешь, бовване? Нѣ, я таки правду казавъ, що ты найгѣрше, найневдячнѣйше сотворѣнне на свѣтѣ. Що тобѣ? Говори!

— Охъ, я такой полишенный, пане, такой одинокій! Всѣ такъ ненавидять мене. Зѣ мною такъ, якъ бы я от-туть гинувъ и мусѣвъ згинути! — и дѣтвакъ притиснувъ руку до сердца и глянувъ вохкими очима въ лице своего провѣдника.

Бумбль закашлавъ ся, бѣтакъ сказавъ:

— Ну, ну, ведись лише порядно..

И мовчки поѣшли дальше.

Коли прийшли до дому, панъ Соерберрі промовивъ несмѣливо до свои неконче ладной жѣнки:

— Отсе той хлопець, про котрого я тобѣ говоривъ.

— Господи! та такой малый! — скрикнула панѣ Соерберрі.

— Ну, що правда, малый — сказавъ Бумбль, спозираючи дуже неохотно на Олівера, немовъ-бы то его вина, що онъ не бувъ бѣльшій, — але ще вырасте.

— О, певно, на нашѣй вѣдѣ! — бѣрубала панѣ Соерберрі розлючено. — Я не бачу, чтобы на дѣтяхъ зъ закладу можна заощадити; они все коштуютъ бѣльше, нѣжъ варта. Коли-жъ мужчины думаютъ, що они все знаютъ найлѣпше...

Она штовхнула Олівера по схѣдцяхъ до темной нужденной кухѣ и сказала неопрятнѣй служниці, чтобы



ѣму дала з'ѣсти те, що було полишене для пса, котрый не прийшовъ до дому.

О, кобы то не одинъ, у кого кровь якъ лѣдъ, серце якъ камѣнь, а прецѣнь ѡнъ присвоює собѣ право говорити за добро або горе убогихъ, и справдѣ говорить — кобы то ѡнъ бувъ видѣвъ, якъ хлопчина прямо пожиравъ те, чого навѣтъ собака на хотѣла! Тымъ то приятелямъ людскости побажати бы такой и не инакшою дієты!

Панѣ Соерберрі приглядала ся хлопцеви зъ жахомъ и мовчки. Овъ переставъ ѣсти, вычистивши миску до дна.

— Ну, прецѣнь уже скѡнчивъ! — сказала она. — Теперъ ходи, спати будешъ въ склепѣ пѡдъ столомъ. Чей же не буде тобѣ боязко ночувати мѣжь домовинами? Якъ собѣ схочешъ, а иншого мѣсяца для тебе нема.

Несмѣло поступавъ Оліверъ послушно за своєю новою панею.

---

## ГЛАВА ПЯТА.

**Оліверъ середъ нового окруженя и при одиѡмъ похоронѣ.**

Коли Оліверъ оставъ ся самъ въ склепѣ похоронного предприѣмця, поставивъ лямпу и ставъ спозирати довкола зъ трепетомъ и тревогою. По серединѣ комнаты стояла нова, майже готова домовина. Готові вже дошки, поспирани довокола стѣнъ, выглядали при млавѡмъ свѣтлѣ, немовъ які духи. По земли валяли ся великі цвяхи, трѣски, шматки чорного сукна та емблемы на домовину. На стѣнѣ по-надъ столомъ висѣвъ страшный образъ — змальований похоронный похѡдъ. Въ комнатѣ

було дуже душно, Оліверови здавалось, що се гробовый воздухъ, а порожне мѣсце подъ столомъ, де було его леговиско, виглядало ему, мовъ челюсти гробу.

Не лишъ тоті чувства непокоїли Олівера. Онъ чувъ ся одинокимъ и опущенимъ на свѣтѣ, а хотяй не чувъ жалю по розлуцѣ зъ товаришами, то таки ему було тяжко на серцю. А якъ влазивъ на своє вузке леговиско, то бажавъ собѣ, щобъ оно ему стало за домовину, щобъ его зъ-вѣдси понесли на кладовище: тамъ росла бы по-надъ нимъ висока неподвижна трава и шелестѣла бы при подувѣ вѣтру, а сумный гомѣнь старого дзвона наводивъ бы на него красні привиды въ его солодкѣй дрѣмотѣ.

Раннимъ-раномъ грѣмкѣй стукъ до дверей розбудивъ его зъ неспокѣйного сну. Онъ схопивъ ся и побѣгъ ѳдчиняти дверѣ. Зъ гукомъ-стукомъ увѣйшовъ до комнаты хлопець, богато бѣльшій ѳдъ Олівера, и остро та влѣзливо ставъ розпытувати его, чи онъ новыи ученикъ, кѣлько має лѣтъ и т. и. Боязко и невинно запытавъ его Оліверъ, чи онъ може потребуе домовины.

— Чекай, — ѳдповѣвъ той гнѣвно, — небавомъ ты самъ потребувати-мешъ домовины, коли собѣ жартуешъ зъ тыхъ, що мають право тобѣ розказувати. Чи знаешъ ты, хто я? Я Ной Кляйполь, а ты мѣй слуга, пане безбачченку! Повѣдчиняй ѳконницѣ, дармоѳде!

Оліверъ зробивъ, що ему казали, а небавомъ потѣмъ вѣйшли до комнаты панъ и панѣ Соерберрі. Оліверъ и его новыи тиранъ пѣйшли до кухнѣ на свѣданье. Кухарка Чарльота доглядала Ноя добре, а про Олівера не дбала; его ще загнавъ Ной въ темный кутъ та глузувавъ собѣ зъ него не въ мѣру.

Ной бувъ вѣльнымъ ученикомъ а не сиротою зъ дому убогихъ. Онъ знавъ дуже добре себе, якого онъ роду; родичѣ его мешкали въ сусѣдствѣ. Мати була

прачкою, а отецъ вѣчно запитымъ, ѡдставнымъ воякомъ. Знакомѣ хлопцѣ склеповѣ прозывали Ноя згѡрдно „ка-машею“ и иными словами, але ѡнъ зносивъ все те мовчки. За те тымъ радше и тымъ зухвалѣйше знуцавъ ся ѡнъ надъ слабшимъ и безрѡднымъ и на такого дививъ ся ѡнъ дуже зъ горы... Що за пышный матеріаль до розважуваня любви вдачи людской, котрой прикметы показываютъ ся такъ у знатного лѡрда, якъ и у хлопця жебручого!...

Оліверъ проживъ уже у пана Соерберрі три чи чотири тыжднѣ, коли ѡнъ разъ въ розмовѣ зъ жѣнкою згадавъ за хлопця.

— Той Оліверъ выглядає справдѣ добре.

— Не диво, — ѡдповѣла ова, — бо вѣсть добре.

— Яке у него незмѣрне меланхолійне лице, а такий все засумований, що мѡгъ бы бути знаменитымъ „нѣмымъ“.\*)

Жѣнка зъ пѡдивомъ глянула на чоловіка, а ѡнъ говоривъ дальше:

— Я думаю, не при старшихъ, але при дятячихъ похоронахъ бувъ бы добрый. То щось буде нового, якъ такихъ малыхъ нѣмыхъ уставить ся, заробити щось на томъ можна.

Пани Соерберрі подобалась тая гадка, тѡлько зробила замѣтку, чому ея недотепный чоловікъ не вправъ давнѣйше на тую думку. Отже панъ Соерберрі рѣшивъ зазнакомити Олівера зѡ всѣми тайнами похоронного предпріяня и заразъ уже до першого похорону, який пригодить ся, взяти его зъ собою. На нагоду не треба було

---

\*) Слуга предпріяемця похоронѡвъ, котрый мовчки стоить передъ домомъ жалобы.

довго ждати, бо вже за півъ години прийшовъ Бумбль и замовивъ новий похоронъ.

Соерберрі запорядивъ потрібнїй приготоваия и взявъ Олівера зъ собою. Пѣйшли до вказаного дому взяти мѣру на домовину. Тутъ представивъ ся ихъ очамъ видъ найстрашнѣйшой нужды. Олівера, хотъ онъ уже досыть навикъ до нужды, сей видъ вразивъ безконечно прикро.

Другого дня, холодного и слотного, они зновъ зайшли до хаты мерця. Трупа вложено въ домовину и на все даный бувъ розпорядокъ. Панъ Соерберрі сказавъ тымъ, що мали мерця нести, нехай спѣшать ся и на священника не чекають, бо й такъ уже пѣзно. Тѣ поспѣшили зъ домовиною майже бѣгцемъ и Оліверъ мусѣвъ бѣгти, щобы поспѣвати. Священника ще не було. Домовину зложено тымчасомъ въ кутѣ цвинтаря при гробѣ, а панъ Соерберрі и Бумбль зайшли до закрестїи, сѣли собѣ при огнику и взяли читати газеты.

Въ якои пѣвъ години появивъ ся священникъ. Бумбль роздѣгнавъ уличныхъ хлопцѣвъ, котрї забаву робили собѣ зъ того, що перескакували черезъ домовину. Священникъ ѡдчитавъ скоренько похороннїй молитвы и пѣйшовъ. Домовину спущено до гробу, присыпано землею, и всѣ стали розходити ся домѡвъ.

— Ну, Олівере, якъ тобѣ сподобало ся? — запытавъ панъ Соерберрі.

— Дякую, пане, досыть добре, — ѡдповѣвъ пиняво Оліверъ, — але, правду сказати, не дуже добре.

— Зъ часомъ привыкнешъ — сказавъ предприемець, — потому вже зовсѣмъ нѣчо...

Оліверъ радъ бувъ дѣзнати ся, кѡлько панъ Соерберрі потребувавъ часу, заки навикъ до того всего, але



не смівъ пытати ся. Онъ вертавъ зъ своимъ паномъ до дому и думавъ о тѣмъ, що видѣвъ и що чувъ.

## ГЛАВА ШЕСТА.

### Рішучій выступъ Олівера.

Настала тогдѣ якъ-разъ нездорова пора и Оліверъ мавъ нагоду въ кѣлькохъ тыждняхъ набрати багато досвѣду. Успѣхи остроумной спекуляціи пана Соерберрі перейшли всѣ єго ожиданя. Найстаршій люде не затирили, щобы коли тѣлько дѣтей умирало на кѣрѣ, якъ тогдѣ, а Оліверъ въ капелюсѣ зъ чорными, по колѣна сягаючими биндами, ѡдводивъ на кладовище оденъ похоронъ за другимъ. Матерѣ невмѣру подивляли єго и були несказано зворушені. А що онъ мусѣвъ часто ходати зъ своимъ паномъ и на похорони дорослыхъ, щобы навчитись рѣвнодушности и панованя надъ собою, такъ потрібного для взѣрцевого предприємця похоронѣвъ, то мавъ онъ часто нагоду видѣти, якъ багато людей спокѣйно пѣддає ся судьбѣ и показує велику силу духа въ такъ тяжкѣмъ горю и по такѣй втратѣ.

На прикладъ хоронивъ панъ Соерберрі яку стару, богату даму, або старого, богатого пана. А той панъ мавъ багато сестрѣницѣвъ та сестрѣницъ, братанкѣвъ та внукѣвъ, котрѣ пѣдчасъ єго слабости не могли собѣ ѡдрады найти, а навѣтъ въ очахъ великои, а неразъ и дуже великои публички не могли запаувати надъ своимъ жалемъ. Але рѣдко коли лучало ся, щобы они мѣжь собою не були такъ веселі, якъ сего собѣ лишъ бажати можна; безжурній и вдоволеній розмовляли они мѣжь собою, або й смѣяли ся, якъ коли-бъ они нѣколи не за-

знали ніякого смутку. Чоловіки переносили утрату своїх жінкохъ зъ лицарскимъ спокоємъ, а жінки надягали по своїхъ чоловікахъ жалобні сукні въ такій способъ, якъ коли бь черезъ те бажали робитись приманливими, а не заявляти свою печаль. Богато пань и пановъ, котрі при похоронѣ, здавалось, божеволѣють зъ роспуки, утихомирювались вже по дорозѣ до дому, и тільки выпили чай, ставали вже зовсѣмъ спокійні. Все му тому приглядатись було приємно и поучаючо и Оліверъ глядѣвъ на се зъ великимъ подивомъ.

Не можу на певно сказати, чи примѣръ такъ многихъ терплячихъ горе настроивъ Олівера до терпеливости и ризиґаціи, але то скажу, що вінъ цѣлыми тижнями зносивъ покѣрно наруги и знущаня одъ Ноя, котрый изъ зависти стававъ ся що-разъ бѣльше завзятымъ супротивъ него. И Чарльота обходила ся зъ Оліверомъ зле, бо такъ робивъ Ной, и пань Соерберрі була его ворожицею, бо ви чоловікъ поступавъ зъ нимъ досыть людяно. И такъ при тыхъ ворогованяхъ и при безнастанныхъ трудахъ похоронныхъ Оліверови не було зовсѣмъ такъ выгѣдно, якъ тому поросяти, що за-для недогляду замкнено его въ коморѣ одного бровару.

Теперь же мусимо розказати о одной пригодѣ, котра, хоть сама собою маловажна, спровадила велику зміну въ Оліверѣ самомъ и въ его доли.

Разъ въ полудневій порѣ въ кухни мучитель Ной почавъ допѣкати Оліверови ще бѣльше, якъ звычайно, и очевидно задумавъ роздрочити его до безпамяти такъ, щобы ажъ плакавъ. Тѣльки-жь се довго ему не удавалось. Наконецъ Ной сказавъ жартомъ, що вінъ не залишить приглянутись, якъ Олівера будуть вѣшати, а потѣмъ додавъ :

— Тільки що на те скаже твоя мати?.. Якъ же їй поводити ся?

— Моя мати померла, — відповів Оліверъ, розчервонівши зъ лютої, — и не важь ся мені про неї сказати нічого злого!

— А зъ чого-жь она померла? — пытавъ Ной дальше.

— Зъ горя и зъ муки серця. Такъ сказала мені одна наша стара бабуся, — відповів Оліверъ, наче розмовляючи більше зъ самимъ собою, ніжъ відповідаючи на питання Ноя. — Мені бачить ся, я розумію, що то значить на те умирати...

По его лиці сточила ся сльоза. Ной засвиставъ веселу арію и повівъ дальше:

— За кимъ ты плачешь? — за своєю матірью?

— Не смій говорити мені про неї більше ні слова, бо.. памятай собі! — скрикнувъ Оліверъ.

— Що? я маю пам'ятати? я? Маю боятися такого безвѣстного дармоїда? И про кого то не вільно сказати ні слова? Про твою матір? О, она мусїла бути гідна — ха, ха, ха!

Оліверъ закусивъ зъ болю зуби и мовчавъ. Тоді Ной прибравъ тонъ зневажливого милосердія.

— Ну, ну, успокой ся.. того вже не переиначишь.. О, я тебе дуже жалую, якъ усї. Однакъ то правда, я знаю, твоя мати була ледащо, цілкомъ пронаца людина, и отъ добре зробила, що померла, бо теперъ було бы досить зле зъ нею... ну, коли бъ ви були куды не вывезли або не повїсили. Не правду-жь я кажу, годованче?

Оліверъ вже не выдержавъ. Онъ скочивъ, хвативъ Ноя за горло, стрясъ нимъ и, збравши всї свої сили, однимъ замахомъ кинувъ нимъ до землі. Здавалось, немовъ вінъ нагле перемїнивъ ся, ставъ зовсімъ инчою

людиною. Передъ часинкою бувъ се тихій, покорный, несмѣлый, загулюканный хлопчина.

Ной обуривъ ся и почавъ страшно кричати:

— Ратуйте! хоче мене убити! Чарльото! панъ Соерберрі! Оліверъ збожевольвъ! Ратуйте!

Не тревало довго, а на его крикъ озвавъ ся другій. Надбѣгла Чарльота. Панъ Соерберрі задержалась ще на сходахъ, щобы впередъ пересвѣдчити ся, чи ей житю не грозить небезпечнѣсть. Вкѣнци прибѣгла и она на мѣсе. Чарльота схопила Олівера и давай обкладати сильнымъ кулакомъ; панъ Соерберрі зловила его за другу руку и додрала ему лице, а Ной, поднявши ся зъ землѣ, почавъ стусанити въ плечѣ. Коли вже потомили ся, заволѣкли Олівера до смѣтниковои комѣрки и замянули.

Панъ Соерберрі повалила ся знеможена на столецъ и голосно дякувала Богу, що ви купиъ зъ Чарльотою и Носемъ не вымордувавъ Оліверъ. Чарльота сказала, що прецѣвъ буде для пана маленька научка, щобы не бравъ до дому креатуръ, що вже бдѣ колыски призначені на злодѣвъ и розбѣйникѣвъ. Ной остерѣгъ, що Оліверъ хоче вывалити дверѣ свои вязницѣ. Пана Соерберрі не було дома, то выслано чимъ скорше Ноя, щобы заразъ покликавъ пана Бумбля.

---

## ГЛАВА СЕМА.

**Оліверъ остаєсь таки упертымъ.**

Ной вѣбгъ до дому убогихъ зъ такимъ жалѣснымъ крикомъ и зъ такимъ видомъ лица, що Бумбль выбѣгъ зъ своей комнаты безъ капелюха и безъ пали-



ць и давъ доказъ, якъ неразъ такъ важный чоловікъ, якъ онъ, впадає въ гнѣвъ и забуває на своє личне до-стоинство.

— Пане Бумбль! пане! — кричавъ Ной, — Оліверъ, пане, Оліверъ Твістъ!..

— Якъ? що? Чи — чи може втѣкъ?

— Нѣ, пане! Онъ уже зовсѣмъ безбожникъ, леда-чій! Онъ хотѣвъ убити мене, Чарльоту и паню Соерберрі. Ой, пане, моя потылиця, моя голова, мое тѣло, мое все тѣло! — стогнавъ Ной, показуючи!

На сей зойкъ надбѣгъ панъ въ бѣлѣй камізоли.

— Пане, — кликнувъ до него Бумбль — отсе хлопець, котрого Оліверъ Твістъ мало-що не вбивъ.

— Тажъя заразъ спершу пѣзнавъ по тѣмъ чортику, що онъ кандидатъ на шибеницю, — зауваживъ панъ въ бѣлѣй камізоли.

— Хотѣвъ убити и служницю, — сказавъ Бумбль поблѣдши.

— Господиню такожь, — додавъ скоро Ной.

— А правда, Ной, ты казавъ, що и господаря? — говоривъ дальше Бумбль.

— Нѣ, бо господаря не було дома, — одповѣвъ Ной, — а то бувъ-бы и его вбивъ. Казавъ шибеникъ, що хотѣвъ...

— Казавъ се! що-жь онъ хотѣвъ? — спытавъ панъ въ бѣлѣй камізоли.

— Оттакъ, пане, — одрѣвъ Ной — а панѣ Соерберрі просила, чи вы бы, пане Бумбль, не були ласкаві по-трудити ся до насъ на часинку, щобы выбити его добре, бо пана нема дома.

Ноя похвалили, що онъ добрый хлопець, а Бумблеви поручили заразъ удатись до дому пана Соерберрі и тамъ Олівера покарати, и то не жалувати, а панови

наказати, щоби державъ его въ якъ найббльшой карности.

Бумбль и Ной пустили ся заразы въ дорогу.

Коли прийшли до дому, Бумбль вбзавъ вязня, щобы передовеми бувъ спокбйный.

— Пуствть мене! — крикнувъ Оліверъ.

— Пбзнаешъ мбй голосъ, Олівере?

— Пбзнаю!

— И не боишь ся? Не дрожишь, коли я коло тебе такъ близько?

— Нъ!

Бумбль занбмбвъ зъ дава.

— Онъ певно збожеволбвъ! — завважала панб Соерберрі.

— Нъ, то не божеволбность, панб! сказавъ Бумбль — То мясо!... А якъ же, панб: Мясо! Вы давали ему за много фети, панб. Коли-бъ вы були годували его лише бвсыною юшекою, то бнъ не ставъ бы такимъ.

Панб Соерберрі почала собф за свое добре сердце та свою щедрбсть чинити тяжкй докоры, хочъ яка она була невинна въ гадкахъ, словахъ и дблахъ.

Бумбль заявивъ, що лише хба вязниця та строга дбета могли бы присмирить ворохобного духа малого шибеника, бдчинивъ дверф, вытащивъ зъ-вбдтамъ Олівера, почаствувавъ его кблькама здоровыми позаушниками и представивъ ему страшну его провину.

— Онъ лаявъ мою маму, — сказавъ Оліверъ, не показуючи по собф нбякои боязни.

— А хочъ бы й лаявъ, ты, невдячный шибенику! — закричала панб Соерберрі. — Твоя мати заслужила на те, що бнъ сказавъ, ще й на ббльше!

— Нъ, нъ! — крикнувъ Оліверъ, — то брехня!

Панб Соерберрі залила ся слъзами. Для пана Со-

ерберрі — котрый мѣжь тымъ вернувъ до дому — не було вже выбору. Коли-бъ ѓнъ заразъ таки не бувъ выпаривъ Олівера, то бувъ бы, пѣсля всѣхъ правилъ супружои сварнѣ, ставъ помеломъ, нелюблячимъ мужемъ, чудовищемъ. Отже-жь хочъ и якъ нерадо, а все таки побивъ Олівера такъ, що панъ Бумбль уже зовсѣмъ не потребувавъ уживати въ додатокъ своєї тростини. Потѣмъ зновъ замкнули Олівера о хлѣбъ и водѣ, ажъ вечеромъ при немилосердныхъ кпинахъ Ноя казали ему лягати спати.

И ажъ тутъ давъ Оліверъ волю своимъ чувствамъ. Зъ завзятою погордою знѣсь ѓнъ всѣ насмѣшки й наруги, безъ скрику вытерпѣвъ болючі побѣ, и не бувъ бы заплакавъ, хочъ бы его навѣтъ живцемъ смажили, — така гордѣсть збудилась въ его груди. Але теперь, коли ѓнъ лишивъ ся самъ одинъ, упавъ на колѣна, закрывъ очи руками и заплакавъ такими сльозами, які Богъ посилае опечаленымъ и заляканымъ для полекшѣ ихъ серцю, якими рѣдко хто має причину плакати въ такихъ млодыхъ лѣтахъ, якъ Оліверъ.

Минуло досыть часу, закимъ Оліверъ пѣднявъ ся. Свѣчка вже догоряла. ѓнъ осторожно наслуховавъ, розглянувъ ся довкола, ѓдчинивъ по-тихоньки дверѣ и вывернувъ на двѣрѣ. Нѣчь була темна и холодна. Звѣзды, бачилось ему, висѣли дальше ѓдъ землѣ, нѣжь звычайно, дерева, не руханѣ вѣтромъ, бовванѣли, мовъ духи. ѓнъ зновъ заперъ дверѣ, завязавъ усе свое невеличке добро въ хустину и сѣвъ на лавку, дожидаючи свѣта.

Якъ тѣлько першій промѣнь свѣтла проникъ черезъ скалубину ѓконницѣ, ѓнъ вставъ, зновъ ѓдчинивъ дверѣ, оглянувъ ся боязко кругомъ, завагавъ ся кѣлька хвилинь, выйшовъ и скоренько пустивъ ся йти, не знаючи,

куды. По якôмь часѣ спостерѣгъ, що опинивъ ся близько того дому, де проживъ першій дитячій лѣта.

Було тихо и не видно нѣкого. Онъ заглянувъ до огорода. Тамъ одинъ его малый, значно молодшій товаришь половъ хопту на грядцѣ. Они не разъ у-купѣ терпѣли голодъ, побоѣ и вязницю.

— Пстъ! Дікъ! — закликавъ Оліверъ.

Хлопець пôдбѣгъ и простягъ до него крбзь ераты худенькїи руки.

— Чи вже вставъ хто?

— Лишь я, бôльше нѣхто.

— Не кажи нѣкому, що ты мене бачивъ, — сказавъ Оліверъ. — Я утѣкъ, не мôгъ довше выдержати и йду въ свѣтъ шукати щастя. Иду далеко зъ-вôдси, хочъ не знаю куды.. Якій же ты блѣдый!

— Я чувъ, якъ лѣкаръ говоривъ, що я мушу вмерти. Якъ же я радъ, що ты тутъ! Але не задержуй ся, утѣкай!

— Треба втѣкати! Бувай здоровъ! Я знаю певно, що мы ще побачимось. Ты будешъ ще дуже щасливый.

— Сподѣваю ся — якъ умру, скорше нѣ. Я знаю, Олівере, що лѣкаръ сказавъ правду, бо менѣ дуже часто снить ся небо, ангелы та приязнїи лица, а коли пробуджусь, не виджу ихъ нѣколи. Бувай здоровъ, Олівере! йди зъ Богомъ!

Оліверъ ще нѣколи не чувъ, чтобы хто просивъ для него благословеня зъ неба и нѣколи не забувъ его зъ устъ дитины середъ всѣхъ терпѣнь, турботъ, мукъ, борбъ та змѣнности долѣ.



## ГЛАВА ОСЬМА.

**Оліверъ иде до Лондона и стрѣчає ся зъ особливимъ молодымъ джентельменомъ.**

Безъ ѡдпочинку и ѡддыху бѣгъ Оліверъ. Коло полудня задержавъ ся при милевѡмъ стовпѣ. На стовпѣ було выписане, якъ далеко ще до Лондона. Тамъ уже нѣхто не найде его! Онъ чувъ часто ѡдъ людей, що се незмѣримо мѣсто, дає дуже богато способѡвъ до житя, отже скоро рѣшивъ ся. Пустивъ ся дальше въ дорогу и теперь думавъ лише, кѡлько то ще треба перебути перепонъ, щобы дѡстати ся до своєї меты. Онъ мавъ въ узлику згрѣбну сорочку, двѣ пары панчоухъ, кусокъ хлѣба и одного пенса, котрого разъ дѡставъ бувъ ѡдъ пана Соерберрі по похоронѣ, на котрѡмъ заслуживъ собѣ на незвычайну ласку у него. Оліверъ даремно думавъ о тѡмъ, якъ при такъ малыхъ средствахъ дѡстати ся до Лондона — и йшовъ дальше.

Перейшовши двацять миль, звернувъ ся онъ на сѣножать и влѣзъ въ стѡжокъ сѣна, щобы ѡдпочати.

Другого дня уйшовъ зновъ дванацять миль, выдавъ свого пенса на хлѣбъ и переночувавъ зновъ у стѡжку.

На третій день збудивъ ся майже замерзлый и заковязлый такъ, що ледви мѡгъ рушити ся зъ мѣсця.

Дорога вела туды пѡдъ досыть стрѡмкѣй горбокъ. Надѣхала почта. Оліверъ ставъ просити пасажирѡвъ на верху воза о якій датокъ. Лишь оденъ пасажиръ звернувъ на него увагу, ѡбѣцявъ дати щось, але ажъ якъ выѣдутъ на горбокъ, а тымчасомъ хотѣвъ побачити, якъ далеко за пѡвъ пенса побѣгне хлопецъ за возомъ. Оліверъ пробѣгъ, але хочъ якъ мучивъ ся, не мѡгъ дѡгнати воза, оставъ ся по заду, а милосердный панъ сховавъ грѡшь назадъ въ кишеню и сказавъ Оліверови, що онъ

лѣвюхъ и непотрѣбъ, не заслугуе на помѣчь. Почтовый вѣзъ покотивъ ся дальше, лишаючи за собою туманъ пороховъ.

Въ декотрыхъ селахъ стояли стѣпы зъ таблицями, на котрыхъ були выписані острій погрозы противъ жебраковъ, и Оліверъ спѣшивъ зъ трепетомъ дальше. А въ иншихъ селахъ, коли неразъ становъ мовчки пѣдъ гоствицею та дививсь тужео, то люде казали ему прочъ забирати ся, ба и грозили замкнути его, якъ злодѣя. Въ богато домахъ проганяли его та грозили, що небвъ зацкуютъ на него, коли заразы не забере ся.

И безъ сумнѣву було бы зъ Оліверомъ сталось такє, якъ зъ его нещасливою матѣрю, коли бъ не бувъ зжалѣвъ ся и не принявъ его якійсь людяный сторожъ ѡдъ рогачки та якась добросердна панѣ. У сторожа покрѣпивъ ся ѡнъ ѡбѣдомъ, хочъ той складавъ ся лише зъ хлѣба и сыра, а панѣ, котрой внукъ не знати куды блукавъ ѡдъ тогдѣ, якъ плывъ моремъ и корабель розбивъ ся, обдарувала Олівера, чимъ бѣдна могла, та ще й потѣшила его ласкавыми словами и щирыми слѣзами, черезъ котрѣ на довго ѡнъ забувъ своя терпѣня.

Семого дня по сходѣ сонця зайшовъ Оліверъ зъ поранеными ногами до мѣсточка Барнетъ. На улицяхъ було ще пусто. А якъ хто й показавъ ся, то не звертавъ уваги па Олівера. інъ не важивъ ся просити о милостиню та присѣвъ на лавцѣ передъ якимись дверми.

По якѡмсь часѣ перейшовъ по при него якійсь хлопецъ, оглянувъ ся на него, пѣйшовъ дальше, оглянувъ ся зновъ, вернувъ ся и заговоривъ зъ нимъ. інъ може бувъ въ лѣтахъ Олівера, котрому ще не лучало ся видѣти колп такого чудака. Нѡсъ мавъ крпатый, чоло плоске. Бувъ дуже простой и брудный, а выглядавъ и

поводивъ ся зовсѣмъ, якъ дорослый чоловікъ. Якъ мало мавъ лѣтъ, такъ малый бувъ на зрѣсть, ноги якъ у борсука, и малі, быстрой та гидкій очи. Капелюхъ сидѣвъ ему на головѣ такъ легко, що каждой хвилѣ здавало ся отъ-отъ упаде на землю, и бувъ бы справдѣ вправѣ, якъ бы властитель не придержувавъ и не насувавъ на свое мѣсце частыми и скорыми поворотами головы. Одягнений бувъ зовсѣмъ по хлопячому, однимъ словомъ цѣла его стать подобала зовсѣмъ на образъ чванливого та гордого малого лицаря, високого на чотири стопы.

— Що тобѣ хибує, хлопче? що стало ся? — запытавъ ѓнъ Олівера.

— Я дуже голодный и змученый, — ѓдповѣвъ Оліверъ зъ слезами въ очахъ. — Иду зъ далека, сѣмъ днѣвъ уже въ дорозѣ.

— Зъ далека, гмъ... сѣмъ днѣвъ въ дорозѣ... Ага, знаю вже, передъ „когуютомъ“ утѣкаешъ, га? Але — додавъ ѓнъ, побачивши зачудованье Олівера, — ты, мѣй добрый кумпане, мабуть и не знаешъ, що то „когуютъ“?

Оліверъ ѓдповѣвъ боязко, що вже-жъ ѓнъ знає се добре... когуютъ — то птиця.

— Ха, ха, ха! — засмѣявъ ся паничъ. — Та „когуютъ“ то — поліціанъ! А бувъ ты вже въ „млынѣ“?

— Въ якѣмъ „млынѣ“? — запытавъ Оліверъ.

— Овъ, ты нѣчого не знаешъ! То такой млынъ, що его криміналомъ зовуть... Але мы ту говоримо, а ты мабуть голодень. Не маю и я богато побренькачѣвъ, але де що знайде ся та заплачу за тебе. Вставай, ходи!

Паничъ помѣгъ Оліверови встати и повѣвъ его до гостинницѣ. Ту казавъ подати хлѣба й шинки — и коли Оліверъ тѣвъ, товаришь приглядавъ ся ему зъ наибольшою увагою.

— До Лондона йдешь? — спытавъ ънъ Олівера, якъ той уже навъвъ ся.

— До Лондона.

— Маешь квартиру?

— Нѣ.

— А грошъ?

— Не маю.

Молодой паничъ всунувъ руки въ кишезѣ и почавъ свистати.

— А вы проживаете въ Лондонѣ? — спытавъ его Оліверъ.

— Ну, разумѣе ся, въ Лондонѣ, коли я дома... А де жь ты будешь нинѣ ночувати? ще не знаешь?

— Не знаю, — ѡдповѣвъ Оліверъ, — уже сѣмь ночей не спавъ я въ хатѣ.

— Не жури ся, якъсь то буде! Я йду до Лондона, а тамъ знаю одного старого, дуже поважаного пана, котрый возьме тебе на квартиру за дармо та'ще и найде тобѣ гарну посаду, то есть, якъ тебе заведе до него знакомый джентельменъ. Ну, а ънъ чей знае мене добре! — додавъ паничъ зъ осмѣхомъ.

Несподѣвана ѡбѣцанка посады стала для Олівера такъ принадною, що ънъ не вагавъ ся нѣ хвильки и згодивъ ся приняти еи. Почавъ новому товаришеви довѣряти и довѣдавъ ся, що ънъ зове ся Джекъ Докінсъ и есть любимцемъ згаданого старого пана. Коли-бъ судити зъ выгяду Джека, то ънъ, хочъ любимецъ, не богато мабутъ хѡсна приносивъ старому панови, але що говоривъ досыть розсѣяно и чванливо та признавъ ся, що знакомый зовуть его загально „майстромъ“, то Оліверъ осудивъ, що ънъ не на богато здавъ ся и добрый рады своего добродѣя пускавъ зъ вѣтромъ. Отже Оліверъ постановивъ собѣ старатись якъ найскорше зъеднати со-



бъ ласку старого пана, а якъ бы видѣвъ, що „майстеръ“ не поправитъ ся, зречи ся чести знакомости зъ нимъ.

А що Джекъ не мавъ охоты передъ змеркомъ увѣйти до Лондова, то они прийшли на рогачку Ислінтона ажъ коло оденацяти години въ ночи. Майданы, улицѣ и улочки, якими оба йшли, були погані, а чимъ дальше, то що-разъ мерзенѣйшій. Деякі склепы та гостинницѣ були ѳдчинені. Крики, що зъ нихъ добували ся, и слова прохожихъ наводили на Олівера лякъ и дрожъ. Онъ стававъ що-разъ неспокоѣнѣйшимъ и вже думавъ, чи не лѣнше було бы утечи, — ажъ наразъ проводникъ неждано хопивъ его за руку, отворивъ дверѣ дому недалеко Фільдлейнъ, втягнувъ Олівера до середины и зачинивъ зновъ дверѣ. „Майстеръ“ свиснувъ.

— Хто тамъ? — запытавъ глухій голосъ.

Джекъ вымовивъ незрозумѣлй для Олівера слова, котрй значили: „добре и безпечно“. И ось заразъ блиснуло въ довгихъ сѣнехъ свѣтло и освѣтило голову чоловіка, що стоявъ на сходахъ ведучихъ до кухнѣ.

— Васъ двоохъ? Хто жъ то другій?

— Новачокъ, — крикнувъ Докінсъ, потручючи Олівера на передъ.

— А зъ-вѣдки?

— Изъ зеленои пашѣ Фажинъ на горѣ?

— На горѣ. Сортуъ шовковій хустинки. Ходѣмъ на гору!

Свѣтло я голова щезли.

На-потемки повѣвъ Джекъ Олівера по дуже ушкодженихъ сходахъ въ гору, але здавало ся, що онъ знае ихъ дуже добре. Выйшли на гору. Джекъ ѳдчинивъ дверѣ алькиря и втягнувъ за собою Олівера.

Стѣны комнаты були чорнй ѳдъ бруду и дыму. На простѣмъ столѣ стояла фляшка, а въ шийцѣ ей застро-

млена свѣчка. А на припѣчку сидѣла скорчена старь старого жида. На его бдрозливое, злодѣйское лице, котрое мало въ собѣ щось чортѣвского, спадало грубое, липке й руде волося. Одыгненный въ брудный флянелевый халать, зѣ нагою шиѣю, пильнувавъ онъ то огню, на котрѣмъ смаживъ шматки хлѣба на грѣнки, то одночасно звертавъ увагу на жердку, на котрѣй висѣло дуже богато шовковыхъ хустинокъ. Въ округъ стола сидѣло чотирехъ чи пятьохъ хлопцѣвъ, ровесникѣвъ Джека. Они курили зѣ довгихъ глиняныхъ люльокъ и попивали горѣвку, немовъ дорослѣ люде. Обступили „майстра“, коли той шепнувъ жидови кѣлька слѣвъ, а потѣмъ усѣ звернулись до Олівера та разомъ зѣ жидомъ выщипали до него зубы.

— Отсе, пане Фажинъ, мѣй товаришь, Оліверъ Твистъ, — мовивъ голосно Джекъ Докінесъ.

Жидъ усмѣхнувъ ся, склонивъ ся низько Оліверови, подавъ ему руку и сказавъ, що сподѣсь незабаромъ мати честь познакомити ся зѣ нимъ близше. Одаткъ обступили его малѣ джентельмены зѣ люльками и порывисто стискали его руки, особливо лѣву, въ котрѣй державъ свѣй маленькѣй вузликъ. Оденъ зѣ нихъ дуже радо принявъ ся повѣсити его шапку, другѣй бувъ такъ услужливый, що захпавъ руки въ его кишенѣ, щобы Оліверъ, якъ буде власти ся спати, не потребувавъ самъ ихъ выпорожниувати. Може тѣй ввѣчливости не було-бы й кѣнца, коли-бъ жидъ не зачавъ гачкомъ, що мавъ въ рудѣ, обрабляти головы чемнымъ паничамъ, по чѣмъ они засѣли за стѣль.

Оліверови дали поповѣсти. Одаткъ наливъ ему жидъ склянку руму зѣ водою та сказавъ, щобы заразъ выпивъ, бо ще для иншихъ треба склянки. Оліверъ выпивъ. Приятель Джекъ поклавъ его на леговиску зла-

дженѣмъ зѣ старыхъ мѣшкѣвъ, и ѡнъ заразъ заснувъ крѣпкимъ сномъ.

## ГЛАВА ДЕВЯТА.

**Оліверъ знакомить ся ближе зъ старымъ паномъ и зъ его многонадѣйними учениками.**

Вже було не рано, коли Оліверъ проснувъ ся зъ довгого, крѣпкого сну. Ѣнъ находивъ ся въ тѣмъ посереднѣмъ станѣ мѣжь сномъ а пробудженъемъ. Ще зовсімъ не пробудивъ ся, а вже чувъ и видѣвъ усе, що дѣяло ся довкола него.

Крѣмъ Олівера бувъ у комнатѣ лише жидъ. Якъ-разъ высербавъ ѡнъ каву, ѡдсунувъ по хвили судипу на-бѣкѣ, постоявъ часинку коло печи, мовъ-бы вагавъ ся, що мае тедерь робяти, потѣмъ глянувъ на Олівера и закликавъ его по имени. Оліверъ не ѡдовдавъ ся, здавало ся, ще спавъ.

Жидъ постоявъ хвилию наслухуючи, звернувъ ся до дверей и заперъ ихъ на засувку. Ѣдтакъ здавало ся Оліверови, що жидъ вынявъ зъ заглупленя въ пѣдлозѣ маленькій ящикъ и поставивъ его на столѣ. Очи его заблестѣли, коли отворивъ ящикъ и заглянувъ до середины. Ѣнъ сѣвъ и вынявъ зъ ящика золотый годинникъ, котрый такъ и сїявъ ѡдъ брилїантѣвъ.

— Ага! — воркотѣвъ ѡнъ усмѣхаючись погано, — що за штудернї бестїи! и выдержали до кѣнця! Нѣ словечкомъ не выдали старому попови, не „засынали“ старого Фажина. Ба, та й чи помогло-бы имъ се? Якъ мали повиснути, то й такъ були бы повисли. Нема що казати, браві хлопцѣ!

Вложивъ годинникъ зновъ до ящика и ставъ выймати зъ него инші годинники, потѣмъ перстенѣ, нарамники и инші дорогоценности, про котрі Оліверъ не знавъ нѣ якъ они зовуть ся, нѣ на що они. Всему тому приглядавъ ся жидъ зъ великимъ вдоволеньемъ. Одаткъ поклавъ на свою широку руку якусь маленьку дорогоценность и призиравъ ся вѣй довго зъ увагою, наче бѣ хотѣвъ ѡдчитати, що на нѣй було вырыте. Потѣмъ вложивъ ея назадъ до коробочки, мовъ-бы не мѡгъ письма ѡдчитати, и проворкотѣвъ :

— И що то за красна выдумка — шибениця! Небѡщикъ не покае ся, не зробишь уже дурницѣ и не розкаже нѣчого. Сама тямка на шибеницю робить ихъ ѡдважними и смѣлыми. А се для интересу дуже добре! Пятьохъ повѣсили за покотомъ и теперъ нема нѣкого, зъ кимъ бы я мусѣвъ подѣлится ся або котрый бы мене „засыпавъ“...

Онъ глянувъ довкола и его чорнѣй, проймаючі очи зустрѣли ся зъ поглядомъ Олівера, котрый глядѣвъ на усе зъ нѣмымъ подивомъ. Жидъ спостерѣгъ ся заразъ, замкнувъ скоренько ящикъ, хопивъ нѡжъ, що лежавъ на столѣ, и прискочивъ до Олівера лютой, ажъ дрожавъ на цѣлѡмъ тѣлѣ.

— Що ее значить? — крикнувъ ѡнъ, — чого мене пѡдглядаешь? на що пробудивъ ся? Що ты видѣвъ? Говори, ледащо, коли тобѣ житье миле!

— Я не мѡгъ довше спати, — ѡдповѣвъ заполохано Оліверъ, — и менѣ дуже прикро, що я вамъ перешкодивъ!

— Ты пробудивъ ся вже передъ годиною! — крикнувъ жидъ.

— Нѣ, пане, справдѣ нѣ, — сказавъ Оліверъ.

— Правду кажешь? — закричавъ грѣзно жидъ.



— Чесне слово! — запевнивъ Оліверъ.

— Ну, ну, то добре! — сказавъ жидъ, приймаючи зновъ звичайный видъ лица. — Тажъ я знаю, а тѣлько хотѣвъ тебе налякати. Ты бравый хлопецъ, Олівере!

Смѣючи ся, ставъ жидъ затирати руки и глянувъ неспокойно на ящикъ.

— Ты видѣвъ тѣ краснѣ рѣчи? — спытавъ онъ по хвили мовчаня.

— Видѣвъ, пане!

— Ахъ! — скрикнувъ жидъ блѣднѣючи. — То, Олівере... моя власнѣсть, моя маленька власнѣсть, то все, що я зложивъ собѣ на старѣ лѣта. Люде зовуть мене скупаремъ, але-жь я мушу жити. .

Оліверъ подумавъ собѣ, що старый справдѣ мусить бути скупаремъ, бо инакше не мешкавъ бы такъ нужденно, маючи тѣлько скарбѣвъ. Мѣжь тымъ пришло ему на гадку, що любовь отсега пана до Джека и до другихъ хлопцѣвъ безперечно мусить его богато коштувати. Несмѣло спытавъ Оліверъ, чи можна ему вставати. Жидъ казавъ ему взяти собѣ зъ глечика воды та вымыти ся. А якъ лишь Оліверъ начерпавъ воды и оглянувъ ся, ящика вже не було.

Ледви вспѣвъ умыти ся, увѣйшовъ до комнаты „майстеръ“ та ще оденъ хлопецъ зъ тыхъ, котрыхъ Оліверъ видѣвъ уже вчера зъ люльками. Джекъ представивъ Оліверови по формѣ своего товариша Чарля Бетса и всѣ четверо засѣли до снѣданя, котре принѣсъ Джекъ въ своѣмъ капелюсѣ.

— Сподѣваю ся, що вы добре попрацювали сегодня рано, — мовивъ жидъ до Джека, поглядаючи лукаво на Олівера.

— Славно попрацювали! — сказавъ Оліверъ.

— Якъ молотѣльники! — докинувъ Чарль Бетсъ.

— О, вы зухи хлопці! А що-жь ты прийсь, „майстре“?

— Двѣ мошонки, — ѡдповѣвъ Джекъ и подавъ панови обѣ, одну червону, другу зелену.

Жидъ отворивъ мошонки, перешукавъ дрожачи зъ нетерпячки.

— Не такъ то й набитѣ, якъ бы могли, — замѣтивъ ѡнъ. — Але порядна робота, дуже порядна робота. Не правда-жь, Оліверѣ?

— Правда, пане, — ѡдрѣкъ Оліверъ и здивувавъ ся немало, бо Чарль Бетсъ зареготавъ ся голосно на его слова.

— А що-жь ты прийсь, Чарль? — запытавъ жидъ.

— Хусточки — сказавъ Чарль Бетсъ и поклавъ на столѣ чотири бѣлы хустинки до носа.

Жидъ взявъ и ставъ имъ уважно приглядатись.

— Добрѣ хустинки, — сказавъ, — тѣлько ты зле позначивъ. Треба выпороти буквы, а того хіба нехай учить ся Оліверъ. Хочешь, Оліверѣ?

— Дуже радо, пане, коли тѣлько прикажете, — ѡдповѣвъ Оліверъ.

— А ты бы постаравъ ся такъ легко о хустинки, якъ Чарль?

— Чому нѣ? лишъ навчѣть мене...

Ся ѡдповѣдь Олівера выдала ся Чарльови Бетсови такъ смѣшноу, що ѡнъ зареготавъ ся на цѣле горло и мало не вдавивъ ся, бо якъ-разъ тогдѣ взявъ кусень ѣды до рота.

— Огъ простодушный! — сказавъ ѡнъ, мовь-бы на оправданье своєї нечемности.

„Майстеръ“ сказавъ, що прийде часъ, коли и Оліверъ всего навчить ся. Жидъ побачивъ, якъ Оліверъ по-червонѣвъ и звернувъ бесѣду на що инше. ѡнъ запытавъ

хлопцѣвъ, чи багато людей було нинѣ при вѣшаню на шибеницю, а Оліверъ ще бѣльше здивувавъ ся, коли зъ ѡдповѣдей хлопцѣвъ догадавъ ся, що они оба тамъ були. Онъ не мѣгъ собѣ представити, якъ они по-при те, що ходили дивити ся на вѣшанье, могли ще такъ багато зробити.

По свѣданю пань, веселый, и оба хлопцѣ стали забавляти ся дуже незвычайною грою. Старый повкладувавъ у кишенѣ табакирку, нотесь та годинникъ, припявъ до сорочки грудву шпильку, перевѣсивъ черезъ шню ланцюшокъ ѡдъ годинника, застегнувъ добре халать, почавъ ходити сюды й туды по комнатѣ, поставкувавъ десь-колись, мовъ-бы глядѣвъ на выставки склепѣвъ, оглядавъ ся ненастанно довкола, наче-бъ лякавъ ся злодѣѣвъ, та мацавъ свои кишенѣ, якъ бы хотѣвъ пересвѣдчити ся, чи що ему не щезло, а все те робивъ такъ смѣшно и природно, що Оліверъ ажъ заходивъ ся ѡдъ реготу. Мѣжь тымъ оба хлопцѣ йшли въ слѣдъ за старымъ и коли ѡнъ тѣлько оглянувъ ся, заразъ щезали ѡдъ него такъ скоро, що годъ було надивуватись. Наконецъ „майстеръ“ наступивъ ему нѣбы случайно на ногу, а Чарль Бетсъ надбѣгъ тымчасомъ зъ-заду и при тѣмъ ѡдняли въ него хустиву до носа, годинникъ, табакирку, шпильку и више, а все се стало ся такъ зручно, що Оліверъ ледви мѣгъ се завважати. Коли старый почувъ руку въ кишени, то значилось, що злодѣй зловлей, и тогдѣ зачиналась забава на-ново.

Вже кѣлька разѣвъ повторили тую гру, якъ прийшли у ѡдвѣдины до молодыхъ паничѣвъ двѣ молодѣ дамы. Одна звала ся Бетсі, друга Нансі. Волося у нихъ було невчысане, а обувь и панчохи вытертѣ й латанѣ. Не ѡдзначали ся красою, але на лицахъ мали румянцѣ и выглядали крѣпко й весело. Поводили ся дуже вѣльно

та охочо, але Оліверъ думавъ, що то мусять бути ста- точнї дѣвчата, якими они безъ сумнѣву й були...

Одвѣдины тревали довго. Молодїі дамы стали на- рѣкати на холодъ и дпятого заразъ внесено вина. Рез- мова оживилась. Наконецъ пригадавъ собѣ Чарль Бетсъ, що вже часъ ити. Добрый старуганъ давъ ему и „майстрова“ рѣзнї поученя та й грошѣ на выдатки й они пѣйшли разомъ зъ Бетсі и Нансі.

— А що? не прѣемне житъе ведуть мои хлопцѣ? — промовивъ Фажинъ.

— То они пѣшли на роботу? — запытавъ Оліверъ.

— А вже-жь, — ѡдповѣвъ жидъ. — Они працюють охѣтно черезъ цѣлый день, сли тѣлько нѣхто имъ не перебѣе. Бери собѣ зъ нихъ примѣръ, сынку! роби все, що они тобѣ скажутъ, и у всему глядай у нихъ пора- ды, а найпаче слухай „майстра“. Онъ выйде на вели- кого чоловѣка и зъ тебе зробить такого самого, коли тѣлько возьмешъ собѣ его за взорець... Любчыку, чи не выстае тамъ менѣ зъ кишенѣ кѣвичикъ хустки?

— Выстае, добродѣю, — сказавъ Оліверъ.

— Ану попробуй, чи вытягнешъ ви такъ, чтобы я не почувъ? Ты бачивъ, якъ поперѣдъ тамтї два ро- били...}

Оліверъ пригадавъ собѣ добре, що бачивъ, якъ то чинивъ Джекъ, и робивъ такъ само.

— Що? вытягнувъ?

— А ось!

— То зъ тебе розумный хлопецъ, — сказавъ ста- рый панъ, погладивши его по головѣ, — я ще не ви- дѣвъ такой способной дѣтины. За те ось тобѣ шїллїнга. Лише такъ дальше, а станешъ найбѣльшимъ чоловѣкомъ межи сучасными. Теперъ покажу тобѣ, якъ то выпорюе ся буквы.



Оліверъ зовсімъ не мѳгъ зрозумѣти, якъ се ѳнъ мавъ бы стати найбѳльшимъ чоловѣкомъ за-для того, що виймивъ хустину зъ кишенѣ старого пана, але подумавши, що старій мусить то знати лѣпше ѳдъ него, заразъ забравъ ся пильно до новои завданои ему науки.

## ГЛАВА ДЕСЯТА.

### Оліверъ набуває досвѣду за високу цѣну.

Всѣмъ до десять днѣвъ перебувъ Оліверъ Твистъ въ хатѣ жида и разъ-на-разъ выпорювавъ знаки зъ хустинокъ, а крѳмъ того що-дня бравъ участь въ звѣснѳй забавѣ. ѳнъ ставъ що-разъ бѳльше скучати за свѣжимъ воздухомъ и вже кѳлька разѳвъ дуже просивъ старого пана, щобы позволивъ ему вийти на роботу зъ обома товаришами.

Наконецъ одного рана дѳставъ Оліверъ дозвѳль вийти пѳдъ доглядомъ Джека и Чарля. Вийшли и разъ почали волочити ся по улицяхъ. Оліверови се дармованье дуже не сподобало ся; ѳнъ пригадавъ собѣ частѣ остороги старого пана передъ погубнымъ дармованьемъ. „Майстеръ“ почавъ робити прохожимъ хлопцямъ усякѣ пакости, а Чарль, переходячи по-при кошѣ зъ яблоками або зъ цибулею, позволявъ собѣ навѣтъ нарушувати святѳсть власности. Оліверъ, невдоволенный зъ всего того, хотѣвъ уже вертати домѳвъ, ажъ наразъ его товаришѣ почали поводитись якось дуже незвычайно, загадочно, и ѳнъ оставъ ся.

Они стали крадькомъ ходати коло якогось старого пана. На запытаня Олівера они ѳдповѣдали лише якимись незрозумѣлыми словами та знаками. Оліверъ ли-

шивъ ся на кѣлька кроковъ по-заду и станувъ, не знаючи, чи йти за ними, чи вертати ся. Здивований стоявъ ђнь и дививъ ся.

Старый панъ выглядавъ дуже поважно. Волося у него було опудроване и мавъ золотѣ окуляры. ђнь задержавъ ся передъ лавкою книгарскою, взявъ книжку до рукъ и почавъ еи читати, тримаючи пѣдъ пахоу тростинову палицю. И такъ зачитавъ ся, що, бачилось, анѣ не видѣвъ нѣ не чувъ, що дѣсь коло него.

Нѣхто не въ силѣ описати обуреня Олівера, коли „майстеръ“ вытягъ старому панови зъ кишенѣ хустину, подавъ еи Чарльови, и заразъ оба въ ноги! Въ сѣй хвили Оліверови заразъ розвязала ся тайна зъ хустинками, годинниками и дорогоценностями. Кровъ застигла ему въ жилахъ, ђдѣ боязни и жаху закрутилось ему въ головѣ, и ђнь, не знаючи, що робить, кинувъ ся зъ цѣлон силы утѣкати за товаришами. Якъ-разъ тогдѣ старый панъ сягнувъ рукою до кишенѣ за хустинкою, не знайшовъ еи, скоренько оглянувъ ся, а побачивши, якъ Оліверъ утѣкавъ, почавъ кричати: „Лапайте! злодѣй!“ Крикъ сей выкликуе завсѣгды магичне вражѣнье: заразъ все оживлюеться, крамаръ вылѣтае зъ склепу, перекупка покидае кѣшь зъ яринюю, водонось лишае коновки, каменаръ пускае молотъ, школяръ кидае книжки — и всѣ бѣжать за злодѣемъ.

Джекъ и Чарль, щобы ђдвернути пѣдозрѣнье ђдѣ себе, побѣгли лише за найближшій уголь, а потѣмъ сховали ся до сѣней. Почувши-жь крикъ „Лапайте! злодѣй!“ — они й собѣ почали кричати зъ усей силы и, яко честнѣ горожане, пустили ся такожъ здоганяти злодѣя. Сего природного закона самоохороны Оліверъ завсѣмъ не знавъ. ђнь ще бѣльше перепудивъ ся и зметушивъ

ся, почавъ гнати ще дужче, поки наконецъ его не догнали и повалили на землю.

За часинку окружила его уже велика товпа людей.

— Не задушѣть на смерть!

— А варта бнѣ чого лѣпшого?

— Де окраденый панъ?

— Отъ иде. Пустьѣть пана!

— То сей хлопчище, паве?

— Онь!

Оліверъ лежавъ, захляпанный болотомъ, зъ носа и зъ рта пустилась ему кровь, перепудженный и ошоломленный дививъ ся вытрѣщенными очима.

— Боюсь, чи справдѣ се той хлопецъ, — ѓдозвавъ ся панъ дуже лагѓдно.

— Боятесь? — дало ся чути зъ товпы, — сей такожь зѣленько!

— Бѣдный хлопчина ушкодивъ ся, — мовивъ дальше панъ.

— То я такъ ему догодивъ, — обѓзвавъ ся якійсь неотесанный чоловѣкъ, выступивши напередъ, — то я замальювавъ его кулакомъ по мордѣ. . я его вамъ задержавъ, добродѣю.

И осмѣхаючись, простягнувъ капелюхъ, дожидаячи нагороды за свою прислугу. Але старый панъ зглянувъ на него непривѣтно, и, видко, радо бувъ бы вже ѓдѓйшовъ геть, коли-жь черезъ товпу перепхавъ ся поліціянъ, схопивъ Олівера за обшивку и, не зважаючи на просьбу милосердного старого пана, пѓрвавъ его зъ бруку въ гору и потермосивъ нимъ дуже прикро.

— Не знущайтесь надъ нимъ, — сказавъ чоловѣколюбивый панъ и середъ голосныхъ крикѓвъ товпы поспѣшивъ за поліціаномъ.

## ГЛАВА ОДИНАЦЯТА.

## Якъ то судивъ панъ Фангъ.

Краджъ сповнено въ округъ, де бувъ дуже славный урядъ поліціи. Коли прийшли на поліцію, поки-що замкнули Олівера до якоись комнаты, подобной до пивницъ, неказано брудной, бо шість пяницъ просидѣло тамъ майже три днѣ. Але то нѣчого... Тажъ що дня и що ночи замыкають мужчинъ и женщинъ за найменшій, легкодушній провины до такихъ гидкихъ норъ, що казнѣ для найбблшихъ або вже й засудженихъ злочинцѣвъ виглядають супротивъ нихъ якъ салоны!

Старый панъ глядѣвъ на Олівера милосердно и печально.

— Выразъ лица того хлопця якось дивно зворушуе мене, — говоривъ ѡнъ самъ до себе. — Онъ мавъ бы бути вишень?... гмъ! Менѣ здае ся, справдѣ, що я вже видѣвъ се лице або зовсѣмъ подббне.

Почавъ думати. Пригадувавъ собѣ лица давнѣйшихъ, теперѣшнихъ, забытыхъ або давно вже спочивающихъ въ могилѣ приятелѣвъ, неприятелѣвъ та знакомыхъ, ала не знайшовъ мѣжъ ними такого лица, котре подобало бы на Оліверове.

— Нѣ, то мабуъ лишь привидѣ, — вповѣвъ зѡтхаючи и похитавъ головою.

Его покликали до салѣ. Ту бувъ уже Оліверъ. Панъ Фангъ, поліційный судья, читавъ пильно газету. Лице пана Фанга було строге и дуже червоне. Если ѡнъ не мавъ звычайу пити ббльше, якъ лишь тѡлько, кѡлько ему служило, то безъ еумнѣву мѡгъ внести на свое лице жалобу о обяду чести, а певно судъ признавъ бы ему значне ѡдшкодованье.

Старый панъ поклонивъ ся низенько.



— Отсе, пане, мое прѣвище и моя адреса, — сказавъ ѓнъ и подавъ пану Фангови свѣй білетъ.

Панъ Фангъ бувъ въ злѣмъ гуморѣ и подививъ ся нахмурено.

— Хто вы такій?

Старый панъ, здивованный трохи, указавъ на свѣй білетъ.

Панъ Фангъ зъ погордою ѓдсунувъ на бѣкъ газету разомъ зъ білетомъ.

— Возный! Що се за чоловѣкъ?

— Я, пане, называю ся Бравильовъ — перебивъ скоро старый панъ зъ повагою якъ правдивый джентельменъ, що становило великій контрастъ до поведеня пана Фанга. — Даруйте, що я запытаю ся о назвище судѣя, котрый безъ нѣякои причины обиджае въ судѣ порядного чоловѣка.

— Возный! — крикнувъ Фангъ, — о що обжаловано сего чоловѣка?

— ѓнъ не обжалуванный, благородный пане, а самъ обвиняе хлопця.

Благородный знавъ се дуже добре, але то бувъ дуже выгѣдний а безпечный способъ зробити кому пакѣсть.

— Ага, ѓнъ обвиняе хлопця, такъ! — мовивъ Фангъ, мѣряючи згѣрдно Бравильова ѓдъ стѣпъ до голы. — Возьмѣтъ ѓдъ него присягу!

— Закимъ зложу присягу, позволю собѣ напередъ сказати кѣлька слѣвъ, — почавъ Бравильовъ. — Если-бъ менѣ дѣйстно не лучилась така пригода, то я нѣколи не повѣривъ бы...

— Мовчѣть, пане! — перервавъ ему Фангъ.

— Я хочу и буду говорити! — сказавъ рѣвно-жь рѣшучо Бравильовъ.

— Зараз менѣ мовчѣть, пане, а то, кажу васъ зъ-вѣдси вывести! А то якійсь безвстыдний чоловікъ! Якъ вы смѣєте грозити судьѣ?

Бравильовъ почервонѣвъ зѣ злости.

— Заприсягнѣть того чоловіка! — кривнувъ Фангъ до писаря. — Я нѣчого бѣльше не хочу чути!

Бравильовъ бувъ дуже обурений, але постановивъ адержуватись, щобы не пошкодити хлопцеви, и зложивъ присягу.

— Ну, на що вы жалуетесь? — запытавъ Фангъ. — Що маєте сказати?

— Я стоявъ передъ книгарнею, — почавъ говорити Бравильовъ, та Фангъ перервавъ ему.

— Мовчѣть! Де поліціянъ? Заприсягнѣть его! Ну, поліціяне, розкажи, якъ то було!

Зъ принадлежною смирністю ставъ поліціянъ розказувати, якъ схопивъ хлопця, якъ перешукавъ его кишенѣ и не знайшовъ нѣчого. Бѣльше не знавъ.

— Є свѣдки? — запытавъ Фангъ.

— Нема, благородный пане!

Фангъ сидѣвъ якійсь часъ мовчки. Одакъ звернувъ ся до Бравильова и закричавъ зъ великою лютостію:

— Чи обвиняете того хлопця, чи нѣ? Вы присягли! Коли не схочете правды казати, я укараю васъ за зневагу суду, я васъ до...

Що судья мавъ на мысли, того Бравильовъ не почувъ, бо якъ-разъ тогдѣ писарь дуже закашлявъ ся и пустилъ на пѣдлогу книгу. Розумѣе ся, нѣбы-то нехотячи.

Вкѣнци змѣгъ Бравильовъ высказати те, щѣ хотѣвъ, а потѣмъ додавъ:

— Если-бъ вы, пане судьо, мали приймати за рѣчь докавану, що хлопець коли не злодѣй, то стоить въ звя-

зи зъ злодѣями, бодай засудѣть его якъ найлагбднѣйше. Онъ вже богато вытерпѣвъ, — вѣнчивъ старый — и я бачу, що онъ дуже слабый.

— О, безъ сумнѣву! — сказавъ насмѣшливо Фангъ. — Ты, малый волоцюго, не грай ту менѣ комедіи, кажу тобі, бо тымъ не выкрутишь ся! Якъ зовешъ ся?

Оліверъ хотѣвъ сказати, але языкъ бдмовивъ по-слуку. Онъ бувъ смертельно блѣдный и здавало ся ему, що все разомъ зъ нимъ крутить ся.

— Якъ зовешъ ся, неоправный гбльтаю? — крикнувъ Фангъ у-друге. — Возный, якъ zove ся той хлопчико?

Возный нахиливъ ся надъ Оліверомъ и повторивъ пытавье, але псбачивъ, що той справдѣ не годенъ бувъ бдповѣсти. Знаючи, що мовчанье ще ббльше розлютить судью и побблшить кару, сказавъ:

— Онъ каже, що zove ся Томъ Вайтъ, благородный пане!

— Де живе? — пытавъ дальше Фангъ.

— Де може, — бдповѣвъ зновъ за Олівера милосердный возный.

— Мае родичѣвъ?

— Каже, що померли, якъ ще бувъ малый, — бдповѣвъ возный.

То була звычайна бдповѣдь въ такихъ случаяхъ.

При остатныхъ словахъ Оліверъ пбднѣсь голову, поглянувъ довксла молячо очима и попросивъ слабымъ голосомъ о склянку воды.

— Дурень ты! — крикнувъ Фангъ, — думаешь, що мы не розумѣмось на такихъ штукахъ?

— Я думаю, що онъ справдѣ не здоровъ, благородный пане, — вмѣшавъ ся возный.

— Я вже се знаю лѣйше — сказавъ Фангъ.

— Возьный, піддержѣть его, бо впаде! — скрикнувъ старій панъ.

— Забирайсь, возьный! — загорлавъ Фангъ. — Най паде!

Оліверъ скориставъ зъ приязного дозволу и збмѣвши поваливъ ся передъ своєю лавкою на долбвку.

Судья велѣвъ не рухати его такъ довго, доки самъ не встане. Писарь запытавъ тихо судью, якъ онъ гадає справу полагодити.

— Сумарично, — одповѣвъ панъ Фангъ. — Замкнути на три мѣсяцѣ, розумѣсь при тяжкѣй работѣ.

Вже брали ся два дверники однести збмѣзлого хлопця до казнѣ, коли нагло вбѣгъ до салъ задыханый старшій панъ, одягнений просто, але порядно.

— Чекайте, чекайте! — крикнувъ онъ. — Ради Бога, лишъ хвильку потерпѣть!

Полиція має повну власть надъ волею, доброю славою и именемъ, а навѣтъ и надъ житьемъ поодинокого підданого королѣвского. Особливо поступають судѣя пбсла свои волѣ зъ бѣднѣйшою клясою и хотяя ту дѣють ся такі рѣчи, котрі заставили бы навѣтъ ангелѣвъ плакати кровавыми сльозами, то публика о тѣмъ явчого не знає, хйба, якъ подадуть що часописи. Тому розсердивъ ся панъ Фангъ не мало приходомъ непрошеного гостя, котрый ще такъ не пбсла порядку ту явивъ ся.

— Що то такого? Хто се? За дверѣ зъ нимъ! — крикнувъ онъ.

— Я хочу и мушу говорити, пане, вы не можете мене прогнати, я все видѣвъ. Я властитель княгарнѣ. Заприсягнѣть мене, я жадаю сего! Вы мусите мене выслухати, пане Фангъ, вы не сѣмѣте менѣ одмовити зложити свѣдоцтво.

Онъ говоривъ правду, а говоривъ такъ рѣшучо, що



судья справдѣ не мѡгъ ему ѡдмовити. Тому казавъ ему Фангъ зложити присягу. И спытавъ его потѡмъ, що має сказати.

— Я видѣвъ трехъ хлопцѣвъ, отсега и ще двоухъ иншихъ. Они крутили ся коло того пана, що стоявъ передъ моею книгарнею и переглядавъ книжку. Але обдѡкравъ его иншій хлопець. А сей бувъ тымъ такъ здивованый, що зъ мѣсяца не мѡгъ рушити ся.

— А чому-жь вы не прийшли сюды скорше?

— Не було на кого здати книгарнѣ. Теперъ надывавъ заступника, то и прибѣгъ.

— Отже кажете, що обвинитель читавъ?

— Такъ. Читавъ отсю саму книжку, що держить теперъ въ рукахъ.

— Добре. А заплачена она!?

— Нѣ, — сказавъ смѣючи ся книгопродавецъ.

— Господи! я зовсѣмъ забуду на те! — скрикнувъ простодушно забудьковатый старый панъ.

— Славно! И вы ще берете ся обвиняти того бѣдного, нещасливого хлопчину! — завважавъ Фангъ, смѣшно силкуючись прибрати приятный видъ лица. — Менѣ здае ся пане, що вы набули сю книжку въ дуже пѡдозрѣный и нечесный способъ и можете уважати ся щасливымъ, що властитель не хоче васъ скаржити. Нехай то буде для васъ наукою, мѡй приятелю, а то иншимъ разомъ пѡзнаете, що то законъ. Хлопець увѡльненный! Забирайте ся зъ салѣ!

Середъ обявѡвъ обуреня, якого вже не мѡгъ довше повздержати, выпроваджено старого пана за дверѣ. Онъ станувъ на подвѡрѡ и гнѣвъ его минувъ. Оліверъ лежавъ на камѣню. Ему натерли выски водою. Блѣдый бувъ якъ мерлець и судорожно трясъ ся на цѣлѡмъ тѣлѣ.

— Бѣдна дитина, бѣдна дитина! — сказавъ Бравнльовъ нахилиючи ся надъ нимъ. Люде добрѣ, покличте менѣ сейчасъ яку пѣдводу...

Небавкомъ переѣздивъ тамтуды порожный вѣзъ. Олівера пѣдняли осторожно и посадили на вѣзъ. Старый панъ сѣвъ коло него.

— Чи можу и я усѣсти? — запытавъ книгопродавецъ.

— Сѣдайте, прошу, дорогой пане! — ѡдповѣвъ Бравнльовъ — я зновъ забуду на васъ, простѣть. Отъ и нещаслива книжка. Ну, садовѣть ся скоренько, шкода часъ тратити.

Книгопродавецъ присѣвъ коло Бравнльова и они ѡдѣвхали.

---

## ГЛАВА ДВНАЦЯТА.

**Оліверъ має таку добру опѣку, якои не зазнавъ ще нѣколи въ житю.**

Вѣзъ задержавъ ся на якѣйсъ затишнѣй улици передъ поряднымъ домомъ, недалеко Пентонвилля. Панъ Бравнльовъ казавъ сейчасъ занести Олівера до лѣжка и почавъ такъ дбати о хлопця, що его ревнѣсть границъ не мала. Его пестѣй попавъ въ сильну горячку и ажъ по вѣсьмохъ дняхъ прокинувъ ся — якъ ему здавало ся — зъ довгого та неспокойного сну.

— Де я? — запытавъ ѡнъ слабымъ голосомъ. — Хто прийѣсъ мене сюды?

Занавѣса его лѣжка скоро ѡдсунула ся и старенька панѣ, чисто одягнена, призна якъ мати, нахилила ся надъ нимъ и сказала:

— Тихо, мой сынку. Тебѣ не можна говорити, а то знову захоруюшь. Бо ты вже одною ногою бувъ на тамтѣмъ свѣтѣ. Будь же спокѣйный и не рушай ся!

При тѣмъ дивила ся она на него такъ прязно та ласкаво и ѓдгорнула ему такъ нѣжно волосье зъ чола, що Оліверъ не мѡгъ вздержатись, щобы не покласти своєї змарнѣлої руки на єї руку та не прошептати, хочъ и незрозумѣло, зѡ зворушеня кѡлька слѡвъ подяки.

— Люба дитина! — сказала она зѡ слѣзами въ очахъ. Якъ-бы то тѣшила ся єго мати, если-бы такъ якъ я при нѣмъ сидѣла та дивила ся на него.

— Може она й дивить ся на мене — прошептавъ Оліверъ и заломавъ руки. — Може она сидѣла коло мене. Менѣ такъ здає ся, що она ту була.

— То горячка, моя дитино — завважала панѣ Бедвѣнъ.

— Може бути, — сказавъ Оліверъ задумчиво — небо дуже далеко, а небѡщикамъ тамъ дуже добре; де-жь бы они хотѣли ѓдвѣдати бѣдного, недужого хлопця въ лѡжку? Але если мама звала, що я бувъ хоримъ, то певно пожалѣла мене, бо передъ смертію сама дуже була хора. Але — она мабуть нѣчого не знає о менѣ, бо если-бы була видѣла, якъ я падавъ, дуже була-бы засмутила ся; а я видѣвъ єї у снѣ завсѣгды веселою и вдоволеною.

Панѣ Бедвѣнъ втерла собѣ очи, дала Оліверови напиться и упѡмнула еще разъ, щобы тихо лежавъ, а то занедужає знову. И ѓнъ замовчавъ разъ тому, що хотѣвъ бути послушнымъ добрѡй пани, а друге, що зовсѣмъ бувъ змученый бесѣдою. ѓнъ заснувъ. Коли пробудивъ ся, побачивъ коло лѡжка якогось пана, що тримавъ єго за живчикѣ.

— Правда, дитино, що тобѣ вже лѣпше? — запытавъ сей панъ.

— Правда, дякую вамъ — ђдповѣвъ Оліверъ.

— Я знавъ се. Теперъ ты голодень, правда?

— Нѣ, пане.

— Гмъ! такъ зовсѣмъ природно. Ты справдѣ не можешъ чути голоду. Ђнъ не голодень, панѣ Бедвінъ, — сказавъ панъ зъ дуже поважнымъ лицемъ.

Панѣ Бедвінъ склонила зъ поважаньемъ голову якъ-бы хотѣла сказати, що уважае лѣкаря за свѣтлого чоловѣка. По лѣкари можна було нѣзнати, що ђнъ думавъ о собѣ такъ само.

— Ты змученый, хлопче, правда? — слытавъ ђнъ зновъ.

— Нѣ пане.

— Нѣ? — повторивъ лѣкарь. — А, то тѣшитъ мене. Я такъ и думавъ. Але пити хочешъ?

— Хочу, пане, — ђдповѣвъ Оліверъ.

— Зовсѣмъ такъ, якъ я думавъ. То зовсѣмъ природно, панѣ Бедвінъ, що ђнъ пити хоче. Можете ему дати трохи гербаты зъ булкою безъ масла. Не держѣть его въ теплѣ, але уважайте, щобы не було ему и за холодно.

Панѣ Бедвінъ уклонилась и лѣкарь ђдѣйшовъ. Оліверъ знову заснувъ, а якъ пробудивъ ся, то вже було коло дванацятой години. Панѣ Бедвінъ сказала ему: добранѣчь и выйшла, лишивши при нѣмъ иншу бабусю, котра принесла зъ собою завинену малу книжку до молена и великій нѣчний чѣпець. Она сѣла коло печи и скоро заснула.

Оліверъ не спавъ якійсь часъ. Хату залягла велика тишина. Коли ђнъ згадавъ, що смерть кружила надъ его лѣшкомъ черезъ тѣлько днѣвъ и ночей и коли по-



думавъ, що въ тѣй комнатѣ журились и сумували черезъ него, то ставъ горячо молить ся. Одакъ заснувъ онъ тымъ крѣпкимъ сномъ, якимъ спить ся въ спокойный часъ по перебутихъ терпѣняхъ.

А пробудившись зъ такого сну, стае чоловікови жаль за нимъ. Если-бы то була смерть, то хто жь бы хотѣвъ будитись до житя тяжкого и непевного, щобы бѣдувати теперъ и журити ся на будуче, а що найгѣрше — тямити та згадувати сумну минувшѣсть.

Бувъ вже ясный день, якъ Оліверъ прокинувъ ся. Онъ чувъ ся веселымъ и жвавымъ, криза проминула, онъ належавъ зновъ до свѣта.

По трехъ дняхъ мѣгъ онъ вже сидѣти на крѣслѣ зъ поручами обложеный зѣ всѣхъ боковъ подушками. Панѣ Бедвинъ казала занести его до своєї малої комнаты, сѣла собѣ зъ нимъ коло печи и заплакала зъ утѣхи.

— Вы дуже добрї для мене, панѣ, — сказавъ Оліверъ.

Она не хотѣла того й слухати, и сквапно почала приготавливати для него ѳдповѣдне снѣданье. На стѣнѣ противъ Олівера висѣвъ портретъ. Онъ вдививъ ся въ него уважно. Она се завважала.

— Ты любишь образы, мѣй любчику?

— Я мало видѣвъ образѣвъ. Але яке красне и миле лице той дамы!

— Е, малярѣ завсѣгды роблять дамы красшими, якъ суть, бо инакше не мали бы работы. Чоловѣкъ, що вынайшовъ прирядъ фотографічный, повиненъ бувъ знати, що не богато буде мати зыску, бо прирядъ сей занадто ретельный.

Она засмѣялась, але Оліверъ запылавъ поважно:

— Хто то намальований на тѣмъ образѣ?

— Я сама не знаю, моя дитино. Се певно хтось

такій, кого мы обоє не знаємо. Але тобѣ — вижу — дуже подобавъ ся образъ?

— Ахъ, то дуже красный образъ! — бѣдповѣвъ Оліверъ.

— Але чей тебе не лякає? — спытала здивована панѣ Бедвінъ, бо завважала, що Оліверъ дивить ся на портретъ зъ якимось жахомъ.

— Нѣ, нѣ, — бѣдповѣвъ бнѣ скоро — але ви очи такій сумнѣ и менѣ здає ся, що дивлять ся якъ-разъ на мене ту, де сиджу. Менѣ ажъ серце бѣє ся; портретъ наче живой и хоче менѣ щось сказати, а не може...

— Господи! — скрикнула налякана панѣ Бедвінъ. — Не говори такъ, сынку. Ты ще мабуть дуже слабый, маєшь горячку. Такъ, такъ, теперь вже не будешь его ведѣти.

Зъ тыми словами обернула она крѣсло зъ Оліверомъ въ противну сторону. Але бнѣ видѣвъ въ духу образъ такъ само, мовъ-бы дививъ ся на него. Однакожь не хотѣвъ непокоити бѣльше доброй старушки и засмѣявъ ся приязно до неи, коли принесла ёму поливку и булку. Що йно ложку взявъ бнѣ до усть, якъ надѣйшовъ панъ Бравильовъ.

Оліверъ выглядавъ ще дуже блѣдо и бувъ незвычайно марный. Онѣ силувавъ ся встати, щобы подякувати своему добродѣви, але не мѣгъ навѣтъ пѣдвести ся. Старцеви стали въ очахъ слѣзы.

— Бѣдна дитина, бѣдна дитина! — проговоривъ бнѣ. Якъ же тобѣ нинѣ, мѣй сынку?

— О дуже добре — сказавъ Оліверъ — и я вамъ дуже вдячный за вашу доброту.

— Добра дитина! — сказавъ добродѣй Олівера, запытавъ паню Бедвінъ, що давала ему ѣсти, и сказавъ:

— Етъ, що то поливка. Кблька склянокъ доброго вина лѣпше бы ему смакували. Правда, Томъ?

— Я, пане, зову ся Оліверъ — сказавъ хлопець дуже здивований.

— Якъ? Оліверъ? Оліверъ Вайтъ?

— Нѣ, пане, Твістъ — Оліверъ Твістъ.

— Давне прбзвище... А чому-жь ты сказавъ судѣ, що зовешь ся Вайтъ?

— Я зовсѣмъ не говоривъ ему того — бдповѣвъ Оліверъ, здивований ще ббльше.

Се такъ не подобало на правду, що старый панъ глянувъ на него трохи сердито. Але не можна було не вѣрити ему, бо зъ лица его можна було вычитати, що правду казавъ. Бравяльовъ подумавъ, що се мусить бути якесь непорозумѣнье, и его пдозрѣнье щезло, але заодно приглядавъ ся ще Оліверови и ему нагадало ся зновъ якесь знакове лице. Оліверъ глянувъ сумно и спытавъ:

— Чи вы може гйвастесь на мене, пане?

— Нѣ, нѣ — але — Господи! що се? Панъ Бедвінъ, подивѣть-но ся!

И при тбмъ показавъ бнъ на Олівера и на портретъ дамы, що висѣвъ на стѣнѣ. Хлопець бувъ такъ подббный до дамы, якъ двѣ капль воды.

Оліверъ не зрозумѣвъ причины того наглого оклику своего добродѣя; бнъ налякавъ ся незмѣрно и — збмлѣвъ.

---

## ГЛАВА ТРИНАЦЯТА.

## Нова особа.

Коли „майстеръ“ и Бетсъ звалили всео небезпеченьство на Олівера, и осягнули свою цѣль, скрутили скоренько въ бѣчву улицю и помчали домѡвъ. Скоро пришли трохи до себе, почавъ Бетсъ голосно смѣяти ся, бо зъ незмѣрною втѣхою нагадавъ ѡнъ собѣ и приятеливи, якъ то смѣшно Оліверъ утѣкавъ а они бѣгли за нимъ та цѣкували его, а самѣ вже мали крадену хустину въ кишени. Але приятель перервавъ ему мову и спытавъ, що то имъ скаже Фажинъ.

— А що-жь має сказати? — спытавъ Чарль.

— Гмъ! — сказавъ Джекъ, засвиставъ и задумавъ ся.

Чарль ишовъ за нимъ задумчиво и небавомъ пришли они до дому.

— Де подѣли-сте Олівера, гольтянаки? — накинувъ ся на нихъ жидъ, скоро лише увѣйшли.

Они мовчали. Тогда жидъ хопивъ майстра за гортанку и грозивъ, що задушить его, якъ сейчасъ не скаже правды. Чарль ставъ зъ цѣлои силы верещати о помѡчь, а его приятель скочивъ, хопивъ за нѡжь и вже хотѣвъ нимъ пхнути жида въ бѡкъ, коли якъ-разъ ѡдчинилися дверѣ и увѣйшовъ четверый чоловікъ. За нимъ вбѣгъ гаркаючи покусанный песъ.

— До сто чортѡвъ, що ту дѣе ся! Жиде паскудный, що се значить ся? — закричавъ ѡнъ грубымъ и грѡмкимъ голосомъ.

Бувъ то кремѣзний, може сорокпятьлѣтний хлопъ, зъ лицемъ широкимъ и поглядомъ лютымъ та мрачнымъ. Борода его була давно небрыта, а одно око пѡдбите десь недавно. Якъ лишь було подивити ся на него, то легко



було можна представити собѣ его ще зъ кайданами на рукахъ и ногахъ.

Онъ розсѣвъ ся выгѣдно.

— Що ту дѣе ся? — говоривъ онъ дальше. — Чому ты збыткуешъ ся надъ хлопцями, ты ненасытний скупарю-злудого? Я лише дивую ся, що они тобѣ горла не прорѣжуть, бо я давно зарѣзавъ-бы тебе, якъ-бы я такъ бувъ въ ихъ шеѣрѣ та ще й твоимъ ученикомъ. Правда, не дѣставъ-бы я нѣчого за твою шеѣру та кости, бо ты до нѣчого, хѣба щобы показувати тебе якъ потвора въ спиритусѣ, але такихъ великихъ бутлѣвъ нема.

— Тихше, тихше, пане Сайксъ — перервавъ жидъ дрожачи. — Не кричѣть такъ голосно!

— Я тебе навчу! тобѣ завсѣгды мухи въ носѣ та не сиди лише тихо! Ты знаешъ мое прѣзвище, я его не зганѣблю, якъ прийде на то часѣ.

— Ну, вже добре, добре, Бѣль Сайксъ — сказавъ жидъ покѣрно пѣдходячи — вы чогось злѣснѣ.

А Бѣль его вдруге обсыпавъ такими докорами та послѣдними словами и згадавъ при тѣмъ такѣ пѣдозрѣнѣ справи, що жидъ зѣ страхомъ глянувъ на него и на обохъ хлопцѣвъ скоса, якъ-бы пытавъ, чи онъ не збожеволѣвъ случайно. Бѣль махнувъ таѣь рукою, якъ бы вязавъ петлю за лѣвнымъ ухомъ, потѣмъ наклонивъ голову на праве плече, а сей знакъ розумѣвъ мабутъ жидъ дуже добре. Одакъ зажадавъ Бѣль горѣвки та пригадавъ, щобы лишь не пѣдсыпали въ ню отруты. Онъ сказавъ се на шутку, но если-бы мѣгъ бувъ видѣти страшный поглядъ жѣда, якъ той ишовъ по горѣвку до шафы, то безперечно подумавъ бы, що осторога не була злишною.

Выхиливши кѣлька чарокъ горѣвки, рѣшивъ ся онъ

выслухати оповѣданя паничѣвъ о тѣмъ, якъ взяли Олівера на поліцію. Оповѣданье було подрѣбне, але зъ такими додатками и прикрасами, якѣ майстеръ уважавъ за конче потрібнѣй.

— Я лякаюсь, щобы ђнъ зъ де-чимъ не выхопивъ ея, а то мали-бысмо черезъ него клопѣтъ, — завважавъ жидъ.

— То дуже можливе — сказавъ Біль зѣ злобнымъ жалемъ. — Ты, Фажине, пропавъ!

Жидъ удавъ, що не чує, впяливъ очи въ Сайкеса и говоривъ дальше:

— Я думаю, що если менѣ що зроблять, то вамъ ще бѣльше дадутъ ся въ знаки. А тогды, любчику, зъ тобою буде гѣрше, якъ зѣ мною.

Сайксъ ажъ пѣдскочивъ, глянувъ люто на жидѣ, але той здвигавъ раменами и дививъ ся на передъ себе. По довгѣмъ мовчаню сказавъ Сайксъ лагѣднымъ голосомъ:

— Треба конче дѣзнати ся, що дѣялось въ поліціи.

Фажинъ кивнувъ головою, якъ-бы годивъ ся зъ тою гадекою.

— Если ђнъ нѣчого не выпѣвавъ и его замкнули, то намъ нѣчого боятися. Лише потреба допильнувати, коли его пустять, щобы знову зловити его.

Жидъ опять кивнувъ головою. Рада була дуже добра, тѣлько выконанье еи було не легке, бо кождый зъ чотирохъ джентельменѣвъ не мавъ найменшой охоты ити на поліцію. Они заклопотано споглядали на себе, коли увѣйшли тѣ двѣ молодѣ дамы, котрыхъ Оліверъ пѣзнавъ передъ кѣлькома днями. Розказали имъ цѣлу пригону и жидъ высказавъ надѣю, що Бетсі возьме на себе сю задачу. Молода дама була занадто добре

вихована и занадто чутлива, щоби могла членови товариства легко або навѣть остро ѳдмовити та не виконати єго просьбы. Она не сказала рѣшучо „нѣ“, але сказала имъ, що радше дала бы ся повѣсити, якъ-бы мала се зробити.

Жидъ звернувъ ся до єи товаришки, майже пышно убраної и спытавъ:

— Ну, добра Нансі, що-жь ты на се?

— И не думайте, щоби я вшла. Я стережу ся.

— Що се значить? — сказавъ Сайксъ грѣзно.

— А се, що вже я сказала, Біль, — ѳдповѣла дама зовсѣмъ спокѳйно.

— Але-жь тобѣ найбезпечнѣйше ити, тебе тамъ нѣхто не знає.

— Бо я й не бажала-бѣ, щоби мене тамъ хто знавъ, и зовсѣмъ було-бы се непотрѣбно.

— Она пѳйде, Фажинъ — сказавъ Сайксъ.

— Нѣ, не пѳде — сердила ся Нансі.

— Але пѳйде — стоявъ при своѣмъ Сайксъ.

И ѳнъ говоривъ правду. Просьбами, погрозами та обѣцявками наклонили єи до того и не потребувала она такъ, якъ товаришка, бояти ся, що стрѣне тамъ кого зѳ своихъ численныхъ знакомыхъ, бо она що йно недавно прийшла зъ околицѣ Фіельдлянъ до далекого, дуже чистенького передмѣстя Раткліѣ. Жидъ одягнувъ єи одежію, яку выбравъ зѳ своего незмѣрного складу, такъ якъ було потрѣбно, въ одну руку давъ кошикъ, а въ другу ключъ ѳдъ хаты.

— Ахъ, мѳй братику, мѳй бѣднѣй, любѣй, малѣй братику! — почала Нансі нарѣкати, заливаючи ся слѣзами и заломлюючи руки. — Ахъ, що стало ся зѣ моимъ братомъ, де я єго найду? Змилуйте ся надѳ мною, мои пацове, скажѣть менѣ, що зѣ нимъ стало ся?

Слухачѣ одушевились. Она засмѣяла ся, моргнула значучо очима и пѣйшла.

— Нансі то розумна дѣвчина, — сказавъ жидъ по-важно та кивнувъ головою въ сторону молодыхъ своихъ приятелѣвъ, якъ бы радивъ имъ брати зъ нею примѣръ.

— То окраса жѣночого роду — сказавъ Сайксъ, наливаючи чарку та стукнувши нею по столѣ. — Пью за ви здоровлье, щобы всѣ стали такими якъ она!

Мѣжь-тымъ ишла славна Нансі до поліціи. Трохи зѣ страхомъ, впрочѣмъ зовсѣмъ оправданимъ, бо она ишла сама безъ опѣки по улицяхъ, дѣстала ся она тамъ щасливо и безъ перешкоды. Даремно чѣпала сего и того, ажъ вкѣнци приступила зъ плачемъ и нарѣканями до сторожа тюрмы. Одъ него довѣдала ся, що судья пере-свѣдчивъ ся о невинности Олівера и що его взявъ зъ собою окраденый панъ, котрый мешкає въ околици Пен-тонвиль, бо тамъ казавъ вѣзникови ѣхати. Зъ тими вѣ-стями побѣгла она до дому жида.

Коли все розказала, закликавъ Біль Сайксъ скоро собаку, надѣвъ капелюхъ и выйшовъ зъ хаты, навѣтъ не попрощавши товариства.

— Мы мусимо его ѣднати, мусимо знати, де ѣтъ, — сказавъ жидъ дуже зворушенный. — Ты Чарль, иди на звѣды и принеси конче якусь вѣстку, може де-що почувешъ о нѣмъ, або побачишь. Люба Нансі, мы мусимо его мати! Я зовсѣмъ спускаю ся на тебе и на „май-стра“. Отъ, вѣ вамъ грошѣ! Нинѣ вечеромъ ѣдходжу зъ-вѣдси; чей знаєте, де мене шукати. А теперь забирайтесь, вы ту не можете зѣстати авѣ на хвильку.

Онъ выпхавъ усѣхъ за дверѣ, замкнувъ хату на ключъ та поховавъ свои дорогоценности въ кишенѣ.

— Онъ не зрадивъ нѣчого на поліціи, — шептавъ



жидь, — але онъ розкаже все людямъ, у котрыхъ пробувае. Мы дѣстанемо его та заткаемо ему ротъ...

## ГЛАВА ЧОТИРНАЦЯТА.

### Знакомство зъ паномъ Гримвігомъ.

Оліверъ скоро прийшовъ до себе. Панъ Бравнльовъ и панъ Бедвінъ не споминали въ розмовѣ вже нѣчого, щѣ нагадувало-бъ ему образъ, або зъ-вѣдки онъ ту взявъ ся, а старали ся приємно забавити его, не дразнити. Але коли на другій день принесли его зновъ у комнату господинѣ, заразъ звернувъ онъ очи въ гору на стѣну въ надѣи, щѣ побачить тамъ портретъ красной дамы. Дивить ся зачудований: портрету вже нема. Панъ Бедвінъ заразъ завважила се.

— Нема, — сказала, — нема вже образу, любя дитино.

— Та бачу, панѣ, — ѡдповѣвъ Оліверъ зѣтхаючи. — Чому его забрали?

— Бо панъ Бравнльовъ говоривъ, щѣ образъ тебе непокоить и може спинити твое подужанье.

— О нѣ! Онъ зовсѣмъ не непокоивъ мене, панѣ. Я дуже любивъ дивити ся на него.

— Ну, ну, дитинко, — сказала добра панѣ, — подужай лишень скорше, а портретъ повѣсять зновъ, ручу тобѣ. А теперъ говорѣмъ про щѣ инше.

Въ часѣ недуги она выявляла для него таку безграничну любовь, щѣ онъ постановивъ не думати поки-щѣ о портретѣ. Длятого уважно слухавъ еи оповѣдана про еи добрыхъ дѣтей и про покѣйного, доброго мужа. Ѳдакъ пили чай. По чаю вчила его панѣ Бедвінъ гры

въ карты, званои „кріббеджъ“, котру ѓнъ скоро понявъ, и гравъ радо, поки не прийшовъ часъ спати.

Щасливї днѣ настали теперь для Олівера. Все коло него було такъ тихе, чисте и порядне, всѣ були такъ добрїи и ласкаві для него, що ему здавалось, мовъ-бы бувъ у небѣ. Якъ лишъ мѡгъ уже одягтись, постаравъ ся панъ Бравнльовъ для него о зовсѣмъ нову одѣжъ. А коли ему сказали, що може зробити зѡ старою одежію, щѡ захоче, ѓнъ подарувавъ ея служниці, котра такожь була для него дуже добра, та й сказавъ їй, щоби собѣ ея продала. Она заравъ скористала зъ того приволу и Оліверъ видѣвъ черезъ ѡкно, якъ жидъ забравъ усю его давну одѣжъ, звинувъ, вложивъ до мѣшка и ѡдѡйшовъ. Оліверъ чимало тѣшивъ ся тымъ, що не буде потребувати вдягати зновъ свое лахматѣ.

Може въ тыжденъ потѡмъ покликавъ разъ по полудни панъ Бравнльовъ Олівера до своєї комнаты. Панѣ Бедвінъ поправила скоренько на нѣмъ одѣжъ, пригладила волосѣ та завела его пѡдъ самїи дверѣ пана Бравнльова. Цѣла комната була скрѡзь заповнена книжками, а одиноке ѡкно выходило на невеликій огородець зъ цвѣтами. Панъ Бравнльовъ ѡдложивъ книжку, яку мавъ въ рукахъ, и казавъ Оліверови пѡдѡйти ближе и сѣсти. Оліверъ сѣвъ и думавъ собѣ, де найде ся тѡлько людей, щоби прочитали таку силу книжокъ, а ихъ написано мабуть на те, щоби свѣтъ ставъ розумнѣйшимъ. Се пытанье усе клопоче и розумнѣйшихъ людей, нѣжь Оліверъ Твістъ.

— Богато книжокъ, хлопче, правда? — запытавъ панъ Бравнльовъ.

— Дуже богато, — ѡдповѣвъ Оліверъ. — Я нѣколи ще не видѣвъ такої силы книжокъ.

— Ты ихъ навѣтъ попрочтуеть, коли будешъ добре

вестись, и они тобѣ бѣльше сподобають ся, нѣжь теперь ихъ окладники; хочъ неразъ бувають и такі книжки, въ котрыхъ окладанка ще найлѣпша... А ты хотѣвъ бы стати разумнымъ чоловікомъ и писати книжки?

— Я волѣвъ бы ихъ читати — ѣдповѣвъ Оліверъ.

— Що? То ты не хочешъ бути писателемъ?

Оліверъ надумавъ ся трохи и сказавъ вкѣнци, що, на его думку, далеко лѣпше бути книгаремъ. Старый панъ засмѣявъ ся сердечно и сказавъ, що Оліверъ ѣдповѣвъ дуже дотепно. Оліверъ тѣшивъ ся зъ того, хочъ по правдѣ зовсѣмъ не знавъ, що ѣнъ сказавъ такого дотепного.

— Не бѣй ся, — вповѣвъ старый панъ, — я не зроблю зъ тебе писателя, поки ще в на свѣтѣ яке друге честне ремѣсло, котрого ты можешъ вывчитись.

— Дякую вамъ, пане, — ѣдповѣвъ Оліверъ такъ поважно, що старый зновъ засмѣявъ ся, сказавъ кѣлька слѣвъ о особливѣмъ инстинктѣ, але Оліверъ не дуже зважавъ на нихъ, бо ихъ не розумѣвъ. Ѡдтакъ зачавъ Бравнльовъ говорити ще приятнѣйшимъ, але zarazомъ и поважнѣйшимъ, якъ дотеперь, голосомъ:

— Слухай теперь уважно, що я тобѣ скажу. Я буду говорити зъ тобою щиро, бо знаю, що ты зрозумѣешь мене такъ добре, якъ не одинъ старшій чоловікъ.

Оліверъ налякавъ ся.

— Ой! — скрикнувъ ѣнъ, — не выганяйте мене, пане, ѣдъ себе, щобы я знову не потребувавъ тыняти ся по улицяхъ. Позвольте менѣ ту лишити ся, я буду вамъ слугою. Не ѣдсылайте мене назадъ въ той страшный дѣмъ, зъ-вѣдки я прийшовъ. Змилуйтесь надо мною бѣднымъ, опущенымъ хлопцемъ, мѣй добродѣю!

— Люба дитино, — вповѣвъ старый зворуженый,

— не лякай ся! Я не пушу тебе одъ себе, хіба самъ дашь до того причину.

— Нѣ, нѣколи, паве!

— И я оподѣваю ся, що ты не зробишь того, вѣрю тобѣ. Неразь обманювали мене люде, котрымъ я чинивъ добро, але я готовъ вѣрити тобѣ и жаль менѣ тебе бѣльше, якъ иншихъ, хочъ и не знаю самъ, чому. Люде, котрыхъ я найбѣльше любивъ, лежать одъ давна въ могилѣ. Щастье и радѣсть свого житя похоронивъ я разомъ зъ ними, але лишилось въ менѣ ще добре сердце. И тяжка журба не погасила ще теплоты сердца, а збѣлшила си. Бо такъ и повиннй нашй терпѣня чинити насъ все чистѣйшими и благороднѣйшими.

Онъ говоривъ се тихимъ голосомъ и якъ-бы до себе самого. Оліверъ сидѣвъ тахенько и притаивъ духъ.

— Я сказавъ се тому, що ты ще молодой, а коли ты вже знаешь, кѣлько я перенѣсь горя и журбы, то чей будешь ще бѣльше старати ся не засмутити мене нѣколи, — сказавъ старецъ веселѣйше. — Кажешь, що ты сирота и самъ собѣ полишенный на свѣтъ. Все, о чѣмъ я мѣгъ дѣзнати ся, свѣдчатъ, що ты говоришь правду. Отже розкажи менѣ: хто були твои батько-мати? де ты выховавъ ся и якъ дѣставъ ся въ се товариство, въ котрѣмъ я тебе найшовъ? Говори правду, а якъ побачу, що ты нѣчо злого не зробивъ, то поки мого житя, маешь въ менѣ приятеля.

Оліверъ заплакавъ и не мѣгъ черезъ кѣлька хвиль вымовити слова; коли-жь, успокоившись трохи, забиравъ ся оповѣдати, увѣйшовъ до хаты слуга и сказавъ, що панъ Грімвѣйъ загостивъ на чай.

— То мѣй приятель, панъ Грімвѣйъ — сказавъ Браввльовъ до Олівера. — Трохи шерсткѣй, але дуже честна душа.



Оліверъ запытавъ ся, чи мае ђдбѣти, але Бравнльовъ казавъ ему лишати ся. Въ тѣй хвилѣ вѣйшовъ до комнаты, пѣдпираючись здоровою палицею и храмаючи трохи на ногу, грубый старый панъ Грімвѣгъ. Оліверъ не видѣвъ ще нѣколи такого прикрого лица. Якъ лише гѣсть вѣйшовъ, заразъ показавъ приятелеви лупину зъ цитрины и давай гримати, що ему всюды по дорозѣ кидають такѣ лупины пѣдъ ноги.

— Голову свою зѣмъ, если тѣ цитриновѣ лупки не стануть менѣ причиною смерти!

Онъ такъ звичайно заклинавъ ся, але хочъ-бы хто колись и вынайшовъ способъ, якъ зѣдати власну голову, то навѣтъ такому чоловѣкови, якъ панъ Грімвѣгъ, було-бъ усе таки за тяжело упорати ся наразъ зъ такимъ обѣдомъ.

Панъ Грімвѣгъ побачивъ Олівера, ђдступивъ кѣлька крокѣвъ у-задъ и здивований запытавъ Бравнльова: що се за хлопець.

— То Оліверъ Твѣстъ, о котрѣмъ я вамъ говоривъ, — ђдповѣвъ Бравнльовъ.

Оліверъ поклонивъ ся.

— Але се не той хлопець, що мавъ пропасницю? вповѣвъ Грімвѣгъ, ђдступаючи ще дальше.

— Той самъ! — ђдповѣвъ Бравнльовъ, осмѣхаючись.

Грімвѣгъ зъ палицею въ рудѣ сѣвъ и почавъ льорнетою пильно приглядатись Оліверови. Той ажъ по уха зарумянивъ ся.

— Ну, якъ ся маєшь?

— Дякую, пане, теперъ менѣ далеко лѣпше, — ђдповѣвъ Оліверъ.

Бравнльовъ, бачилось, побоювавъ ся, чтобы его приятель-дивакъ не сказавъ Оліверови що неприятного, для

того пбславъ хлопчину до панѣ Бедвінѣ звѣстити ѣй, що ждуть на чай. Оліверъ выйшовъ дуже радо.

— Чемный хлопецъ, правда? — спытавъ Бравнльовъ.

— Не знаю ще — одповѣвъ Грімвігъ якъ-бы гнѣвно.

— Не знаете?

— Не знаю. Не бачу нѣякои рбзниці межи хлопцями. Знаю лише два роды хлопцѣвъ: вымоклыхъ и пузатыхъ.

— А до котрыхъ же кладешь Олівера?

— До вымоклыхъ. Знаю одного пузатого, — поганный хлопчище. Голосъ у него, якъ у наймита корабельного, а жере, якъ вовкъ.

— Ну, Оліверъ чей-же що иншого, то ѣй не потребуешь гнѣватись на него.

— Правда, що иншого, але сей може ще гбршій..

Бравнльовъ подразненный почавъ кашляти, а се, бачилось, дуже тѣшило его приятеля.

— Такъ, такъ, може ще ѣй гбршій, — говоривъ дальше Грімвігъ. — Зѣ-вѣдки онъ? хто онъ и що? Онъ мавъ пропасницю, а добрѣ люде не дбстають пропасницѣ, лише злѣ. Я знавъ одного чоловіка, котрого въ Ямайцѣ повѣсили за те, що убивъ своего пана. Онъ мавъ шѣсть разбѣвъ пропасницю и тому не хотѣли вже его уласкавити.

Грімвігъ въ глубинѣ сердца признававъ, що Оліверъ дуже милый хлопчина, але онъ дуже любивъ перечитись, а луцина зѣ цитрины розгнѣвала его немало и онъ постановивъ не дати собѣ нѣкому накинуги гадки о хлопци. Зѣ такихъ важныхъ причинъ задумавъ онъ зѣ-разу суперечити приятелеви. Коли Бравнльовъ признавъ ся опбсла, що про хлопця не мбгъ ще добре вывѣдатись, Грімвігъ засмѣявъ ся досыть злобно и спытавъ: чи го-

сподина добре наглядає за срібною посудюю и чи замикає еи, бо ѓнъ бы зовсѣмъ не дивувавъ ся, якъ бы такъ колись хибло кѣлька ложоєъ, або що инше ..

Бравнльовъ бувъ трохи горячій чоловѣкъ, але всего того слухавъ спокѣино, бо знавъ мухи свого приятеля. Чай и тѣста рдоволили старого дивака и все пѣйшло вже лѣпше, якъ можна було сподѣвати ся. Олівера покликвали знову и ѓнъ чувъ ся вже свободнѣйшимъ въ товариствѣ непривѣтного пана. По чяю запытавъ Грімвѣтъ свого приятеля: коли ѓнъ вувѣдає ся докладно всю правду о житю и доли хлопця.

— Завтра рано, — ѓдповѣвъ Бравнльовъ. — Я хотѣвъ бы поговорити зъ нимъ въ чотири очи. Зайди до мене, Олівере, завтра передъ полуднемъ о десятѣй годинѣ.

— Добре, пане, — сказавъ Оліверъ затинаючись, бо ѓнъ трохи змѣшавъ ся, коли панъ Грімвѣтъ при своѣмъ запытаню подививъ ся остро на него.

— Я вамъ щось скажу, — шепнувъ Грімвѣтъ Бравнльови до уха. — ѓнъ не приїде до васъ завтра рано. Я добре дививъ ся на него. ѓнъ васъ друже обманює.

— Я присягну, що приїде, — обставъ зъ жаромъ панъ Бравнльовъ.

— А я готовъ зѣсти свою голову, що не приїде.

— Я житьемъ ручу, що ѓнъ говорять правду.

— А я головою, що бреше.

— Побачимо, — сказавъ Бравнльовъ, здержуючи гнѣвъ.

— А вже-жь, побачимо, — повторивъ Грімвѣтъ, вызываючо усмѣхаючись.

Якъ на те увѣйшла саме тогдѣ панъ Бедвѣтъ зъ кѣлькома книжками, котрѣ Бравнльовъ выбравъ собѣ

сегодня у вѣдомого книгаря. Она положила книжки на столъ и хотѣла выйти.

— Задержѣть но ще хлопця зъ книгариѣ, — сказавъ Бравильовъ. — Я хочу передати черезъ него деякѣ книжки и грошѣ для книгаря за книжки купленѣ.

Але хлопця вже не було.

— Менѣ дуже прикро, — говоривъ дальше Бравильовъ. — Тажъ книгарь потребуе грошей и я хотѣвбы конче нинѣ ѡддати книжки.

— Одошлѣть Оліверомъ, — сказавъ Грімвѣтъ зъ прони́чимъ осмѣхомъ. — Онъ ѡднесе ихъ, де треба.

— Однему! Позвольте менѣ ихъ ѡднести, — попросивъ Оліверъ скоренько. — Цѣлу дорогу побѣгну.

Бравильовъ хотѣвъ уже сказати, що нѣякимъ робомъ не пуститъ Олівера нѣкуды, та злобный кашель приятеля наказавъ ему змѣнити свою постанову, щобы пересвѣдчати Грімвѣта, якъ безосновно пѡдозрѣвав ѡнъ хлопця. Длятого казавъ ѡнъ Оліверови взяти книжки и до того давъ ему пять фунтѡвъ штерлінгѡвъ на заплату книжокъ купленыхъ.

— Зъ того выдасть тобѣ книгарь десять шілінгѡвъ, — сказавъ Бравильовъ.

Оліверъ ѡдповѣвъ, що певно верне за десять мѣнутъ, поклонивъ ся чемно и побѣгъ. Панѣ Бедвінъ провела его до брамы, показала ему докладно найблизшу дорогу и кѡлька разѡвъ упоминала не бѣгти, щобы не перестудивъ ся... Она дуже нерадо пускала его ѡдъ себе, хотѣла сваритись зъ паномъ Бравильовомъ, и проводила Олівера очима ажъ до скруту улицѣ. Тутъ ѡнъ обернувъ ся и поздоровивъ стару, кивнувши головою.

— Найдальше за десять мѣнутъ поверне назадъ, — сказавъ Бравильовъ и поклавъ на столѣ свѡѣй годинникъ. — Тогда стане вже змеркати.



— Чи вы й справдѣ думаете, що бнѣ верне?

— А вы нѣ? — запытавъ Бравильовъ осмѣхаючись.

У пана Грімвіта розбудилась знову велика страсть до суперечки а осмѣхъ Бравильова ще еи подбивъ.

— Нѣ, бнѣ не верне! — сказавъ рѣшучо. — Въ новѣснѣвкѣй одежи, зъ пачкою дорогихъ книжокъ подъ пахою и зъ пять фунтами въ кишени поїде бнѣ просто до своихъ товаришѣвъ и ще васъ высмѣе. Я готовъ зѣѣсти свою голову, коли вы его ту коли небудь побачите.

При тыхъ словахъ присунувъ бнѣ крѣсло ближе до стола и оба сидѣли тихо та ждали. Щобы показати, яку вагу приписуемо мы нашому власному осудови и якъ мы певнѣ о свои и пересаднѣ думки, то скажемо, що хочъ Грімвітъ бувъ чоловѣкомъ доброго сердца, и хочъ ему певно було бы дуже прикро видѣти, що его дорогого приятеля обманули, — то однакъ теперъ бажавъ бнѣ зъ цѣлого сердца и мавъ надѣю, що Оліверъ не верне. Отъ зъ якихъ то суперечностей складае ся чоловѣкъ!

Змеркло ся вже такъ, що не можна було побачити на годиннику, котра година, але оба старцѣ сидѣли непорушно и дивили ся мовчки на годинникѣ.

---

## ГЛАВА ПЯТНАЦЯТА.

**Що подыбало Олівера на дорожѣ до книгариѣ.**

Оба панове стали що-разъ бѣльше сумнѣвати ся, чи Оліверъ верне, зъ чого Грімвітъ незмѣрно тѣшавъ ся а Бравильовъ тяжко сумувавъ.

Въ своѣмъ прозаичнѣмъ епосѣ мавъ бы я тутъ знамениту нагоду забавити читателя рѣзными мудрыми помѣченями о очевиднѣй немудрости тыхъ людей, котрѣ своимъ ближнимъ добро чинять и не надѣются на награды на земли, або радше мѣгъ бы я показати; якъ то разумъ конче наказуе, особливо въ безнадѣйнѣмъ случаю, выявити трохи любви и прихильности до людей, але потѣмъ разъ на все позбутись такихъ слабыхъ сторѣнъ. Хосенъ зъ того очевидный. Если той, котрому вы подали руку, веде ся добре, а ваша помѣчь иде ему на добро, то ѣнъ буде васъ, на чѣмъ свѣтъ, выхвалявати и вы станете дуже поважаными людьми и будете славнѣи зъ того, що безъ шуму робите багато добраго, зъ чого хіба двацяту частину всѣ знаютъ. Але если ѣнъ покаже ся невдячнымъ и негѣднымъ, то вамъ зъ тымъ ще выгѣднѣйше, бо люде скажуть, що вы були дуже безкористовными, милосердными и услужливыми, а лишь черезъ дѣзнану невдячнѣсть и зраду стали вы ворожо ѣдноситись до людей, и вамъ нѣхто вже не возьме за зле постановы: жадному бѣльше чоловѣкови не помагати, щобы зновъ не розчаруватись и не згрызти ся. Я знаю багато людей, котрѣ поступили собѣ пѣсля такого мудрого правила, и можу васъ запевнити, що ихъ загально и — разумѣе ся — зовсѣмъ заслужено всеюды поважають.

Але Бравильовъ не належавъ до такихъ; ѣнъ стоявъ уперто при тѣмъ: робити добро для самого добра, для успокоѣня сердца и для радости, яку зъ того мавъ ся. Обманеный вѣлька разбѣвъ, не стративъ ѣнъ своего довѣря, ласкавости и прихильности до людей, а невдячнѣсть поодиновихъ не довела его до думки, щобы за се мстити ся на цѣлѣй терплячѣй людскости. Тому не буду я вже рушати тыхъ многихъ мудрыхъ помѣчень, а якъ-бы

ще сеи причини за мало було, то можу додати, що я впрочѣмъ таки й зовѣмъ не мавъ намъру рѣчь такъ вести.

Въ темной комнатѣ поганой гостинницѣ, що находится на самѣмъ кѣнци найбруднѣйшой улицѣ Литль Сафронъ Гиль, сидѣвъ при чарцѣ горѣвки и склянцѣ пива якийсь чоловѣкъ. Хочъ комнату залягавъ сумеркъ, однакъ кождый, хочъ трохи досвѣдный агентъ полиційный пѣзнавъ бы въ томъ чоловѣцѣ Біля Сайкса. У его нѣгъ лежала бѣла, червоноока собака. Не знати, чи Біль не мавъ що лѣпшого робити, чи може хотѣвъ выявити чимъ-небудь свѣй злый гуморъ, досыть, що крѣпко копнувъ ногою пса. А псови такъ дуже не подобавсь такой очевидно свавѣльный поступокъ, що хопивъ свого пана за ногу. Біль въ злости хвативъ гачокъ ѡдъ печи, потѣмъ свѣй нѣжъ, але якъ-разъ хтось ѡдчинивъ дверѣ и песь драчнувъ на двѣрь. Звѣтна рѣчь: самъ зъ собою не станешъ сварити ся, длятого Біль давай сварити ся зъ тымъ, що прийшовъ.

— Проклятый жиде, чого лѣзешъ помѣжь мене и мого пса? — закричавъ.

— Та-жь я не знавъ, мѣй дорогій, я не знавъ, що вы на пса напосѣлись, — ѡдповѣвъ Фажинъ покѣрно.

— Гѣльтаю, чи ты крику не чувъ?

— Ъй Богу, Біль, я не чувъ нѣчого.

— О, ты справдѣ не чуешь, ты нѣчого не чуешь, — говоривъ Сайксъ зъ насмѣшкою. — Таеъ само, якъ и не чути тебе, коли приходишь и ѡдходишь. Я хотѣвъ бы лише, чтобы ты бувъ теперъ псомъ.

— Чому-жь се? — запытавъ Фажинъ зъ вымущенымъ осмѣхомъ.

— Тому, що урядъ боронить житя такихъ харцизакъ якъ ты, що не мають и половины той ѡдваги, що

має найпослѣднѣйша собака, а той самъ урядъ позволяє кождому вбити свого пса, коли єму лишъ подобає ся... Отъ чому! — ђдповѣвъ Сайксъ, сховавъ нѣжъ и глянувъ на жида дуже значущо.

Затираючи руки, присѣвъ жидъ за столомъ и сидувавъ ся смѣятись изъ жартѣвъ приятеля, але очевидячки не було єму до смаку.

— Лишь не скали зубѣвъ, — сказавъ Сайксъ и глянувъ згѣрдно на жида. — Дамъ я тобѣ смѣяти ся! Стережись, небоже, мене и догоджуй менѣ, бо кажу тобѣ: мене повѣсять, але й ты повиснешь!

— Ну добре, добре, любчику, — перебивъ жидъ, — вже знаю все. Користи и небезпечности у насъ спѣльнѣ.

— Гмъ, — моркотѣвъ Сайксъ, немовъ роздумуючи, що така бѣльшу часть користей загарбує жидъ. — Ну, що-жь ты хочешъ менѣ сказати?

— Все пѣйшло гладко и щасливо. Отсе ваша пайка. Она, правда, бѣльша, нѣжъ бы вамъ, мѣй дорогій, належала ся, але я знаю, що вы для мене ще неразъ будете такъ ласкаві и — —

— Досыть вже балаканя, — перервавъ нетерпеливо Сайксъ. — Давай сюды, що маешь!

— Заразъ, заразъ, лишъ такъ не спѣшьть ся!

Жидъ выймавъ зъ-за пазухи єтару савовняну хустину, розвизавъ вузликъ и подавъ Сайксѣ пачечку, котру той отворивъ и поквапно зачавъ рахувати золото.

— То вже все? — запытавъ Сайксъ.

— Все.

— А не отвиравъ ты пачечки по дорозѣ та не лыкнувъ кѣлька штукъ? Лишь не удавай обидженого, тобѣ се прецѣ не першина... Задзвони но!

Фажинъ задзвонивъ и явивъ ся иншій жидъ, трохи молодшій ђдъ Фажина, однакъ не менше ђдражающей и



непевный зъ лица. Сайксъ указавъ мовчки на порожню чарку. Жидъ порозумѣвъ знакъ и вышовъ, але передъ тымъ ще глянувъ пытаючо на Фажина, а сей — ледви замѣтно кивнувъ головою. Сайксъ тогдѣ бувъ схиливъ ся, а то, запримѣтивши рухи обохъ жидѣвъ, мѣгъ бы бувъ подумати, що тѣ пантоміны ихъ не заповѣдають для него нѣчого доброго.

— Нема ту нѣкого, Барней? — запытавъ Фажинъ повернувшого жида.

— Лишь панъ Нансі.

— Кажы їй прийти сюда! — сказавъ Сайксъ.

Барней глянувъ зновъ пытаючо на Фажина, вышовъ и вернувъ небавомъ зъ Нансі.

— А що-жь ты, душко, вже попала на слѣдъ? правда? — спытавъ Біль и подавъ їй повну чарку.

— Вже, — ѡдповѣла молода дама, выхиливши чарку до дна, — але чимало мала я труда. Онъ бувъ недужій и — —

Нансі помѣтила, якъ Фажинъ моргнувъ на ню и заразъ змѣркувала осторогу, чтобы не була така балаклива. Отже урвала и почала бесѣду о чѣмъ иншѣмъ. По десяти мінутахъ Фажинъ закашлявъ ся, а Нансі заразъ заявила, що їй пора. Сайксъ вповѣвъ, що пѣдведе ей троха, бо и ѡнъ йде въ тую сторону, що она. Вышли разомъ. Песъ ступавъ за ними трохи подальше. Фажинъ выглянувъ за Сайксомъ крѣзь ѡкно, погрозивъ за нимъ кулакомъ, проворчавъ грѣмкѣй прокльѣнь, зновъ присѣвъ страшно роздратованый за столомъ и заразъ взявъ ся читати лондонскій дневникъ поліційный.

Мѣжь-тымъ Оліверъ снѣшивъ до книгарнѣ, не догадуючи ся, що находитъ ся такъ близько коло веселого старого жида. Онъ попавъ въ бѣчну улицю и перейшовъ ей вже до половины, коли завваживъ, що але йде.

Але щоби не тратити часу, постановивъ ити дальше до кѣнця улицѣ, будучи певнымъ, що й нею зайде добре. Подѣвгцемъ спѣшивъ весело та думавъ о своѣмъ щастю и що то бы ѣнъ давъ, коли-бъ тымъ щастьемъ мѣгъ подѣлитися зъ бѣднымъ малымъ Дікомъ, ажъ наразъ голосный крикъ: „Охъ, мѣй дорогий братчикъ!“ — перелякавъ его и розбурхавъ зъ сонныхъ мрѣй. Ледви оглянувся, а вже двѣ рукъ якоисъ дѣвчины обняли его крѣпко. Онъ почавъ выриватися, але дѣвчина придержувала его тымъ дужче и кричала голосно зъ радости:

— Слава-жъ Тобѣ Господи! Прецѣнь наконецъ ѣд-найшла тебе! Охъ, Олівере, пустый вѣтре, кѣлько я вытерпѣла черезъ тебе! Слава-жъ Богу, що хочъ найшла тебе!

Дѣвчина выбухла плачемъ, залилась слезами, здавалось, туй-туй корчѣ ей вхоплять. Кѣлька милосердныхъ пань звернулись уже до стоячого тутъ рѣзничого хлопця, чи не треба бы побѣгти по лѣкаря, але ѣнъ зовсѣмъ спокѣйно, если навѣтъ не зовсѣмъ рѣвнодушно, ѣдповѣвъ, що на его гадку, до того не дѣйде.

— Нѣ, нѣ, дайте спокѣй! — закричала теперь и сама дѣвчина зъ кошикомъ и ключемъ въ руцѣ. — Менѣ вже лѣпше. Ходи-жъ хлопче, ходи заразъ зѣ мною, недобрый мѣй любчику!

— Що тутъ такого? — запытала ся одна зъ стоячихъ пань.

— Охъ, уже чотири тыжднѣ, якъ ось утѣкъ ѣдъ батька-матери, гѣдныхъ людей, що жиють зъ працѣ рукъ, и вдавъ ся зъ злодѣями и волоцюгами... Мати зъ грыжѣ мало не умерла...

— А ты малый гѣльтаю! Заразъ иди до дому, ты ледащо! — закричали жѣнки.

— Я не втѣкъ зъ дому, — закричавъ Оліверъ въ

великій тревозѣ, — у мене нема ні сестры, ні батька-матери. Я мешкаю въ Пентовілі.

— Охъ, Господи! якій вінъ ставъ зухвалый! — захлипала дівчина.

— А, то Нансі! — скрикнувъ Оліверъ дуже зачудований, ажъ теперъ приглянувшись лицу дівчини.

— Бачите, вінъ мене знає, — підхопила Нансі. — Люде добрі, допоможть мені завести его до дому. Инакше батько-мати и всѣ мы помremo зъ журбы про него.

— До сто чортівъ, що ту такого? — крикувъ наразъ чоловікъ, вибѣгши зъ шинку. — Оліверъ? А ты бѣсове насѣнье! заразъ рушай до дому! — и хопивъ Олівера за ковніръ.

Хлопець почавъ кричати и благати о помѣч.

— Помогти тобі? — гукнувъ Сайксъ. — Я тобі заразъ пемсжу! Що се за книжки у тебе? Певно крадені. Давай сюды!

Вывавъ пачку зъ рукъ Олівера и сильно ударивъ нею хлопця по головѣ.

— Добре ему такъ! — закричали жѣнки, — то алѣ прожене упіръ!

— И я такъ думаю! — сказавъ Сайксъ, ударивъ Олівера ще кѣлька разівъ и вѣзвавъ его йти безъ опору, а то заразъ піджене его песь, що ступавъ за ними.

Слабый ще зъ недуги, заголомшений ударами и несподѣванкою цѣлои пригоди, страхаючись пса, що гаркотѣвъ, и брутальности здорового якъ дубъ чоловіка, прибитый похвалою, яку давали стоячі доволка люде его противникамъ — що-жъ мѣгъ зробити Оліверъ, слаба, немѣчна дитина? Вже змерело, улиця сама собою виглядала підозрѣно, помочи не було видати ні-зъ-вѣдки, опіръ не здавъ бы ся ні-на-що. Не знаючи добре, що зъ нимъ дѣе ся, розумѣвъ Оліверъ лишъ тѣлько, що во-

лѣбли его лабиринтомъ вузкихъ улицъ, а коли часомъ скрикнувъ, то нѣхто сего не чувъ. Впрочѣмъ тягли его такъ скоро, що ему бддыху не ставало на крикъ та й нѣхто бы й не звернувъ на се увага.

По улицахъ горѣли вже газові лампы. Панѣ Бедвинѣ дожидала зъ найбѣльшою ветерпеливостію, що оть-оть бдчнннать ся дверѣ. Служниця перебѣгла улицу зъ двацять разбѣвъ, шукаючи Олівера, а оба старіи панове все ще непорушно сидѣли въ темній комнатѣ передъ годинникомъ, поставленимъ на столѣ.

## ГЛАВА ШѢСНАЦЯТА.

### Що дѣяло ся зъ уведенимъ Оліверомъ?

Ставало чимъ-разъ темнѣйше, мрака густѣйшала и скоро почавъ падати дощъ. Нансі ледви могла поспѣшати за Сайксомъ, котрый то трохи нѣвъ Олівера, то казавъ ему йти або бѣгти. Коли прийшли на Смісфільдъ, роздались глухѣ бдгукки дзвона, била якась година. Сайксъ и Нансі пристанули заразъ при першѣмъ ударѣ и звернули ся въ сторону, зъ-вѣдки лунавъ голосъ.

— Осьма година, Біль, — сказала Нансі.

— Я самъ маю уха, — воркнувъ Сайксъ.

— Хотѣла бъ я знати, чи й они такожь можуть чути? — мовила дальше Нансі.

— Певно, що можуть, — бдповѣвъ Сайксъ. — Було то около Вартоломѣя, якъ мене до козы впакували, то я чувъ якъ найдокладнѣйше, сли навѣтъ хто на трубцѣ за грѣшь загравъ. Але якъ мене на нѣчь замкнули, то



крикъ и гукъ зъ надвору робивъ прокляту стару вязницю такою тихою и самѣтною, що бувало приходилось зъ розпуки голову розбити о зелѣзній штабы.

— Бѣднй хлопцѣ! Ахъ, Біль, що то за брагѣй молодцѣ!

— Ага, вы бабы завжди такъ судите. Бравй молодцѣ! Теперъ вже однаково, якй они, бо вже такъ, якъ бы по нихъ було.

Оль хопивъ хлопця знову сильнѣйше за руку и казавъ ити скорше.

— Чекайте, — сказала дѣвчина — я бы певно не дивилась рѣвнодушно, если бы васъ вели на шибеницю завтра, коли знову выбе осьма година. Я бы такъ довго бѣгала туды и сюды, пока бы-мъ не впала на землю, хочъ бы снѣгъ лежавъ и на стопу грубо и хочъ бы я не мала жадной теплои хустки на собѣ.

— И се бы менѣ певно дуже помогло! — завважавъ несентиментальный Сайксъ. — Не могла бы-сь менѣ подати пильника и зъ двадцать лѣктѣвъ шнура, а бѣгла бы-сь пятьдесятъ миль, або й дома остала, а зъ того всього менѣ нѣчо не пришло бы. Ходѣмъ, не стѣй та не балакай!

Дѣвчина засмѣяла ся, хопила Олівера за руку и они пѣшли дальше. Оліверъ чувъ, що ей пальцѣ дрожали, а якъ переходили по-при газову лямпу, то видѣвъ ей лице, блѣде якъ смерть.

Въ пѣвъ години звернули они въ вузку, брудну улицу, котру мабутъ замешкували самй похатники та перекупкя, и станули передъ якимсь замкненымъ склепомъ. Дѣмъ, якъ здавалось, бувъ незамешканный и навъ-пѣвъ зруйнованный. Надъ дверми була пририта таблица зъ написомъ, що сей дѣмъ есть до вынаймле-

ня, але ся таблиця мабуть вже довгі лѣта була ту прибита.

— Всьо гараздъ, — сказавъ Сайксъ, оглянувшись доокола. Заукавъ до дверей въ якійсь незвычайный способъ, дверѣ тихо одхилились и за хвилию находились вже всѣ трое въ сѣняхъ дому. Якійсь чоловікъ зъ свѣтломъ показавъ дорогу. Она зѣшли по кѣлькахъ схѣдцяхъ въ дѣль, перейшли пусту кухню и вѣшли въ низьку стухлу комнату. Голоснымъ смѣхомъ повитали ихъ на входѣ. Чарль Бетсъ качавъ ся въ правдивѣмъ значеню того слова по земли, пѣрвавъ потѣмъ зъ рукъ Джека Довіжа свѣтло, приступивъ до самыхъ очей Олівера и оглянувъ его зѣ всѣхъ сторѣнъ. Фажинъ тымчасомъ на смѣхъ кланявъ ся ему низько, а „майстеръ“, що бувъ поважнѣйшой вдачи и не легко розвеселявъ ся, коли йшло о роботу, перешукавъ старанно его кишенѣ.

— Я тѣшу ся неамѣрно, що бачу васъ въ здоровлю, мѣй любый, — сказавъ жидъ. — Майстеръ выдасть вамъ иншу одѣжь, щобы вы не зявечили сейчасъ святочной. Чому вы не писали, що хочете до насъ вернути? Мы бы були тогды ще лѣпше приготовились на ваше принятѣ, тай теперъ таки дѣстанете дещо теплого на вечерю.

Теперъ усмѣхнувъ ся и майстеръ, але що бнѣ въ ту саму хвилию вынявъ пять фунтѣвъ штерлінгѣвъ, то не знати, чи усмѣхнувъ ся бѣзъ зѣ причины дотепу Фажина, чи зѣ радѣстного одкрытя.

— Говъ, що се? — крикнувъ Сѣйксъ и приступивъ до жида, що одбиравъ одъ майстра банкнотъ. — Се мое, Фажинъ!

— Не ваше, не ваше, любчику, — одповѣвъ жидъ. — Се мое, Бѣль, мое, а вы собѣ возьмѣть книжки.

— Если не дашь менѣ и Навсі сихъ грошей, — сказавъ рѣшучо Сайксъ, загладаючи капелюхъ на голову, — то я ѡдведу хлопця назадъ!

Жидъ зворушивсь и Оліверъ такожь, хочъ и зъ зовемъ иншой причины. Онъ сподѣвавъ ся такого конца сего спору, що его ѡдведутъ назадъ до Пентонвилъ. Але Сайксъ зачавъ лаятись и грозити, вырвавъ жидови банкнотъ, зложивъ его холоднокровно и завязавъ въ рѡгъ хустины до шии.

— Се за мой трудъ нагорода, що й половину тѡлько не варта, — сказавъ онъ. — Возьмѣть вы собѣ книжки, коли любите читати, а якъ нѣ, то продайте за що-будь!

— То гарнѣ книжки, правда, Оліверъ? — перенявъ мову Чарль Бетсъ, якъ завважавъ журный видъ лица, зъ якимъ дививъ ся Оліверъ на своихъ мучителейъ.

— Се книжки старого пана, — сказавъ Оліверъ заломавши руки, — дорогого доброго старого пана, що мене принявъ въ свѣй дѡмъ и коло мене ходивъ, якъ я бувъ смертельно слабымъ. Прошу васъ, ѡдошлѣть ему книжки и грошѣ! Держѣть мене ту цѣле житье, але ѡдѡшлѣть конче, прошу васъ дуже. Онъ буде думати, що я ихъ покравъ, и стара панѣ и всѣ, що для мене були такъ добрѣ, будутъ такъ думати. Змилуйтесь и ѡдѡшлѣть ему книжки и грошѣ!

Оліверъ упавъ на колѣна передъ жидомъ и пѡд-нявъ въ розпуцѣ руки до него, якъ до молитвы.

— Ты правду кажешь, — сказавъ Фажинъ, хитро оглянувшись доокола и зморщивши густѣ бровы. — Ты правду кажешь, Оліверъ, чисту правду; они дѣйсно будутъ думати, що ты се вкравъ. Ха ха ха! — засмѣявъ

ся бнѣ и затеръ руки. — Лѣьше нѣякъ не могло стати ся, хочъ бы и якъ догѣднѣй часъ мы були выбрали.

— Розумѣе ся, — сказавъ Сайксъ. — Я знавъ се заразы, якъ лишь на Кѣтеркенваль побачивъ я его зъ книжками пѣдъ пахою. Отже всео гараздъ пѣшло. То певно якѣсь безглуздѣ побожникъ, бо инакше були-бъ его не приняли до себе. Они не будутъ за нимъ и допытуватись зѣ страху, що мусѣли бы его заскаржити и вышупасували бъ его. Держимо его теперь добре въ своихъ рукахъ!

Оліверъ дививъ ся тымчасомъ то на Сайкса, то на Фажина такъ, якъ бы бувъ заголомшениый и зовсѣмъ не розумѣвъ, о чѣмъ говорятъ. Ажъ при послѣднихъ словахъ Біля зѣрвавъ ся бнѣ нагло и кинувъ ся до дверей зъ таквмъ крикомъ о помѣчь, що ажъ голѣ стѣны дому ѣдъ него лунали.

— Держи пса, Біль! — крикнула Нансі, скочила до дверей и замкнула ихъ, коли жидъ зъ обома выхованцями кинувъ ся на здогѣнъ за Оліверомъ. — Держи пса, бо розѣрве его въ куснѣ.

— Такъ ему треба! — скрикнувъ Сайксъ и старавъ ся вырватись зъ рукъ дѣвчины. — Пускай мене, бо голову тобѣ о стѣну розѣбю.

— Всео менѣ одно, Біль, всео менѣ одно! — кричала дѣвчина, сильно зъ нимъ тягачись. — Не розѣрве его песь, хочъ бы я ту згинути мала.

— Чекай! — лютивъ ся Сайксъ — сейчасъ згинешь, скоро мене въ тѣй хвили непустишь! — И кинувъ нею въ самъ кутъ комнаты якъ-разъ въ ту хвилю, коли жидъ, Джекъ и Чарль волѣкли Олівера назадъ до комнаты.

— Що ту такого? — спытавъ Фажинъ.



— Збожевольла мабуть дівка, — одповівъ лютый Сайксъ.

— Не збожевольла я, вѣ, — одозвалась Нансі блѣда и задыхана — не вѣрте ему, Фажинъ!

— То мовчи! Чи хочешъ може...? — сказавъ грѣзно жидъ.

— Не хочу й того! — одповѣла Нансі бѣльше крикомъ, якъ спокѣйною бесѣдою. — Чого ты мене вчепивъ ся?

Панъ Фажинъ знавъ досыть добре норovy и звичаѣ той частины роду людского, до котрой належала панъ Нансі. Тому змѣркувавъ, що було бѣ трохи небе з печно вести зъ нею дальше таку розмову и звернувъ ся до Олівера, щобъ звести увагу товариства на що иншого.

— Отже ты хотѣвъ утечи, мѣй любчику? — сказавъ ѣнъ, беручи суковатый патыкъ зъ печи. — Хотѣвъ-сь закликати полицію, правда, мѣй дорогій? Я тебе вылѣчу зъ той слабости, ангелику!

При тыхъ словахъ хопивъ ѣнъ Олівера за руку, стягнувъ его разъ по плечехъ и пѣдвѣсь вже патыкъ знову, коли припала до нього Нансі, выхопила патыкъ зъ руки и кинула его въ огонь.

— Нѣколи не стерплю я сего, Фажинъ! — крикнула она. — Мѣсте хлопця, и чого вамъ бѣльше треба? Пустѣть, пустѣть его, бѣ загодѣю вамъ щось такого, що мене передъ часомъ на шибеницю заведе! — При тѣй грозбѣ тупкала она сильно ногами, закусила зубы и зъ затисненными кулаками, блѣда зѣ злости и пересердя, дивилась то на жида то на Сайкса.

— Ай, Нансі! — сказавъ жидъ успокоючо по короткѣй клопѣтливѣй хвили. — Ты — ты нинѣ вечеромъ

перевышалашь справдѣ саму себе, — ха, ха, ха, — знаменито ђдгралашь свою ролю, люба дитино!

— А-якъ-же! — ђдповѣла Нансі. — Уважайте лише, щобы я еи за добре для васъ не ђдђграла. Кажу вамъ наперѣдъ, що вамъ се зовсѣмъ на добро не выйде!

Мало есть такихъ мужчинъ, що мають охоту дразнити дѣвчину, котру напала лютобсть а крѣмъ того розпука, на нѣчо не зважаюча. Жидъ побачивъ, що годѣ ему вже довше удавати, мовъ бы то гнѣвъ Нансі уважавъ ђнъ неприроднымъ. Отже цѡфнувъ ся мимоволь кѡлька крокѡвъ въ задъ и глянувъ зъ трепетомъ и страхомъ на Сайкса. Якъ здавало ся, лична повага Сайкса вымагала сего, щобы якъ найскорше привести Нансі до памяти и тому почавъ ђнъ операціи численными и сильными грозьбами и проклинами, при чѡмъ давъ доказъ, що ђнъ въ тѡмъ справдѣ великій майстеръ. Коли се очевидно не робило жадного враженя на ню, то ђнъ зачавъ уживати ще сильнѣйшихъ аргументѡвъ. — „Що се значить ся, дѣвко? — загорлавъ ђнъ и додавъ такій проклѡнъ, ђдъ котрого слѣпота була бы такъ звичайною, якъ кѡрѣ, если бы бодай Богъ слухавъ въ половинѣ тыхъ проклонѡвъ, якѣ на земли можна почути. — Чого ты хочеш? Знаешъ ты, до чорта, хто ты е, що ты е?

— Ой, знаю, знаю дуже добре! — ђдповѣла Нансі, судорожно засмѣялась и похитала головою, щобы выдати ся байдужною, але се їй не вдавалось.

— Отже мовчи, а то постараюсь, що довгій часъ мовчати-мешь!

Она засмѣялась знову, глигнула на Сайкса, ђдвернулаь лицемъ и ажъ до крови закусила уста.

— Отсе ты выбралась бути чесною приятелькою людей! — говоривъ ђнъ дальше зъ погордою. — Гарну

приятельку мавъ бы зъ тебе хлопець, а ты ему на таку накладаешъ ся.

— Отже їй-Богу, я емь для него такою! — сказала она зъ великою пристрастію. — И волѣла-бы я була згинути на улици, до вязницѣ дѣстати ся замѣсть нашихъ знакомыхъ, нѣжь якъ бы я мала сюды его приводити. Одъ нинѣшного вечера естъ днѣ злодѣвцѣ, брехуномѣ, розбѣйникомѣ, чортомѣ и вѣвмѣ, що лишъ зве ся злымъ и пѣдлымъ. Чи-жь се не досыть для старого драба, и днѣ ще его має бити?

— Слухай, Біль, — перервавъ жидъ мову, вказуючи на хлоцѣвѣ, що цѣкаво всего слухали, — говорѣмъ спокѣйно, якъ приятель.

— Якъ приятель! — крикнула дѣвчина зѣ страшнымъ видомъ одъ лютости. — Якъ приятель, вы голодранче! О, вы справдѣ для мене приятель! Я крада для васъ, коли ще не мала и половины тѣлько лѣтъ, що ся дитина, и таке саме ремесло проваджу и въ тѣй самѣй службѣ у васъ зѣстаю вже дванацять лѣтъ. Чи вы сего не знаете? Кажѣть, не знаете сего?

Злѣсть напала жидѣ, почавъ грозити, она рвала на еобѣ волосье, кинулась на него и була бы певно на его лица оставила слѣды свои пѣмсты, але Сайксъ еще въ часъ хопивъ еи за руки. Она даремно силувалась вырватись одъ него и зѣмѣла. Сайксъ положивъ еи на якесь леговище и завважавъ спокѣйно, що теперь все въ порядку, бо въ злости она має велику силу въ рукахъ. Жидъ обтеръ пѣтъ зъ чола, усмѣхнувъ ся и — якъ здавало ся — разомъ зъ Сайксомъ и хлопцями уважавъ цѣлу пригуду за звичайну, яка часто лучае ся при ихъ занятяхъ.

— Правда, Фажинъ, що днѣ завтра не смѣе взяти на себе свои найлѣпшой одежи? — спытавъ Чарль

Бетсъ скривившись, а жидь бдповѣвъ : нѣ, и собѣ-жь скривявъ ся, якъ до плачу. Якъ здавало ся, панъ Бетсъ дуже тѣшивъ ся зѣ своего помыслу, запровадивъ Олівера до сусѣднои комнаты, въ котрой стояли лѣжка такъ, якъ бнѣ ихъ вже видѣвъ, и зѣ свобѣднымъ смѣхомъ вытягнувъ стару одѣжь, котрой Оліверъ такъ дуже бажавъ не носити, а котра навела Фажана на першій слѣдъ его побуту у пана Бравнльова.

— Скидай святочну, — сказавъ Чарль — нехай еи Фажинъ сховае. Ото склало ся!

Бѣдний Оліверъ не спиравъ ся, бддавъ одѣжь, а Чарль замкнувъ его бдтакъ въ темной комнатѣ и полишивъ самого. Смѣхъ пана Чарля и голосъ Бетсі, котра по якѣмь часѣ прийшла и старалась свою приятельку привести до притомности, були-бъ иншимъ разомъ не дали заснути Оліверови, але теперъ бувъ бнѣ змученый и нездоровъ и тому скоро заснувъ.

---

## ГЛАВА СѢМНАЦЯТА.

### Доля Олівера все ще незавидна.

Въ кождой доброй розбѣйничой мелъодрамѣ въ театрѣ змѣняють ся комичнѣ и трагичнѣ ецены такъ правильно, якъ червонѣ и бѣдѣ версты въ пѣлотѣ солонины. Такѣ змѣны выдають ся намъ несмачными, однакъ они зовсѣмъ не суть неприродными. Въ дѣйснѣмъ житю переходы бдѣ добре заставленыхъ столѣвъ до смертнѣи постелѣ, або бдѣ жалѣбной одежи до святочнѣи суть такъ само прикрыми и вражающими чувство, але мы сему не придивляемось, а самѣ всьмо акторами; се становить велику рѣзницю. Акторамъ не выдають ся тѣ



переходы необычайными, они такъ сказати-бъ не видять ихъ, хочъ зрѣтелѣ звуть тѣ переходы неприродными, пустыми, непотрѣбными скаками. Тому не нарѣкай на мене завчасу, ласкавый читателю, если ты въ моѣй повѣсти стрѣтишь часту змѣну мѣсяца и сценъ, а лише будь ласкавъ перекопати ся, чи правду я кажу, чи нѣ. Я хочу, щобы мое оповѣданье было правдиве и щобы оно безъ непотрѣбныхъ манѣвцѣвъ ишло до своей цѣли. Отже прошу тебе, ходи теперь зъ довѣрьемъ до мене въ мѣсто, де побачивъ свѣтъ мѣй малый герой.

Панъ Бумбль выйшовъ разъ рано зъ дому убогихъ зъ дуже поважнымъ лицемъ и йшовъ улицями такъ, що заразъ можна було пѣзнати у него задуму; а думки его мусѣли бути такъ великѣ, що годѣ ихъ вымовити. Онъ удавъ ся до панѣ Манъ, котра его прокляла, скоро зъ-далека побачила, але якъ вѣйшовъ въ хату, запытала зъ жалемъ, чому онъ такъ довго не показувавъ ся. Бумбль давъ їй грошѣ за харчъ за послѣдну четверть року и звѣстивъ їй, що поѣде почтою до Лондону, щобы двоухъ убогихъ бдвезти до столицѣ и зъ порученя дирекциѣ выступати на засѣданяхъ суду въ Кларкенвель. Панѣ Манъ здѣвувалась, а Бумбль объяснивъ їй, що хорыхъ справдѣ вдалось бы якъ звычайно бдвозити ненакрытыми возами, бо въ накрытыхъ хорѣ выставленѣ на протягъ можуть легко перестудитись; але теперь оденъ почтарь спустивъ дуже цѣну, щобы бдобрати заробокъ другому, и такъ перевѣзъ убогихъ буде меньше коштувати, якъ ихъ похоронѣ, котрый мусѣвъ бы певно справити приходѣ, если бы ихъ передъ смертію не передано иншому приходовѣ. Одакъ смытавъ новажный слуга приходскѣй о выхованцѣвъ панѣ Манъ взагалѣ, а особливо о малого хорого Дика. Якъ панѣ Манъ запевняла, то здоровлье и повожденье тамтыхъ было дуже вдоволяюще, а Дика при-

проваджено. Бумбль спытавъ его досыть остро, якъ мае ся.

— Менѣ здае ся, що я скоро мушу вмерти, — сказавъ малый паціентъ — и я тѣшу ся дуже зъ того, бо ту я не маю жадной втѣхи. Але скажѣть Оліверови Твістови, коли помру, що я его дуже любивъ и тысячѣ разбѣ о вѣмъ думавъ, якъ то онъ самъ и безъ помочи мусть вандрувати..

Онъ вымавлявъ тѣ слова зъ якоюсь розпукою и не зважавъ на пантомімічній грозьбы панѣ Манъ; але вкѣнци заплакавъ и не мѣгъ слова вымовити.

— Панѣ Манъ, — сказавъ Бумбль, — я виджу, що всѣ они однаковѣ. Всѣхъ ихъ звѣвъ и поцсувавъ сей не-погрѣбъ Оліверъ Твістъ. Я повѣдомлю о тѣмъ дирекцію, щобы зарядила острѣйшій способъ на тыхъ хлопцѣвъ. Кажѣть его сейчасъ звѣдси забрати.

Діка завели знову до комѣрки зъ углемъ, а Бумбль удавъ ся до мѣста, тамъ скоро приготовивъ ся до подорожи и зъ обома убогими, що мали ѡдвезти ся до Лондону, занявъ замовленій мѣсця на почтовѣмъ возѣ. Оба убогѣ нарѣкали дуже на зимно, а Бумбль завинувъ ся плащемъ и досыть невдоволенный мѣркувавъ собѣ, якѣ то люде теперъ невдячнѣ и заедно чогось нарѣкають. Ажъ тогды чувъ ся Бумбль зовсѣмъ вдоволеннымъ, коли почта заѣхала до гестинницѣ, а онъ тамъ зѣвъ собѣ добру вечерю, присунувъ столець до печи, сѣвъ собѣ и взявъ въ руки часописъ. Але хто опише его задивъ, коли въ часописѣ прочитавъ оголошенье:

„Пять івіней нагорды.

Минувшого четверга вечеромъ выйшовъ хлопецъ, Оліверъ Твістъ, зѣ свого мешканя въ Пентонвиль и ѡдъ того часу чи зъ власной вены, чи мимоволѣ не дае

знати о собѣ. Хто ласкавъ и може подати яку звѣстку, котра послужила-бъ до ѳднайденья згаданого Олівера Твіста, або хто подасть докладнѣйшу звѣстку, що бнѣ за оденъ, звѣдки родомъ и т. п., сей дѳстане пять гвіней нагороды.“

За снмъ оголошенъемъ ишовъ докладный описъ Олівера и адреса Бравнльова Бумбль читавъ се три разы дуже уважно, ѳдтакъ рѣшивъ ся скоро и по кѳлькохъ хвильяхъ бувъ вже въ дорозѣ до Пентонвиль. Пришовши до дому пана Бравнльова сказавъ, чого пришовъ. Панѣ Бедвннъ незмѣрно зворушена и радувана, заявила заразъ, що она се знала и все казала, що Оліверъ ѳднайде ся, ѳдтакъ заплакала, а слуга побѣгла на поверхъ до пана Бравнльова, котрый казавъ ѣй привести сейчасъ Бумбля.

Бумбль вѣйшовъ до комнаты, а панъ Грімвннъ, що случайно находивъ ся у свого приятеля, подививъ ся остро на него и скрикнувъ :

— Слуга приходскій, ѣй-Богу, слуга приходскій!

— Прощу тебе, мѳй дорогій, не перешкаждай теперъ, — сказавъ Бравнльовъ. — Прощу сѣдати, пане. Вы приходите до мене спонукані тымъ, що я подавъ въ часописяхъ.

— Такъ есть, пане.

— Вы слуга приходскій?

— Такъ, пане, — ѳдповѣвъ гордо Бумбль.

— Знаете, де теперъ находить ся бѣдна дитина? — спытавъ Бравнльовъ досыть нетерпеливо.

— Нѣ, пане.

— Отже що знаете о нѣмъ? Говорѣть, если маєте що сказати. Що знаете о нѣмъ?

— Мабуть не богато доброго ѳдъ него довѣдається,

— перервавъ Грімвігъ терпко, приглянувшись впередъ добре лицу Бумбля.

Дуже быстроумный Бумбль спбзнавъ заразъ, що панъ хоче о Оліверѣ щось недоброго почути и на ђдповѣдь кивнувъ поважно и торжественно головою.

Бравнльовъ глянувъ неспокойно на Бумбля и казавъ ему коротко оповѣсти, що знае о Оліверѣ. Бумбль ђдкашельнувъ и зачавъ оповѣдати. Говоривъ ђнь довго и докладно, а зъ цѣлои его мовы выходило, що Оліверъ бувъ убогимъ хлопцемъ приходскимъ, сыномъ убогихъ и незаконныхъ родичѣвъ, бувъ ђдь своего уродженя лукавымъ, злымъ и невдячнымъ, а безбожнѡсть свою найлѣпше доказавъ тымъ, що хотѣвъ убити невинного хлопця, але се ему не вдалось и ђнь утѣкъ ђдь своего пана.

— Я боюсь, щобъ лишъ ваші слова не були надто правдиві, — сказавъ Бравнльовъ зажурено. — Отсе вамъ пять гвіней. Давъ бы мѣ вамъ три разы бѡльше, если бы-сьте були могли менѣ сказати що доброго о хлопци.

Якъ бы Бравнльовъ бувъ се впередъ сказавъ, то Бумбль бувъ бы мабутъ инакше закрасивъ свое оповѣданье. Але теперь було вже запѡзно, тому ђнь похитавъ поважно головою, сховавъ пять гвіней и выйшовъ.

Панъ Бравнльовъ зажуривъ ся такъ тяжко, що и Грімвігъ не мѡгъ его ще бѡльше засмутити. Вкѡнци потягнувъ ђнь сильно за шнуръ ђдь дзвѡнка. — Панѣ Бедвінъ, — сказавъ ђнь, коли вѡйшла господиня — хлопецъ, Оліверъ бувъ мантѣемъ.

— То не може бути, пане, не може бути, — ђдно-вѣла панѣ Бедвінъ зъ натискомъ.

— Але я вамъ кажу, що такъ есть. Мы чули якъ разъ теперь докладно, якій ђнь. ђнь ђдь дитяны ще зовсѣмъ зѡпсованный.



— А я таки сему не вѣрю, пане, и нѣколи не повѣрю, — одповѣла панѣ Бедвінѣ рѣшучо.

— Вы старѣ бабы не вѣрите нѣкому, лише сплетнямъ и брехнямъ, — заворкотѣвъ Грімвигъ. — Я се одъ разу знавъ. Чому тогды не выслушали вы мои думки и рады? Вы бы були може и послушали, если бы тогды малый гѣльтай не бувъ хорый на пропасницю.

— Гѣльтаемъ онъ не бувъ, — одповѣла панѣ Бедвінѣ зъ невдоволеньемъ, — але дуже милою, доброю дитиною. Я дуже добре розумѣю ся на дѣтяхъ, пане, одъ чотирнацяти лѣтъ. А хто нѣколи не мавъ дѣтей, той о нихъ най нѣчо не говорить, — така моя думка, пане.

Панѣ Грімвигъ усмѣхнувъ ся, а панѣ Бедвінѣ хотѣла вже даьше говорити, але Бравнльовъ випередивъ еи.

— Мовчѣть! — сказавъ онъ зъ такимъ гнѣвомъ въ тонѣ и рухахъ, якъ се нѣколи у него не водилось. — О хлопци анѣ не згадуйте! Я тому звонивъ, щобъ вамъ се сказати. Чуете, нѣколи, въ жадень спосѣбъ! Можете одѣйти, а тямте собѣ, я говоривъ не на жартъ.

Въ домѣ пана Бравнльова були сего дня всѣ засумовані, а Оліверови такожь мало серце не пукло, коли згадавъ за своихъ приятелѣвъ и добродѣѣвъ. А се добре було, що онъ не знавъ, чого то они о нѣмъ наслухались; инакше бувъ бы мабутъ ночи не переживъ.

## ГЛАВА ВОСЬМНАЦЯТА.

Якъ проводивъ Оліверъ свій часъ въ товариствѣ поважаныхъ приятелѣвъ, котрі поправляли обычаѣ.

Коли на другій день „майстеръ“ и Чарль Бетсъ вышли на свою звычайну роботу, скориставъ панъ Фажинъ въ нагоды и мавъ довгу до Олівера бесѣду о его великѣй невдячности. Фажинъ пояснивъ ему докладно, що невдячність та навіть дуже велика, бо вінъ нарочно покинувъ своихъ любыхъ и вѣрныхъ приятелѣвъ та ще й утечи хотѣвъ, коли они тільки трудѣвъ и гроша пожертвовали, щобъ его бднати. Старый жидъ поклавъ велику вагу на се, що вінъ Олівера взявъ до себе и кормивъ тогда, коли ему грозила голодова смерть. Одакъ оповѣвъ ему страшну и трогаячу исторію о однѣмъ хлопци, котрому вінъ подѣбно якъ Оліверови зъ доброго серця прейшовъ въ помѣчь. Але хлопецъ сей бувъ негѣднй помочи, давъ знати о всѣмъ поліціи и его въ судѣ въ Ольдъ-Балі засудили и повѣсили. Старый Фажинъ не кривъ ся зъ тымъ, що самъ до смерти хлопця причинивъ ся, а признавъ ся зб слезами въ очахъ, що конче треба було пожертвувати его, бо бувъ ледачимъ и зрадникомъ. Щобы собѣ и wybranымъ приятелямъ не пошкодити, мусѣвъ Фажинъ въ судѣ свѣдчити не дуже справедливо. А закончивъ бесѣду свою старый панъ тымъ, що яркими красками змалювавъ сумный образъ вѣшаня и неприятности его и дуже чемно й приязно высказавъ надѣю, що чей ніколи не буде мати причины, поступити собѣ такъ само зъ Оліверомъ Твістомъ.

Малому Оліверови застигла кровь въ жилахъ, коли слухавъ бесѣды жида. Онъ таки розумѣвъ потрохи неяснй грозьбы бесѣды. Онъ знавъ вже, що справедливѣсть може неразъ невинного уважати виннымъ, коли

той въ спѣлцѣ зъ винными находивъ ся. Якъ нагадавъ собѣ спѣръ Фажина зъ Сайксомъ, то й выдалось ему зовемъ имовѣрнымъ, що жидъ має добрѣ способы и таки позбуваець такыхъ, котрѣ знаютъ о нѣмъ и товаришахъ, а мають охоту тымъ кому съ похвалити ся. Коли боязко идѣвъ Оліверъ очи и поглядъ его стрѣтивъ ся зъ поглядомъ жида, чувъ онъ, що жидъ завважавъ, якъ онъ поблѣдъ и дрозавъ. Хатрѣй шибеникъ дуже тымъ урадувавъ ся, усмѣхнувъ ся погано, поклепавъ его по лицю, и сказавъ, що якъ буде добре справувати ся и возьме ся до работы, то ще певно будуть собѣ дуже добрыми приятелями. Одтакъ наложивъ капелюхъ, надягнувъ стару полатану верхню одѣжъ, вышовъ и замкнувъ за собою дверѣ.

Такъ лишивъ ся Оліверъ черезъ цѣлый день самъ въ комнатѣ и въ иншѣ слѣдуючѣ днѣ сидѣвъ самъ въ хатѣ одъ ранного ранку до самой пѣвночи. Часъ минавъ ему помалу и сумно, бо онъ — разумѣе ся — безнастанно думавъ о своихъ добрыхъ приятеляхъ въ Пентонвиль и о тѣмъ, що собѣ они теперъ о нѣмъ гадають. Сегомого чи осьмого дня не замкнувъ жидъ дверей и Оліверъ мѣгъ свободно проходжуватись по домѣ. — Цѣлый дѣмъ бувъ дуже брудный и пустый. Комнаты на поверѣ були безъ меблѣвъ, чорнѣ и вскрытѣ павутиною. Але хочъ якъ нужденно они теперъ выглядали, то таки по помостѣ, по останкахъ тапетѣвъ и иншихъ прикрасъ пѣзнавъ Оліверъ, що давно мешкали ту певно якѣсь богатѣ люде. Коли вступивъ на пальцахъ въ котру комнату, то сполошенѣ мыши втѣкали назадъ въ свои дѣры. Впрочѣмъ не видѣвъ и не чувъ онъ нѣчого живого. Неразъ, коли вже одхотѣлось ему ходити зъ одной комнаты до другой, ишовъ въ сѣни дому, сѣдавъ собѣ прибрамѣ, щобы якъ найблизше бути коло людей, чекавъ

и наслухувавъ зѣ страхомъ, чи не вертають хлопцѣ або жидѣ.

У всѣхъ комнатахъ були ѡконницѣ добре позашрубовуванѣ и лишъ трохи свѣтла протискалось малыми круглыми дѣрками. Се робило комнаты ще сумнѣйшими и наповняло ихъ дивовижными тѣнями. На задѣ поду була комнатка зъ ѡкономъ безъ ѡконницъ, але зъ сильными кратами. Довгѣ години дививъ ся зажуревый Оліверъ черезъ се ѡкно, хотѣй и не мѡгъ нѣчо иншого побачити, якъ лишъ помѣшаву тѣсну куду крышъ, окопѣлыхъ дымникѡвъ и верхѡвъ. Часомъ на кѡлька хвиль ледви можна було пѡзнати якесь лице, що виглядало черезъ шпару въ дасѣ далекого дому. Але Оліверъ и не думавъ, щобъ дати ся ведѣти або почути, бо ѡкно було зъ кратами та й сусѣдетю те було мабуть таке, що не заслуговало на поважанье и довѣрье.

Одного дня пополудни вернувъ „майстеръ“ в Чарль Бетсъ до дому, чтобы приготовить ся до ночной выправы, до котрой треба було стараннѣйше прибраться, якъ звычайно. Майстеръ казавъ Оліверови вычистити ему чоботы, зъ чого Оліверъ бувъ задоволенный, бо мѡгъ хочъ разъ безъ нарушеня чесноты бути комусь пожиточнымъ. Коли ѡнъ чистивъ чоботы, Джекъ сидѣвъ на столѣ, подививъ ся на него, зѡтхнувъ и сказавъ нѣбы до себе, а нѣбы до Чарля Бетса :

— Жаль и шкода що ѡнъ не естъ *бухачемъ*.

— Егъ, — сказавъ Чарль Бетсъ — чи ѡнъ знае, що для него добре?

— Ты, Оліверъ, може не знавшь, що то бухачъ?

— Мабуть догадаюсь, — ѡдповѣвъ боязко Оліверъ — значать: злодѣй. Чей ты злодѣй?

— Злодѣй, — ѡдповѣвъ Джекъ — и се честь для мене. Я злодѣй, Чарль злодѣй, Фажинъ злодѣй и Сайкесъ



злодѣй, а Нансі и Бетсі такожъ злодѣйки. Мы все злодѣями, навѣтъ и песь Сайкса, онъ перевышаетъ насъ всѣхъ.

— И не зрадить, — завважавъ Чарль Бетсъ.

— Якъ бы бувъ свѣдкомъ, то онъ бы анѣ не забрехавъ, щобы не зрадити ся або не вмотати ся въ справу, — говоривъ Джекъ дальше. — Але се не придасть ся панови *фраерови*.\*)

— Чому ты, Оліверъ, не вчишь ся чого бдѣ Фажина? — перервавъ Джека Чарль.

— Мѣгъ бы-сь бути щасливимъ, — додавъ Джекъ, — и жити зъ грошей, якъ правдивый джентельменъ. Я такъ думаю жити въ слѣдуючѣмъ переступнѣмъ роцѣ въ сорокъ другій вѣвторокъ въ тыжднипосту.

— Се менѣ не подобавсь, — сказавъ Оліверъ трусливо. — Я бы волѣвъ, щобы мене Фажинъ прогнавъ.

— Фажинъ не зробишь сего, — завважавъ Чарль.

Оліверъ знавъ добре, що небезпечно высказувати ще щирѣйше свою думку, тому зѣтхнувъ и дальше чистивъ чоботы.

— Встыдай ся, — зачавъ „майстеръ“ знову говорити. — Чи ты не маешь жадного почутя чести? За нѣщо въ свѣтѣ не хотѣвъ бы я бути своимъ приятелямъ тягаремъ и навѣтъ пальцемъ не рушити, щобы имъ свою вдячнѣсть показати.

— То справдѣ пѣдло, — сказавъ Чарль Бетсъ, выймаючи кѣлька шовковыхъ хустинокъ и веладаючи ихъ въ комоду.

— Я бы сего не мѣгъ зробиши! — оббзавсь Джекъ Довінсь, ударившись въ груди.

\*) Недосвѣдченому, дурному.

— А таки вы бы здумѣли покинути своихъ приятельвѣ, — завважавъ Оліверъ усмѣхаючись, — и придивлятись, якъ бы ихъ карали за се, що вы самі зроби.

— Се мы зробили лише для Фажина, — ѳдповѣвъ Джекъ холоднокровно. — Возній знають, що мы спѳбно працюємо, а ему було бы дуже невыгодно, якъ бы мы були не втекли... Подивись, — додавъ ѳнъ, вынявъ зъ кишенѣ и показавъ Оліверова цѣлу жменю шілінгѳвъ и пѳвъ-пенсѳвъ. — Мы живемо собѣ, якъ паны, а звѳдки-жъ тѣ грошѣ? На, возми собѣ; я маю ихъ ще бѳльше. Не хочешъ? Ой дурню, дурню найбѳльшій зъ помѣжъ всѣхъ дуракѳвъ!

— То гѳльтай, правда, Оліверъ? — обѳзвавъ Чарль Бетсъ. — Ёго ще обшнуруютъ, правда?

— Не знаю, що се значить, — ѳдповѣвъ Оліверъ.

Чарль Бетсъ вынявъ зъ кишенѣ хустину, заложивъ еи на шию и показавъ цѣлкомъ вѣрно, яеъ вѣшають людей. — Сѳ значить, — сказавъ ѳнъ и голосно за смѣявъ ся.

— Ты эле выхованій, — завважавъ Джекъ Докінсъ поважно. — Чей Фажинъ зможе що доброго зъ тебе зробити, а то бувъ бы ты першій, що не здавъ ся до нѣчого. Отже зачинай що робити, чимъ скорше тымъ лѣьше. До роботы скорше втягнешь ся, нѣжъ тобѣ здае ся, а такъ лише марнуешъ часть, Олівере.

Чарль Бетсъ додавъ ще кѳлька моральныхъ поглядѳвъ, змалювавъ яркими красками несчисленій приятности житя, яке провадивъ ѳнъ и Джекъ, словомъ, старавъ ся всѣми силами переконати Олівера, що найлѣьше зробить, если чимъ-скорше зачне дбати о ласку Фажина такимъ способомъ, якахъ самъ до того уживавъ и Джекъ.

— А передовсімъ, Поллі (Оліверъ), — сказавъ Джекъ, почувши, що жидъ надходить, — затямъ собі: если ты не будешь ніколи брати *манягъ* и *сикоръ*.

— Що то поможе такъ до него говорити? — перервавъ его Чарль. — Чи вінъ знає, що ті слова значать?

— Если ты не будешь брати жадныхъ хустинокъ и годинниківъ, — говоривъ майстеръ дальше такъ, щобъ Оліверъ его зрозумівъ, — то зробишь се хто иншій и буде щось зъ того мати, а ты нічого не будешь мати, хочъ до тыхъ рѣчей маєшь таке саме право.

— То зовсімъ ясне, зовсімъ ясне, — сказавъ жидъ, що ввійшовъ въ комнату, неспостережений Оліверомъ, — то ясне, якъ сонце, моя дитинко. Вѣрь майстрови; вінъ знає катехизмъ нашого ремесла бдѣ дошки до дошки.

На тѣмъ перервано розмову, бо Фажинъ ввійшовъ зъ павею Белсі и однимъ паномъ, котрого Оліверъ ще не видѣвъ, а котрого майстеръ назвавъ при входѣ Томъ Читлінгъ. Входячи пустивъ Томъ даму напередъ и сказавъ їй кѣлька лестныхъ слівъ.

Томъ Читлінгъ бувъ старшій бдѣ майстра, котрый мѣгъ мати вѣсімнацять лѣтъ, однакожь повитавъ его дуже чемно, наче знавъ, що гевіеви и вправности его въ ремеслѣ не дорѣвнує. Очи его були малі и блискучі, лице дзюбате, шапку мавъ баранкову, кафтанъ темный зъ бавовны, грубі барханові штаны и фартухъ. Выглядавъ справдѣ досыть обдерто, але звинявъ ся передъ товаришами тымъ, що „свѣй часъ“ ледви передъ годвною скѣнчивъ, а таку одѣжь носивъ шѣть тыжднівъ. И думати о тѣмъ не мѣгъ, щобъ ви змѣняти. А закѣнчивъ свою мову увагою, що вінъ сорокъ два днѣ тяжко працювавъ и „нехай я пувну, — додавъ вінъ —

если за цѣлый той часъ выпивъ я хоть краплю чего, а высохъ такъ якъ бочка зъ пѣскомъ“.

— Якъ ты думаешь, Оліверъ, звѣдки приходитъ сей молодой панъ? — спытавъ жидъ скривившись, а Чарль поставивъ тымчасомъ фляшку зъ горѣвкою на столъ.

— Не — не знаю, пане, — ѳдповѣвъ Оліверъ.

— А то хто? — спытавъ Томъ Читлінгъ, глянувши зъ погордою на Олівера.

— Молодой мѣй приятель, мѣй дорогій, — ѳдповѣвъ Фажинъ.

— То ему добре дѣе ся, — завважавъ Томъ, кинувши значучо окомъ на жида. — Не жури ся тымъ хлопче, звѣдки прихажу; самъ небавомъ тамъ будешь.

Всѣ засмѣялись. Ѳдтакъ шептавъ щось Фажинъ зъ Томомъ, почѣмъ всѣ зѳбрались коло печи, жидъ казавъ Оліверови сѣсти собѣ коло себе и звернувъ бесѣду на такій предметъ, котрый — якъ надѣявъ ся — зацѣкавить всѣхъ слухачѣвъ. Именно зачалась розмова о ремеслѣ, о талантѣ майстра, о чемности Чарля, о гостинности Фажина. Коли вже втомились и Томъ Читлінгъ такожь показавъ утому (бо дѣмъ потравы втоमितъ дуже по кѣлькохъ тыждняхъ), панъ Бетсі ѳдѳйшла а прочѣ пѣшли спати.

Ѳдъ того дня мало коли лишавъ ся Оліверъ самъ, все находивъ ся въ товариствѣ Джека або Чарля, котрѣ зъ жидомъ що дня бавились въ стару гру, а вже Фажинъ знавъ найлѣпше, чи се дня ихъ поученя и удоконаленя, чи Олівера. Инымъ разомъ оповѣдавъ имъ Фажинъ о крадежахъ и розбояхъ, якѣ ѳвъ выконувавъ въ своихъ молодыхъ лѣтахъ. До оповѣданя своего додававъ ѳнъ стѣлько чудного, дотепного и смѣшного, що Оліверъ не мѣгъ часто повздержати ся ѳдъ сердечного



сміху и тымъ дававъ доказъ, що мимо своихъ лѣпшихъ чувствъ бавить ся добре при такѣмъ оповѣданю.

Словомъ, хитрый старый жидъ мавъ — такъ сказати — хлопця въ свѣтцѣ. Самотою и скукою довѣвъ его до того, що волѣвъ яке-будь товариство, нѣжь сидѣти зъ сумными гадками въ такѣмъ пустѣмъ темнѣмъ домѣ. Потѣмъ старавъ ся жидъ щирѣ, вливати помалу до его сердца отрую, котра, якъ надѣявъ ся, змѣнить его барву и зрѣбить его чорнымъ разъ на все.

## ГЛАВА ДЕВЯТНАЦЯТА.

### Обговорено и рѣшено фатальный плянь.

Бувъ зимный, вохкій и бурливый вечѣръ, коли жидъ свое скорчене тѣло убравъ у верхню одѣжь, затягнувъ ковнѣръ ажъ на уха, такъ що зъ его лица лише очи було видно, и выйшовъ зѣ своєї печеры. Передъ брамою дому постоявъ хвильку, поки єя зъ сѣней не заперто добре замками и засувами, и тихо а скоро пѣшовъ въ дѣль улицею.

Дѣмъ, въ котрѣмъ Оліверъ теперъ перебувавъ, находивъ ся близько Уайтчепель. Жидъ постоявъ на розѣ улицѣ кѣлька хвиль тихо, оглянувъ ся сюды-туды и пѣшовъ потѣмъ въ сторону Шпітальфільдъ.

На камѣню грубо лежало болото, а ѣдъ густої мраки ставала темна нѣчь еще темнѣйшою. На вылетѣ такої демонічної силы, якъ жидъ, не було ѣдповѣднѣйшого часу, погоды и обставинъ, якъ теперъ. Перекрадаючись такъ улицями середъ ночи, мраки и болота, подобавъ старый жидъ на поганого хробака, що въ темнѣй

ночи вылазить зъ свои норы и нипае въ болотъ за ласошами своего рода.

Вже дѣйшовъ до Бетмаль Гринъ, звернувъ ся на лѣво и запустивъ ся въ правдивый лябиринтъ брудныхъ заулкѣвъ, улицъ и дорѣгъ сея такъ густо замешканой дѣльницѣ мѣста, але нѣ разу не зблудивъ. Вкѣнци вѣйшовъ въ слѣпу улицу, закукавъ до дверей одного дому, хтось надѣйшовъ, жидъ прошептавъ кѣлька слѣвъ черезъ дѣрку въ замку, его впустили и повели на гору.

Коли хопивъ за клямку дверей, загарчавъ песь, а якійсь шерсткій мужескій голосъ спытавъ, хто се.

— То я, Биль, я, мѣй любый, — ѡдповѣвъ жидъ заглядаючи черезъ дверь.

— То входи, трупе! — сказавъ Сайксъ. — Положишь ты ся, дурна бестіе! Не пѣзнаешъ сего чорта, скоро инакше вбравъ ся?

Справдѣ не пѣзнавъ песь Фажина схованого ажъ по уха въ верхнѣй одежи и ажъ коли жидъ розѣпнявъ гувки, то поклавъ ся махаючи хвостомъ знову на землю.

— Ну? — сказавъ Сайксъ.

— Що — ну? — ѡдповѣвъ жидъ. — А, Нансі!

Онъ бувъ трохи несмѣлый и непевный, чи молода приятелька Нансі добре его прийме, бо не видѣвъ вже ви ѡдъ того вечера, коли такъ горячо обставала за Оливеромъ. Але молода дама обѣймалась теперъ зъ нимъ такъ, що онъ зовсѣмъ переставъ бути непевнымъ. Она ѡдсунула свое крѣсло на бѣкъ и сказала ему безъ гнѣву и балаканя сѣсти коло печи, бо земный вечѣръ.

— Справдѣ, зимный вечѣръ, любя Нансі, — сказавъ жидъ и почавъ свои костистѣ руки грѣти надъ огнемъ. — Вѣтеръ такъ на-скрѣзь перевѣває чоловѣка, що наче до сердца дѣстаеся.

— Се справдѣ острый вѣтеръ, що ажъ до твого

серця дбстаєсь, — завважавъ Сайксъ. — Дай но єму капельку, Нансі, до сто чортѡвъ, скоро! Зовємъ немילו дивитись, якъ старый кбстакъ дрожить, мѡвъ та погана мара, що лише зъ гробу вийшла.

Нансі подала скоро фляшку зъ шафы, Сайксъ налявавъ чарку горѣвки и подавъ жидови. Жидъ лише замочивъ уста и поставивъ на стѡлъ.

— Выпей, гѡльтаю! — крикнувъ Сайксъ.

— Не хочу, дякую, Біль!

— Якъ — що? Бовшь ся, щобы мы тобѣ чого не выстроили? — сказавъ Сайксъ, глянувъ на жида зъ погордою и самъ проковтнувъ горѣвку.

Фажинъ подививъ ся по комнатѣ не цѣкаво, бо ѡнъ добре ви знавъ, але неслокѡйно, крадькома и пѡдозрѣно, якъ се було єго привычкою. Комната була дуже зле умебльована, лише по ємѣ, що було въ шафѣ, можна було пѡзнати, що ту мешкає звичайный робѡтникъ. И нѣчо пѡдозрѣного не було, хiba кѡлька дручкѡвъ, що стояли въ кугѣ.

— Що маєшь сказати, проклятый жиде? — спытавъ Сайксъ. — Чого сь ту прилѣзъ?

— То о *віхуру*\*) ходить въ Черці, Біль, — ѡдповѣвъ жидъ шептомъ, присунувшись близько до него.

— Ну — и що далше?

— Ей, тажъ вы добре знаєте, Біль, що я думаю. Правда, Нансі, що добре знає?

— Нѣ, не знає, — ѡдповѣвъ Сайксъ зъ насмѣшкою — або й не хоче знати того. Говори ясно, называй все такъ, якъ зве ся, и не вдавай, такъ якъ бы не ты першій се выдумавъ.

\*) Віхура-дѡмъ.

— Петъ, Біль, петъ! — сказавъ Фажинъ, даремно силуючись зневолити Сайкса до мовчаня. — Вже скажу все, мій любый, скажу все.

— Отже говори, коли хочеш! — гукнувъ Сайксъ. — Менѣ все одно.

Послѣдній слова выновѣвъ ђнъ вже не такъ голосно и сильно, бо прийшло ему на думку, що не все одно було-бъ або могло бы бути ему, если бы сего не знавъ.

— Але-жь тихо, Біль, — сказавъ жидъ, втихомирюючи Сайкса. — Я лише для осторожности, бѣльше нѣчого. Отже ходить о віхуру въ Черці, мій любый. Коли брати ся до работы, Біль, коли? Тамъ тѣлько срѣбла, Біль, тѣлько срѣбла! — додавъ ђнъ затираючи руки и засвѣтивши очима.

— Не братись до работы, — ђдповѣвъ коротко Сайксъ.

— Не братись! — повторивъ жидъ и задивованый оперъ ся о поручѣ крѣсла.

— Нѣ, не братись, — сказавъ Сайксъ, — а бодай не братись такъ до сего, якъ мы собѣ уложили.

— То зле зачали-сьмо? — пытавъ жидъ, блѣднѣючи зъ журбы. — Е, вы жартуєте, Біль.

— А радше-бымъ давъ повѣститесь, якъ маю жартувати зъ тобою, кѣстяку старый! Тобі Крекитъ старавъ ся два тыжднѣ всеми способами, але жадного зѣ слугъ...

— Не може бути, Біль! — перервавъ его жидъ нетерпеливо, але спокѣйнѣйше о стѣлько, о сѣдѣлько Сайксъ зачавъ гнѣватись, — не може бути, щобы жаденъ зѣ слугъ не бувъ *бллатъ*\*).

\*) Не давъ ся намовити.



— Не бувъ, — ѳдповѣвъ Сайкъсъ. — Они вже двацять лѣтъ служатъ у старои панѣ и за пятьсотъ фунтѣвъ того не вчинили-бъ.

— Але-жь служницѣ, мѳй любый, служницѣ, чи и тѣ не дають ся намовити?

— Нѣ!

— Якъ? И гарному бувалому Тобі Крекітови? — спытавъ жидъ зъ недовѣремъ. — Подумайте лише Біль, якѣ то жѣвки!

— Нѣ, и Тобі Крекітови не дались намовити, — ѳдповѣвъ Сайкъсъ. — Цѣлый часъ, якъ крутивъ ся коло дому, носивъ фальшивѣ вусиска и жовту камізолку, але на нѣчо се не здаюсь.

— Нехай бы пробувавъ зъ малыми вусами и въ штанахъ войсковыхъ, мѳй любый, — сказавъ жидъ, подумавши хвилию.

— И такъ ѳнъ робивъ, але дарма.

Жидъ скрививъ ся зъ клопоту, думавъ кѳлька хвиль и сказавъ вкѳнци, тяжко зѳтхнувши, що коли вѣрити словамъ Тобі Крекіта, то мабуть треба покинути сей плянъ. — Але то прикро, Біль, — додавъ ѳнъ, оперши руки на колѣна, — такъ богато тратити, коли вже разъ почалось о тѳмъ думати.

— Певно, — сказавъ Сайкъсъ — то страшно гнѣвить чоловѣка.

По тыхъ словахъ оба довго мовчали. Жидъ задумавъ ся, а лице ѳго набрало дявольского выразу. Сайкъсъ дививъ ся на него ѳдъ часу до часу крадькома зъ боку, а Нансі зъ обавы, щобы его не розгнѣвити, впялила очи въ оговъ такъ, якъ бы глуха була и нѣчого зъ ихъ бесѣды не чула.

— Фаживъ, — обѳзавъ ся Сайкъсъ середъ загаль-

нои тишины, — дасте пятьдесять фунтовъ, если за-  
краду ся?

— Дамъ, — ѡдповѣвъ жидъ, мовъ зѡ сну пробу-  
дившись, подавъ ему руку, а каждый мускуль его  
лица свѣдчивъ о томъ, якъ радѡстно зворушили его  
слова Сайкса.

Сайксъ вырвавъ руку ѡдъ жида трохи зъ погордою  
и говоривъ дальше: — Отже добре, старый, коли хочешъ.  
Тобі и я були-сьмо вчера за муромъ огороу и оглядали  
дверѣ и ѡконницѣ. *Віхура въ ночи загамована, якъ квачь* \*).  
Але мы нашли одно мѣсце, куды мы тихо и безопасно  
можемо *закнятися* \*\*).

— Куды, Сайксъ? — спытавъ жидъ дуже зацѣкв-  
лений.

— Иде ся муравою, а потѡмъ...

— Ну а потѡмъ? — перервавъ его жидъ, нахилив-  
шись на передъ зъ нетерпячки.

— Потѡмъ... — сказавъ розбѡйникъ, але переставъ  
и глипнувъ незначно очима на Нансі, щобъ она подиви-  
лась на лице жида. — Але то все одно, куды — гово-  
ривъ ѡнъ дальше. — Знаю лише, що ты безъ мене не  
вдѣешъ нѣчого, и що лѣпше мовчати, коли зъ тобою що  
зачинаешъ.

— Якъ хочете, Біль, якъ хочете, — ѡдповѣвъ жидъ,  
закусивши уста. — Чи идете лише зъ Тобі и не потре-  
буете жадной помочи?

— Нѣ; хйба витриха и хлопця. Витрихъ маємо;  
хлопця ты мусишь намъ дати.

— Хлопця! — кликнувъ жидъ. — Овъ, клопѡтъ;  
що? нѣ?

\*) Дѡмъ замкнений (затарассваный) якъ вязниця.

\*\*) Закрастись.

— Всею моею одно, чи клопѣтъ, чи нѣ, — ѡдповѣвъ Сайкъсъ. — Потребую хлопця и то невеликого. Кобы то мевѣ бувъ той ѡдъ коминаря Неда не высмыкнувъ ся! Бувъ малый и тонкій, а коминаръ выпозичавъ намъ его дуже дешево. Але то такъ дѣв ся: батька *засиплить* \*) и сейчасъ де не возьме ся товариство пригулку опущеныхъ дѣтей и забирае хлопця зъ такого ремесла, въ котрѣмъ грошѣ мѡгъ заробити, вчитъ его читати, писати и хлопецъ стае терминаторомъ, челядникомъ, а далѣ й майстромъ, — додавъ Сайкъсъ и що-разъ бѡльше гнѣвавъ ся зъ такого нерѡвномѣрного поступу. — Такъ то майже зъ вѣсми дѣв ся. А якъ бы они мали грошѣ, такъ якъ дякувати Богу не мають, то по кѡлькохъ лѣтахъ мы бы хлопця не дѡбтали до ремесла.

— Правду кажете, — згодивъ ся жидъ, що тымчасомъ щось розважавъ и лише чувъ послѣднїй слова. — Биль!

— Чого?

Жидъ вказавъ крадькома на Нансі, котра все ще дивилась на огонь, и показавъ Сайкъсови знаками, що радъ бы зъ нимъ въ чотири очи поговорити. Сайкъсъ рушивъ раменами такъ, якъ бы осторожливость уважавъ злишною, але казавъ Нансі принести збанокъ пива.

— Чей вамъ не хоче ся пива, Биль! — сказала Нансі зовсѣмъ спокѡйно и заложила руки.

— Кажу тобѣ, хочу пива и вже! — ѡдповѣвъ Сайкъсъ.

— А то дурень! Говорѣтъ лише, Фаживъ. Я вже знаю, Биль, що ѡнъ хоче сказати, и можу слухати.

Жидъ отягавъ ся, а Сайкъсъ, трохи здивований, дививъ ся то на него, то на дѣвчину.

\*) Вывезуть зъ краю.

— Фажинъ, не потребуешь бояти ся давной дѣвчины, — сказавъ онъ вѣднці. — Знаешь еи ѡдъ давна и можешь ѣи вѣрнці, хѣба бы чортъ еи наразъ напавъ. Она не *закапуе* \*); правда, Нансі?

— Якъ думаете, — ѡдповѣла она, присунула крѣсло до стола и стерла голову на локтяхъ.

— Нѣ, нѣ, люба дѣтино, — скоро ѡббъзавъ ся жидъ, — я се знаю дуже добре; лише.. — и замовѣлъ.

— Лише що? — спытавъ Сайкъсъ.

— Лише не знаю, мѡй любый, чи она знову не схо-че такъ лютитись, якъ тому кѡлька вечерѣвъ, — ѡдповѣвъ Фажинъ.

На сю заяву голосно засмѣялась Нансі, выпила чарку горѣвки, заклѣла ся легко кѡлька разѡвъ и заявила, що може всего слухати и хѡче и буде слухати; и що она такъ статочна, ѡдважна й вѣрна, якъ всякій вѣншій. — Фажинъ, — сказала она смѣючись — говорѣтъ Білеви просто зъ моста о Оліверѣ.

— Ай! яка-жь ты дотепна дѣвчина; такой я ще въ житю не видѣвъ, — хваливъ еи жидъ и покленавъ по лицю. — Справдѣ, я хотѣвъ о Оліверѣ говорити. Ха ха-ха!

— Що жъ ты хочешь о нѣмъ сказати? — спытавъ Сайкъсъ.

— Що онъ якъ-разъ такой, якого вы, мѡй дорогій, потребуете, — ѡдиговѣвъ жидъ храпливымъ шептомъ, кладучи палець на нѡсъ и погано скривившася.

— Оліверъ? — здивувавъ ся Сайкъсъ.

— Бери его, Біль, — сказала Нансі. — Я бы се вчинала, бувши тобою. Може онъ и не такъ хитрый та смѣлый, якъ неоденъ зъ нашихъ; але се жъ не потрѣб-

\*) Зрадитъ.



не, если ты хочешь ужити его лише до отвореня дверей. Спустись на се, онъ певный.

— Знаю, що певный, — перейнявъ жидъ мову. — Онъ трохи привчивъ ся послѣдними тыжднями и вже часъ ему на хлѣбъ працювати. А всѣ прочі за велякѣ.

— Онъ якъ разъ має одповѣдну величину, — заважавъ Сайксъ задумчиво.

— И онъ все зробить, до чого его потребуєте, Біль, — сказавъ жидъ, — особливо якъ будете его въ страсъ удержувати.

— Може таки й возьму его, але не для забавки. Бо якъ що не втне при роботѣ, то — до сто чортѣвъ — ты, Фажинъ, вже его бѣльше не побачишь живымъ. Розважь се, закимъ его вышлешь.

Онъ вынявъ зелѣзный дрючокъ зъ пѣдъ лѣжка и погрозивъ нимъ жидови.

— Я все вже роздумавъ, — одповѣвъ скоро жидъ. — Я добре придивлявъ ся ему, мои дорогі, якъ яструбъ мавъ его на оцѣ. Нехай онъ лишъ пѣзнае, що онъ вже нашъ, нехай лише пѣзнае, що онъ вже злодѣй, ого, на цѣле вже житье онъ нашъ! Лѣьше не вдасть ся! — Жидъ заложивъ руки на грудяхъ, втягнувъ голову въ плечѣ и обнявъ самъ себе зъ вдоволеня и радости.

— Нашъ! — насмѣвавъ ся Сайксъ. — Ты хочешь сказати: твѣй.

— И такъ може бути, мѣй любый, — сказавъ жидъ усмѣхаючись, — коли такъ хочете, Біль, то мѣй.

Сайксъ глянувъ гнѣвными очима на своего милого приятеля. — А чому ты не стараешъ ся такъ дуже о о блѣдолицихъ, — сказавъ онъ, — коли знаешъ, що пятьдесятъ хлопцѣвъ слить що noci въ фурдизѣ. Чому не выберешъ собѣ якого помѣжь ними!

— Бо я, мѣй любый, не потребую такихъ, — од-

повѣвъ жидъ трохи змішаный, — ихъ не варта и зачѣпати, бо они якъ попадуть въ сѣтку, то на чолѣ мають написане, що они за одній и що зроблять. А того хлопця якъ мудро ужити, то ѓнъ бѣльше вдѣе, нѣжъ дваццять вншихъ. Крѣмъ того, — додавъ ѓнъ знову зовѣмъ спокѣйно, — крѣмъ того має ѓнъ теперъ н а с ѣ, хочъ-бы и въ-друге утѣкъ, и мусить зъ нами остати въ тѣмъ самѣмъ суднѣ такъ, якъ и вступивъ въ него. Кобы ѓнъ лише хочъ разъ бувъ при *липкарствѣ* \*), то я вже его маю въ рукахъ, бѣльше я вже не потребуу. Се о много лѣпше, нѣжъ выганяти убогого малого хлопця. И страшили бы мы черезъ се богато и небезпечно було бы его позбутись.

Вже хотѣвъ Сайксъ высказати свое недоволенье Фажинови на его такій людскій чувства, коли Нансі выпередила его пытаньемъ, коли має ѓдбутись влѣмъ.

— Справдѣ — справдѣ, коли має бути? — спытавъ и жидъ.

— Я умовивъ ся зъ Тобимъ на позавтра на нѣчь, ѓдворкнувъ Сайксъ, — если ѓнъ ще добре тямить.

— Добре, — сказавъ жидъ, — мѣсяць не буде свѣтити?

— Нѣ, — ѓдповѣвъ Сайксъ.

— Чи вже вы обдумали, якъ *гелитъ* \*\*) забрати зъ собою? — спытавъ Фажинъ.

Сайксъ кивнувъ головою.

— И се...

— Вже, вже все *нашѣвано* \*\*\*), — перервавъ его Сайксъ, — не жури ся. Приведи завтра въ вечѣръ хлопця. Я встану въ годину по сходѣ сонця и пѣду. А

---

\*) Липкарь-злѣдѣй, що влазить ѓкнами або иншимъ способомъ. \*\*) Украдене добро. \*\*\*) Обговорено.

ты сиди тихо и не ришай ся, яззыкъ за зубами, ото рся твоя работа.

По кѣлькохъ пытаняхъ и ѡдповѣдахъ вѣхъ трехъ особъ постановлено, що Нансі мае слѣдуючого дня привести Олівера. Фажинъ додавъ, що якъ бы Оліверъ не хотѣвъ ити, то онъ пѣде въ слѣдъ за дѣвчиною. Такожъ рѣшено конче передати Сайксу хлопця до сеи работы и позволено ему обходитись зъ нимъ такъ, якъ схоче. Сайксъ мѡгъ его укарати, если вважавъ се потрібнымъ, и не потребувавъ ѡдповѣдати передъ жидомъ за жадну пригону, яка могла статись зъ хлопцемъ. Тобі Крекитъ мавъ по поворотѣ зъ крадежи потвердити все, що робивъ Сайксъ. Тымчасомъ ся чесна угода и щарѡсть гадокъ закѡнчилась такъ, що Сайксъ проковтнувъ кѣлька чарокъ горѣвки, почавъ галасувати, а вкѡнци заснуть. Жидъ загорнувъ ся знову въ свою верхню одѣжъ, сказавъ Нансі добра-вѣчь, она ему такъ само, при чѡмъ обоє остро на себе подивились. Обоє були зовеѣмъ певнѣ себе и спокѡйнѣ. Дѣвчина була такъ вѣрна и такъ зналась на рѣчи, якъ самъ Тобі Крекитъ. Она й не спостерегла, якъ жидъ ще разъ зъ ненавистью и погордою кинувъ окомъ на Сайкса и пѡшовъ, шепчучи крѡзь зубы: Такѣ то они вѣѣ. Найгѡрше у жѣнокъ се, що найменша дрѡбница будить у нихъ давно забуте чувство, а найлѣпше у нихъ се, що таке чувство скоро минае. Хі-хі хі! Мѣшокъ золота дамъ, коли неправду говорю.

„Майстеръ“ не спавъ а чекавъ терпеливо на поворотъ Фажина.

## ГЛАВА ДВАЦЯТА.

## Олівера передають Сайксови.

Збудившись на другій день рано, немало здивувавсь ся Оліверъ, коли побачивъ замѣсть своихъ старыхъ, дуже подертихъ черевикѣвъ, нові зъ сильними грубыми пѣдошвами. Зразу тѣшивъ ся тымъ въ надѣи, що его небавомъ пустять на волю. Але скоро покинувъ подѣбніи гадки, коли зъ жадомъ засѣвъ до снѣданя, а той ему оповѣвъ, що вечеромъ має пойти до Сайкса. Се занепокоїло хлопця.

— Чи чи я тамъ зѣстану? — спытавъ ѳнъ зѣ страхомъ.

— Нѣ, дитинко, ты тамъ не зѣстанешъ, — ѳдповѣвъ жидъ. — Мы безъ тебе не можемо ѳбѣтись. Не бѣй ся, знову вернешъ до насъ. Ха-ха ха! Мы не такіи лютеи, щобы тебе пустили самопасъ, нѣ, моя дитино. — Старый жидъ нахиливъ ся при тыхъ словахъ надъ огнемъ и праживъ хлѣбъ на грѣнки, при тѣмъ смѣявъ ся зъ хлопця, якъ на доказъ, що знае думку Олівера. ѳнъ утѣкъ бы, якъ бы лишъ мѣгъ.

— Менѣ здае ся, дитинко, — говоривъ жидъ далше, вдвлюючысь въ хлопця, — що ты радъ бы знати, по що маєшь ити до Сайкса?

Оліверъ почервонѣвъ мимоволь, бо видѣвъ, що жидъ ѳдгадавъ, але ѳдповѣвъ, що справдѣ радъ бы се знати.

— Ну, якъ же ты думаешъ, по що тебе Сайксъ потребуе? — спытавъ Фажинъ, выминаючи пытанье.

— Не можу ѳдгадати, — ѳдповѣвъ Оліверъ.

— Ба! То жди, ажъ тобѣ Біль скаже, — говоривъ Фажинъ, ѳдвернувшись зъ невдоволеньемъ ѳдъ него, бо надѣявъ ся у него найти хочъ зацѣввленье, а не то-що.



Тымчасомъ се правда, що хлопець дѣйстно дуже бажавъ знати, чого має йти до Сайкса, лише допыты Фажина и власнї думки збили его зъ пантелуку и ѓнъ забувъ спытатись. Пѓзнѣйше не було ѓдповѣднои хвилѣ, бо жидъ посоловѣвъ и мовчавъ ажъ до вечера. Тогды зѓбравъ ся до виходу.

— Запали собѣ свѣчку, — сказавъ ѓнъ и поклавъ одну на стѓлъ,— а отсе маєшь книжку. Читай собѣ, поки не прийдуть тебе взяти. Добранѓчь!

— Добранѓчь, пане! — ѓдповѣвъ Оліверъ боязко.

Жидъ зблизивъ ся до дверей, глянувъ ще разъ бокомъ на хлопця, наразъ станувъ и закликавъ его по имени.

Оліверъ глянувъ на жида, а той вказавъ на свѣчку и казавъ засвѣтити. ѓнъ засвѣтивъ свѣчку и побачивъ, що жидъ зморщивъ бровы и зъ темного кута комнаты впяливъ въ него очи, наче за чимсь слѣдивъ.

— Стережи ся, Оліверъ, стережи! — ѓбзвавъ ся старый, киваючи правою рукою. — То страшный чоловѣкъ, на чужу кровь не зважае, коли у него своя закипить. Щѓ бы не було, ты мовчи, а роби те, що тобѣ скаже. Стережи ся до-обре! — Послѣднї слова вымовивъ ѓнъ зъ великимъ натискомъ, а его темный грѓзный выгледъ змѣнивъ ся въ поганый смѣхъ. Веѓнци кивнувъ головою и вышовъ.

Оліверъ лишивъ ся самъ, поклавъ голову на руку и зъ дрожачимъ сердцемъ передумувавъ послѣднї слова. Чимъ довше думавъ ѓнъ надъ осторогою жида, тымъ бѓльше стававъ непевнымъ, по що жидъ ему се сказавъ. ѓнъ не мѓгъ выдумати вѣчо злого або несправедливого, що бы такъ само не можна було осягнути у Фажина, якъ у Сайкса. У обохъ могло се стати ся, а его таки ѓддавали Сайксови. Веѓнци по довгѓмъ думаню дѓйшовъ

бнѣ до такого выслѣду, що Сайкъс бере его до послуги, поки собѣ лѣпшого не найде. Онѣ привыкъ вже такѣ терпѣти и тѣлько натерпѣвъ ся въ тѣмѣ домѣ, въ котрѣмѣ перебувавѣ, що змѣна мешканя безѣ надѣѣ на полѣпшенѣ долѣ не могла его дуже засмутити. Ще якусь хвилию думавѣ о тѣмѣ, ѡдтакѣ утерѣ свѣчку и почавѣ читати книжку, котру ему жидѣ лишивѣ.

Зразу перевертавѣ бнѣ лише картки, але одно мѣсце дуже его зацѣкавило и бнѣ почавѣ зѣ великимѣ занятѣмѣ читати. Въ книжцѣ були оповѣданя о славныхѣ проступникахѣ рѣзного рода и видно було на кож-дѣй сторонѣ, що дуже часто хтось читавѣ тѣ оповѣданя. Морозѣ ишовѣ ему по-за плечѣ, картки книжки здавались червоними ѡдѣ крови, хата неначе наповнялась страшными людьми и чути було ихѣ страшнѣй голоса. Вѣбѣнци кинувѣ бнѣ книжку зѣ страху и ѡдразу, упавѣ на колѣна и просивѣ Бога, щобы боронивѣ его ѡдѣ такихѣ злочинѣвѣ, а радше зѣславѣ смерть на нього, нѣжь якѣ бы бнѣ мавѣ такихѣ страшныхѣ проступкѣвѣ допустити. Помалу стававѣ спокѣйнѣйшимѣ и просивѣ вже тихимѣ урванимѣ голосомѣ о спасенѣ зѣ небезпечностей, въ якихѣ находивѣ ся. Если коли небо помагае убогимѣ, опущенымѣ хлопцямѣ, що нѣколи не зазнали любви родичѣвѣ и опѣки, то такѣи помочи бажавѣ собѣ Олѣверѣ теперѣ, коли ему сиротѣ приходилось жити середѣ проступникѣвѣ та безбожникѣвѣ.

Онѣ ще влячавѣ, закрывши очи руками, коли налякавѣ его якѣйсѣ шелестѣ. Оглянувѣ ся и побачивѣ якусь статѣ въ дверяхѣ. — Хто тамѣ? — спытавѣ.

— То я, то я, — ѡдозвавѣсь дрожацѣй голосѣ.

Онѣ взявѣ свѣчку и пѣзнавѣ Нансі.

— Поставѣ свѣчку на стѣлъ, — сказала она, ѡдвернувши лице, — разитѣ мене дуже.

Оліверъ побачивъ, що була блѣда и тому спытавъ еи зъ милосердьемъ, чи не слаба она. Она кинулась на крѣсло, звернулась плечима до хлопця, заломала руки, але не ђдповѣла нѣ слова.

— Господи! прости менѣ! — крикнула она по якѡмь часѣ, — такого намѣру я не мала, о нѣмъ — о нѣмъ я й не думала нѣколи.

— Нещастье яке, чя що? — спытавъ Оліверъ. — Можу тобѣ помогти? Бели я годенъ, то поможу дуже-дуже радо!

А она хитала головою та сильно ломила руки, хопилась за горло, якъ бы хотѣлась удишити и закашлялась.

— Нансі! — крикнувъ стревоженный Оліверъ — що тобѣ?

Она голосно и судорожно засмѣялась, а потѡмъ зъ жахомъ загорвулась добре шалемъ. Оліверъ роздувъ огонь, она сѣла собѣ коло печи, мовчала довго, вкѡнци пѡдняла голову и глянула доокола.

— Не знаю, ѡдъ чого менѣ неразъ такъ зле, — сказала она и нѣбы то старалась привести волюсье до ладу; — менѣ здаєсь, що теперъ ѡдъ духоты менѣ такъ недобре зробилось. Поллі, ты готовъ зѡ мною ити?

— Я маю зъ зъ тобою ити? — спытавъ Оліверъ.

— Такъ есть. Я приходжу ѡдъ Біля Сайкса. Ты маєшь зѡ мною ити.

— По що? — спытавъ Оліверъ и стремтѣвъ.

— По що? — повторила она, пѡдняла очи и звернула лице въ бѡкъ, скоро стрѣтилась зъ поглядомъ Олівера. — Не бѡй ся! Нѣчо злого тобѣ не станєсь.

— Мабуть не такъ, — сказавъ Оліверъ. Онъ добре на ню глядѣвъ.

— Може й не такъ; думай собѣ, якъ хочєшь, —

бдповѣла она и силувала ся засмѣятись. Такъ знай, що добро тебе не жде.

Оліверъ завважавъ, що має якусь власть надъ дѣлшми чувствами Нансі и хотѣвъ уже еи просити, змилуватись надъ его безраднымъ положеньемъ. Ажъ нагадавъ собѣ, що се ледви одинацята година, ще мабутъ багато людей ходитъ улицями, то може хто й повѣритъ ему, коли попросить о помѣчь. Огже коли ему ся гадка прийшла до головы, приступивъ до Нансі трохи змѣщаный и сказавъ скwapно, що готовъ ити.

За той часъ Нансі добре мала его на оцѣ и бдгадала его думки. Овъ и самъ мѣгъ по еи значучѣмъ поглядѣ вгадати, що она змѣркувала.

— Пстѣ! — сказала она, нагнулась до него, оглянулась доокола и вказала на дверь. — Не дашь собѣ рады. Я вже всѣлякими способами старалась тобѣ помогти та годѣ. На тебе всюды лапки наставлені и остро тебе стережуть; може коли и втечешь, але не теперь.

Она була очевидно зворушена. Оліверъ зачудувавъ ся и глянувъ на ню пытаючо. Здавалось, що правду сказала, була блѣда и сильно дрожала.

— Я вже тебе разъ оборонила бдъ злого обходу и буду тебе боронити й бороню теперь, — говорила она дальше, — бо якъ бы я не завела тебе до Сайкса, то завѣвъ бы тебе хто иншій и ще бѣльше нелюдяно оббйшовсь бы зъ тобою. Я заручила за те, що зб мною спокѣйно и тихо пѣдешь, а якъ не пѣдешь, то пошкодишь не лише собѣ, але й менѣ, а може дашь причину до моеи смерти. Давись! се я за тебе тѣлько натерпѣлась; Богъ свѣдкомъ, коли не правду кажу.

Она показала ему богато синяковъ на плечохъ и рукахъ и говорила скоро дальше:

— То жьпамятай собѣ и не роби нѣчо такого, за що



бы я черезъ тебе ще ббльше натерпѣлась. Коли-бъ я могла тобѣ помочь, то помогла бы, та не маю силы. Они не хотятъ тобѣ вѣщо злого зробити, а до чого тебе присидують, то не твоя вина. Тихо! кожде слово, яке ты скажешь, есть неначе ударомъ для мене. Подай менѣ руку, скоро, свою руку!

Оліверъ подавъ їй мехавічно праву руку, она погасила свѣчку и потягла его за собою. Хтось скоро и тихо отворивъ дверь и такъ само замкнувъ за ними. Передъ домомъ стоявъ нанятый крытый вѣзъ, она захала хлопця до середины и замкнула дверцѣ и ъбѣна. Возникъ знавъ уже, куды ѣхати, и сейчасъ погнались конѣ, якъ лишь могли, скоро.

Нансі держала все Олівера за руку и шептала ему до уха то потѣху, то остороги и обѣцанки. А все було такъ несподѣване, що њнъ зовсѣмъ не мѡгъ опамятатись, а ту вже й станувъ вѣзъ передъ домомъ, въ котрѡмъ попередного вечера ѡдвѣдавъ жидъ Сайкса.

Лише на хвилинку оглянувъ Оліверъ доокола и вже туй-туй хотѣвъ врякнути о помѡчь. Але на улиці було пусто, людей не видко, а Нансі просьбы звучали ще ему въ усѣ; и закимъ њнъ рѣшивъ ся, що зробити, вже бувъ въ домѣ и чувъ, якъ браму старанно засували. На сходахъ явивъ ся Сайксъ зѡ свѣтломъ и повитавъ дѣвчину невычайно весело и ласкаво.

— Большей пошовъ зъ Томомъ домѡвъ, — сказавъ њнъ — мабуть теперъ въ дорозѣ.

— То добре, — сказала Нансі.

— Такъ ты его маешь? — спытавъ Сайксъ, коли вѡйшли въ хату.

— Маю, ось бачишь.

— Ишовъ спокѡйно?

— Якъ ягня.

— Дуже то мене тѣшитъ, — сказавъ Сайксъ, глянувши зъ-пѣдъ лоба на Олівера — бо ту розходилося о его молоду шеѣру. Ходи сюды, хлопче, дамъ тобѣ заразъ добру научку, чимъ скорше, тымъ лѣпше.

Онъ сѣвъ за стѣлъ, а Оліверъ мусѣвъ стати на-проти него.

— Знаєшь ты, що то є? — спытавъ онъ и показавъ ему малый пістолетъ.

— Знаю, — ѡдповѣвъ Оліверъ.

— Уважай-же. Се порошокъ, се куля, а се вѣлки. — Сайксъ наладнавъ пістолетъ дуже старанно и сказавъ: — Теперъ бачишь, онъ набитый.

— Бачу, — ѡдповѣвъ Оліверъ и затремтѣвъ.

Сайксъ хопивъ хлопця сильно за руку и приложивъ ему цѣвку пістолета до скрани. Оліверъ крикнувъ зѡ страху.

— Затямъ-же собѣ, хлопче, — сказавъ Сайксъ, — если одно слово писнешь, коли зъ тобою пѣду, хѣба если тебе запытаю ся, то въ тѡй хвили цѣлый набѡй опинить ся въ твоѣй головѣ. Если тобѣ приѣде охота ѡбѡзватись безъ призову, то ѡдмовъ перше послѣдну молитву. О скѡлько я знаю, то нѣхто не стане слѣдити за тобою, коли тобѣ конецъ приѣде. Такъ се лишъ для твого добра задаю я собѣ тѡлько труда, щобъ тобѣ яснѣйше стало въ головѣ. Чуєшь?

Теперъ ѡбѡзвалась Нансі и глянула на Олівера такими очима, якъ бы казала ему добре уважати:

— Ты хотѣвъ, Біль, сказати такъ: якъ онъ тобѣ перешкодить въ работѣ, то ты ему кульку въ лобъ пѡ-шлешь, щобы зъ чимъ не выхопивъ ся, а небеспечнѡсть передъ шибеницею берешь на себе, якъ звычайно. Въ своѣмъ житю ты майже що тыждня берешь на себе ѡдповѣдъ за неоднo, що лучить ся въ занятю.

— Такъ есть! — сказавъ Сайкъсъ радо. — Вже то бабы знають, всьо коротко розказати; хіба якъ сварять ся и лають ся, то не жадують слѣвъ. А теперь, коли ђнъ вже знае що до чого, давай що вечеряти. По тѣмъ трохи передрѣмаємось и въ дорогу!

Сайкъсъ наѣвъ ся и напивъ ся добре, казавъ Нансі збудитись точно о пятѣй годинѣ и поклавъ ся на лѣжку, а Оліверови казавъ покластись на матрацу коло свого лѣжка. Нансі роздула огонь, сѣла собѣ коло печи та ждала на пятау годину.

Оліверъ довго не спавъ, а думавъ, що може Нансі шепне ѣму кѣлька слѣвъ; але она не рушалась и ђнъ вкѣнци заснувъ.

Коли збудивъ ся, то вже стоявъ самоваръ на столѣ. Сайкъсъ поховавъ рѣзні рѣчи въ кишенѣ свои верхньої одежи, що висѣла на поручю крѣсла, а Нансі готовила снѣданье. День ще не наставъ и свѣтло горѣло.

Дощъ бивъ о ђвна, а небо було чорне и захмарене.

Сайкъсъ казавъ Оліверови спѣшетись; той зѣвъ скоро снѣданье, потѣмъ Нансі обвязала ѣму шию хустиною. Сайкъсъ наложивъ ѣму велику шапку на голову, хопивъ за руку, показавъ пістолеть и выйшовъ.

Въ дверехъ оглянувъ ся Оліверъ въ вадѣѣ, що стрѣне поглядъ Нансі, але она сидѣла вже коло печи и дивилась на огонь.

---

## ГЛАВА ДВАЦЯТЬ ПЕРША.

## Влѣтъ.

Домы и ѳконницѣ були ще позамыкані и нѣкого не було видко на пустыхъ, брудныхъ улицяхъ. Днѣти почало ажъ тогды, коли прийшли на Бетналь Грінъ. Часомъ переѣздивъ улицею помалу вѣзъ на торгъ або почта промайнула скоренько. Въ Шоредічъ и Смітфільдъ бувъ великій натовпъ людей и гамѳръ, бо то бувъ торгъ. Оліверъ не мѳгъ выйти зъ задиву. Онъ думавъ, що цѣлый Лондонъ рушивъ ся до якогось незвычайного дѣла. Що за рухъ, що за натовпъ, крики, гамѳръ, сварки и суперечки, що хвиля нові предмети, нові лица и гурты людей.

Сайкъсъ тягнувъ свого малого товариша безъ упины и не зважавъ на се, що такъ займало Олівера, хіба деколи кивнувъ головою якому знакомому на привѣтъ и звернувъ въ сторону Гольборнъ. Спѣшивъ ся дуже, ажъ Оліверъ задыхавъ ся и ледви мѳгъ додержати кроку. А неразъ тягнувъ его Сайкъсъ такъ скоро зъ собою, що ему здавалось, мовъ бы онъ летѣвъ по-надъ землею. На дорозѣ до Кенсінгтонъ стрѣтивъ Сайкъсъ порожный вѣзъ и спытавъ вѣзника, чи не ѳдвѣзъ бы его и хлопця до Ислевортъ. Вѣзникъ скоро згодивъ ся и Сайкъсъ посадивъ хлопця на вѣзъ, при чѳмъ не забувъ вказати значучо на свою кашеню.

Переѣхали Кенсінгтонъ, Гамерсмітъ, Чайзвікъ, Кю-Бріджъ, ажъ въ Брентфордъ казавъ Сайкъсъ стати, зсѣвъ зъ воза разомъ зъ Оліверомъ и скоро потягъ его знову въ иншѳмъ напрямѣ черезъ Твікенемъ до Гамптонъ. Настало полудне. Сайкъсъ звернувъ въ вузку улицу и вступивъ небавомъ до якогось вужденного дому,



де очевидно бувъ знакомымъ. На Олівера вже — якъ бодай здавало ся — не зважавъ и о него нѣхто не журивъ ся. Пообѣдали обидва, Сайкесъ закуривъ люльку, а Оліверъ заснувъ и збудивъ ся ажъ тогды, якъ було темно. Сайкесъ познакомивъ ся знову зъ якимсь вѣзникомъ, що вѣхавъ до Шепертонъ и досыть бувъ пьяный. Сайкесъ посадивъ хлопця на вѣзъ, захвавъ его въ кутокъ, строго наказавъ ему мовчати — и они поѣхали.

Вечѣръ бувъ дождевый и зимный. Оліверъ дрожавъ зъ зима, страху и ѡдразы. Онъ вже не сумнявъ ся, яка доля его жде, певно, що не добра. Коли переѣздили по-при дереву въ Сенбері, выбила сема година. Ъхали ще може двѣ-три милѣ, ажъ вкѣнци Сайкесъ всѣвъ, взявъ Олівера и дальше пѣшовъ. Змученый хлопецъ сподѣвавъ ся, що Сайкесъ заверне до Шепертонъ на ѡдпочинокъ, але онъ ишовъ болотомъ темными и сумными улицями, пустыми майданами дальше, поки не показались свѣтла въ недалекѣмъ мѣстѣ. Прийшли на мѣсть и ту звернувъ Сайкесъ на стежку по-надъ рѣкою. Оліверъ налякавъ ся сильно; ему здавалось, що Сайкесъ хоче его на тѣмъ самѣтнѣмъ мѣсци вбити. Вже хотѣвъ кинутись обѣ землю, щобъ зъ розпуки боронити свого молодого вѣку, коли несподѣвано станули передъ якимсь заваленымъ домоу. Свѣтла въ нѣмъ не було видко, здавалось, що тамъ нѣхто не мешкавъ. Сайкесъ пѣдступивъ тихо до дверей, положивъ руку на влямку и такъ оба стояли въ темныхъ сѣняхъ.

— Хто тамъ? — крикнувъ якійсь захриплый голосъ.

— Не роби гамору, — сказавъ Сайкесъ и засунувъ дверѣ. — *Затхони\**), Тобі!

\*) Засвѣти.

— А, мѣй добрый камратъ! — ѳдѳзававь той самы голосъ. — *Затхоки, Барней, затхоки!* Впровадь пана до хаты и владись спати до бѳлого дня.

По тыхъ словахъ чути було, якъ щось тяжкого за кимсь кинено, оно впало на землю, а той самъ голосъ крикнувъ:

— Чуешь? Тамъ стоить Бѣль Сайксъ въ сѣняхъ въ темнотѣ, а ты спишь, якъ бы взявъ на сонъ. Встанешь ты, бо зелѣзнымъ лѣхтаремъ збуджу тебе!

Вкѳнци прителепавъ ся зъ свѣтломъ кельнеръ зъ готелю Сафронъ Гѣль и повитавъ Сайкса зъ правдивою, а може й удавою радостію. Сайксъ попхавъ хлопця впередъ въ якусь низьку, темну комнату зъ кѳлькома поломаными стѣльцями, столомъ и зъ дуже лихимъ лѳжкомъ, на котрѳмъ простягъ ся якійсь чоловѣкъ и куривъ люльку на довгѳмъ цибусѣ. Онъ бувъ убранный въ темнобрунатыи сурдуть зъ великими металевыми гузиками, въ сорокату камізельку и въ ясно-брунатыи штаны, а на шиѣ мавъ жовту хустину. Панъ Крекѣтъ (бо се онъ бувъ) мавъ тонке, рудаве и кучеряве волосье и по нѣмъ ѳздивъ онъ ѳдъ часу до часу брудными пальцами зъ перстениями. Бувъ середного росту, а ноги — якъ видко було — мавъ досыть тонкѣй, хочъ се зовсѣмъ не перешкаджало ему зъ великимъ подивомъ и вдоволеньемъ дивитись досыть часто на свои высокѣй чоботы.

— Бѣль, приятелю любый, — ѳдѳзававь онъ до входячого Сайкса, — тѣшусь дуже, що тебе виджу. Я вже думавъ собѣ, що ты свою гадеку покинувъ; тогды я бувъ бы бравъ ся до сего на свою руку. Що, до чорта! — додавъ онъ здивованный, побачивши Олівера, сѣвъ на лѳжку и спытавъ, що се за хлопецъ.

— Се той хлопецъ, знаешь? — ѳдповѣвъ Сайксъ и сѣвъ коло печи.

— То зъ шайки Фажина, -- завважавъ Барней и скрививъ ся.

— Фажина, такъ? — сказавъ Тобі и глянувъ на Олівера. — Що за знаменитый хлопецъ буде зъ него до кишень старыхъ дамъ по церквахъ та капліцяхъ. Ёго лице — то капіталъ для него.

— Мовчи! розбалакавъ ся бѣльше о тѣмъ, якъ варто, — перервавъ его Сайкъсъ и шепнувъ щось до уха. Тобі Крекитъ засмѣявъ ся голосно и зачудований довго дививъ ся на Олівера.

— Дайте но намъ вѣсти и пѣти, то додасть намъ охоты, менѣ бодай, — сказавъ Сайкъсъ. — Сядь собѣ коло огню, хлопча. Ты ще винѣ въ ночи пѣдешъ, хочь и не далеко.

Оліверъ мовчки глянувъ на него, очевидно наляканный и задивованный, и сѣвъ собѣ коло огню. Голова болѣла его, ѡнъ обперъ еи на руку и ледви змѡгъ змѣркувати, що коло нього дѣялось. Жадѡвскій хлопецъ принѣсъ вѣсти и пѣти. Тобі и Сайкъсъ пѣли на щасливый влѡмъ. Тобі налявъ склянку, подавъ Оліверови и казавъ выпити. Хлопецъ присягавъ ся, що не може пити и благавъ, щобы не силувати его. Але Тобі вперъ ся на своѣмъ.

— Пий! Чи ты гадаешъ, що я не знаю, що тобѣ на добро выйде? Скажи ему Біль, нехай выпе!

— Чи маю тебе вчити послуху? — крикнувъ Сайкъсъ и сягнувъ рукою въ кишеню.

— Най мене грѣмъ вѣб, коли я зъ тымъ хлоцемъ не буду мати бѣльше клопоту, якъ зъ цѣлою дванацятксю майстрѡвъ. Пий, шибенику, бо —!

Наляканный Оліверъ послухавъ, выпивъ и сейчасъ сильно закашлявъ ся. Тобі и Крекитъ сердечно засмѣялись, а навѣтъ хмурый Сайкъсъ усмѣхнувъ ся.

Оліверъ не мѳгъ вѣсти, але они его присилювали зѣвѣсти кѳлька куснѣвъ хлѣба. Ѳдтакъ встали зѣ за стола и поклялись на короткій спочинозъ. Оліверъ сидѣвъ насупроти Барнея на своѣмъ стѳльця коло ѳкна. По якѳмсь часѣ твердо заснуть, а тяжкѣ, страшнѣ сны непокоили его такъ довго, поки Тобѣ вставъ и ихъ обохъ побудивъ. Тобѣ и Сайксъ одягнулись сейчасъ и обвинили хустками ажъ по уста. Барней понапихавъ скоренько въ ихъ кишенѣ всякихъ рѣчей, набраныхъ зѣ шафы.

— Барней, а пукавки? — сказавъ Тобѣ Крекитъ.

— На! Я ихъ самъ набивъ.

— Добре. А сверляки!

— Я маю, — сказавъ Сайксъ.

— Витрихи, долота, лѣхтарня — всео есть? — спытавъ Тобѣ, ховаючи малу штабу зелѣзну до ломаня.

— Всео есть, — ѳдповѣвъ Сайксъ. — Барней, дай *гарагуль!*

Барней подавъ ему и Тобѣ два великѣ костурѣ, а Оліверови привязавъ шапку пѳдъ бородою. Хлопецъ бувъ цѣлкомъ оголомшений. Сайксъ хопивъ его за праву а Тобѣ за лѣву руку и потягли его зѣ собою такъ, що ѳнъ не мѳгъ опам'ятатись.

Нѳчь була темна, хочъ въ око стрѣль, а мрака такъ густа, що по кѳлькохъ хвиляхъ висѣли Оліверови великѣ каплѣ воды на бровахъ. Всѣ мовчали, якъ бы воды въ ротъ набрали, перейшли скѳро мѳстѣ и пѳблизкѣ околицѣ, ажъ по пѳвночи о другѳй годивѣ прийшли до якогось самотного дому, обведеного муромъ. Тобѣ Крекитъ перелѣзъ сейчасъ черезъ муръ. Сайксъ пѳднѣвъ хлопця въ гору — и по хвили були вже всѣ три за муромъ. Сайксъ и Тобѣ закрадались до дому и тягнули хлопця зѣ собою. Той мало зѣ розуму не зѳйшовъ, бо ажъ теперъ вставъ ѳнъ на думку, що Сайксъ иде



красти, а може й розбивати, а его бере до помочи. Заломавъ руки и мимоволѣ выхопивъ ся ему зъ усть крикъ бдразы. Голова ему закрутилась, холодный потъ выступивъ на чоло, онъ захитавъ ся и впавъ на колѣна.

— Встань! — шепнувъ Сайксъ, задрожавъ и гнѣвно вытягъ зъ кишенѣ пистолеть. — Встань, бо розстрѣлю тобѣ голову на куснѣ!

— Ббйтесь Бога, пустѣть мене! — кликнувъ Оліверъ. — Пустѣть мене, най я собѣ пѣйду и пѣдъ плотомъ умру. Я не хочу вже нѣколи, нѣколи вертати до Лондону. Змилуйтесь и не силуите мене красти! Змилуйтесь надѣ мною, Бога ради!

Страшный проклѣнъ вырвавъ ся Сайксови зъ усть, онъ натягнувъ курокъ, але Тобі друливъ его руку въ бѣкъ, заткавъ Оліверови уста и потягъ до дому.

— Тихо будь! — шептавъ онъ — ту нема нѣкого... А язъ не будешь тихо, то заѣду тобѣ такъ по головѣ, що перевернешь ся, и бодай галасу не буде. Биль, ломи бѣконницю! Думаю, що онъ вже охоты набравъ. Я видѣвъ неразъ, що старшій бѣдъ него въ таку зимну нѣчь дѣставали на хвилинку страшнои трястѣ, або щось таке.

Сайксъ клявъ тихо Фажина, що Олівера давъ ему до работы, захавъ штабу земѣану и небавомъ була бѣконниця отворена. Мале бѣно зъ кратами було пять до шѣсть стѣпъ надъ землею, зъ заду дому, а видко було черезъ него якусь малу кѣмнату, низько положену, а назначену до праня чи до вареня пива. Сайксъ выломивъ небавомъ краты.

— Теперь слухай и уважай, ты чортѣвскій нако-рѣнку! — шепнувъ Сайксъ, вытягъ зъ кишенѣ слѣпу лѣхтарню и пѣдвѣсь еи передъ самѣи очи Олівера. — Я тебе перепхаю бѣкономъ. Бери лѣхтарню, види потѣмъ

тихенько по сходахъ до сѣней, ѡтвори браму и вступи насъ. Чи дверѣ ѡдъ пральнѣ ѡтворенѣ, Тобѣ?

Тобѣ глянувъ до середины и ѡдповѣвъ:

— Навстяжъ ѡтворенѣ; они все ѡтворенѣ, щобы песь, що ту спить, мѡгъ выйти на двѡръ. Ха-ха ха! якъ гарно Варней пѡддуривъ ёго вчера и прогнавъ.

Хочъ и якъ тихо говоривъ и смѣявъ ся Крекитъ, але Сайксъ казавъ ему мовчати и братись до работы. Онъ поставивъ лѣхтарню на землю, зблизивъ ся до стѣны, схиливъ ся, оперъ руки на колѣна, Сайксъ вылѣвъ ему на плечѣ, пѡднявъ Олівера до ѡбна и перепхавъ ёго до комнаты.

— Засвѣти! — шепнувъ ѡнъ. — Видишь сходы, тамъ ось передъ тобою?

Ледви живой шепнувъ Оліверъ невыразно: вѣджу, Сайксъ вказавъ ему пѣтолетомъ на браму дому и пригадавъ, що стрѣлить, якъ лишъ не сходе ити до брамы, або зверне на бѡкъ.

— Не бавъ ся! — шепнувъ ѡнъ дальше Оліверови. — Коли вже тобѣ кажу робити, то роби, якъ треба. Петь!

— Що такого? — спытавъ Тобѣ. Оба наставили уха.

— Нѣчо, — сказавъ Сайксъ и пустивъ Олівера. — Иди!

Тымчасомъ хлопецъ прийшовъ вже трохи до себе и постановивъ рѣшучо або вмерти, або спробувати щастя, скочити зъ сѣней въ бѡкъ и наробити крику. Зъ такими думками ишовъ ѡнъ впередъ и дрожавъ.

— Вертай! — крикнувъ наразъ Сайксъ, — вертай, скоро!

Настрашенный неспѡдѣвано голоснымъ крикомъ въ такъ глухѡй тишинѣ, пустивъ лѣхтарню на землю, ста-

вувъ и не знавъ, чи йти дальше, чи втѣкати. Крикъ повторивъ ся, показалось свѣтло, здавалось ему, що побачивъ въ дверехъ кѣлькохъ наляканныхъ, на-пѣвъ убранныхъ мужчинъ, въ очахъ ему потемнѣло, загремѣвъ выстрѣлъ, мовъ грѣмъ ударивъ въ его ухо и ѓнъ покотивъ ся въ задъ. Сайксъ хопивъ его черезъ ѓкно за ковшѣръ, стрѣливъ за утѣкающими людьми и вытягъ хлопця ѓкномъ.

— Притисни руку до себе! — шепнувъ ѓнъ, вытягаючи его. — Тобі, хустинки! Трафили его! Скоро! А, до чорта, якъ кровь тече зъ хлопця!

Оліверъ ще на стѣлько тямивъ ся, що чувъ чимъ разъ бѣльшій гамѣръ въ домѣ и чувъ, якъ его скоро несли. Дальше вже гамору не було чути, память его покинула и ему здавалось, якъ бы якась зимна рука здавила его сердце, оно билось, але ѓнъ не чувъ и не видѣвъ нѣчо бѣльше.

---

## ГЛАВА ДВАЦЯТЬ ДРУГА.

**Тутъ подана мила розмова пана Бумбля зъ одною дамою. Зъ розмовы видно, що и слуга приходскій дещо дуже добре ѓдчуває.**

Вечѣръ бувъ темный и дуже зимный, а сильный, острый вѣтеръ гонивъ въ воздухъ густымъ снѣгомъ на всѣ стороны. Бувъ то вечѣръ такій, въ котрѣмъ паны при веселѣй, милѣй ватрѣ дякують Богу, що сидять дома, а голоднѣй, безхатнѣй бѣдаки падають на землю и вмирають. Ой, кѣлько-жь то такихъ бѣдаковъ очи замкне на пустыхъ, непривѣтныхъ улицяхъ, а коли отво-

рять ихъ, то певно гършого свѣта не побачуть, хочъ бы и якими проступниками були.

Такъ було на дворѣ, коли панѣ Корні, надзырателька дому убогихъ, въ котрѣмъ Оліверъ побачивъ свѣтъ божій, сѣла собѣ выгѣдно коло печи и зъ вдоволеньемъ дивилась на чайникъ, що стоявъ ма малѣмъ, круглѣмъ столику, та прислухувалась шипѣню воды въ кѣтлику на огни.

— Богъ дае намъ богато, дуже богато, за що мы повинні вдячні буте, — сказала она сама до себе задумавшись, — але се треба пѣзнати

Она похитала головою, мовъ бы зажурилась и жалувалась на тыхъ темныхъ, непросвѣченыхъ людей, що не вмѣють сего пѣзнати, и почала готувати собѣ чай.

Якъ то неразъ дробниця введе нашу слабу душу зъ спокою! Чайникъ бувъ малый, а воды въ нѣмъ богато, она збѣгла и попарила пани руку.

— А, проклятый чайникъ! — сказала она и скоро поставила его на стѣль. — Лише двѣ склянки мѣстити! Кому ѣнъ здасть ся, — хваба такѣй бѣднѣй, самотнѣй жѣнцѣ, якъ я. Охъ-охъ!

Она сѣла собѣ и задумалась. Малый чайникъ пригадавъ ѣй покойного пана Корні (щѣ недавно померъ, лише двадцять пять лѣтъ тому), она гатужила и не могла найти собѣ ѣдрады.

— Мабуть я вже другого не буду мати, — сказала она, а въ словахъ еи чути було журбу и сумнѣвъ, — не буду мати, лише его.

Сказати не можемо, чи то панѣ Корні зѣтхала такъ тяжко на згадку о покойнику, чи о чайнику, на котрый дивилась и про котрый такожъ могла думати. Але ледви зачала пити чай, якъ хтось запукавъ до дверей.

— Прошу! — крикнула панѣ Корні гнѣвно. —



Певно якась стара баба хоче вмирати. Все десь вмирають, якъ я за столомъ, або пю чай... Ей, то вы, пане Бумбль? — закончила она вже ласкаво.

— Я, моя панъ, — ђповѣвъ Бумбль. Въ одной руцѣ тримаєвъ ђнъ свѣй трикутний капелюхъ, а въ другой якійсь вузликъ. — Чи замкнути дверѣ?

Панъ Корні засоромилась и не ђповѣла, а панъ Бумбль скориставъ зъ того и безъ призову замкнувъ дверѣ.

— Слота, пане Бумбль, — завважала панъ Корні.

— Слота, панъ, — сказавъ Бумбль — и невыгода для нашего приходу. Мы роздали нинѣ по полудни двацять хлѣбѡвъ и пѡвтора плесканки сыра, а ще жебрацтво не було вдовожене. Оденъ, що має жѣнку и численну родину, дѡставъ великій хлѣбъ и цѣлый фунтъ сыра, а чи подякувавъ бодай, чи подякувавъ? Абы зѣсти! Ще й о углье жебравъ, бодай хустину угля, казавъ ђнъ. И на що ему углье здалось? Пражити сыръ на огни, чи що, а потѡмъ знову прийти и ще о бѡльше жебрати? Такъ они роблять, панъ, всѣ такъ роблять. Передвчера прийшовъ оденъ, майже нагій, — вы були за-мужемъ, то чей можу се сказати, — до дому директора, коли той якъ разъ обѣдавъ зъ гѡстима, и просивъ о запомогу. ђдѡйти не хотѣвъ, а нудивъ товариство такъ довго, поки не давъ ему директоръ фунта картофель и мѣрку ѡвсяной муки. „Мѡй Боже, — сказавъ невдячный гѡльтай — що-жь я зъ тымъ пѡчну? Такъ само, якъ бы вы менѣ дали зелѣзній окуляры.“ — „Дуже добре, — ђповѣвъ директоръ и ѡдобравъ, що давъ, — нѣчо бѡльше не дѡстанете.“ — „То я помру на улица“, — сказавъ волоцюга. — „Ей, не такъ легко помрете!“ — сказавъ директоръ. И що вы скажете? Пѡйшовъ жебракъ, взявъ и вмеръ на улица. То уцѡръ, правда, панъ Корні?

— Всяке понятє переходать, — ђдповѣла панѣ. — Але що вы, пане Бумбль, чоловікъ дивѣдний, не вважаєте дуже шкѡдливымъ, запомагати жебраковъ зъ-поза дому убогихъ?

— Панѣ Корні, — ђдповѣвъ слуга приходскій и усмѣхнувъ ся такъ, якъ бы ђдчувавъ свою вышпѣсть, — то вже радше въ вашихъ рукахъ спочиває оборона и безпечнѡсть прихода. Вашимъ першимъ прициномъ єсть, давати убогамъ се, чого не потребують; и такъ имъ небавомъ ђдохчесь приходити въ-друге. Тому то, панѣ Корні, читаємо такъ часто въ импертигентнихъ часописяхъ, щобъ хорымъ убогимъ давати сыра, якъ се єсть звычай въ цѣлѡмъ краю. Але жъ се тайны службовї и треба бы заказати, щобъ о нихъ нѣхто не смѣвъ говорити, хѣба мы, урядники приходскій. Пані Корні, — додавъ Бумбль, розвязуючи вузликъ, — се правдивый портерь, найлѣпшой якости. Се вино казала колегія давати хорымъ.

Онъ поставивъ двѣ принесенї фляшки на комоду, сховавъ хустину помалу въ кишеню и хотѣвъ ђдходити. Але милосердна дама замѣтила, що на дворѣ слота и зимно, и спытала его боязко, чи не бувъ бы ласкавъ выпити чашочку чаю. Онъ ђдлеживъ заразъ капелюхъ усѣвъ за маленькимъ круглымъ столомъ, усмѣхнувъ ся и глянувъ на паню Корні такъ нѣжно, що та заклопотана ажъ ђдвернула лице и вдивилась въ самоваръ. ђдтакъ подала ему чай. Онъ простеръ хустину на колѣнахъ, зачавъ пити и ѣсти и ђдъ часу до часу зѡхавъ тяжко, хочъ се зовсѣмъ не зменшало его апетиту, але очевидно збѡльшало. По довгѡй хвили ѡбзвавъ ся:

— Я виджу, панѣ, що у васъ єсть кѡтка и маленька кѡточка.

— Не повѣрите, пане Бумбль, якъ я ихъ люблю и якъ имъ у мене добре.

— Мушу вамъ сказати, панѣ Корні, що кожда кѣтка, котра-бъ зъ вами жила а васъ не любила, була-бъ осломъ.

— Ахъ, пане Бумбль!

— Що правда, то не грѣхъ. Таву кѣтку я бы разъ утопивъ.

— Пане Бумбль, яке у васъ тверде серце!

— Тверде серце! — повторивъ Бумбль и нѣжно зѣтхнувъ, хопивъ малый палець панѣ Корні и стиснувъ, потѣмъ зачавъ присувати своє крѣсло чимъ разъ ближе, поки й зовесть не присувувъ его до крѣсла панѣ Корні. Она посунутись не могла, бо зъ другого боку горѣло въ печи, а такъ межи двома огнями було бы їй надто небезпечно. Зъ правого боку могла занятеься на нѣй одѣжь, а зъ лѣвого боку серце; на правый бѣкъ могла впасти на грань, а на лѣвый бѣкъ лише въ руки пана Бумбля. Она була розумна и оглядна жѣнка, тому, обчисливши все можливі наслѣдки, сидѣла тихо и подала ще пану Бумблеви чаю.

— Тверде серце, панѣ Корні? — спытавъ Бумбль, мѣшаючи чай и вдвеляючись въ ея лице — Хаба у васъ тверде серце?

— Господи, якъ вы, нежоватый чоловѣкъ, пытаєтесь? — выкрикнула панѣ. — Що вы хочете тымъ сказати?

Бумбль выпивъ чай до послѣднои каплѣ, зѣвъ кѣлька праженыхъ куснѣвъ хлѣба зъ масломъ, стрѣпавъ окрушки зъ колѣнъ, обтеръ уста и несподѣвано поцѣлувавъ господиню.

— Пане Бумбль, що вы...! — шепнула невинно да-

ма, бо она такъ налякалась, що голосу добути не могла. — Пане Бумбль, буду кричати!

Бумбль не обзываетъ ся, а помалу и поважно обнявъ ей станъ. Тому, що она обѣцала крикнути, то була бы теперь при такѣмъ смѣлѣмъ поступку Бумбля певно крикнула; але вже не мала часу, бо хтось наразъ сильно запукавъ въ дверѣ, а Бумбль ѡдскочивъ въ одну мѣть и скоро почавъ прятати флашки зъ вина. Пани Корні сказала: „Прощу“, и въ дверехъ показалаь стара жѣнка та звѣстила, що стара Сара конае.

— А що менѣ до того? — ѡдповѣла панѣ Корні гнѣвно. — Чи я їй причину житя?

— Уже жь, панѣ, нѣхто того не потратить; їй вже годѣ помогти. Я видѣла неразъ, якъ вмирають дѣти, мужчины въ самѣмъ здоровѣмъ вѣцѣ, и знаю вже дуже добре, коли смерть зближавсь. Але она чогось неспокоѣйна и важе, що конче хоче вамъ щось сказати, чи передати; внакше не вмерла бы спокѣйно, якъ бы вы не прийшли.

Поважна господня завореотѣла кѣлька проклонѣвъ на старі жѣнки, котрі нѣколи не хотятъ вмерти, не намучавши перше нарочно своихъ надзирателѣвъ, одяглась въ теплый плащ и гнѣвна выйшла зѣ старою жѣнкою, все щось воркотячи пѣдъ носомъ.

Що робивъ панѣ Бумбль, коли самъ збѣставъ въ хатѣ, се трудно собѣ добре пояснити. Онъ отворивъ именно шафу, почисливъ ложочки до чаю, зваживъ клѣщѣ до цукру, оглянувъ добре цѣдилко на молоко, чи зъ правдивого срѣбла, ѡдтакъ заспокоивши свою цѣкавѣсть, наложивъ трикутний капелюхъ на голову и зачавъ дуже поважно танцювати по кѣмнатѣ. Веѣнци знявъ капелюхъ, сѣвъ коло печи, оглянувъ ся доокола и оче-



видно счислявъ въ памяти всѣ мебѣ и приряды, що були въ комнатѣ.

## ГЛАВА ДВАЦАТЬ ТРЕТЯ

Коротка, але безъ сумнѣву важна.

Бабуся, що такъ перешкодила пани Корні въ ея забавѣ, була якъ-разъ доброю вѣщункою смерти. Лѣта згорбли ея, цѣле ея тѣло дрожало, бо она разъ мала апоплексію, а ея зморщене, погане лице выглядало радше, якъ якій смѣшнѣй фантастичнѣй рисунокъ, нѣжъ якъ твѣрѣ првреды.

Охъ, якъ мало есть старыхъ лець, що радували бъ насъ своею красою! Страхъ, журбы и клопоты свѣтовѣ змѣняютъ такъ лице людске, якъ змѣняютъ и сердце, и ажъ коли журбы зникнуть разъ на все, тогда зникають неспокойнѣ хмары и не закрывають та не затемнюють вже бѣльше неба. Се дуже часто можна бачити на лицахъ покойникѣвъ, коли они, хочъ скостенѣли, принимаютъ давно забытый выразъ лица спячои дитины, выглядят знову, якъ въ молодѣмъ вѣцѣ, и стають такъ спокойнѣми, що тѣ, котрѣ тямали ихъ молодѣсть, клякають побожно еоло ихъ домовнѣвъ и дивлять ся вже на ангела на земли.

Стара шкандибала передъ недоволеною наставницею, вкѣнци змучена ставула, щобъ ѡдѣхнути, а панѣ Корні взяла свѣтло зъ ея рукъ и пѣйшла сама до комнаты конауочов, де блимала сумно лампа. Коло лѣжка сидѣла якась стара жѣнка, а коло печи стоявъ ученикъ аптекаря и доктора и вырѣзувавъ собѣ перце до довбаня зубѣвъ. Онъ сказавъ пани Корні: добрый вечѣръ и

замѣтивъ, що дуже зимно та що углье, яке беруть для дому убогихъ, до нѣчого. Хора стогнала, хлопець пригадавъ собѣ ви и ђдѡзвавъ ся до панѣ Корні:

— Пишѣть: пропало!

— Справдѣ? — спытала панѣ.

— Менѣ бы було дуже дивно, якѣ бы она ще въ годину потягла. Ты, стара, чи она спить?

— Спать, — ђдповѣла бабуся, що пильнувала хорю.

Ученикѣ зачавъ довбати собѣ зубы, а панѣ Корні сѣла мовчки на лѡкко, а по хвили выйшла на пальцяхъ въ комнаты. Закликала одну надзырательку, вернула въ нею до комнаты и кивнула на другу. Обѣ надзырательки сѣли коло печи та зачали тихо розмавляти.

— Чи говорила що бѡльше, Анні, якѣ мене не було?

— Анѣ словечка.

— Чи пила загрѣте вино, що запѣсавъ ѣй лѣкаръ?

— Не могла и каплѣ лыкнути; я сама выпила вино и дуже менѣ смакувало.

— Я тямлю часъ, коли она такѣ само робила та ще ѣ добре насмѣяла ся въ того.

— Певно; то була весела стара душа и неодного небѡщика такѣ гарно прибрала, якѣ куклу. Я помагала ѣй при тѡмъ бѡльше, якѣ сто разѡвъ.

Панѣ Корні ждала нетерпеливо, коли хора збудить ся, встала, приступила до старыхъ опириць и гнѣвно спытала, якѣ довго ще ѣй ждати.

— Не довго, панѣ. Не довго потребуемо ждати на смерть. Трохи терпеливости, а она сама небавомъ прийде.

— Стулѣть пысокъ, а вы, Марто, скажѣть менѣ, чи хора ѣ перше такѣ лежала?

— Лежала неразъ.

— Але вже не буде, — додала друга надзырателька, — менї здаєсь, що она ще лише разъ збудать ся, и то не на довго.

— Чи на довго, чи не на довго збудить ся, але мене вже не побачить. Вы обѣ мучите мене безъ потребы, кличете, не знати, по що. То не належать до моихъ обовязкѣвъ, давитись, якъ всѣ старіи бабы вмирають и кажу вамъ: я того не люблю и не хочу. Тямте собѣ, вы безстыдній старіи опириці! Якъ ще мене разъ здурите, то стережѣть ся, кажу вамъ!

И вже выходила, коли несподѣванный крикъ обохъ надзырателькокъ, що станули коло лѣжка хорой, здержавъ ея. Хора усѣла собѣ просто, якъ свѣчка, и вытягнула до нихъ руки. — Хто то? — спытала глухимъ голосомъ.

— Тихо, тихо! Положи ся, — сказала одна надзырателька.

— Я вже живою нѣколи, нѣколи не положу ся, — оббзвалася хора. — Я хочу зъ нею говорити. Ходѣть сюды, панѣ Корні, маю вамъ щось по тихо сказати.

Панѣ Корні сѣла на ея лѣжку, а хора хотѣла вже говорити, коли замѣтила, що обѣ надзырательки зблизились, якъ лишь могли, и надслухували. Хора попросила слабымъ голосомъ: „Кажѣть имъ выйти — скоро, скоро!“

Панѣ Корні казала имъ выйти, а конаяча говорила даяльше:

— Слушайте жъ! Въ тѣй самѣй комнатѣ на тѣмъ самѣмъ лѣжку лежала колись гарна молода дѣвчина. Ёи принесено ту до дому зъ окровавленными ногами, запорошеноу и заболоченоу. Ту мала хлопця и померла.

Я ви стерегла. Хочу пригадати собі, въ котрѣмъ то роцѣ було ?

— Рѣкъ — байка, — перервала ей панѣ Корні нетерпеливо. — Що маєшь о нѣй сказати ?

— Вже я добре знаю, що маю о нѣй сказати, — воркотѣла хора, наразъ почервонѣла на лица, выбалушила очи, выпрямилась и майже крикнула : — Я обѣкрала еи. Ола ще не скостенѣла, не скостенѣла, якъ я еи обѣкрала.

— Ты обѣкрала ? Бѣй ся Бога, що-жь ты забрала їй ?

— Се ! — одно, що мала. Потребувала одежа, щѣбы не змерзнути, и їды, щобы не вмерти зъ голоду, а таки сего не спродала, а носила въ пазусѣ. А се було — зъ золота и она могла тымъ ѡдѣ смерти выратуватись.

— Зъ золота ! И що дальше ? Хто була мати ? коли померла ?

— Ола просила се заховати и передала менѣ, бо лише я ходила коло неи. Я вже въ думцѣ вкрала їй се, скоро лишъ побачила, и може я тому винна, що дитина помре. Може бы були лѣпше зъ нимъ обходили ся, якъ бы есе звали.

— Якъ бы все знали ! Ну, и що дальше ?

— Хлопець бувъ такъ подѣбный до свои матери, що я все пригадувала собі еи, коли его побачила. Ахъ, бѣдна ! — а така молода — така нѣжна и терпелива ! Але скажу вамъ ще бѣльше, — чи я вамъ ще всего не сказала ?

— Нѣ, не сказала ; лише скоро, бо буде за пѣзно.

— Мати чула, що смерть зближає ся и шепнула менѣ до уха, що если бы дитина жила, то прийде часъ, коли не буде потребувати соромитись на згадку о матери, найде приятелѣвъ...



— Якъ его охрестили?

— Оліверъ. Золото, що я вкрала, було — —

— Що було? Скажи, ббй ся Бога!

Панъ Корні нахилила ся въ наиббольшой цѣкавости надъ конаючою, але та вымовила ще кблька незрозумѣлыхъ слбвъ и впала на подушку.

— Добила ви! — замѣтила одна надзырателька, коли панъ Корні выходила.

— И нѣчого не розповѣла, — сказала панъ Корні и выйшла такъ, якъ бы щось звичайне стало ся.

## ГЛАВА ДВАЦЯТЬ ЧЕТВЕРТА.

### Зновъ о Фажинѣ и товаришахъ его.

Коли таке дѣялось въ домѣ убогихъ, Фажинъ сидѣвъ скуленный и задуманый при слаббмъ, курнбмъ огни въ своѣй давнбй норѣ, тбй самбй, зъ котрой Нансі вывела Олівера. При столѣ за нимъ сидѣли майстеръ, Чарль Бетсъ и Томъ Читлннгъ и грали віста. Майстеръ гравъ и все выгрававъ, хочъ бы и якй карты дбставъ въ руки. Читлннгъ плативъ, и дивувавъ ся, що Докінсови такъ „карта иде“, и сказавъ, що ему нѣчо „не приходить“. Чарль Бетсъ засмѣявъ ся голосно, а Фажинъ глянувъ на него и замѣтивъ, що Томъ мусить дуже рано встати и „бдбити ся“.

— Такъ, ты мусишь рано встати, — сказавъ Чарль — отже не свйдай на нбчь чоббтъ и насади потрбйні окуляры.

Докінсъ слухавъ зъ фільософичною рбвнодушностю, якъ его хвалили, и рисувавъ крейдою на столѣ плянъ вязницѣ въ Нюгетъ.

— Але жь ты нудный, Томъ! — сказавъ майстеръ по кѣльцохъ хвеляхъ. — И о чѣмъ бѣгъ думае, Фажинъ?

— Якъ я можу знати? — ѡдповѣвъ жидъ. — Може думае о стратахъ на селѣ, зъ-вѣдки недавно пришовъ. Ха-ха-ха! Чя такъ?

— Не вдалось ему, — говоривъ майстеръ дальше. — Якъ ты мѣркуешъ, Чарль?

— Я мѣркую, що залюбивъ ся въ Бетсі. Глянь, якъ почервонѣвъ! Ажъ то смѣшно — Томмі залюблєный! Смѣхъ людямъ сказати.

— Дай ему спокѣй, — сказавъ жидъ и моргнувъ на Довінса, а Бетса трутивъ зъ недоволеня мѣшкомъ до роздуваня огню. — Бетсі — гарна дѣвчина! Лише ты, Томъ, еи не покидай, а знай прѣднати собѣ!

— То ту нѣкого не обходить! — сказавъ гнѣвно Читлїнгъ до Фажина.

— Дай спокѣй! — ѡдповѣвъ жидъ. — Най собѣ Чарль балакае та смѣе ся; така его натура! А Бетсі чємна дѣвчина. Ты, Томъ, роби такъ, якъ она тобѣ каже, а зробишь щастье.

— Робивъ я, якъ казала, — говоривъ Томъ — слухавъ еи рады и — до *квача* дѣставъ ся. Вы зъ того всего мали *ребухемъ*\*), — правда, Фажинъ? — а я — шѣсть недѣль.. Що вы на те? Прийде часъ, скорше чи пѣзнѣйше, въ зимѣ мабуть буде найлѣпше, коли чоловікѣви ѡдхоче ся такъ часто выходити. Якъ мѣркуете, Фажинъ?

— Пєвно, мѣй любый, — ѡдповѣвъ жидъ.

— Але тобѣ мабуть всео одно буде, дѣстатись знову до *квача*, — сказавъ майстеръ и моргнувъ на Фажина.

\*) Пожитокъ.

на та Бетса — якъ лишъ зъ Бетсі всьо буде въ порядку.

— Ага, такъ само... Побачите! — одповѣвъ Томъ ще гнѣвнѣйшій. — Цѣкава рѣчь, хто бы за мене сидѣвъ?

— Но, то вже нѣкому на думку не прийде, — одповѣвъ Фажинъ. — Не знаю нѣкого, що бы на се приставъ.

— А я мѡгъ цѣлкомъ добре увѡльнитись, якъ бы лешъ схотѣвъ *закапувати!* — гнѣвавъ ся що разъ бѡльше Томъ. — Я потребувавъ сказати лише одно слово, — правда. Фажинъ? — а я не сказавъ. И чого-жь ту смѣяти ся?

Фажинъ успокоивъ его чимъ скорше, що нѣхто зъ него не смѣе ся, авѣ навѣтъ Чарль Бетсъ. Бетсъ хотѣвъ и зѡ своєї стороны заявити, що всѣ безъ выимки були въ поважнѡмъ настрою, але замѣсть того засмѣявъ ся, ажъ видѣти не мѡгъ. Томъ Чітлівгъ зѡрвавъ ся, щоби безчельному Бетсови заѣхати кулаками, куды поцало, але Чарль звинно схилявъ ся, а кулакъ трафивъ въ груди веселого старого жйда такъ, що ажъ до стѣны покотивъ ся та до себе не мѡгъ првйти.

— Тихо! хтось звонить, — сказавъ въ тѡй самѡй хвили майстеръ, взявъ свѣтло зѡ стола, зѡйшовъ тихенько по сходахъ, вернувъ небавомъ назадъ и шепнувъ щось Фажинови до уха.

— Якъ! — сказавъ жидъ. — Самъ?

— Самъ, — сказавъ майстеръ.

Фажинъ зажуривъ ся, думавъ хвилину, а вкѡнци спытавъ: „Де ѡнъ?“ Докінсь показавъ нѣмо, де ѡнъ, а жидъ казавъ Чарльови и Томови тихо вынестись зъ хаты. За хвилю вѡйшовъ майстеръ зъ Тебі Крекітомъ, блѣдымъ и посоловѣлымъ. ѡнъ очевидно не мывъ ся и не голивъ ся кѡлька днѣвъ. Поздоровивъ Фажина, що боязко

на него дививъ ся, и образу заявивъ, що нічого не скаже про влѣмъ, поки не наветь ся и не нае ся. Жидъ приказавъ Докінсови, подати вѣсти, що було, и Докінсъ подавъ. Тобі зачавъ жадно вѣсти и пити и не показувавъ найменшой охоты, зачинати розмову та успокоити нетерпеливого и непевного жида, що бѣгавъ по хатѣ сюды и туды, числивъ кождый кусокъ Крекіта и клявъ въ души его. Тобі усмѣхавъ ся и вѣвъ, самолюбный, якъ звичайно. Жидъ мало не згнуувъ зъ пересердя. Вкѣнци бдбававъ ся Тобі: Передовсѣмъ, Фаживъ...

— А, прець, — ну, передовсѣмъ...

— Передовсѣмъ, що дѣсь зъ Білемъ?

— Що дѣсь зъ Білемъ! — закричавъ жидъ, и підскочивъ на стѣльци, бо ѣнъ зъ цѣкавости сѣвъ собѣ коло самого Крекіта.

— До чорта, чей не скажете, — говоривъ Крекітъ и зблѣдъ.

— Що не скажу? — кричавъ жидъ и зъ лютости бивъ ногами о землю. — Де они? Сайкесъ и хлопецъ — де они? Де лишили ся? Де сховали ся? Чому не вернули.

— Влѣмъ негдавъ ся, — бдтовѣвъ Тобі непевнымъ голосомъ.

— Знаю, — сказавъ жидъ, вынявъ часопись зъ кишенѣ и показавъ Крекітови. — И що-жь?

— Стрѣляли и хлопця трафили. Мы втѣкли зъ нимъ, бѣгли, перескакували плоты, ровы, якъ бы чортъ за нами гонивъ. Насъ переслѣдували їй-Богу, цѣла околиця збудилася, и псами насъ тровили.

— А що зъ хлопцемъ, що зъ хлопцемъ? — ажъ сапѣвъ Фаживъ.

— Біль нѣсь его на плечехъ. Перестали мы бѣгти и взяли его поміжъ себе. Ему голова опала на-дѣль,



похоловъ и скостенѣвъ. Они вже були зъ нами, а тогды звѣстно: сорочка близша до тѣла, жаденъ зъ насъ не хотѣвъ першій висѣти на шибеници. Такъ мы и розбѣ-глись, оденъ сюды, другій туды, а хлопецъ зб-ставъ въ ровѣ; чи живой, чи мертвый, не знаю. Отсе мавъ я самъ сказати!

Жидъ кракнувъ голосно, хопивъ ся за волосье и выбѣгъ зъ комнаты а зъ дому.

## ГЛАВА ДВАЦЯТЬ ПЯТА.

**Выступае таємнича особа и дѣють ся такі рѣчи, що стоять въ великій звязи зъ оповѣданьемъ.**

Старый жидъ звернувъ уже въ другу улицю, нѣмъ прийшовъ до себе трохи зб страху, якого нагнавъ ему Тобі своимъ оповѣданьемъ. Слѣшно ишовъ побѣчными улицями и дорогами, а гадки мотались ему безладно такъ въ головѣ, що мало вѣзъ его не переѣхавъ. — Вкѣнци прийшовъ до Сно-Гиль и ту ще прискоривъ ходу, пока не дѣставъ ся въ довгу и вузку улицю. Теперь вже чувъ ся безпечнѣйшимъ и ѡдѣгхнувъ свободнѣйше, вже не бѣгъ, але ишовъ своимъ звычайнымъ повѣльнымъ ходомъ.

Недалеко ѡдъ того мѣсця, де сходятъ ся Сно-Гиль и Гольборнъ Гиль, веде на правый бѣкъ, коли глянути зъ Сіті, вузка и нужденна улица до Сафронъ Гиль, — Фильдъ-Лянъ зве ся, — зъ численными брудными скле-памц, де продають ся за пѣвъ-дармо хустинки. Власти-телѣ тыхъ склепѡвъ купують ихъ ѡдъ кишневыхъ зло-дѣѣвъ. Улица має свого геларя, свою каварню и кухню. Становить она малу колонію торговельну и має склады

всёю всячины, добутою працею малыхъ злодѣвъ. Раненько и вечеромъ ѡдвѣдуютъ сю кольонію мовчаній купцѣ, котріи свои сиравы полагаджуютъ въ темныхъ закуткахъ и якъ незвычайно приходятъ, такъ и ѡдходятъ.

Жидъ звернувъ на Фільдъ-Лянъ. Его знали добре тамошній мешканцѣ. Неоденъ перехожій кланявъ ся ему зъ довѣрьемъ, а ѡнъ ему такожь. Але нѣгде не задержувавъ ся, ажъ перейшовъ цѣлу улицу и ту заговоривъ зъ однимъ купцемъ малого росту, що сидѣвъ въ своихъ склепѣ и зъ вдоволеньемъ куривъ люльку. Фажинъ спытавъ, якъ ѡнъ має ся?

— Знаменито! Але слыхомъ слыхати, <sup>з</sup>видомъ видати, звѣдки вы ту взяли ся? — спытавъ чоловічокъ

— Щось ту, Ляйвелі, ваше сусѣдство бунтуе ся! — сказавъ Фажинъ, пѡднявши бровы та заложивши руки на грудехъ.

— Гмъ! Я вже чувъ кѡлька разѡвъ, якъ на те жалуютъ ся. Але не бѡйтесь, охолоне небавомъ. Не вѣрите?

— Вѣрю, — ѡдповѣвъ Фажинъ, показавъ на Сафронъ Гіль и спытавъ, чи тамъ хто вечеромъ буває.

— Де? „пѡдъ калѣкою“?

— Пѡдъ калѣкою.

— Почекайте, — говоривъ купецъ задумавшись дальше. — А, правда, пѡшло тамъ вже зъ шѣстьохъ моихъ знакомыхъ. Але мабутъ вашего пріятеля тамъ нема.

— Нема Сайкса? — спытавъ Фажинъ, неначе неспѡдѣвавъ ся таке почути.

— Нема. Не маєте що ниякъ продати?

— Не маю, — ѡдповѣвъ жидъ ѡдходячи.

— Идете „пѡдъ калѣку“, Фажинъ? — кликнувъ

за нимъ малый купецъ. — Чекайте, по́ду зъ вами та заохолодимось де-чгмъ.

Але Фажинъ махнувъ такъ рукою, якъ бы хотѣвъ сказати, що вольть самъ збстати, и такъ „калѣка“ не мавъ чести бачити у себе пана Лейвелі. Той покиваръ лише головою и дививъ ся за жидомъ, задуманый и недобѣрный.

„Пѣдъ калѣкою“ була гостинниця, де вже разъ бувъ Сайксъ зѣ своимъ песмъ. За перегородою шинковою сидѣвъ якійсь чоловѣкъ. Жидъ показавъ ему щось знаками и пѣйшовъ просто сходами на гору, отворивъ дверь, вступивъ тихо въ комнату и боязко ровглянувъ ся доокола, прикрывши очи зъ-верха рукою.

Комната була освѣтлена двома газовыми поломѣнями, але ѳконницѣ були добре замкненѣ та закрытѣ занавѣсами. Стеля була почорнена, щобы сопухъ зѣ свѣтла лишавъ менше на нѣй слѣду, а цѣла комната была такъ наповнена дымомъ зъ тютюну, що Фажинъ зразу не мѣгъ нѣчого пѣзнати. Ажъ по хвили побачивъ ѳнъ численне товариство, хочъ впередъ чувъ уже гамбръ и знавъ, що хтось тутъ єсть. Горѣ за столомъ сидѣвъ господаръ зъ молоткомъ предсѣдательскимъ, чоловѣкъ нескладный, чотирокутный. Коли сѣвали веселу пѣсню, то здавалось, що и ѳнъ радувавъ ся разомъ зъ иншими, а таки ѳнъ бачивъ та чувъ все и скрѣзь своими острыми очима и ухами. Напротивъ него при зле настроєнѣмъ фортепянѣ сѣдѣвъ музикантъ зъ синимъ носомъ и зъ перевязанымъ лицемъ, бо зубы его болѣли. Сѣвали очевидно волѣли свои повнѣ склянки, якъ похваля за сѣвъ, а лица ихъ слухачѣвъ свѣдчили якъ найлѣпше, що то за товариство було. Такъ и знати було на нихъ проступки всякого рода, а були они тымъ преманючѣй, що майже годѣ було на нихъ дивитись. На нихъ видко

були рѣзкороднѣи, а правдивѣи образы хитрости, дикости и пѣяньства, а на дѣвчатахъ, старшихъ або молодшихъ, знати було ѡдстрашающѣи слѣды розвусты. Въ ихъ дикѡмъ выгядѣ не було нѣ знаку нѣжности и честноты и они становили найчорнѣйшу и найсумнѣйшу сторону образу.

Але Фажина не непокоили подббнѣи гадки. Онъ водивъ очима цѣкаво зъ одного чоловѣка на другого, когось шукавъ, але не мѡгъ найти. Вкѡнци махнувъ рукою на господаря предсѣдателя и выйшовъ такъ тихенько, якъ вѡйшовъ.

— Чого вы хочете ѡдъ мене, пане Фажинъ? — спытавъ господарь тихо, выйшовши до жида на сходы. — Хотите зъ нами засѣсти за столомъ? Цѣле товариство не по людски радувалось бы зъ того.

Жидъ похитавъ нетерпеливо головою и шепнувъ:

— Чи ѡнъ ту?

— Нѣ.

— Нема звѣстки про Барнея?

— Нема. И ѡнъ таки не рушить ся, поки все не затихне. Спустѣть ся вы на него; они вже попали на слѣдъ, а якъ бы ѡнъ де показавъ ся, то й зрадивъ бы всѣхъ. Вже ѡнъ добре робить; бо якъ зло, то я бы о тѡмъ знавъ. Дайте ему спокѡй! Я певный, що ѡнъ поступае собѣ дуже мудро.

— А ѡнъ не прийде вниѣ вечеромъ?

— Хто? Монкъ? — спытавъ господарь непевнымъ голосомъ.

— Тихо! Та-жь ѡнъ, а не хто иншій.

— Я сподѣвавъ ся вже его, а якъ вы лишь десять хвиль заждете...

— Нѣ, нѣ, — перервавъ его скоро жидъ, неначе утихомврило его се, що не заставъ чоловѣка, за ко-



трымъ пытавъ, хочъ и якъ ђнъ — якъ здавалось — радъ бувъ его видѣти. — Скажѣть ему, що я его ту шукавъ и що ђнъ мусить конче прийти до мене нинѣ вечеромъ, нѣ, скажѣть: завтра най приїде. Коли вже его теперъ нема, то чей же завтра найдесь на се досыть часу.

— Добре. Маєте ще що сказати?

— Нѣ. Добранѡчь! — ђдповѣвъ жидъ, идучи по сходахъ.

— Гей! — кликнувъ шептомъ господарь за жидомъ. — Що бы то була за добра нагода до якоись маленькои роботы! Я уповѣвъ Філя Баркера такъ, що дитина могла бы его обдурити.

— Ото! Але теперъ не пора на Філя Баркера, — сказавъ жидъ такъ само тихо. — Філь має ще де-що зробити, поки его побудемось. Отже йдѣть до свого товариства, мѡй любый, и скажѣть людямъ, нехай весело жиють люде, поки ще жиють. Ха-ха-ха!

Господарь и собѣ засмѣявъ ся и вернувъ до своихъ гостей. Скоро жидъ самъ оставъ ся, знову задумавъ ся и зажуривъ ся. Подумавши хвильку, нанявъ вѡзъ и казавъ вѡзникови ѣхати до Бетналь Грінъ. Кѡлька тысячь крокѡвъ передъ мешканьемъ Сайкса злѣзъ зъ воза и пѡшовъ пѣшки.

— Теперъ вже покаже ся, моя дѣвчино, — воркотѣвъ ђнъ самъ до себе, пукаючи въ браму, — чи ты що задумувшь, чи нѣ? Я весь заразъ довѣдаюсь, хочъ и якъ ты хитра.

Тихенько полѣзъ на гору и не задукавши вѡйшовъ въ комнату Нансі. Она була сама и лежала, головою на столѣ. Выпила, — подумавъ собѣ жидъ рѡвнодушно, — або може така нечемна.

Коли дверѣ замыкавъ, збудивъ ен шелестъ зъ дрѣмоты чи зъ задумы. Глянула спокѡйно въ очи жида, що

слѣдили ей, спытала, що нового, а ђнъ оповѣвъ їй, що чувъ ђдъ Тобі Кревіга Она выслухала и, не сказавши нѣ слова, поклала зновъ голову на стѣль, потѣмъ гнѣвно ђдсунула свѣтло на бѣвъ и тупнула кѣлька разѣвъ ногою ; але тѣлько й всего.

Жидъ оглянувъ ся неспокоѣно довкола, якъ бы хотѣвъ пересвѣдчити ся, чи Сайксъ нишкомъ не вернувъ домѣвъ. Вдоволенный тымъ, якъ здавало ся, що Сайкса не побачивъ, закашлявъ кѣлька разѣвъ и такъ само кѣлька разѣвъ старавъ ся зачати розмову. Але дѣвчина не зважала на его бесѣду, такъ якъ бы ђнъ бувъ статуєю. Веѣнци набравъ ђдваги и затираючи руки обѣзлавъ ся якъ найпрियाзнилѣйшимъ голосомъ :

— Якъ тобѣ здае ся, люба дитино, де теперь може бути Бїль?

— Дѣвчина ђдшепнула ледви зрозумѣло кѣлька слѣвъ, що не знае, а ему здавало ся, що она тихо хлипала.

— А де може бути малый Оліверъ? — пытавъ ђнъ дальше, силуючись хочъ окомъ кинути на ей лице. — Подумай собѣ, Нансі, бѣдна дитина, якъ могли они ей полишити въ ровѣ!

— Тамъ ему лѣпше, якъ въ насъ, — сказала дѣвчина, пѣднявши наразъ голову, — и если-бъ зъ того нѣчо злого не вышло для Бїля, то я бы собѣ дуже бажала, щобъ ђнъ тамъ въ ровѣ й померъ и щобъ его молодѣи кости тамъ зѣгнили.

Жидъ ажъ скрикнувъ зъ задиву.

— А якъ-же! Я бы собѣ дуже того бажала и сподѣваюсь, що такъ станесь, — говорила Нансі и дивилась жидови въ очи. — Я рада, що не бачу его и знаю, що найгѣрше лихо вже мивуло. Я не можу его мати коло себе. Я не терплю себе и васъ всѣхъ, коли его бачу.

— Овъ! — герсеравъ еи зібрдно жидъ — ты гяна, дѣвчино.

— Ага, пяна! — насмѣвалась она. — Вже-жь, то не гапа вина, если я не пяна. Я бы вѣколи й твереза не була, если-бъ по гашѣй воли все дѣялось, хйба що теперь вѣ. Мабуть! кой настрѣй не дуже гамъ подобаеь?

— Зовсѣмъ не подобаеь! лютивъ ся жидъ.

— То змѣнѣть его! — говорила дальше зѣ смѣхомъ дѣвчина.

— Змѣнѣть его! — кричавъ жидъ, не въ мѣру роздратованый еи упертостію та немилымъ вечеромъ. — Отже змѣню его! Слухай, що скажу я, ты ледаче бабске насѣнье, я, що потребуу сказати шѣсть слѣвъ, а перевяжуть ему горло такъ цевно, якъ бы я теперь его задушивъ, коли-бъ мавъ въ рукахъ его волову шаю. Коли верне, а хлопця не приведе, коли цѣлый зъ того выйде а не пренесе его живого чи мертвого, то ты, дѣвчино! убий сама Біля, если хочешъ, щобъ не пѣшовъ на шибевицю; убий, скоро ступить до хаты, бо инакше буде за пѣзно, памятай собѣ!

— Що вы кажете? — скрикнула дѣвчина мимоволѣ.

— Що я кажу? — говоривъ дальше жидъ и не тямивъ ся зъ лютости. — Се, що чуешъ! Если дитина варта для мене сотки фунтѣвъ, то я маю ихъ стратити! стратити ес, що мевѣ случай наднѣсь, черезъ дурный розумъ гяной шайки, котрой житие въ моѣй рудѣ, — коли я жею въ гриязни зъ правдынымъ чортомъ, що лишь захоче, а покаже, що ѡвъ значить!

Оддыху ему не ставало, ѡвъ заслививъ ся зѣ злости и даремно силуваеь ся дальше говорити. Ажь ось наразъ перемѣгъ свѣй гнѣвъ и принявъ зовсѣмъ иншій видъ, присѣвъ на крѣселѣ, скуливъ ся и задрожавъ зѣ

страху, що самъ выхопивъ ся зѣ своими тайными злодѣйскими намѣрами. Помовчавши хвилинку ѡдваживъ ся глянути на Нансі и — якъ здавало ся — успокоивъ ся трохи, побачивши еи въ такомъ самѡмъ байдужѡмъ положеню, якъ перше.

— Дитинко моя, Нансі, — ѡдѡззавъ ся ѡнъ своимъ звичайнымъ захриплымъ голосомъ — чи ты чула, що я казавъ ?

— Не мучте мене теперь, Фажинъ, — ѡдповѣла она, пѡдводячи свою сонну и втомлену голову. — Если теперь Білеви не вдалось, то вдасть ся другимъ разомъ. Неодно добре дѣло зробивъ ѡнъ вамъ и зробить ще, якъ буде мѡгъ, а якъ не буде мѡгъ, то — не буде мѡгъ. А теперь бѡльше о тѡмъ не говорѣть!

— Але — Оліверъ, дитинко ? — спытавъ жидъ, загираючи нетерпеливо руки.

— Его стрѣла така доля, якъ и другихъ, — перебила его скоро Нансі — и кажу вамъ ще разъ : я думаю, що ѡнъ померъ, и вже нѣ собѣ нѣ вамъ не пошкодить, хйба що зъ Білемъ вже склалась яка лиха пригода ? А если Тобі выйшовъ цѣлый, то нѣчо ему не буде, бо ѡнъ и за двоихъ Тобивъ стане.

— Ну, а се, дитинко, що я казавъ ? — спытавъ жидъ, въ двоѣ такъ остро взявши еи на око.

— Хйба повторѣть менѣ всео, если хотите, чтобы я на се що порадила, — ѡдповѣла Нансі — але вже радше менѣ завтра розкажете. Вы мене на хвильку разрухали, але я вже знову змучена и непрворна, якъ перше.

Жидъ задававъ їй ще кѡлька пытанъ въ тѡй самѡй цѣли, чтобы розслѣдити, чи зважала она и зрозумѣла слова, якѣ зъ пересердя выхопились ему необачно зъ устъ. Але она ѡдповѣдала и дивилась смѣло въ его



слѣдячи очи, а єму здавалось вже певнымъ, що она за богато выпила. Панѣ Нансі справдѣ не була вѣольна ѡдъ сєв хибы, звичайнои мѣжъ вихованцями Фажина, то єсть: и она любила неразъ надъ мѣру выпити. Ще въ молоденькѡмъ вѣцѣ вчили єи пити, замѣсть здержувати ся ѡдъ п'яньства. Єи дивий виглядъ и запахъ горѣвки, наповняючій комнату, свѣдчили якъ найлѣпше о переконаню жида. А коли она вкѡнци почала плакати и сей-часъ потѡмъ смѣяти ся та кричати безъ упину: „А то, хто жъ бы хотѣвъ ити пѡдъ шибеницю!“, то жидъ, що въ такихъ справахъ въ свѡй часъ самъ на собѣ робивъ богато досвѣдѡвъ, не сумнѣвавъ ся вже бѣльше, а тѣшивъ ся незмѣрно, що она справдѣ такъ далеко вже дѣйшла.

Онъ чувъ теперъ велику полєкшу и пѡдѡйшовъ дуже вдоволеный, бо осягнувъ пѡдѡйну цѣль: сказавъ дѣвчинѣ, що чувъ ѡдъ Тобі, и переконавъ ся на власнїй очи, що Сайксъ ще не вернувъ. Була вже година по пѡвночи, а зимно страшне, тому и спѣшивъ ся ѡнъ, якъ мѡгъ скоро, до свого мешканя. Коли прийшовъ на уголъ улицѣ, при котрѡй мешкавъ, и вже шукавъ въ кишени за ключемъ, приступивъ до него неспѡдѣвано и нечуино чоловѣкъ зъ заду и шепнувъ єму въ саме ухо свое имя. Обернувъ ся скоро. — Се вы? — спытавъ.

— Я! перервавъ єго остро чоловѣкъ. — Ждавъ двѣ години. Де до чорта вы були?

— Бувъ занятый въ вашѡй справѣ, мѡй дорогїй, — ѡдповѣвъ жидъ, глянувъ неспѡкѡйно на него и звѡльнивъ хѡдѣ, — цѣлый вечѣръ занятый въ вашѡй справѣ.

— Ну, певно, — ѡдповѣвъ той глумливо, — Що-жъ вы зробили?

— Не богато доброго, — ѡдповѣвъ Фажинѣ.

— Мабуть: нѣчо злого, — перервавъ єго перебраный чоловѣкъ, станувъ и дико глянувъ на жида.

Фажинъ похитавъ головою и вже хотѣвъ ѳдповѣсти, коли перебивъ его перебранный чоловѣкъ и сказавъ, що волить его дома слухати, если вже слухати мусить, бо ту вже мало не замерзъ. Жидъ глянувъ на него такими очима, якъ бы хотѣвъ сказати, що въ такъ пѳзну годину зовсѣмъ не забагаєсь ему гостей, заворкотѣвъ, що не має дровъ и таке инше, але непрошений гѳсть повторивъ ще разъ рѣшучо, що въ хатѣ хоче зъ нимъ говорити. Фажинъ отворивъ дверѣ и сказавъ ему, щобъ тихо замкнувъ, а ѳнъ пѳде по свѣтло.

— Ту темно, якъ въ грѳбѣ, — замѣтивъ гѳсть, пробуючи кѳлька крокѣвъ ступити. — Вертайте скоро, такой тьмы я не люблю.

— Замкнѣть дверѣ, — шепнувъ Фажинъ зъ другого боку сѣней и ледви ѳнъ се сказавъ, якъ дверѣ зъ гукомъ заперлись.

— То не я, — сказавъ мучитель жида, ступаючи непевно впередъ, — то вѣтеръ подувъ, або й самѣ дверѣ заперлись. Вертайте скоро зѳ свѣтломъ, бо ще пробую де собѣ голову въ тѳй проклятѳй норѣ.

Фажинъ закравъ ся до кухнѣ, за хвилинку вернувъ зѳ свѣтломъ и звѣстивъ, що Тобѣ Кревитъ спить на долѣ въ заднѳй комнатѣ, а хлопцѣ въ переднѳй. Кивнувъ на непрошеного гостя и повѣвъ его сходами до комнаты на поверсѣ.

— Ту можемо сказати тыхъ кѳлька слѳвъ, що маємо собѣ сказати, — зачавъ ѳнъ, коли вѳйшли въ комнату, — лише най свѣтло поставлю на сходы, бо въ ѳконницяхъ суть дѣры, а мы не хочемо нѣколи показати сусѣдамъ, що маємо свѣтло.

Поставивъ лѣхтаръ напротивъ дверей комнаты, въ котрѳй находилось лише поломане крѣсло, а коло дверей стара прича непокрита. Чужинець такъ и кивувъ

ся на ню. Жидъ сѣвъ собѣ передъ нимъ на крѣсло. А що дверѣ були на-пѣвъ отворені, то въ комнатѣ не було зовсѣмъ темно; на сходахъ поставлене свѣтло освѣчувало млаво стѣну напротивъ себе.

Они шептали якійсь часъ такъ тихенько мѣжъ собою, що якъ бы хто підслухавъ ихъ розмову, то зрозумѣвъ бы лишъ тѣлько, що Фажинъ боронивъ ся противъ закидѣвъ чуживця и що той бувъ дуже гнѣвный. Шептали они такъ може чверть години, коли Монкъ — бо такъ назвавъ жидъ кѣлька разѣвъ своего гостя — сказавъ трохи голоснѣйше:

— Кажу вамъ ще разъ: то було зле обдумане. Чому вы не задержали его при иншихъ? були бы зробили зъ него такого кишеневого злодѣя, що ажъ ну!

— Легко казати! — ѡдповѣвъ жидъ и здвигъ раменами.

— Якъ вы се думаете, чи вы бы не могли зробити, якъ бы лишъ хотѣли? — спытавъ нерадо Монкъ. — А сотку иншихъ хлопцѣвъ вы могли навчити? Якъ бы у васъ була терпеливѣсть хочъ черезъ десять або дванадцать мѣсяцѣвъ, то легко бы вамъ було покрутити такъ, що его бы засудили або може й вышупасували на цѣле житье.

— И кому бы то вышло на добро, мѣй любый? — спытавъ жидъ покѣрнымъ голосомъ.

— Менѣ!

— Але не менѣ, — говоривъ дальше жидъ ще покѣрнѣйше. — Коли двохъ людей занимае ся одною роботою, то розумѣе ся, що зважати треба на заробокъ обохъ.

— И що-жь?

— Я видѣвъ, що не легко привчити его ремесла. Онъ не живъ середъ тыхъ самыхъ обставинъ, якъ инші хлопцѣ.

— А чортъ бы его побравъ! — иначе вже давно бувъ бы зъ него добрый гбльтай.

— Я не мавъ жадного способу въ рукахъ поцсувати его гърше, — говоривъ жидъ и зб страхомъ вдвлявъ ся въ лице Монка, — а бнъ до нѣчого не мѣшавъ ся. Я не мѣгъ нагнати ему страху, а безъ того вся наша работа нѣ-ва-що. Що-жъ мавъ я зробити? Выслати его зъ май-стромъ и Чарльомъ? Добре, выславъ я его разъ, та до-сыть менѣ було вже того одного разу, мѣй приятелю; я боявъ ся о насъ всѣхъ.

— Я тому не виненъ, — замѣтивъ захмареный Монкъ.

— Певно, що не виненъ, — хто-жъ каже? Я вамъ зъ сего закиду не роблю. Бо яеъ бы се не було стало ся, то вы бы були може хлопця и въ думцѣ не мали, а мы може нѣколи не знали-бъ, що се той хлопець, котрого вы шукали. Ну, добре. Оддали вы менѣ его черезъ Нансі въ руки, а ту зачинае она свое и прикидаеъ его приятелькою.

— А за горло ви! — сказавъ Монкъ нетерпеливо.

— Теперъ годъ, мѣй дорогій, — говоривъ Фажинъ дальше и усмѣхавъ ся, — та й хѣсна зъ того мало, иначе я бы се вже бувъ зробивъ давно. Монкъ, я знаю тую дѣвку; скоро лишъ хлопець зачне тверднути, то она не буде журитись нимъ бѣльше, якъ кусникомъ дерева. Вы хочете, щобъ зъ него бувъ злодѣй. Такъ, если бнъ живѣ, то зроблю зъ него злодѣя; а — а якъ не дай Боже вже по нѣмъ, — менѣ здае ся, що се не правда —

— Якъ вже по нѣмъ, то я тому не виненъ! — перебивъ его Монкъ и наляканный хопивъ дрожакою рукою жида за рамя. — Тямте собѣ, Фажинъ, я ту нѣ при чѣмъ. Сказавъ я вамъ зразу: робѣть все, лише щобы бнъ не померъ. Я не люблю крови проливати, то



все вийде на верхъ та й не дає чоловікови спокою. Єсли его застрѣлили, то я тому не виненъ, чуєте, Фажинъ? Що се, чи дѣтько схопивъ ся въ тѣй норѣ, що се?

— Що такого? — крикнувъ жидъ и обнявъ Монка обома руками, коли той незмѣрно наляканий пѣдскачивъ въ гору. — Що? — де?

— Та ось! — ѳдповѣвъ дрожацій Монкъ, показуючи на стѣну. — Тѣнь — видно тѣнь дѣвчины въ плащи и въ капелюсѣ, пересувулась якъ пара по пѣдлозѣ.

Жидъ путивъ его и оба высочили зъ комнаты. На протягу палахкотѣло свѣтло, поставлене тамъ, де перше, и освѣчувало пусті сходы и ихъ блѣді лица. Они наставили уха и слухали дуже уважно, але въ цѣлѣмъ домѣ було тихо, якъ въ усѣ.

— Нема нѣчо, то вамъ привидѣлось, — сказавъ жидъ, пѣдносячи свѣтло и звертаючись до Монка.

— Присягну, що я видѣвъ, — говоривъ Монкъ и все ще сильно дрожавъ. — Вклонило си, знаєте, якъ я глянувъ, и щезло, якъ лишъ о тѣмъ зачавъ я вамъ говорити.

Жидъ глянувъ на него згѣрдно, казавъ ити за собою, єсли хоче, и пѣшовъ самъ въ гору по сходахъ. Перешукали всѣ комнаты, зѳйшли на дѣль, до сѣней, до пивницѣ, заглянули въ кождый кутѣкъ, але не нашли нѣкого. Въ цѣлѣмъ домѣ було пусто и тихо, якъ въ могилѣ.

— Якъ же вамъ здає ся, мѳй приятелю? — спытавъ жидъ, коли станули въ сѣняхъ. — Въ домѣ нема живон душѣ, хиба мы, Тобі Крекитъ и хлопцѣ, а тѣ добре позамыкані. Дивѣть ся!

Онъ вынявъ два ключѣ зъ кишенѣ и сказавъ, що, якъ перше сходили на дѣль, то замкнувъ Тобі, Докінса и Чарля, щобы не перешкодели нѣякъ розмовѣ. Монкъ

сумнявавъ ся, а вкѣнци сказавъ, що се певно горяча уява здурила его. Однакожь на теперъ не хотѣвъ вже дальше розмавляти, пригадавъ собѣ наразъ, що се вже по першій годинѣ, и такъ оба щирі приятелѣ розлучили ся.

## ГЛАВА ДВАЦЯТЬ ШЕСТА.

**Ту поправляе ся о скѣлько можна некречнѣсть попередного уступу.**

Незначнѣй особѣ писателя не лицюе, покинути такъ знатного чоловіка, якъ слугу приходского въ сурдутѣ на стѣйцѣ коло огню, поки ему (авторови) не захоче ся, звѣльнити его. Але становиско писателя и добре поведенє такъ само не позволяе ему, покинути даму, на котру згаданий слуга приходскій глянувъ вѣжнѣмъ и прихильнѣмъ окомъ и нашептавъ їй до уха багато любенькихъ слѣвъ. Слова такъ важной особы приняла бы кожда дѣвчина и жѣнка радо. А совѣтнѣй писатель сеи повѣсти чуе належне поважанє до особѣ, що мають такъ высокій и важнѣй авторитетъ и тому хоче онѣ ѣдати честь, ѣдповѣдну ихъ становиску и показати цѣлу ихъ совѣтну, безоглядну роботу такъ, якъ на се справедливо заслугують ихъ высокій становиска, а тѣмъ самымъ и ихъ великій честноты. Авторъ хотѣвъ въ тѣй цѣли подати ту цѣлу розправу о божихъ правахъ слугъ приходскихъ и доказати, що слуга приходскій не може нѣкого скривдѣти. Се для розумного и прихильного читателя було бѣ не лише приятне, але и хосенне. Однакожь на жалѣ бракъ часу и мѣсяця спонукуе его, не говорити ще теперъ о тѣмъ. А если стане часу и мѣсяця,

то покаже, що слуга приходскій въ цѣлѣй своѣй дѣйствнѣй и найвысшѣй силѣ, т. е. такій слуга, що єсть урядникомъ приходского дому праць и якъ урядникъ ходить до приходской церкви, — має пѣсля правъ и своего уряду всѣ найвысшїє слосѣбноети, однимъ словомъ всѣ найлѣпшїє свойства людской вдачѣ. До него й не вмылись всѣ слуги або педлѣ въ товариствахъ, каплицяхъ и судахъ.

Панъ Бумбль перечисливъ знову всѣ ложочки до чаю, зваживъ влѣщѣ до цукру, оглянувъ докладно цѣдилко до молока и всѣ движимости ажъ до подушокъ зъ кѣньского волоса на стѣльцяхъ. Ажъ ѳдтакъ впавъ на думку, що вже пора, щѣбы панъ Корнї вернула. Але єи все ще не було нѣ видко, нѣ чути. Гадка выкликує звичайно гадку; и тому Бумбль подумавъ дальше, що для забитя часу буде се совсѣмъ невинна и ѳдповѣдна розрывка, єсли перегляне зъ цѣкавости комоду панъ Корнї.

Такъ послухавши у дверей, чи хто не йде, почавъ ѳнъ переглядати долѣшну высувку комоды. Найшовъ тамъ одѣжъ зъ доброй матерїи и она єму незвычайно подобалася. Въ горѣшнѣй высувцѣ ѳдкрывъ заменену скриньку, потрясъ єю, а тамъ грошѣ забренѣли, якъ яка мила музыка. Порадувавшись такъ симъ и тымъ, замкнувъ комоду, станувъ коло печи, якъ перше, и сказавъ торжественно-поважно: „Зроблю такъ!“ Притѣмъ усмѣхнувъ ся ѳнъ такъ хитро и приемно, наче хотѣвъ сказати, якїй зъ него кремѣзный, веселый та штудерный старый хлопецъ! Вкѣнци оглянувъ зъ вдоволеньемъ и цѣкавостїю свои лїдки зъ боку.

Ще дививъ ся ѳнъ такъ зъ вволеньемъ на свои лїдки, коли панъ Корнї скоро вѣйшла, майже безъ ѳд-

дыху впала на столець коло печи, одною рукою закри-  
ла очи, другою хопилась за серце и закашлалась.

— Панъ Корні, — сказавъ Бумбль, схилившись  
надъ нею, — що вамъ, панъ? Нещастє яке, чи що?  
Прошу, скажѣть! Я стою, якъ — якъ... — Панъ Бумбль  
не мѣгъ пригадати собѣ слова „на угляхъ“ и сказавъ:  
„якъ на клѣщахъ до цукру“.

— О, пане Бумбль, — крикнула дама, — я нена-  
че розбита.

— Розбита! — гнѣвавъ ся Бумбль. — Хто пова-  
живъ ся — а, вже знаю, — додавъ бнѣ зъ вродженою  
повагою и торжественностью, — се знову дѣло Богомъ  
забутыхъ, ледачихъ убогихъ.

— То страшно й подумати о тѣмъ, — сказала да-  
ма и ажъ задрожала.

— Го, не думайте, панъ, — сказавъ Бумбль.

— Не можу, — залепетѣла панъ Корні.

— То выпийте каплю вина, — радивъ слуга при-  
ходскій милосернымъ голосомъ.

— Нѣколи въ свѣтѣ! — ѡдповѣла панъ Корні. —  
Нѣякъ не можу, горячій напоѣ — нѣ, нѣ. Охъ-охъ, тамъ  
на шафѣ по правѣмъ боцѣ — охъ-охъ.

Добра панъ мала очевидно сильнїй судороги и вже  
не тямилась, коли ввазувала на шафу. Бумбль скочивъ,  
найшовъ зелену фляцкуну, знявъ єи, наливъ въ склянку  
и подавъ їй до устѣ.

— Вже менѣ лѣпше! — ѡдповѣла панъ Корні,  
выпивши до половини лѣкарство.

Бумбль пѣднявъ очи до стелѣ, неначе дякувавъ  
Богу, глянувъ на склянку и пѣднѣсь єи до носа.

— Перцѣвка зъ мятки, — сказала панъ Корні сла-  
бымъ голосомъ, але вже усмѣхаючись до слуги приход-  
ского. — Покоштуйте, ще трохи лишилось.



Бумбль покоштувавъ цѣлющого напою разъ и другій зъ мудрымъ, хитрымъ лицемъ и поставивъ порожну, склянку на стѣлъ.

— Знамените, — сказала хора.

Бумбль ѡдповѣвъ, що справдѣ знамените, сѣвъ собѣ коло панѣ Корні и спытавъ нѣжно: — Але що вамъ стало ся, панѣ?

— Нѣчого, — ѡдповѣла она — отъ дурна зъ мене, дразлива та слаба жѣнка.

— Слаба, панѣ? — сказавъ Бумбль, присуваючись ближе. — Чи вы справдѣ слабѣ?

— Мы все слабѣ сотворѣня, — ѡдповѣла панѣ Корні загальною гадкою.

— То правда, — потвердивъ Бумбль.

— Мы все разомъ взявши слабѣ сотворѣня, — повторивъ ѡнъ.

Панѣ Корні зѣтхнула.

— Не зѣтхайте, панѣ!

— Охъ, коли-жъ вытримати не могу! — и знову зѣтхнула.

— Хатинка чиста и дуже приемле. Якъ бы такъ ще хто до ней, то можна-бъ не зле жити.

— Ту одной особѣ тѣсно, — ѡдворкнула дама.

— Але не двомъ, панѣ, — перебивъ ея Бумбль тужнымъ голосомъ. — Що вы на те, панѣ Корні?

Панѣ Корні похилила голову при тыхъ словахъ пана Бумбля, а панъ Бумбль собѣ-жъ схиливъ, щобъ побачити ея лице. Панѣ Корні глянула зъ великою скромностью въ бѣкъ, хотѣла вытягнути зъ кишенѣ хустинку, але рука ея впала мимоволѣ въ руку пана Бумбля.

— Чи вамъ дирекція дае за дармо опаль? — спытавъ слуга приходскій, стискаючи нѣжно ея руку.

— И свѣтло за дармо, — ѳдповѣла панѣ Корні и стиснула легко руку Бумбля.

— За дармо опаль, свѣтло и помешканье, — говоривъ Бумбль дальше. — О, панѣ Корні, вы ангель!

Дама малз на такой обявь чувства занадто мягее сердце, щобы еще довше противитись, и подалась въ рамена пана Бумбля. А сей джентельменъ въ надмѣрѣ чувства поцѣлувавъ еи пристрастно въ невинный нѳсъ.

— О, ты зоре всѣхъ честнотъ приходскихъ! — крикнувъ одушевленный Бумбль. — Вы знаѣте, моя дорога, що панови Слючови нинѣ вечеромъ погѳршилось?

— Знаю, — ѳдповѣла засоромлена панѣ Корні.

— Докторъ казавъ, що вже не проживе бѳльше, якъ вѳсемь днѣвъ, — говоривъ дальше Бумбль. — По его смерти опорезжитъ ся посада сторожа дому. Панѣ Корні, якѣ выгоды на будуче! якѣ выгоды на щасливе спокѳйне житье домашне!

Панѣ Корні захлипала.

— О, чарѳвна панѣ Корні! — говоривъ Бумбль дальше. — Скажѣть хоть словечко, одѣсьеньке любеньке словечко!

— До-о-бре! — ледви выговорила она.

— И ще одно — одно лише — коли то має бути?

Она двѣчи пробувала говорити, але не могла. Вкѳнци прийшла до себе, обняла Бумбля за шию и сказала, коли хоче, най зробить, ѳнѣ любый чоловѣкъ и спротивитись ему годѣ.

Полагодивши такъ справу въ способѣ приязный и вдоволяючѣй, запили торжественно угоду ще селянкою перцѣвки зъ мятки, що й було потрѣбне, бо дама була дуже зворушена. Выпивши перцѣвки, оповѣла панѣ Корні своему судженому смерть старой бабусѣ.

— Гарно! — замѣтивъ Бумбль, выпиваюча свою

перцівку. — Въ поворотѣ до дому вступлю до Соербери сказати, най приготовать ся. Але що се, моя мила, васъ такъ зворушило?

— Нѣчо незвычайного, мѣй дорогій, — бдповѣла дама выминаючи.

— Ей, то щось незвычайне! чому не хочете сказати своему Бумблеви?

— Ившимъ разомъ, якъ поберемось, мѣй дорогій!

— Ажъ якъ поберемось! Чей-же жадень убогій не зробивъ вамъ нѣчо злого?

— О нѣ, нѣ, зовсѣмъ нѣ! — бдповѣла дама скоро.

— Если-бъ я знавъ, — говоривъ слуга приходскій дальше — що котрый убогій посмѣвъ свои прості очи пѣдвести на ваше миле лице —

— Але, хто-жь бы бдживъ ся — нѣколи —

— Показавъ бы я ему! — гнѣвавъ ся Бумбль и грозивъ кулакомъ. — Най бы я побачивъ кого, убогого чи не убогого, що бдживъ бы ся на таке, давъ бы я ему, що ажъ бдхотѣло бы ся ему въ-друге!

Може тѣ слова й не були-бъ дуже лествѣ для красы дамы, але бнъ прикрасивъ ихъ сильными рухами. Рухи тѣ були военнѣ и зъ нихъ пѣзвала панѣ Корні, дуже зворушена, що бнъ готовъ пожертвуватись для неѣ. Тому сказала ему зъ великимъ подивомъ и огнемъ, що бнъ дѣйсно голубъ.

А голубъ завнявъ гузики ажъ по бороду, насадивъ на голову трикутнѣй капелюхъ, обнявъ свою голубву нѣжно и вѣйшовъ мимо бурѣ и морозу. Въ комнатѣ убогихъ мужчинъ забавивъ ся пять хвѣль и насваривъ ихъ, щобъ выпробувати, чи на посадѣ сторожа дому буде вмѣвъ задержати приважену повагу. Переконавшись о своихъ способностяхъ вѣйшовъ зъ до-

му зъ легкимъ, веселымъ сердцемъ и блискучими надѣями на авансъ.

Панъ и панъ Соерберрі були привечери, а що Ноа Кляйполь нѣколи не мавъ охоты, занадто мучитись роботою тѣлесною, а волѣвъ ѣсти и пити, то склепъ бувъ ще отвореный, хочъ вже година минула, якъ его треба було замкнути. Бумблъ запукавъ кѣлька разѣвъ паличкою о стѣль склеповый, але нѣхто не приходивъ. А що черезъ бконце въ дверехъ побачивъ свѣтло въ другѣй комнатѣ, то приступивъ близше, щобы выслѣдати, що тамъ дѣе ся. И немало здивувавъ ся, коли побачивъ, що тамъ дѣяло ся.

На накрытѣмъ столѣ лежали хлѣбъ, масло, тарѣль, склянки, збанокъ портеру и фляшка зъ вина. Ноа Кляйполь сидѣвъ собѣ якъ найсвобѣдѣйше на крѣслѣ и державъ въ рукахъ великій кусень хлѣба зъ масломъ. Разъ коло него стояла Шарльота и отвирала устрицѣ, а Ноа бувъ ласкавъ ихъ ѣсти. Доокола носа почервонѣло ему бѣльше, якъ звычайно, праве око дивно блищало и се свѣдчило, що ѡнъ трохи бувъ пьяный. О тѣмъ свѣдчило ще й се, що очевидно дуже жадно ѣвъ устрицѣ, котрѣ — якъ звѣстно — лагодять внутрѣшній жаръ.

— Отсе красна устриця, товста! — сказала Шарльота. — Ано спробуй!

— Що за чудовый смакъ у тыхъ устрицѣ! — замѣтивъ Ноа, — и яка шкода, що трохи невыгѣдно чоловікови, коли ихъ бѣльше зѣѣсти!

— То справдѣ страшно и несправедливо, — сказала Шарльота. — А ось зновъ яка красна!

— Жаль менѣ, але вже бѣльше не можу. Ходи, Шарльото, най я тебе поцѣлую.

— Що — якъ! — крикнувъ Бумблъ, впадаючи въ комнату. — Ано скажи ще разъ, хлопче!



Шарльота крикнула и закрыла лице запаскою, а Ноа, не змѣняючи свого положеня, вдививъ ся пьяными очима въ слугу приходского.

— Скажи ще разъ, ты гѣльтаю безвстыднѣй! — кричавъ дальше Бумбль. — Якъ ты смѣешь говорити о поцѣлуяхъ? А ты, безчельна дѣвко, ще й подлещуешь ся, додаешь ему охоты! Цѣлувати! Тьфу! — крикнувъ ѓнъ сильно и справедливо розгнѣванный.

— Я не хотѣвъ! — звинявъ ся заклопотаный Ноа. — Она цѣлуе мене, чи я хочу, чи не хочу.

— Ноа! — крикнула Шарльота и глянула такъ на него, якъ бы ему закидъ робила.

— Що? неправда? — цѣдивъ Ноа крѣзь зубы. — Ты все мене цѣлуешь. Пане Бумбль, она менѣ не дае нѣколи спокою, гладить мене все по-пѣдъ бороду и подлещуешь на рѣзнѣ способы.

— Мовчи! — загремѣвъ Бумбль. — Ты, дѣвко, заразъ менѣ забирай ся, а ты, пане Ноа, замкни склепъ и анѣ словомъ не обзывай ся, поки твѣй панъ не придетъ до дому. Памятай собѣ, бо добре на тѣмъ не выйдешь! А якъ придетъ панъ до дому, скажи ему ѓдъ мене, най завтра рано по снѣданю прише домовину на стару бабу. Чувшь? Цѣлуватись ему хоче ся! Грѣшнѣсть и безбожнѣсть низшой клясы въ тѣмъ приходствѣ страшно змоглась, парламентъ на зѣпсутѣ не звертае уваги, край пропадае, а моральнѣсть народу сходить на псы.

Зъ тыми словами вѣйшовъ ѓнъ маестатично и гнѣвно. А що мы такъ довго супроводили его въ дорозѣ до дому, поки не выдавъ всѣхъ розпоряджень до похорону старой бабусѣ, то оглянемось теперь за Оліверомъ Твистомъ. Цѣвава рѣчь, чи лежить ѓнъ ще въ ровѣ, въ котрѣмъ его покинувъ Биль Сайксъ и Тобі Крекитъ.

## ГЛАВА ДВАЦЯТЬ СЕМА.

Що лучилось зъ Оліверомъ по невдаломъ вломѣ?

— А щобъ васъ вовки зѣбли! — воркотѣвъ Сайксъ и скреготавъ зубами. — Кобы зъ нихъ котрый бувъ коло мене, я-бъ его спытавъ ся, чого такъ верещавъ!

Сайксъ бувъ способный до найбольшой лютости. Такъ и теперь, вымывши тѣ слова въ страшномъ гнѣвѣ, поклавъ хлопця на зогненій колѣна и оглянувъ ся за своими гонителями. Въ мрацѣ и темнотѣ не мѡгъ нѣчого побачити, але тымъ выразнѣйше чувъ въ ночи голоснї крики, лай псѡвъ доокола и голосъ алярмоваго звона.

— Стой, трусе ледачїй! — кричавъ Сайксъ за Тобї Крекітомъ, котрый зачавъ якъ найлѣпше уживати своихъ довгихъ нѡгъ и вже ѡдбѣгъ досыть далеко. — Стой!

Тобї станувъ, хочъ ще не бувъ зовсѣмъ певный, що не досягне его куля, и пѡзнавъ ясно, що зъ Сайксомъ теперь зовсѣмъ не пора до жартѡвъ.

— Поможѣтъ хлопця нести, — лютивъ ся Сайксъ. — Вертайте сюды!

Тобї ступивъ кѡлька крокѡвъ, але ѡдваживъ ся тихимъ, задыханымъ голосомъ сказати кѡлька своихъ скромныхъ противныхъ гадокъ.

— Скоро! — крикнувъ Сайксъ, положивъ хлопця въ сухїй рѡвъ и вытягъ пістолеть. — Чи вы мене за дурня маєте?

Якъ-разъ въ ту саму хвилию подвоивъ ся крикъ. Сайксъ побачивъ, що вже его гонителѣ перелазятъ браму на поле, де бувъ ѡнъ, Тобї и Оліверъ, а кѡлька псѡвъ бѣгло передъ ними.

— Нема що робити, Бїль, — сказавъ Тобї, — кивте хлопця, а самъ ноги на плечї!

Онъ волѣвъ бы вже згинути зъ руки приятеля, якъ неминучо попасти въ руки ворога; тому побѣгъ, вѣлько нѣгъ стало. Сайкъсъ закусивъ зубы, кинувъ хустину зъ шиѣ на хлопця, побѣгъ до найблизшого плота, щобы гонителѣвъ обманити, станувъ передъ другимъ плотомъ, що сходявъ ся зъ першимъ пѣдъ простымъ кутомъ, кинувъ пістолетомъ високо въ воздухъ, скочивъ якъ шаленый черезъ плѣтъ и побѣгъ въ иншѣмъ напрямѣ, якъ Тобі.

Онъ и не потребувавъ уже спѣшити ся, бо якъ утѣкавъ такъ полемъ, то оденъ зъ трехъ гонителѣвъ закликавъ псѣвъ назадъ, а тѣ очевидно, такъ якъ ихъ паны, зовсѣмъ не мали охоты переслѣдувати злодѣѣвъ и сейчасъ вернули. Не забѣгши далеко въ поле, станула трѣйка на нараду.

— Я раджу, а радше кажу, — обѣзвавъ ся найгрубшій зъ трехъ, — сейчасъ звѣдси вертати назадъ до дому.

— Що панъ Джайльсъ скаже, и я на те годжу ся, — сказавъ чоловѣкъ меншій, але такожь зовсѣмъ не худый собѣ. Онъ дуже поблѣдъ и ставъ незвычайно чемнымъ, якъ се часто лучае ся у наляканыхъ людей.

— Мои панове, — сказавъ третій, що закликавъ назадъ псѣвъ, — и я не такій нечемный. Панъ Джайльсъ се найлѣпше знае.

— А якъ же, — обѣзвавъ ся менчій — що панъ Джайльсъ скаже, намъ тому годѣ противитись, годѣ. Я свое положенье хвала-бу занадто добре понимаю, щобъ я мавъ горѣжитись.

Малый чоловѣкъ справдѣ занадто добре понимавъ свое положенье та ще й ѣдчувавъ его дуже немило, бо станувъ собѣ заразъ коло другихъ и сѣкъ зубами.

— Вы бонтесь, Брільсъ? — спытавъ панъ Джайльсъ.

— Зовсімъ нѣ, — ѳдповѣвъ Брільсъ.

— Але-жь боитесь!

— Мылитесь, пане Джайльсъ.

— То брешете, Брільсъ.

Суперечка выйшла зъ того, бо панъ Джайльсъ зажуривъ ся; а зажуривъ ся тому, бо ѳнъ за все ѳдповѣдавъ, а нерадо хотѣвъ почути компліментъ, що вернувъ до дому безъ злѳдѣвъ. Ажь третій закѳнчивъ спѳръ дуже фільософично: — Позвольте собѣ повѣсти правду, що и вы и я и мы все боимось, — сказавъ ѳнъ.

— То вы про себе говорите, — сказавъ панъ Джайльсъ, найблѣдшій зѳ всехъ трѳохъ.

— А вже-жь, — ѳдповѣвъ той. — Середъ такихъ обставинъ зовсімъ природно и не дивно, що чоловікъ боить ся.

— Якъ такъ, то и я бою ся, — сказавъ Брільсъ — але зовсімъ безъ потреби сказали вы намъ такъ просто въ очи.

Таки щирѳ зѳзнаня успокоили пана Джайльса и ѳнъ сейчасъ такожь признавъ ся, що трѳохи боить ся. ѳдтакъ все три згѳдно и дружно почали спѣшпитись домѳвъ. Однакожь небавомъ здержавъ ихъ панъ Джайльсъ, що мавъ найкоротшій ѳддыхъ, а нѣсь великій вила, бо хотѣвъ оправдати свою загонистѳсть.

— Вѣрити не хочесь, — сказавъ ѳнъ, — до чого чоловікъ способный, коли кровь въ нѣмъ загрѣсь. Справдѣ, я бувъ бы вбивъ котрого злѳдѳя, якъ бы лишь було удалось намъ котрого зловити.

Прочѳ обидва були того самого переконаня, лише не могли поняти, якъ се наразъ ихъ настрѳй такъ змѣнивъ ся.

— Знаю вже, — сказавъ Джайльсъ — то брама винна, а якъ-же, брама ѳдъ поля, де мы мало що зло-



дѣвѣ не зловили. Она спинала у насъ гадку о убійствѣ и втихомирила лютость. Я чувъ се, коли перелазивъ браму.

Дивнымъ дивомъ и прочіи обидва товаришѣ чули въ той хвили те саме и сумнѣву вже не було, чи панъ Джайльсъ говоривъ правду, що се брама винна.

Джайльсъ и Брільсъ були слугами дому, котрый Сайкесъ и Тобі Крекитъ хотѣли обрабувати. Третій чоловікъ то бувъ вандрѣвний кѣтляръ, що славъ въ сусѣднѣмъ домѣ и разомъ зѣ своими двома псами рѣшивъ ся такожь переслѣдувати злодѣвѣвъ. Панъ Джайльсъ служивъ у старои панѣ, що замешкувала дѣмъ, и бувъ заразомъ сторожемъ пивницъ и дому, а Брільсъ послуговувъ, бувъ огородникомъ, пѣславцемъ и т. п. Стара дама взяла его въ службу ще тогды, коли бувъ малымъ хлопцемъ и хочъ ѣнъ теперъ мавъ вже трийцять лѣтъ, то зъ нимъ все ще обходивъся, якъ зъ хлопцемъ.

Три ѣдважнїи люде вертали збитою фалянгою домѣвъ, розмавляли весело и мило, щобъ не було скучно, и хочъ неоденъ сильнѣйшїи подувъ вѣтру лякавъ ихъ незмѣрно, то таки показались на стѣлько ѣдважними, що пѣшли забрати лѣхтарню, поставлену за деревомъ, чтобы злодѣвъ не видѣли, звѣдки стрѣль паде, розумѣсь, если-бъ у нихъ була охота стрѣляти.

Они вже давно вернули домѣвъ, воздухъ надъ раномъ похолоднѣвъ, земля звогла, а Оліверъ лежавъ все ще безъ памяти въ ровѣ, де его Сайкесъ положивъ. На всходѣ почало неясно свѣтати, и здавалось, що се радше смерть ночи, якъ народженье дня. Сонце сходило, вкрыте хмарами, дощъ почавъ падати, але Оліверъ не чувъ нѣчого. Все ще лежавъ омлѣлый на своѣмъ твердѣмъ, вохкѣмъ леговисну на земли.

Вкѣнци бѣль страшный збудивъ его; ѳнъ крикнувъ голосно и збудивъ ся. Въ лѣвѣй рудѣ, перевязанѣй на скоро хустиною, не чувъ нѣ силы, нѣ власти, а хустина насякла кровію. Бувъ такъ ослабленный, що ледви мѳгъ сѣсти. Дививъ ся неясно, чи не йде хто зъ помочію и стогнавъ зъ болю. На цѣлѳмъ тѣлѣ трясъ ся зъ зимна и втомы, хотѣвъ стати, але зѣмлѣвъ зновъ и впавъ.

Падаючи прийшовъ на думку, що певно помре, если ту довше полежить. Зъ великимъ трудомъ вставъ, голова ему закрутила ся, почавъ заточуватись, якъ пьяный зъ одного боку на другій, але выпрямивъ ся, лише голову похиливъ и волѣвъ ся впередъ, самъ не знавъ, куды.

Въ его нутрѣ топились страшнѣй запутанѣй думки и образы. Здавалось ему, що ще йде межи Сайксомъ а Крекітомъ, а тѣ гнѣвно мѣжъ собою сварятъ ся. Слова ихъ ще звучать въ его ушѣ. Ступивъ хибно, отямивъ ся и замѣтивъ, що говоривъ до тыхъ двоухъ страшныхъ людей, мовъ бы бувъ ще въ ихъ рукахъ. Потѳмъ зновъ здавалось ему, що сидитъ самъ зъ Сайксомъ, а той навчае его, що мае робити при задуманѳмъ вломѣ. Невыразнѣй, грѣзнѣй постатѣ снувались ему передъ очима и знову неначе почувъ выстрѣлъ, задрожавъ, почувъ голоснѣй крики, въ очахъ ему потемнѣло, свѣтла щезли, въ ухахъ шумѣло, всео довокѳла него крутилось и кричало, а якась невидима рука взяла его на руки. Такъ ѳнъ на-пѳвъ сонный думавъ, а ту безнастанно мучивъ и лякавъ его якійсь невыразный бѣль, якась пѳвъ-свѣдомѣсть своего несказано нещасного положеня.

Такъ волѣвъ ся ѳнъ дальше и дальше, перелазивъ майже механічно краты и дѣры въ плотахъ, поки не прийшовъ на дорогу. Теперъ зачавъ падати дощъ такъ, що ѳнъ зовсѣмъ збудивъ ся. Оглянувъ ся довокѳла и не-

далеко побачивъ дѣмъ. Думавъ, що чей до него долѣзе. Люде въ тѣмъ домѣ може змилують ся надъ нимъ, а если нѣ, то таки лѣпше — думавъ онъ — померти близько людей, якъ тамъ на пустыхъ поляхъ. Зѣбравъ свои послѣднѣи силы и йшовъ до дому такъ скоро, якъ лишъ мѣгъ.

Коли зблизивъ ся, здавалось ему, що вже дѣмъ сей колись бачивъ, хочъ и не мѣгъ собѣ его докладно пригадати. Ось муръ довкола городу! Тамъ на тѣмъ мѣсци минушой ночи кинувъ ся онъ на колѣна и просивъ обохъ о милосердьє. То бувъ той самъ дѣмъ, що его мали обрабувати. На кѣлька хвиль почувъ величезный страхъ, забувъ на бѣль ѡдъ раны и думавъ утѣкати. Утѣкати! Онъ ледви державъ ся на ногахъ, а де набрати силъ до утечи, а якъ бы нашлась въ него сила, то куды втѣкати? Дверѣ до городу були отворенѣ, перейшовъ муравою, ледви вылѣзъ по сходахъ порталю дому на гору и закукавъ тихо. Силы опустили его, зѣмльвъ и впавъ на землю.

Якъ-разъ въ ту саму пору крѣпили ся панъ Джайльсъ, Брѣльсъ и кѣтляръ по труднѣи и страшнѣи ночи въ кухни, пили чай, а ѣли, що вайшлось. Панъ Джайльсъ не мавъ звычайю, занадто довѣрочно жити зъ низшою службою. Онъ радше обходивъ ся зъ нею звычайно по людски, ласкаво, але такъ, що се завѣгды нагадувало его выше становиско въ суспѣльности. Однакожь случаѣ смерти, пожары и вломы роблять всѣхъ людей рѣвными. Панъ Джайльсъ сидѣвъ зъ вытягненными ногами коло печи, поклавъ лѣву руку на столѣ, а правою иллюструвавъ якъ найдокладнѣйшій описъ нѣчного нападу. Его публика, то есть кухарка и покоѣвка, слухали его зъ наибѣльшимъ занятѣмъ.

— Може було пѣвъ до другои, — говоривъ панъ

Джайльсъ, а може и три чверти на другу, — на се не присягъ бы я, — коли наразъ буджу ся, обертаюсь въ лѣжку ось такъ менше бѣльше (при тыхъ словахъ обернувъ ся ђнъ на своѣмъ крѣселѣ, потягнувъ трохи скатерть на себе и такъ образово представивъ колдру) и чую щось шелестить.

Ту кухарка збѣдла и казала покоѣвцѣ замкнути дверѣ ђдъ кухнѣ; покоѣвка казала Брѣльсови, Брѣльсъ кѣтляреви, а той удавъ, що не чув.

— Чую: щось шелестить, — повторивъ панъ Джайльсъ. — Думаю собѣ: то причулось, и кладу ся знову спати. Ажъ чую: знову шелестъ, а вже зовсѣмъ докладно.

— Що то бувъ за шелестъ? — спытала кухарка.

— Таке, якъ бы щось розбивали, — ђдповѣвъ Джайльсъ.

— Радше, якъ бы хтось пилувавъ штабу зелѣзну, — сказавъ Брѣльсъ.

— Такъ було, коли вы се чули, — сказавъ Джайльсъ, — але коли я се чувъ, то здавалось, якъ бы щось розбивали. Скидаю я колдру (ђнъ показавъ на скатерть, якъ колдру зкинувъ), сѣдаю и слушаю.

Кухарка и покоѣвка скрикнули рѣвночасно: Господи! — и цѣфнулись въ задъ.

— Чую такъ докладно, якъ бы се коло мого лѣжка дѣялось, — говоривъ дальше Джайльсъ. — Думаю собѣ: певно выломлюють дверѣ або ђкно. Що робити? Треба доброго хлопця Брѣльса збудити та уратувати, бо ще замордують его въ лѣжку. Не збуджу, то перерѣжуть ему горло ђдъ уха до уха, такъ що не отямить ся, якъ? коли?

Ту звернули всѣ очи на Брѣльса, а той вдавивъ ся



на бесѣдника, широко отворивъ ротъ, а на его лица знати було незмѣрный страхъ.

— Скидаю зъ себе колдру, — говоривъ Джайльсъ, (одкидаючи скатерть и остро змѣривши очима кухарку и покоѣвку), встаю тихо зъ лѣжка, натягаю —

— Пане Джайльсъ, при дамахъ! — заворкотѣвъ кѣтляръ.

— Пантофлѣ, пане, — говоривъ дальше Джайльсъ, звернувъ ся до кѣтляря и великій натискъ поклавъ на свои пантофлѣ, — беру набитый пистолетъ, що его и кошикъ зѣ срѣбломъ завсѣгды на гору приносять, иду на пальцахъ до комнаты Брільса, буджу его и кажу:

— Брільсъ, лише не злякайтесь!

— Такъ вы сказали, пане Джайльсъ, то правда, — перервавъ его Брільсъ дрожащимъ голосомъ.

— „Брільсъ, менѣ здаєсь: мы пропали“, кажу я, — говоривъ Джайльсъ дальше — але не лякайтесь!

— И не злякавъ ся онъ? — спытала кухарка.

— Нѣ, — одповѣвъ Джайльсъ — бувъ ѡдважный, майже такъ ѡдважный, якъ я.

— Я бы на мѣсци померла, якъ бы менѣ таке случилось, — замѣтила покоѣвка.

— Ну, вы дѣвчина, — сказавъ Брільсъ, що зачавъ бути сердечнымъ.

— Брільсъ добре каже, — замѣтивъ Джайльсъ и похитавъ незначно головою, — дѣвчина инакше бы не зробила. Але мы, мужчины, взяли лѣхтарню зъ хаты Брільса и вышли. На дворѣ темно, хочъ въ око стрѣль! (Онъ вставъ, замкнувъ очи, ступивъ на помацки кѣлька крокѣвъ впередъ и помахавъ кѣлька разѣвъ руками въ воздухъ, поки не дѣткнувъ ними неприятно кухарку. Кухарка и покоѣвка зачали кричати, а панъ Джайльсъ вернувъ зновъ на свое крѣсло). — Се що такого? — пе-

первавъ онъ самъ свою бесѣду. — Хтось пукав. Отворѣть дверѣ!

Нѣхто не рушивъ ся.

— То дивно, що такъ рано хтось пукав, — говоривъ дальше Джайльсъ, оглянувъ ся, поблѣдъ, а побачивши такожъ самій блѣдї лица, крикнувъ: Дверѣ треба конче отворити! Ану, скорше! Нѣхто не чуе?

Панъ Джайльсъ звернувъ при тыхъ словахъ очи на Брільса; але зъ природы недотепий, скромный молодець уважавъ себе теперь мабуть нѣчимъ и думавъ певно, що се не до него говорятъ. Сякъ чи такъ, але не ѳдповѣвъ нѣчого. Тогда Джайльсъ глянувъ на кѳтляря, неначе ему казавъ отворити дверѣ, але кѳтляръ наразъ заснувъ. Про дѣвчатъ и не говорити!

— Если Брільсъ може хоче дверѣ отворити при свѣдкахъ, — оббѣзавъ ся Джайльсъ по хвили, — то я можу бути свѣдкомъ.

— И я такожъ, сказавъ котляръ, що наразъ такъ скоро пробудивъ ся, якъ скоро заснувъ.

Брільсъ зрѣкъ ся свѣдкѳвъ, але якъ ѳконницѣ отворили и побачивъ, що вже ясный день на дворѣ, набравъ ѳдваги и зъ малою ѳдважною громадою пѳшовъ до дверей, пси зъ переду, а дѣвчата зъ заду. Пѳсля рады пана Джайльса говорили всѣ голосно, щобъ показати ворогови, кѳльео ихъ есть. А ще пѳсля дуже хитрого военного способу, выдуманого тымъ самымъ джентельменомъ, въ сѣняхъ щипали пѳбѳвъ за хвосты, щобы гавкали и выли; и они справдѣ звели великїй крикъ.

По такихъ приготованяхъ хопивъ панъ Джайльсъ кѳтляря сильно за руку (щобы не втѣвъ, якъ панъ Джайльсъ жартомъ сказавъ) и казавъ отворити дверѣ. Оденъ дививъ ся бокомъ на другого и дрожавъ, ажъ — побачили сего страшного врага. Блѣдый, малый Олі-

веръ Твистъ, блѣдный и втомленный, отворивъ очи и мовчки благавъ о милосердѣе.

— Хлопецъ! — крикнувъ панъ Джайльсъ, трутивъ котляря въ задъ, а самъ ѳдважно ступивъ впередъ. — Чи не той -- Брільсъ — пѳзнаете его?

Брільсъ, що отворивши дверь сховавъ ся за нихъ, крикнувъ, якъ побачивъ Олівера; пѳзнавъ его. Джайльсъ взявъ хлопця за одну ногу и руку — на щастье не за зранену, — втягнувъ его до сѣней и поклавъ на камѣнныхъ плитахъ.

— Есть, есть! — кричавъ въ сторону сходѳвъ Джайльсъ, незмѣрно зворушенный. — Есть злодѣй, панъ! Маемо злодѣя, панѣ, зраненого злодѣя! Я его трафивъ, а Брільсъ тримавъ свѣтло!

— Въ лѣхтарни, панѣ! — кричавъ Брільсъ, приложивши руку до устѣ, щобъ его крикъ лѣише було на гору чути.

Кухарка и покоѳвка побѣгли на гору, дати панству знати, що панъ Джайльсъ зловивъ розбѳйника; а кѳтляръ старавъ ся привести хлопця до памяти, щобъ не померъ, закимъ его повѣсятъ. По хвили давъ ся чути зъ горы середъ крику лагѳдный, милый голосъ якоисъ молодой панѣ: Джайльсъ, Джайльсъ!

— Я ту, панѣ! Не бѳйтесь, нѣчо великого менѣ не сталося. Онъ не протививъ ся дуже, якъ лишь мене побачивъ!

— Тихо! Ще настрашите мою тѣтку гѳрше, якъ злодѣѣ. Чи дуже зраненый бѣдный?

— Мае страшну рану, панѣ, — кричавъ Джайльсъ, незвычайно вдоволенный.

— Выглядае такъ, якъ бы хотѣвъ туй-туй ѳддати духа! — кричавъ Брільсъ, приложивши якъ перше

руку до уст. — Може зволяте зійти, панѣ, и побачити его, бо —

— Та не кричѣть такъ страшно! Мовчѣть хочь хвилюк! Я пбду, поговорю зъ тѣткою.

Панѣ тихо бдбйшла, вернула небавомъ знову и приказала, осторожно занести зраненого на гору до комнаты Джайльса. Брільсѣ мавъ заразъ сѣсти на коня, повѣхати до Черці и спровадити полицая и лѣкаря.

— Чи панѣ не зволять хочь разъ глянути на него? — пытавъ Джайльсѣ зъ такою гордостію, якъ бы Оліверъ бувъ рѣдкою и величавою птицею, нимъ застрѣленою.

— Нѣколи въ свѣтѣ! — бдповѣла молода дама. — Бѣдний чоловікѣ! Джайльсѣ, лишь обходити ся менѣ зъ нимъ добре, зробѣть се вже для мене!

Старый слуга дому глянувъ за нею, коли бдходила, такъ вдоволено и гордо, якъ бы она була его рѣдною дитиною. Потѣмъ помѣгъ дѣвчинѣ, що ревно и приязно занялась хлопцемъ, занести его на гору.

---

## ГЛАВА ДВАЦЯТ ОСЬЬМА.

**Про мешканцѣвъ дому, въ котрѣмъ Оліверъ находивъ ся, и що о нѣмъ думали?**

Въ чистевьѣй комнатѣ, котрои меблѣ були стародавнѣй выгѣднѣй, а не новѣтнѣй елегантнѣй, сидѣли двѣ дамы за столомъ при добрѣмъ снѣданю. Панѣ Джайльсѣ, убранный зовсѣмъ чорно, ждавъ выпрямившись, якъ свѣчка, коло стола, голову закинувъ въ задъ, схиливъ си трохи на бѣкѣ, лѣву ногу высунувъ впередѣ, праву руку захавъ за пазуху, а лѣвою спущеною тримавъ пѣднось.



Выглядавъ таеъ, якъ бы зъ приємностію понимавъ свои заслуги и свою повагу.

Одна зъ дамъ була вже старша, але високе поручье еи крѣсла не держалось простѣйше, якъ она. Одѣжь еи була взбрцево чиста, стародавна, але не безъ слѣду впливу тодѣшной моды. Сидѣла велично, зложивши руки на стѣль, а очима, що бѣдъ старости мало втратили на блеску, дивилась на молодшу даму. Тая була въ першѣмъ цвѣтѣ молодости, була одною зъ тыхъ дѣвчатъ, о котрыхъ безъ грѣху можна сказати, що они ангелы, если бы Всемогучій позволявъ коли небеснымъ мешканцямъ поселитись въ смертнѣмъ людскѣмъ тѣлѣ.

Ще не мала сѣмнацять лѣтъ, а еи стать була такъ легенька и етерична, такъ нѣжна и благородна, такъ мила и красна, якъ бы не земля була еи мешканьемъ, якъ бы простѣ сотворѣня сего свѣта не були сотворѣнями, бѣдповѣдными до неи. Выразъ еи темно-голубыхъ очей и еи правильныхъ чертъ лица бувъ незвычайный на еи лѣта и ледви чи виданый на сѣмъ свѣтѣ. А таки живой, любый выразъ еи лица, ясно-рожевый румянецъ безъ найменшой тѣни, еи усмѣхъ — еи веселый, щасливый усмѣхъ, свѣдчили о великѣй красѣ еи духа, о найбѣльшѣй чистотѣ сердца, о найгорячѣйшѣй любви и нѣжности, о всѣхъ найбѣльшихъ чувствахъ и приємтахъ людской вдатѣ.

Она пильно занималась приготвленьемъ снѣдана и коли случайно глянула на стару даму, а та на ню, то такъ любо бѣдгортала волосье зъ чола, а зъ еи очей свѣтила така глубока нѣжнѣсть и природна любовь, що щасливѣй духи усмѣхнулись бы, побачивши еи въ тѣй хвилѣ.

Старша дама усмѣхнулась, але заразомъ и обтерла слезову зъ ока.

— То Брільса вже годину не ма? — спытала она по короткомъ мовчаню.

— Годину и дванацять мінуть, панѣ, — ђдповѣвъ Джайльсъ, глянувши на свѣй срьбный годинникъ, що вытягнувъ на чорнѣй стяжцѣ.

— Онъ все такій повѣльный, — замѣтила стара дама.

— Онъ здавна такій повѣльный хлопецъ, — сказавъ Джайльсъ, а що Брільсъ менше-бѣльше вже трицять лѣтъ бувъ такимъ повѣльнымъ хлопцемъ, то не було надѣѣ, щобъ ставъ коли метемъ.

— Менѣ здаєсь, що ђнъ замѣеть поправити ся, псує ся, — говорила дальше стара дама.

— Вже бы годъ его оправдати, если бы де лишивъ ся, забавитись зъ хлопцами, — обѣзвалась молода панѣ и осмѣхнулась.

Панѣ Джайльсъ роздумувавъ очевидно, чи годить ся и ему чємно осмѣхнутись, чи нѣ, ажъ надѣѣхавъ однокѣнный вѣзъ на двохъ колесахъ, а зъ него выскочивъ грубый панокъ, вѣѣгъ до дому и такъ скоро вѣйшовъ до комнаты, що мало не перевернувъ пана Джайльса и стола.

— Щось подѣбне менѣ ще нѣколи въ житю не лучилось! — крикнувъ ђнъ. — Моя дорога панѣ Мелі — Богъ змилувавъ ся — у тиху нѣчь — се нечуване, се нечуване! — Зъ такими словами спѣвчутя подавъ обомъ дамамъ руку, сѣвъ и спытавъ, якъ мають ся.

— То дивно, що вы зъ страху не згнули, на мѣсци не згнули! — говоривъ ђнъ дальше. — Бѣйтесь Бога, чому вы заразъ кого до мене не пѣслали? Въ однѣй хвилѣ бувъ бы ту мѣй слуга, або я самъ зъ помѣчникомъ, кождый радо прибувъ бы! Та-жь се розу-

мѣ ся само собою — середъ такихъ обставинъ — Боже! — и такъ несподѣвано — и въ спокѣйну нѣчь!

Лѣкаря очевидно гнѣвало незмѣрно, що влѣмъ ѡдбувъ ся и несподѣвано и въ ночи, такъ якъ бы се було щоденнымъ звычайемъ джентельменѣвъ, що вломами займають ся, працювати въ полудне, а свос прибутье заповѣдати на кѣлька днѣвъ листомъ.

— А вы, панѣ Рожа, — звернувъ ся докторъ до молодой дамы, я —

— Менѣ нѣчого не бракуе, — перервала она его, — але тамъ на горѣ лежитъ зраненый, а тѣтка просить, щобъ вы его ѡдвѣдали.

— Ага, пригадую собѣ, — говоривъ лѣкарь. — Якъ чую, то се вы, Джайльсъ, его ранили?

Панѣ Джайльсъ, що дрожавъ зѣ зворушеня и прятавъ чашки до чаю, почервонѣвъ сильно и сказавъ, що се справдѣ ѡнъ мавъ честь хлопця зранити.

— Мавъ честь? — спытавъ докторъ. — Велика честь графити злодѣя въ пральни на дванацять крокѣвъ! Та нехай вамъ и такъ буде! най вамъ здае ся, Джайльсъ, що вы мали поединокъ, ѡнъ стрѣливъ у воздухъ, а вы его ранили.

Панѣ Джайльсъ думавъ на пѣдставѣ того жарту, що лѣкарь несправедливо хоче вменшити его славу, але ѡдповѣвъ чемно, що годѣ такому, якъ ѡнъ, о тѣмъ судити, а зѣ зраненымъ ѡнъ не жартувавъ.

— Ахъ, правда! — отямивъ ся лѣкарь. — Де-жь ѡнъ? Запровадьте мене! Заразъ верну, панѣ Мелі.

Безнастанно балакаючи пѣшовъ за паномъ Джайльсомъ на сходы, а коли ѡнъ такъ иде, скажемо читателеви, що пана Лѣосберна, хірурга, званого на десять миль довокола пѣдъ именемъ „доктора“, любили всюды радше для веселого темпераменту, якъ для доброго

житя. Такого широсердечного, простодушного, а при тѣмъ дивного молодого товариша годъ було найти въ цѣлѣмъ округѣ.

Докторъ не приходивъ довшій часъ, якъ дамы сподѣвались. Зъ воза принесено довгу, плоску скриничку, звѣнокъ часто звонивъ, слуги бѣгали по сходахъ то въ гору то на дѣль; словомъ, щось важне дѣялось. Вѣбнци зъ дуже тайнымъ лицемъ вѣйшовъ ѓнъ знову до комнаты, замкнувъ помалу дверѣ, оперъ ся о нихъ плечима, мовъ бы не хотѣвъ нѣкого пустити и сказавъ: Панѣ Мелі, то дуже давній случай!

— Сподѣваюсь, що чей зъ хоримъ не небезпечно? — спытала стара дама.

— Если бы й такъ, то нѣчо дивного, — ѓдповѣвъ Льосбернъ, — хочъ менѣ здавсь, що не небезпечно. Чи вы видѣли злодѣя?

— Нѣ.

— И не знаете, якъ ѓнъ выглядае?

— Нѣ.

— Простѣть, панѣ, — вмѣшавъ ся Джайльсъ — я якъ-разъ хотѣвъ вамъ описати его, коли вѣйшовъ докторъ Льосбернъ.

А тымчасомъ справа була така, що панѣ Джайльсъ ледви мѡгъ повздержати ся, щобъ не похвалити ся, хто то хлопця зранивъ. За свѣй ѓдважний поступокъ наслухавъ ся ѓнъ вже тѡлько похвалъ, що не хотѣвъ такъ скоро оповѣсти сеи пригоды, а хотѣвъ ще кѡлька хвиль зѡстати въ тѡмъ солодкѡмъ, упоющѡмъ переконаню, що за свою ѓдвагу справдѣ заслуживъ на велику славу.

— Рожка хотѣла бачити зраненого, — сказала панѣ Мелі, — але я о тѡмъ и чути не хотѣла.

— Гмъ, — сказавъ докторъ щобъ — ѓнъ такъ дуже



страшно виглядавъ, того не скажу. И при менѣ не бд-важились бы панѣ подивитись на него?

— Если уважаєте се потрібнымъ, то чому бы нѣ, — бдповѣла стара панѣ.

— Я мушу вважати се потрібнымъ, а радше я переконаний, що якъ бы вы побачили его пѣзнѣйше, то жалували-бъ, що скорше его не видѣли. Онъ зовсѣмъ спокѣйный и мы вже занялись нимъ якъ найлѣпше. Прощу, панѣ Рожо, — звернувъ ся докторъ до неї и подавъ рамя. — Слово даю, не маєте чого анѣ трошки боятись.

Докторъ запевнявъ на рѣзнѣй ширѣй способы, що дамамъ буде навѣть приємно побачити лице хлопця-проступника, взявъ паню Рожу пѣдъ руку, пани Мелі подавъ другу и моторно повѣвъ ихъ по сходахъ въ гору.

— Отже скажѣть менѣ, що вы о нѣмъ думаете? — спытавъ докторъ, коли зъ панями прийшовъ пѣдъ дверѣ хорого. — Онъ вже давно не голивъ ся, але мимо того зовсѣмъ не виглядає, якъ розбишака.

Завѣвъ дамы до комнаты, бдсунувъ занавѣсы лѣжка и — замѣсть страшного розбѣйника побачили они хлопця, що спавъ зъ болю и утомы. Перевязане рамя Олівера лежало на его грудяхъ, а другу руку взявъ пѣдъ голову такъ, що зъ по-за буйного волося ви майже не було видко. Лѣосбернъ вдививъ ся въ хлопця и забувъ о всѣмъ иншѣмъ, а Рожо сѣла собѣ на лѣжку хлопця, похилила ся надъ нимъ и легко бдгорнула ему волоссе зъ чола. Двѣ слезы впали зъ ви очей на лице хлопця.

Хлопецъ рушивъ ся и усмѣхнувъ ся въ снѣ такъ, якъ бы признаки сдѣвчутя и нѣжного милосердя будили его зъ солодкого сну незазананон любви и нѣжности. Такъ неразъ далекі звуки чарѣвной мелѣодіи, або шумъ воды въ затишнѣмъ мѣсци, або запахъ цвѣту, або навѣть

почуте имя дорогой особы выкликнуе въ души нашой невыразнй образы, нѣколи не перебудтй сцены, що якъ скоро являють ся, такъ ще скорше зникають. Здае ся, що тй сцены — то темнй згадки давной минувшости, щасливого житя, та душа людска не мае на стѣлько силы завернути той часъ, щобы знову зазнати такого щастя.

— Я зъ дива выйти не могу, — шепнула стара панѣ. — То не може бути, щобъ ся бѣдна дитина була выхованкомъ злодѣвъ и розбѣйникѣвъ.

— Проступокъ замешкуе неразъ рѣзнй святинѣ — сказавъ Лъосбернъ и зѣтхнувъ — и неразъ являе ся въ дуже принаднѣй формѣ.

— Але не въ такѣмъ молодѣмъ вѣку, — перебила его Рожа.

— Дорога панѣ, — бѣдовѣвъ хирургъ и сумно похитавъ головою, — проступокъ, такъ якъ смерть, не забирае лише старыхъ и пережитыхъ, а выбирае собѣ неразъ жертвы и дуже молодй и дуже краснй.

— Пане, и вы справдѣ думаете, що сей нѣжный хлопецъ добровѣльно приставъ до найгѣршихъ розбѣйникѣвъ?

Лъосбернъ похитавъ головою, мовъ бы хотѣвъ сказати, що се можливе, и завѣвъ дамы до сусѣднои комнаты, щобы — яеъ казавъ — не перешкаджати хорому.

— А хочъ бы онъ и бувъ вже такъ ледачимъ, — говорила дальше Рожа — то подумайте собѣ, якй онъ молодой! Онъ може не зазнавъ нѣколи любви матери, може не видѣвъ нѣколи родинного дому, а се чи не и мовѣрне, що зле обходженье, бйка и голодъ могли его спонукати, пристати до людей, що его силували до проступкѣвъ? Тѣтко, дорога тѣтко, подумайте лише, закъ позволите завести малого хорого хлопця до вязницѣ, де всяка надѣя на его поправу пропала. Вы мене любите

и знаєте, що я при вашій доброті и щирости ніколи не бдчувала сиротства, але я могла его тяжко бдчувати, якъ бы остала такъ безъ помочи и обороны, якъ ся бддна дитина. Майте милосердье надъ нимъ, поки не запбзно!

— Моя люба дитинко, — сказала старша дама и пригорнула заплакану ддвчину до грудей, — чи ты думаєшь, що я дала-бъ волоскови спасти зъ его головы?

— Нѣ, дорога тѣтко, я знаю, що вы не дали-бъ, — бдповѣла живо Рожа.

— Днѣ мого житя — говорила дальше панѣ Мелі дрожачниими устами — вже кбнчать ся и нехай бы такъ я зазнала милосердья, якъ я его другимъ оказую. Якъ же менѣ выратувати хлопця, пане?

Льосбернѣ задумавъ ся, перейшовъ кблька разбвъ комнату геть и назадъ, вебнци станувъ, потеръ сильно чоло и сказавъ: — Вже маю способъ панѣ. Думаю, що всею пбде ладно, лише прошу менѣ дати необмежену власть, щобъ я мбгъ Джайльса и Брільса, того старого хлопця, въ дурнѣ пошити. Джайльсѣ — то старый слуга вашого дому и вѣрний, се я знаю, але вы маєте тисячѣ способбвъ надолжити се, а то й нагородити его, що та-кій зъ него стрѣлецъ. Не маєте нѣчо проти того?

— Якъ нема иншого способу вратувати дитину, то нѣ, — бдповѣла панѣ Мелі.

— Слово чести, що нема иншого способу, — запевнявъ Льосбернѣ.

— То тѣтка вамъ дасть повну власть, — сказала Рожа, осмѣхаючись крбзь слезы, — але прошу васъ: не берѣть ся до обохъ острѣйше, якъ потрѣбно.

— Вы мабуть думаете, — бдповѣвъ докторъ — що нинѣ цѣлый свѣтъ має тверде серце, лишь вы нѣ. А я по молодбмъ мужескбмъ поколѣню вагалѣ сподѣваюсь, що першій-лѣпшій, гбдний васъ чоловѣкѣ, надъ котрымъ

бы вы змилосоудились, скориставъ бы зъ такого якъ теперь чудесного и нѣжного вашего настрою и просивъ бы о руку. Я бы собѣ нѣчого бѣльше не бажавъ, лише бути такимъ молоденькимъ паничемъ, щобъ выкористати такъ добру нагоду.

— Але-жь зъ васъ такий самый старый хлопецъ, якъ нашъ добрый Брільсъ! — сказала Рожа почерво-нѣвши.

— Менѣ справдѣ до него не далеко, — говоривъ дальше докторъ, сердечно смѣючись. — Але вернѣмъ до хлопця: що найважнѣйше, мы ще о тѣмъ не говорили. Онъ певно за годину збудить ся. Пыскатому констаблеви на долѣ я вже сказавъ, що зъ хлопцемъ годѣ теперь говорити, бо се небезпечно для его житя. А таки я думаю, що смѣло можна его переслухати. Я лишъ поставлю услѣвѣ, що я при нѣмъ буду выпытувати хлопця. Зѣ слѣвѣ его покаже ся и вы холоднокровно осудите, чи онъ зовсѣмъ зѣпсованный хлопецъ. Се впрочѣмъ майже певне. А тогды до судьбы его годѣ мѣшатись, бо-дай я не буду.

— Нѣ, тѣточко, нѣ, — благала Рожа.

— Такъ, тѣточко! — сказавъ докторъ. — Чи мы годимось?

— Годѣ жъ позволити ему стати ще бѣльшимъ проступникомъ, — перебила Рожа — то не може бути.

— Тымъ лѣпше, — ѣдповѣвъ Льюсбернъ — теперь я маю цѣлковиту пѣдставу, робити пѣсля своего пляну.

Угоду скѣнчено, всѣ сѣли и нетерпеливо ждали, поки Оліверъ не збудить ся.

Але терпеливѣсть обохъ дамъ могла бути выставлена на бѣльшу ще пробу, якъ докторъ думавъ, бо година минала одна за другою, а Оліверъ все ще спавъ



найтвердшимъ сномъ. Вже наставъ вечѣръ, коли щирый Льюсбернъ донѣсь имъ, що хорый вже досыть выпавъ ся и може ѳдповѣдати. Онъ ще дуже хорый — казавъ Льюсбернъ — и дуже ослабленный черезъ уплывъ крови, але мимо того хоче конче щось ѳдкрыти и тымъ такъ занепокоѣнный, що радше треба позволить ему выговоритись, якъ наставати на се, щобы до завтра мовчавъ. Що буде — то буде.

Розмова тревала довго, бо Оліверъ оповѣдавъ цѣлу исторію свого житя, а часто перестававъ говорити для болю и втомы. Слабого голосу хорого хлопця, его зворающаго страшнаго оповѣданя о самыхъ терпѣняхъ и недоли, о лютыхъ людяхъ — его мучителяхъ, слухали всѣ въ притемненѣй комнатѣ дуже поважно. — Люде гнетуть и мучать своего ближнього! Коли-бъ они хочъ разъ подумали, якъ на нихъ тяжко нарѣкають, то певно не було бы на свѣтѣ стѣлько кривды и несправедливости, стѣлько журбы и муки, стѣлько жорстокости и нужды, кѣлько тецерь що-дня видимо! Нарѣканя на тыхъ людей, якъ густѣй тяжкѣй хмары, вносять ся пошалу, але тымъ певнѣйше на небо и яснымъ громомъ пѣмстятъ ся колись на нихъ. Кобы мы хочъ на хвилину хотѣли послухати страшнаго голосу покѣйникѣвъ, тыхъ, що вернули до своего Творця и судѣ, котрыхъ вже жадна людска власть и сила не гнете, котрыхъ гордѣсть не спинае говорити!

Тои ночи самѣ панѣ постелили Оліверови лѣжку и стерегли по матѣрньому его сну, ѳнъ чувъ ся щасливымъ и спокѣйнымъ и бувъ бы померъ не нарѣкаючи.

Коли розмова скѣнчилась и ѳнъ заснувъ зновъ майже въ тѣй самѣй хвили, обтеръ докторъ свои очи, нагнувавъ ся на нихъ, ягъ звычайно, що такѣ слабѣ, и пѣшовъ на дѣль до кухнѣ, щобы зачати свѣй походѣ про-

ти Джайльса и товаришѣвъ. Въ кухни заставъ ѓнѣ всю службу, констабля и кбтляря, котрого для его недавнихъ заслугъ попрошено зѓстати цѣлый день, ѣсти та пити. Констабль бувъ то джентельменъ зъ великою палицею, великою головою, великимъ ротомъ и великими чоботами, а выглядавъ такъ, якъ бы вже не мало начастували его пивомъ, що и справдѣ було. Коли докторъ вступивъ, то все ще розмовляли о пригодахъ минушой ночи, панъ Джайльсъ широко розповѣдавъ о приємности своего духа, а Брільсъ зъ пивомъ въ рудѣ потверджавъ и се, що панъ Джайльсъ що-йно хотѣвъ сказати.

— Сидѣть, — сказавъ докторъ и махнувъ рукою.

— Дякуємо красно, пане, — сказавъ панъ Джайльсъ. — Панѣ казали менѣ трохи пива выдати, а що менѣ въ мойй власной малой комнатѣ було за тѣсно, а я хотѣвъ въ товариствѣ забавитись, то свою частину я выпиваю ту.

Брільсъ и проче товариство тихо заворкотѣло, вдоволене, що панъ Джайльсъ ихъ не соромить ся, а ѓнѣ глянувъ такъ довкола, якъ бы казавъ, що товариства ихъ певно не опустить, если лишь чемно будутъ заховуватись.

— Якъ-же хорому нинѣ вечеръ, пане? — спытавъ Джайльсъ.

— Не дуже добре, — ѓдповѣвъ докторъ. — Менѣ здаєсь, Джайльсъ, що вы самѣ попали въ дуже немилу лапку.

— Сподѣваю ся, пане, що чей не помре, чей не скажете... — сказавъ Джайльсъ и задрожавъ. — Якъ бы померъ, то я бы нѣколи спокою не мавъ. Пане, за всѣ екарбы въ свѣтѣ я бы не вбивъ жадного хлопця, анѣ навѣтъ Брільса.

— Не о те ходить, — говоривъ докторъ таёмничи. — Чи вы боитесь Бога и маєте совѣсть, Джайльсъ?

— Здавсь менѣ, пане, що маю, — заикнувъ ся сторожь дому и поблѣдъ.

— А якъ вы, молодче, Брільсъ, — чи вы маєте такожь совѣсть?

— Боже-жь мѡй, пане, — та если панъ Джайльсъ має совѣсть, то и я маю.

— Коли такъ, то скажѣть менѣ оба: возьмете вы се на свою совѣсть и присягнете, що хлопецъ той на горѣсть той самъ, котрого вчера въ ночи ѡкномъ перепхали? Ану скажѣть! говорѣть же!

Докторъ, котрого цѣлый свѣтъ знавъ якъ найлагѡднѣйшого мѣжь всѣми чоловѣка, вымовивъ тѣ слова такъ грѡзно и гнѣвно, що Джайльсъ и Брільсъ, и безъ того вже зъ неясною головою ѡдъ пива, глянули на себе зовсѣмъ оголомшенѣи.

— Констабль, уважайте на ѡдповѣдь, яку дадутъ, — говоривъ дальше докторъ и пѡднѣсь дуже поважно ввазуючѣй палець въ гору; — скорше чи пѡзнѣйше дуже богато буде на тѡмъ залежати.

Констабль зробивъ таке мудре лице, яке лишъ мѡгъ, и хопивъ за палицю:

— Видите, що ту по просту ходить о тожсамѡсть особы, — говоривъ дальше докторъ.

— Зовсѣмъ справедливо, пане, — ѡдповѣвъ констабль и сильно закашлявъ ся, бо выпивъ скоро пиво, а кѡлька крапель забѣгло ему въ циганьску улицю.

— Нападають на дѡмъ, — говоривъ докторъ — а двоухъ людей видать хлопця на коротеньку хвилинку середъ дыму зъ пороху, въ ночи, въ страху и загальнѡмъ заколотѣ. На другѣй день приходитъ до того самого дому хлопецъ, а що ѡнъ случайно має перевязане рамя, на-

падають люде на него, мало его зô свѣта не зженуть и присягають, що то бнѣ бравъ участь при вломѣ. Отже ходить о то, чи поведенье тыхъ людей можна обстави- нами оправдати, а если не можна, то въ яке положенье ставлять они самѣ себе? А теперь ще разъ — гремѣвъ докторъ, а констабль, Джайльсъ и Брільсъ дивились на него сумно и зажурено, — чи вы хочете, чи вы можете присягнути передъ Богомъ на святе евангеліе, що се той самъ хлопець?

Брільсъ глянувъ на Джайльса, а Джайльсъ на Брільса непевнымъ и пытающимъ окомъ, констабль при- туливъ руку за ухо, щобы добре чути бдповѣдь. Кухар- ка, покоѣвка и кбтляръ нагнули ся, щобы такожь чути бдповѣдь, а докторъ остро дививъ ся довкола. Въ тѣй хвили загуркотѣвъ вѣзъ и роздавъ ся голосъ дзвѣнка бдъ брамы огородовои.

— То два полицѣи зъ Лондону, — крикнувъ Брільсъ, ажъ лехше ему на серцю стало.

— До лиха, а они зъ-вѣдки ту взялись? — спытавъ докторъ и самъ злякавъ ся.

— Я и панъ Джайльсъ пѣслали за ними ще нинѣ рано — бдповѣвъ Брільсъ — и менѣ лишъ дивно, що такъ пѣзно приѣздить.

— То вы пѣслали за ними! Ахъ, кобы то они васъ забрали! Вы всѣ проклятѣ дураки! — сказавъ докторъ и выйшовъ.

---



## ГЛАВА ДВАЦЯТЬ ДЕВЯТА.

Выступають панове Блезерсъ и Дифъ.

Брільсъ одхиливъ дверѣ комнаты и спытавъ, хто тамъ. — Полиція зъ Бавъ-стритъ, по котру въ полудне прислали, — була одповѣдь. Брільсъ, зовсѣмъ спокѣйный, отворивъ дверѣ широко и сейчасъ вѣйшовъ статный чоловѣкъ и казавъ Брільсови взяти коня одъ его товариша. Обоухъ джентельменѣвъ заведено до комнаты и они безъ церемоній скинули верхнї одежѣ и капелюхи. Той, що пукавъ, бувъ сильный мужчина середного росту, мавъ може пятьдесятъ лѣтъ и блискуче, досыть коротко обтыте волосье, кругле лице и быстрї очи. Другїй бувъ рудый и худый, мавъ чоботы зъ одѣгненными холявами, зовсѣмъ не принадне лице и поганый, до горы задертый нѣсъ.

— Скажѣтъ своему паньству, що приѣхали Блезерсъ и Дифъ, — сказавъ сильнѣйшїй чоловѣкъ, погладивъ ся по головѣ и положивъ пару кайданкѣвъ на стѣлъ. — А, добрый вечѣръ, пане! Чи можу зъ вами де-що поговорити?

Ся бесѣда була звернена до Льосберна, що якъ-разъ зъ обома дамами вступивъ въ комнату и давъ знакъ Брільсови, щобы выйшовъ. Докторъ сказавъ панови Блезерсови, хто старша дама, и попросивъ его и товариша сѣдати. Блезерсъ не давъ довго проситись и сѣвъ, а Дифъ, що менше мабуть обертавъ ся въ добромъ товариствѣ, або може й обертавъ ся, але не такъ то дуже вправно, потеръ впередъ кѣлька разѣвъ порядно ногами пѣдлогу, сѣвъ и сейчасъ захпавъ головку свои палицѣ въ ротъ.

— Зачнѣмъ таки заразъ одъ влому, що ту ставъ ся, — сказавъ Блезерсъ до Льосберна. — Якъ то стало ся?

Льосбернъ хотѣвъ зыскати на часѣ и оповѣдавъ все широко и зъ додатками. Панове Блезерсъ и Дифъ слухали зъ дуже мудрымъ выглядомъ лица и бѣдъ часу до часу моргали на себе дуже значучо очима.

— Розумѣе ся, о тѣй справѣ я не можу нѣчо певного сказати, — замѣтивъ Блезерсъ, коли Льосбернъ все оповѣвъ, — поки не оглянѹ мѣсця влому. Але моя думка така, що то не вломлювавсь Кафръ. Може бути, що я помыляюсь и за далеко сягаю... Якъ тобѣ здаєсь, Дифъ?

Дифъ бувъ зовсѣмъ той самои думки.

— Вы хочете сказати, — говоривъ Льосбернъ усмѣхаючись — що то не вломлювавсь селянинъ або не-Лондонецъ?

— Такъ єсть, пане. Чи знаєте ще що про влѣмъ?

— Нѣ, — бѣдповѣвъ Льосбернъ.

— Але що то зъ тымъ хлопцемъ, о котрѣмъ служба въ домѣ говорить?

— Зовсѣмъ нѣчо, — бѣдповѣвъ докторъ. — Сторожъ дому въ своѣмъ переполосѣ вбивъ собѣ въ голову, що той хлопецъ бувъ при вломѣ, Богъ знає, коли и якъ. Але то нѣчо бѣльше, лишъ глупота єго и пу-ста уява.

— Отсе значить: легко позбутись одного пытаня, — замѣтивъ Дифъ.

— Правду кажешъ, Дифъ, — бѣдповѣвъ Блезерсъ, кивнувъ головою и зачавъ бавитись кайданками, якъ бы то були кастаніеты.

— Що то за хлопецъ? Що бнѣ про себе каже? Звѣдки приходять? чей зъ хмаръ не впавъ, пане?

— Певно, що нѣ, — бѣдповѣвъ Льосбернъ и глянувъ неспокойно на дамы. — А я тымчасомъ знаю всю исторію єго житя, але -- о тѣмъ чей пѣзнѣйше можемо по-

говорити. Може бы вы передовсім хотѣли побачити мѣсце, де злодѣй вломлювались?

— Добре, — сказавъ Блезерсъ. — Перше оглянемъ мѣсце, а потѣмъ переслухаемо службу. Такъ звичайно водить ся при такихъ справахъ.

Панове Блезерсъ и Дифъ, констабль зъ кухнѣ, Брільсъ, Джайльсъ — словомъ: всѣ мешканцѣ дому удались до маленькой комнатки при кѣнци сѣней дому и подивились черезъ ѳкно. Потѣмъ вышли на двѳръ и подивились у ѳкно, оглянули ѳконницѣ, слѣды ѳдъ нѳгъ при свѣтлѣ лѣхтарнѣ и вилами перешукали всѣ корчѣ. По тѣй процедурѣ, при котрѳй всѣ майже безъ ѳддыху брали участь, увѳйшовъ Блезерсъ и Дифъ назадъ до дому и переслухавъ Джайльса и Брільса, що знали о пригодѣ страшной ночи. Джайльсъ и Брільсъ оповѣдали все шѣсть разѳвъ замѣсть разѣ, при першѳй ѳдповѣди лише въ однѳй точцѣ сказавъ оденъ такъ, другій инакше, а при послѣднѳй наговорили оба цѣлу купу суперечностей. По такѳмъ переслуханю казали Блезерсъ и Дифъ всѣмъ вывестись зъ комнаты, а самі зачали нараджуватись и радили такъ довго, таємничо и поважно, що нарада славныхъ лѣкарѣвъ надъ якоюсь дуже тяжкою недугою була дитинною забавкою въ порѳвнаню зъ ихъ нарадою.

Тымчасомъ Льюсбернъ ходивъ въ сусѣднѳй комнатѣ дуже неспокѳйно сюды и туды, а панѣ Мелі и Рожѣ дивились на него ще неспокѳйнѣйше.

— Слово даю, — обѳзавсь ѳнъ, подвоивъ хѳдъ и станувъ наразѣ, — самъ не знаю, що ту робити.

— Ёсли бы имъ обѳмъ — казала Рожѣ — оповѣсти по правдѣ исторію нещасного хлопця, то певно не вважали-бъ его проступникомъ.

— Сумнѣваю ся, моя дорога панно, — обѳзавсь докторъ и похитавъ головою. — Не знаю, чи ся исторія

вдоволила бы ихъ, або й выснихъ поліційныхъ и судовыхъ урядникѣвъ. Сказали-бъ, що ѓнъ, якъ есть, такъ есть, а утѣвъ зъ прихода и ѓдъ своего занятя. Якъ бы такъ судити его исторію житя пѣсля чисто свѣтскихъ поглядѣвъ и здогадѣвъ, то она выйшла-бъ дуже непевна.

— Та-жь вы вѣрите въ ню? — спытала скоро Рожа.

— Вѣрю, хочъ и якъ она дивна, и може тому зъ мене великій дурень, що вѣрю, — говоривъ докторъ — але все таки не вважаю сеи исторіи зовсѣмъ такою, що могла-бы вдоволити досвѣдного урядника поліційного

— Чому нѣ? — спытала Рожа.

— Тому нѣ, моя красна панѣ, — ѓповѣвъ Льосбернъ — бо якъ дивитись на сю исторію очима тыхъ панѣвъ, то въ нѣй можна найти багато злыхъ обставинъ. Хлопець може сказати лише, що зле, а що добре, того не скаже. Проклятї педанты, такї якъ ихъ наставники, будуть пытати ся: чому и якъ? и нѣчо не буде для нихъ правдою, чого имъ ясно не докаже ся. ѓнъ же самъ каже, що якїсь часъ живъ зѣ злодѣями, бувъ въ поліціи обвиненый о кишенеу крадѣжь, а зъ дому обкраденого пана его насильно увели, ѓнъ самъ не може сказати а нѣ не догадуеь, вуды. Завели его до Черці и пхають его черезъ ѓкно, щобъ обрабувавъ дѣмъ, такъ дурнѣ вѣрятъ ему. И якъ разъ въ ту хвилю, коли ѓнъ хоче мешканцѣвъ будити и показати свою невиннѣсть, де не бересъ проклятый сторожь дому, перестрѣлюе ему рамя, якъ бы нарочно хотѣвъ его спинити, щобъ не прислуживъ ся собѣ и другимъ. Розумѣете те все?

-- Уже-жь, розумѣю, — ѓповѣла Рожа и усмѣхнулася, що докторъ такїй горячїй, — та все таки не виджу въ тѣмъ доказу, що хлопець виненъ.



— Не видите, ей! — крикнувъ Лъосбернъ. — Та-  
къ то вже жъвночї яснї, быстрї очи, що въ добромъ чи  
зломъ все видять лише одну сторону, и то якъ разъ сю,  
що перша впала имъ въ очи!

Лъосбернови ажъ бдраднїйше стало, що пани Рожъ  
сказавъ таке спостережене зъ досвѣду, сховавъ руки  
въ кишенї и зачавъ ходити по комнатѣ ще скорше,  
якъ перше. — Чимъ бѣльше о тѣмъ думаю — говоривъ  
знову — тымъ бѣльше виджу перепонъ, щобъ обохъ  
тыхъ людей можна перекопати о правдивости оповѣданя  
Олівера. Я переконаный, що они таки не повѣрять  
сему и хочъ бы вѣднця не мали за що вчепитись, таки  
будуть пѣдозрѣвати его и сумнѣватись, а се готово бути  
важною перепонею до выратуваня хлопця зъ нужды.

— Що-жь робити, дорогїй докторе? — спытала  
Рожа. — Бѣйтесь Бога! и десь Джайльсови прийшла  
нешаслива думка, посылати по полицїю!

— Дала бы-мъ не знати що за те, щобъ такъ було  
не сталося, — сказала панѣ Мелї.

— Маю лишь одну раду, — сказавъ докторъ и  
сѣвъ собѣ такъ спокѣйно, якъ то въ роспуцѣ буває, —  
безъ довгихъ заходѣвъ выжену безъ сорому гультаївъ  
зъ дому и вже. Цѣль добра и тымъ можу оправдатись.  
У хлопця видко сильнї обявы пропастицѣ и бнѣ нахо-  
дить ся въ такѣмъ станѣ, що выщытувати его теперь  
бѣльше годѣ. То дуже добре. Треба старатись выкори-  
стати сю обставину якъ найлѣйше, а якъ се не поща-  
ститъ ся, то не наша вина. Прошу!

Явились Блэзерсъ и Дифъ. Першїй зъ нихъ сказавъ  
заразъ свѣй судъ о вломѣ такъ незрозумѣло, що анѣ  
Лъосбернъ анѣ дамы не знали, о що ходитъ. Попросили  
его, яснѣйше сказати, а бнѣ глянувъ згѣрдно на Лъос-  
берна, звернувъ ся до дамъ ласкаво, и сказавъ, що

служба при задуманомъ розбою не була въ порозумѣнню збъ злодѣями.\*)

— Мы таки й не пѣдозрѣваемо ея въ нѣчѣмъ, — замѣтила панѣ Мелі.

— Може бути, панѣ, — ѡдповѣвъ Блезерсъ, — але служба могла такожь свои руки въ тѣмъ вмочити.

— И якъ-разъ тому, — перебивъ его Дифъ — що нѣхто ея не пѣдозрѣвавъ, треба було за тымъ ще лѣпше слѣдити.

— Мы ѡдкрыли, що сей влѣмъ — то лондонська штука, — говоривъ дальше Блезерсъ, — знаменито взяли злодѣѣ до работы.

— Справдѣ знаменито, — замѣтивъ тихо Дифъ.

— Злодѣѣвъ було двоухъ — говоривъ зновъ Блезерсъ — и они мали зъ собою хлопця, якъ се видко зъ дѣры въ ѡкиѣ. Бѣльше не можна теперъ сказати. Покажѣть-же намъ хлопця, що маєте дома.

— Але може панове децо выпють, панѣ Мелі, — сказавъ докторъ весело, якъ бы ему нова думка впала до головы.

— Певно, — перебила его скоро Рожа. — Що розкажете, всемъ можна вамъ служити.

— Дякую красно, панѣ, — сказавъ Блезерсъ, обтерши рукавомъ уста. — Такий переслухъ — то суха работа. Що маєте пѣдъ рукою, панѣ? не робѣть собѣ черезъ насъ богато заходу.

— Що-жь вы любите? — спытавъ докторъ и пѣшовъ за панною до шафы.

— Если можна, то каплю горѣвки, пане, — ѡдно-

---

\*) Бѣльша часть крадежей въ Лондонѣ ѡдбуваець въ порозумѣнню збъ службою. — *Прим. перекладчика.*

вѣвъ Блезерсъ. — Намъ було зимно вхати зъ Лондону, а горѣвка розогрѣ трохи чоловѣка.

Послѣднѣй слова звернувъ онъ до панѣ Мелі, а докторъ высунувъ ся тымчасомъ зъ комнаты.

— Ахъ, мои панѣ, — говоривъ Блезерсъ, держучи въ рукахъ подану чарку, — переживъ я вже въ своѣмъ житю богато такихъ исторій.

— На прикладъ влѣмъ въ Едмонтонъ, — перебивъ его Дифъ.

— А якъ-же, — сказавъ Блезерсъ. — То бувъ влѣмъ майже подѣбный до тутешного. То Конкей Чіквѣдъ добивавъ ся.

— Ты все такъ казавъ, що то онъ, — одповѣвъ Дифъ — а я тобѣ кажу, що то родина Пітъ добивалась, а Конкей не мѣшавъ ся до того, такъ само, якъ я.

— Ей, що ты кажешь! я вже се лѣпше знаю. Пригадуешь собѣ ще, якъ Конкеви вкрали грошѣ? То була исторія, ще дивнѣйша, якъ неразъ въ книжкахъ пишуть.

— Оповѣдajte намъ, — обѣзвчалась Рожа, щобы непростеныхъ гостей удержати при добрѣмъ гуморѣ.

— То була штучка, панѣ, яку мало хто выдумавъ бы, — зачавъ Блезерсъ. — Конкей Чіквѣдъ — —

— Конкей значить тѣлько, що доносчикъ, — замѣтивъ Дифъ.

— Але-жь се дамы знаютъ, — сказавъ Блезерсъ. — Не перебивай мене вже бѣльше! Оже, панѣ, Конкей Чіквѣдъ мавъ гостинницю повыше Батль Бріджъ и комнату, де богато молодыхъ лѣордѣвъ заходило дивитись на бійку когутѣвъ, ловы борецкѣвъ и т. п., чого нѣгде не можна було лѣпше побачити. Онъ ще тогды не належавъ до мантѣвъ. Ажь разъ въ ночи веравъ ему зѣ спальнѣ триста двацять сѣмь гвіней явнѣй великѣй чо-

ловѣкъ зъ чорнымъ плястромъ надъ окомъ, що сховавъ ся підъ лѣжка, а потѣмъ выскочивъ черезъ ѳно. Скоро ѳнъ скочивъ, але й Конкей зухъ собѣ. Шелестъ збудивъ его. Скочивъ зъ лѣжка, стрѣдивъ за злодѣемъ и побудивъ сусѣдѣвъ. Тѣ звели великій крикъ: Лови! Лови! шукають, дивлять ся: на значѣмъ просторѣ слѣды зъ крови, а дальше вже ихъ нема. Очевидно вцѣпивъ Конкей злодѣя. Грошѣ пропали и Чѣквідъ оголосивъ банкрутство. Кѣлька днѣвъ ходивъ якъ самъ не свѣй, рвавъ на собѣ волосє, а всѣ его зачали такъ жалувати, що зъ ѳдн и зъ ѳдти посыпались для него дарунки, отворено для него субскрипцію и т. и. Одного дня впадає ѳнъ на поліцію и самъ на самъ розмавляє о чѣмсь зъ мировымъ судьєю. Той дає Джема Спієра, що бувъ тогды найлѣпшимъ поліцаємъ, Чѣквідови до помочи, щобъ зловити злодѣя. — Спієрь, — каже Чѣквідъ — я видѣвъ, якъ ѳнъ вчєра переходивъ по-пѣдъ мѣй дѣмъ. — „Чому-жь вы его не зловили?“ — пытає Спієрь. — Я такъ злякавъ ся, що и патычкомъ могли вы менѣ голову розчерепити — ѳдповѣвъ бѣдакъ — але мы вже его зловимо, бо нинѣ вечєромъ межи десятою а одинацятою годиною ѳнъ зновъ буде туды йти.

Спієрь пѣшовъ за нимъ и въ гостинници станувъ собѣ за занавѣсу. Курить собѣ спокѣйно люльку, а ту Чѣквідъ якъ не крикне: Злодѣй! Злодѣй! Лови! Лови! Скочивъ Джемъ Спієрь до хаты, дивить ся, а Чѣквідъ бѣжить за злодѣемъ. Зачинає самъ бѣгти, бѣжить-бѣжить, паде на якусь кущу, дивить ся, а тамъ Чѣквідъ, а злодѣя нема. Се було досыть дивно. На другій день сидить знову Спієрь въ гостинници та дивить ся, чи не йде хто зъ чорнымъ плястромъ на оцѣ, мало собѣ очей не выдвигить. Одвертає очи, бо зболѣли его, а ту въ тѣй самѣй хвили якъ зачне Чѣквідъ знову кричати! Джемъ



зъ хаты, бѣжить за нимъ, бѣжуть оба въ двое только, якъ попередного дня, а злодѣй десь знову пропавъ. И такъ то було кѣлька разѣвъ. Сусѣды казали, що то чортъ Чіквіда обдѣравъ тай ще жартувавъ собѣ зъ него, а другі казали, що нещасный Чіквідъ готовъ зъ журбы збожеволѣти.

— Що сказавъ Джемъ Спіеръ? — спытавъ докторъ, вернувши зновъ до комнаты.

— Джемъ Спіеръ — ѡдповѣвъ оповѣдающій — не говоривъ довго нѣчого, а слухавъ всего, — хочъ того по нѣмъ не було видно, — на знакъ, що розумѣе ся на своѣмъ ремеслѣ. Але разъ рано приходитъ ѡнъ до Чіквіда и каже: „Приятелю добрый, я вже знаю, хто се крадѣжь поповнивъ.“ — Справдѣ! — крикнувъ Чіквідъ — о, мѡй дорогій Спіеръ, зробіть такъ, щобъ я мѡгъ пѡмститись на тѡмъ шибенику; тогды хочъ вдоволенный помру. Дорогій Спіеръ, якъ зове ся злодѣй? — „Приятелю добрый, — ѡдповѣвъ Спіеръ и подавъ ему понюхати табаки — не робѣть зъ мене дурня. Вы самі то зробили“. И такъ оно й було, Чіквідъ заробивъ собѣ черезъ те поряднѣ грошѣ, а зъ людей нѣхто й не догадавъ ся сего, бо ѡнъ мавъ розумъ и не кинувъ на себе пѡдозрѣня.

— Дивный случай, — замѣтивъ докторъ. — Але якъ хочете, то вже теперъ можете пѡйти до хлопця.

Оба констаблѣ удали ся зъ Льюсберномъ до комнаты Олівера. Джайльсъ присвѣчувавъ имъ. Хорый хлопецъ спавъ и выглядавъ слабше и блѣдше, якъ за дня. Докторъ пѡднимъ его такъ, що ѡнъ мѡгъ на хвилю сѣсти. Хлопецъ глянувъ блудными очима довкола, не знавъ, що зъ нимъ дѣе ся, и не пригадувавъ собѣ, де есть и що зъ нимъ стало ся.

— Отже той хлопецъ, — сказавъ Льюсбернъ тихо,

хочь такъ дуже живо, — що въ городѣ звѣдси недалеко за яеусь малу провину, якъ то у дѣтей часто буває, стрѣливъ самъ до себе и зранивъ ся. Потѣмъ хотѣвъ просити помочи у панѣ Мелі, а отсей быстроумный панъ зѣ свѣтломъ въ рудѣ заразъ имивъ его и такъ зъ нимъ але обходивъ ся, що житю пацієнта грозить значна небезпечнѣсть. Се я можу посвѣдчити яко лѣкарь.

Блезерсъ и Дифъ вгляли очи на такъ имъ описаного Джайльса, а на его лиці було знати смѣшну мѣшанину зѣ страху и заклопотаня.

— Чей не заперечите? — додавъ Лѣосбернъ, кладучи зновъ Олівера.

— Я хотѣвъ якъ найлѣпше, пане! — ѡдповѣвъ Джайльсъ. — Я думавъ, що то той хлопець; инаше бувъ бы я нимъ нѣ трохи не занимавъ ся. Та-жь я не такій недолюдокъ, пане.

— За якого хлопця вы его мали? — спытавъ Блезерсъ.

— За того, що вломлювавъ ся до комнаты, — ѡдповѣвъ Джайльсъ. — Они — они мали хлопця зъ собою.

— А маєте и теперь вы его за того самого хлопця?

— Не можу певно сказати, не можу присягнути, що то ѡнъ.

— Що-жь думаете?

— Я вже й самъ не знаю, що думати. Але здаєсь менѣ, що се не той самъ хлопець, — я майже певный, що то не ѡнъ. Вы знаете, що то ѡнъ и не може бути.

— Пане, чи ѡнъ не выпивъ трохи? — спытавъ Блезерсъ доктора.

За той часъ пробувавъ докторъ живчикъ Олівера, ѡдтакъ станувъ и замѣтивъ, що якъ панове сумнѣвають ся, то можуть въ сусѣднѣй комнатѣ Брільса выпытати. Всѣ удались до сусѣдной комнаты, де закликано Брільса.

Онъ подобно, якъ Джайльсъ, наговоривъ тѣлько суперечностей и несотворенныхъ рѣчей, що зъ того всего нѣчо яснѣйше не выходило, якъ лишь его власна неяснѣсть. Хѣба зъ деякихъ его ѡдповѣдей выходило, що того хлопця бы не розпѣзнавъ, а Олівера мавъ за злодѣя, бо такъ Джайльсъ казавъ; а Джайльсъ ще передъ пяти мѣнутами казавъ въ кухни, що бнѣ чи не занадто скоро осудивъ хлопця.

Межи иншими быстроумными пытанями було й таке, чи взагалѣ панъ Джайльсъ трафивъ кого. Коли оглянули другу цѣвку его пістомета, показалось, що лишь порохомъ була набита. Се ѡдкрытѣ зробило велике вражѣнье на всѣхъ зъ выимкомъ доктора, котрый десять мѣнутъ передъ тымъ вынявъ кулю. Але наибѣльше вражѣнье зробило се на Джайльса самого. Онъ дуже лякавъ ся той думки, що смертельно зранивъ невинну дитину; тому теперь всѣми силами пѣдпирравъ здогадѣ, що и перша цѣвка була лише порохомъ набита. Наконецъ не богато вже про Олівера думаючи, ѡдѣйшли Блезерсъ и Дифъ, зѣставили констабля зъ Черці, а прирекли прийти на другій день рано.

На другій день въ мѣсточву, де они ночували, роѣйшла ся чутка, що двоухъ мужчинъ и хлопця задержано въ ночи середъ дуже пѣдозрѣныхъ обставинъ и ѡдведено до Кѣнгстону. Тому Блезерсъ и Дифъ удались тамъ. Тымчасомъ по докладнѣйшѣмъ розслѣдѣ тыхъ пѣдозрѣныхъ обставинъ показалось, що делѣнквенты спали въ якѣйсъ копица сѣна. Хочь се и великій проступокъ, але за се можна покарати лише вязницею. Законъ англійскій, що на всѣхъ своихъ пѣдданныхъ дивить ся ласкаво и любитъ ихъ, не мавъ иншихъ доказѣвъ ихъ вины, а се, що они спали въ копица сѣна, не стояло въ звязи зъ вломомъ и тому годъ було ихъ засудити на

смерть. И такъ Блезерсъ и Дифъ вернули зъ тымъ, зъ чимъ поѣхали.

Коротко сказавши, по довгихъ переговорахъ межи ними, а найближшымъ мировымъ судью, давъ ся судья навлонити, щобы панъ Мелі и панъ Льосбернъ заручили за хлопця и въ кождый часъ приставили его до суду, коли его завѣзуть. Блезерсъ и Дифъ дѣстали кѣлька гвіней нагороды и вернула до Лондону зъ рѣзными думками. Роздумавши добре всеѣ обставины, Дифъ казавъ, що се родина Пітъ хотѣла вломатись, а Блезерсъ бувъ переконаный, що то дѣло треба приписати великому Конкееви Чіквідови.

Пѣдъ спѣльнымъ стараннымъ доглядомъ панъ Мелі, Рожъ и щиросердечного доктора Оліверъ приходивъ щоразъ бѣльше до здоровья. Если горячихъ молитвъ, що зъ вдячного сердца плывуть, vysлухуе Богъ, — бо на що-жь и здались молитвы, если Богъ ихъ не слушае? — то почувъ ѓнъ, якъ сирота-хлопецъ благословивъ своихъ добродѣвѣвъ и якъ се они зъ вдоволеньемъ и радостію приймали за нагороду.

## ГЛАВА ТРИЦЯТА.

**О щасливѣмъ житю, яке Оліверъ зачавъ провадити у своихъ добрыхъ приятелѣвъ.**

Оліверъ терпѣвъ не мало. До болю ѓдъ раны прилучилась сильна пропасниця въ наслѣдокъ зима и вохкости, на яку ѓнъ бувъ выставлений по зраненю. Полежавъ кѣлька недѣль и зачавъ помалу ѓдзыскувати здоровье. Небавомъ мѣгъ вже зѣ слезами высказати кѣлька словами, якъ дуже ѓдчувае ѓнъ доброту обохъ



прихильныхъ, милыхъ пань и якъ дуже бнѣ бажае и сподѣвае ся, выздоровѣвши, зложити можливѣ доказы свои вдячности, щось зробити, хочъ що будь, кобы лишъ имъ показати свою любовь, що сердце ему наповняла, кобы лишъ переконати ихъ, що знае оцѣнити доброту, що бѣдный сирота-хлопець, выротованый ними зъ нужды, або и бѣдъ смерти, бажае всѣми силами и зъ найбблѣ-шою радостію служити имъ.

— Бѣдва дитина! — сказала Рожа, коли бнѣ од-ного дня хотѣтъ блѣдыми устами вылетѣти слова вдячности. — Ты будешъ мати богато нагоды намъ по-служити, если хочешъ. Мы ѣдемо на село, а моя тѣтка хоче и тебе взяти зъ собою. Сельскій спокбѣ, чистый воздухъ, весела и красна весна помогутъ тобѣ скоро зовсѣмъ выздоровѣти, а мы тобѣ вже дамо сотки ма-лыхъ занять, скоро вже будешъ мбгъ де-що робити.

— Де-що робити! — сказавъ Оліверъ. — Кобы я мбгъ лише для васъ робити, васъ тымъ радувати, що поливавъ бы вашѣ цвѣты, годувавъ вашѣ птички, цѣлый день бѣгавъ для васъ геть и назадъ, що бы я за те давъ!

— Не потребуешъ за те нѣчого давати, — бдновѣ-ла Рожа усмѣхаючись, бо — вже казала я тобѣ, що мы тобѣ дамо прербзній занятя, а мене вже й тымъ дуже радуешъ, если бодай половину зъ того зробишъ, що обѣцюешъ.

— Урадую васъ, — явѣжь вы добрѣ! — кликнувъ Оліверъ.

— Ты мене ще бблѣше радуешъ, нѣжь якъ я то-бѣ се можу сказати. Я вже несказано рада, коли подум-аю, що мою любу, дорогу тѣтку выбрало провидѣнье и дало ѣй выратувати хлопця зъ такъ страшного поло-ження, яке ты намъ описавъ. Якъ лише побачу, що ви

малый выхovanецъ вдячный їй за ея добродїйнѠсть и милосердїе, то я буду ще щасливїйша, якъ ты собѣ можешь представити. Розумѣешь мене, Оліверъ?

— Розумѣю дуже добре; але я думавъ такъ, що я теперъ невдячный.

— Супроти кого?

— Супроти того ласкавого пана и той доброй старой панї, котрымъ я тѠлько добродїйствъ завдячую, котрї такъ прихильно мною заняли ся. Они певно тѣшились бы, коли бы знали, якъ менѣ ту добре.

— И менѣ такъ здае ся. Панъ Лѡсбернъ вже прирѣкъ завезти тебе до нихъ, якъ лишь трохи подужаешъ.

— Прирѣкъ! О, я не знаю, що я зъ радости зроблю, коли ихъ знову побачу!

По якѠмсь часѣ подужавъ Оліверъ на стѠлько, що вже мѠгъ одного дня выѣхати зъ дому зъ паномъ Лѡсберномъ у возѣ панї Мелї. Коли приѣхали на мѠстѣ въ Черці, поблѣдъ наразъ Оліверъ и зъ переполоху голосно крикнувъ.

— Що такого? — спытавъ докторъ живо, якъ звычайно. — Бачишь що? — чуешь що? — болитъ тебе? — що такого?

— Тамъ, пане, — сказавъ Оліверъ, показуючи черезъ Ѡкно воза, — тамъ той дѠмъ!

— Якїй дѠмъ? СтѠй, вѠзникъ! — Ге — що ты хочешъ сказати?

— Злодѣѣ — заволѣкли мене до дому, — шепнувъ Оліверъ.

— Не може бути! Станъ, вѠзникъ, станъ! — крикнувъ докторъ, выскочивъ зъ воза, закимъ ще той станувъ, побѣгъ до дому, що здававъ ся пустымъ, и зачавъ скажено гримати въ дверѣ.

— До сто чортѠвъ, а то що? — спытавъ малый

поганный и горбатый человек и отворивъ такъ нагло дверь, що Льюсбернъ мало не вправъ черезъ порогъ.

— Що? — крикнувъ докторъ, хопивши его обдразу за кофты. — Я тобѣ скажу, що? Ту ходитъ о крадѣжъ и влѣмъ.

— И певно ще о убійство буде розходитись, — ѡдповѣвъ холоднокровно горбунъ — если менѣ заразъ не дасте покою. Чуете?

— Чую дуже добре, — сказавъ докторъ, сильно нимъ потелепавши. — Де есть — якъ той проклятый шибеникъ зве ся, ага, — Сайксъ, де Сайксъ?

Горбунъ глянувъ на него здивований и лютой, вырвався ему зъ рукъ, засынавъ доктора страшными проклинами и вже хотѣвъ ити до дому. Але закимъ ще змѡгъ замкнути дверь, скочивъ докторъ до найблизшой комнаты, оглянувъ скоро все, але нѣчо не згоджувалось зъ описомъ Олівера.

— Що се значить ся, що вы такъ нападаете на мѡй дѡмъ? — спытавъ по хвили горбунъ, що остро взявъ на око доктора. — Хотите мене оббѣрасти чи забити?

— Ты, старе опудало, — спытавъ и собѣ загонистый докторъ — чи ты видѣвъ, щобы хто въ тѡй цѣли злавивъ зъ кариты?

— Чого-жь вы хотите? — пытавъ дальше горбунъ. — Забирайтесь въ тѡй хвили зъ мого дому, бо пожадуете!

— Пбйду тогда, коли менѣ схоче ся, — ѡдповѣвъ Льюсбернъ, заглядаючи до другой комнаты, котра' тажъ зовсѣмъ не була подѡбна до описаной Оліверомъ, — а всѣ твои заулки перешукаю.

— Такъ! — насмѣвавъ ся горбунъ. — Если мене шукаете, то вже мене маєте. Я на се не мешкавъ ту,

якъ божевѣльный, черезъ двацять пять лѣтъ самъ, щобъ вы въ мене глузували. Вже вы менѣ за те ђдокутуєте, о, ђдокутуєте!

Безобразный малый демонъ зачавъ страшно и не-самовито кричати, а дѣкторъ заворкотѣвъ до себе: „Дурна исторія! Хлопецъ мабуть помиливъ ся!“, кинувъ ему трохи грошей и вернувъ до воза. Горбунъ ишовъ за нимъ, прозывавъ и клявъ безнастанно, а коли Лѣосбернъ всѣдавъ до воза и сказавъ кѣлька слѣвъ вѣзникови, то горбунъ заглянувъ до воза и кинувъ на Олівера такимъ гнѣвнымъ, ѣдкимъ, местнымъ и колючимъ поглядомъ, що малый реконвалесцентъ не мѣгъ черезъ довгій мѣсяцъ въ день и въ noci забути того погляду. Лѣосбернъ сѣвъ до воза и они поѣхали, але довго ще чули, якъ верещавъ и гнѣвавъ ся горбунъ, що зъ люгости ажъ заѣвнивъ ся, рвавъ на собѣ волосье, бивъ ногами о землю и — якъ здавалось — не мѣгъ опамятатись.

— Оселъ зъ мене! — сказавъ докторъ по довшѣмъ мовчаню. — Чи ты вже знавъ се, Оліверъ?

— Нѣ, пане.

— Отже не забудь на другій разъ. Хочь бы то и бувъ сей дѣмъ — говоривъ ђнъ дальше по новѣмъ перестанку — и хочь бы тамъ злодѣѣ были, то що-жь бы я самъ оденъ вдѣявъ? А хочь бы я и помѣчь мавъ, то и зъ того нѣчо не вышло бы, хiba що черезъ свою загонистѣсть перестерѣгъ бы я ихъ, щобъ сховали кѣнцѣ въ воду. Се бы й добре було для мене и чей бы я не бувъ вже такъ дурный, бо я впадаю въ одну лапку за другою, скоро роблю пѣдъ фатальнымъ вражѣньемъ першої хвилѣ.

Знаменитый докторъ черезъ цѣле свое житье все такъ робивъ. Въ нѣмъ панували и настроювали его тѣ першій вражѣня, але ему нѣколи не сталося нѣчо справ-



дѣ неприѣмного, бо его таки всюды любили и поважали. Сказати правду, то теперь бувъ бнѣ кѣлька хвиль въ зломѣ настрою черезъ те, що помыливъ ся въ надѣяхъ. Онъ думавъ, що заразъ при першѣй лѣпшѣй нагодѣ переконаеь о правдивости оповѣданя Олівера. Але рѣвнодушнѣсть наступила въ нѣмъ небавомъ знову, а що бдповѣди хлопця на его частіи пытаня були яснѣ, простѣ и такъ само широко высказані, якъ перше, то бнѣ и дальше постановивъ зовсѣмъ ему вѣрити.

Оліверъ знавъ назвати улицю, де мешкавъ панъ Бравнльовъ, тому не блукали сюды и туды по улицяхъ а просто поѣхали до его дому. Коли вѣѣхали въ улицю, затрепетѣло сердце хлопця такъ сильно, що ледви мѣгъ бддыхати. Лѣосбернѣ казавъ ему показати дѣмъ.

— Отсей! — сказавъ живо Оліверъ, показуючи черезъ бѣкно. — Сей бѣлый дѣмъ! Ой, вѣдмо скоро! — Менѣ здаеь, що помру, нѣмъ довѣду. Дрожу и рады со бѣ дати не можу.

— Будь терпеливый, мѣй любый хлопче, — сказавъ Лѣосбернѣ, пѣклепавши его по плечахъ. — Побачишь небавомъ своихъ приятелѣвъ, а они врадуютъ ся, що побачуть тебе здоровымъ и въ добромъ станѣ.

— И я того сподѣваю ся, — говорилъ Оліверъ. — Они були такіи добріи, такіи добріи для мене, пане!

Вѣзъ станувъ, а Оліверъ зѣ слѣвами въ очахъ бдѣ незмѣрною радости и бажаня выглянувъ черезъ бѣкно. Такъ що-жь зѣ того? Въ бѣлѣмъ домѣ нѣхто не мешкавъ. На картцѣ стояло написано, що можна его вынаймати. Лѣосбернѣ злѣзъ зѣ воза, взявъ хлопця зѣ собою, запукавъ въ найблизшѣи дверь, а коли якась дѣвчина отворила, спытавъ еи, чи знае, де обертае ся панъ Бравнльовъ, що ту въ сусѣдствѣ мешкавъ. Она не знала, побѣгла на гору довѣдатись, вернула и донесла, що Бравн-

льовъ продавъ свой дѣмъ зъ всѣми движимостями и передъ шести тыжднями поѣхавъ до захѣдной Индіи. Оліверъ заломивъ руки и мало не впавъ на землю.

— Чи забравъ и свою господиню? — спытавъ Льюсбернъ, помовчавши хвильку.

— Забравъ, пане. Поѣхало ихъ трое: старый панъ, господиня и пріятель его.

— Завертайте до дому, — сказавъ Льюсбернъ до вѣзника — а їдьте такъ, чтобы якъ найскорше выдобути зъ проклятого Лондону.

— Книгаръ, пане, — може вступимо до него? — обѣзавсь наразъ Оліверъ. — Я знаю, де ѓнъ мешкае. Прощу васъ, їдѣмо до него.

— Моя дятинко, на оденъ день вже маємо досыть розчарованъ. Заїдемо до книгаря, а тамъ певно почувмо, що ѓнъ свой дѣмъ пѣдпаливъ, або втѣкъ, або померъ. Нѣ, нивѣ заразъ вернемо до Черці.

Пѣдъ вражѣвьемъ першой хвилѣ повторивъ свой приказъ и они вернули до Черці.

Зазнае гѣрке розчарованье зажурило дуже Олівера въ пору его щастя. Бо кѣлько-жь то разѣвъ пѣдчасъ слабости радѣвъ ѓнъ на думку, що скаже ему панъ Бравнльовъ и панъ Бедвінъ и що то за радѣсть буде, якъ имъ оповѣсть, кѣлько довгихъ днѣвъ и вечерѣвъ переживъ ѓнъ, згадуючи, що они для него зробили, а зѣ слезами въ очахъ — о уведеню его зъ ихъ дому. Надѣя, що очиститъ ся зъ пѣдозрѣнѣя, додавала ему не въ одну лиху годину охоты до житя; а теперъ они выѣхали зъ краю въ тѣмъ перекопаню, що ѓнъ злодѣй и обманникъ, — въ перекопаню, яке можуть мати до послѣдной години, — и сен думки не мѣгъ Оліверъ легко звести, бо була за прикра.

Але обходженье его добродѣвѣвъ и пріятелѣвъ зъ

нимъ не змінилось. Коли по двохъ тыждняхъ настала гарна весняна погода, дерева зазеленѣли молодимъ, свѣжимъ листьемъ, а цвѣты зачали цвести, приготовились они до выѣзду зъ Черці на кѣлька мѣсяцѣвъ. Срѣбне начинье, котре збудило таку жадобу у жида, занесли въ добрый сховокъ, Джайльса и Брільса лишили стерегти дѣмъ и ѡдѣхали на село, забравши Олівера зъ собою.

Хто змогъ бы описати одушевленье и счастье, рѣвновагу душѣ и солодкій, мильй спокѣй, якого зазнававъ все ще слабый хлопецъ въ бальсамичнѣмъ воздухѣ, на зеленыхъ горбахъ и въ красныхъ лѣсахъ, що окружали мале село, его нове мешканье! Хто змогъ бы словами описати, якій спокѣй, яку свѣжѣсть, яку радѣсть вливае весна на селѣ въ сердца втомленихъ мешканцѣвъ мѣста! А и тѣ люде, що цѣле житье провели въ тѣсныхъ людныхъ улицяхъ въ безнастанныхъ клоцотахъ, що нѣколи не мали бажаня змінити свое положенье, що муры и камѣнье, тѣ вузкі границѣ ихъ малыхъ щоденныхъ прогулокъ, майже зачали любити — и тѣ люде, якъ звѣстно, радѣ бодай на хвилию глянути въ лице природы, коли вже зближае ся година ихъ смерти. Далеко ѡдъ мѣсяцяхъ труда, болю и радости, они — якъ здаесть — молоднѣють, вышукуючи день въ день зеленій, сонѣчний мѣсяцъ, а коли лишъ давлять ся на сѣне небо, на луги, цвѣтами засѣяні и на блискучій потѣкъ, тѣ вже чують, якъ буде въ небѣ. Се осолоджуе имъ послѣдній хвилѣ и они сходятъ до могилъ, якъ заходяче сонце, те сонце, на котрого захѣдъ они зъ такимъ одушевленьемъ дивились зѣ своєї самѣтної, тихой комнатки. Спомины, выкликані спокѣйными, сельскими сценами, не суть зъ того свѣта, то не свѣтові думки або надѣѣ. Солодкій, лагѣдний впливъ тыхъ споминѣвъ може насъ навчити — зивати свѣжій вѣнцѣ на гробы дорогихъ нашихъ осѣбъ, очищу-

вати нашій серця, а проганяти и нѣвечити всяку давну ненависть и неприязнь. Черезъ те все и въ менше образованныхъ умахъ поветае якась непевна, неозначена свѣдомѣсть, що подѣбныхъ чувствъ зазнали колись въ далекой вже мивувшости. Свѣдомѣсть ся будеть поважну задуму о далекой будучности, пригнетае и нѣвечить гордѣсть и свѣтовій гадки.

Положеніе села, де она удали ся, було дуже миле, а Оліверови здавалось, мовъ бы зачавъ на-ново жити, бо ѣнь провѣвъ днѣ свого житя ѡдъ самой дитины въ тѣсныхъ, а часто брудныхъ улицахъ и комнатахъ, середъ гамору и натовну. Рожѣ и жимолость вкрывали стѣны домика его приятелѣвъ, пнѣ деревъ обросли блющемъ, а огородовій цвѣты наповняли воздухъ чудовыми запахами. Заразъ коло дому було маленьке кладовище, не заповнене высокими, немилыми памятниками, але скромными могилками, вкрытыми травомъ и мохомъ, въ котрыхъ спочивали по трудахъ батьки села. Оліверъ ходивъ часто на кладовище и згадуючи незамѣтный грѣбъ своей матери, сѣдавъ неразъ на землю и плакавъ нишкомъ. Але якъ потѣмъ пѣднѣсь очи на чисте, синѣ небо надъ собою, то здавалось ему, що она не спочивае въ могилѣ, але тамъ, де мешкають всѣ щасливї, и ѣнь плакавъ знову за нею, але вже безъ болю.

Красный бувъ то и щасливый часъ. Днѣ минали спокѣйно и весело, а вечера не наводили анѣ страху, анѣ журбы, анѣ туги въ сумнѣй вязниці, анѣ повертаючихъ злодѣѣвъ, лише солодкї, упокоючі гадки. Що рана ходивъ Оліверъ до срѣбноволового старця, що мешкавъ коло самой маленькой церковцѣ, а той вчивъ его читати й писати и говоривъ зъ нимъ такъ ласкаво и такъ дуже занимавъ ся нимъ, що Оліверъ не мавъ вже и способу, яку бы то нову радѣсть справити старцеви.



Иншою порою гулявъ ѡнъ зъ панею Мелі и Рожею, уважавъ на ихъ розмову, або сидѣвъ зъ ними въ тѣни, слухавъ, якъ молодша панѣ читала, и не мѡгъ наслухатись. Инодѣ пильно учивъ ся лекціи на другій день, въ малѡй комнатѣ, котрой ѡвна выходили на огородъ. А коли надѡйшовъ вечеръ, выходивъ знову зъ дамами и бувъ незмѣрно щасливый, коли мѡгъ найти яку цвѣтку, що була имъ до впадобы, або коли они що забули, а ему казали принести. Якъ вже смеркло, то Рожа сѣдала звичайно до фортепяна и грала або спѣвала давну пѣсню, яку ѡи тѣтка любила, а Оліверъ сѣдавъ тогды коло ѡвна и слухавъ милого голосу, а слезы тужной радости капали ему зъ очей и збѣгали по лици на землю.

Якъ зовсѣмъ инакше проводивъ ѡнъ недѣлю! Ѣнъ нѣколи не переживавъ такихъ днѣвъ. И що се за гарный бувъ день, хочъ и подѡбный до другихъ въ тѡмъ щасливѡмъ часѣ! Рано ходили до малои церковцѣ. Передъ ѡвнами шелестѣло ѡдъ вѣтру зелене листье. Птички цвѣрѣнькали, а низькими дверми входивъ до середины чистый, здоровый воздухъ. Бѣднїи селяне являлись въ чистѡй одежи и такъ побожно клякали при своихъ молитвахъ, що для нихъ очевидно богослуженье було радостію, а не тяжкимъ обовязкомъ. А хочъ спѣвъ бувъ ще менше, якъ гарный, то такъ походивъ ѡнъ зъ сердца, а бодай Оліверови здававъ ся ѡнъ далеко звучнѣйшимъ, якъ всѣ церковнїи музики, котрїи чувъ въ своѣмъ житю. Потѡмъ зновъ ишли на прохѡдъ, якъ звичайно, звидѣли неодну чисту хату селянську, а вечеромъ читавъ Оліверъ кѡлька уступѡвъ зъ бібліи, котрїи ему въ тыждни пояснено, и ѡнъ чувъ при тѡмъ таку гордѡсть и радѡсть, якъ бы самъ бувъ священникомъ.

На другій день о шестѡй годинѣ вже встававъ, выходивъ проходити ся по поляхъ и складавъ китицѣ зъ

дикихъ цвѣтѣвъ, котрѣ ставивъ звичайно на стѣлѣ до снѣданъ. Такожъ приносивъ зъ собою свѣжои бабки для птицъ Рожѣ до дому, а якъ вже ихъ нагодувавъ, то высылали его майже що дня зъ якоюсь милостинею на село, або щось рсбити до городу, де ђнѣ пѣдъ проводомъ огородника працювавъ дуже пильно, поки не являлась Рожка и приятнымъ усмѣхомъ та похвалами нагороджувала его.

Такъ минуло три мѣсяцѣ, — три мѣсяцѣ, котрѣ въ житю дуже щасливыхъ людей названо бы красными, але для Олівера по неспокоѣнныхъ, сумныхъ дняхъ бувъ то правдивый райскій часъ. При найчистѣйшѣй и найблагороднѣйшѣй любвѣ и великодушности зъ одного боку, а при дѣйстви найсердечнѣйшѣй и найгорячѣйшѣй вдячности зъ другого боку, зовсѣмъ не було дивно, що Оліверъ при кѣнци сего короткого часу чувъ ся у старои дамы и еи вѣрѣвнои, якъ у себе дома, и що обѣ дамы радувались и гордѣ були нимъ. Ояъ бдплачувавъ имъ за се горячимъ привязаньемъ своего молодого и чуткого сердца.

---

## ГЛАВА ТРИЦЯТЬ НЕРША.

**Щастье Олівера и его приятелѣвъ наразѣ занепокосне.**

Весна скоро минула, а прийшло лѣто и якъ на веснѣ було все красне, такъ теперь цвилло и блищало все въ повнѣй, буйнѣй красѣ. Деревя розтягнули свои рамена по-надъ жадною землею, замѣнили пустѣ и ђдкрытѣ мѣсяця въ тѣнистѣ и тазмничѣ, а якъ мило було

дивитись зъ ихъ тихой, величавой тѣни на поля, ясній ъдъ сонця! Земля прибралась въ свою блискучу найзеленѣйшу одѣжу, а міліоны цвѣтѣвъ наповняли воздухъ запахомъ. Все зеленѣло, цвило, блащало въ воздухъ и радувалось.

Житѣ въ сельскѣмъ домѣ панѣ Мелі плыло дальше спокѣйно и радо уживали мешканцѣ красной поры. Оліверъ выздоровѣвъ и ставъ сильнымъ, а такі — якъ се неразъ у иншихъ лучаеь — не змѣнивъ свого чутя и свого поведеня. Бувъ все тымъ лагѣднымъ, нѣжнымъ и милымъ хлопцемъ, якъ перше, коли зъ недуги и болю минали его силы, коли недуга и въ найменшихъ потребахъ робила его зависимымъ ъдъ добрыхъ пань.

Одного красного вечера ходивъ ъдъ зъ панею Мелі и Рожею на дуже далеку прогулку. За дня було дуже парно, а теперь легкѣй вѣтеръ холодивъ воздухъ, а на небѣ свѣтивъ повнолицый мѣсяць. Рожка була дуже весела и вдоволена. Середъ веселой розмовы ишли они дальше, якъ звычайно, ажъ вѣбнци панѣ Мелі втомилась и они помалу вернули домѣвъ. Рожка зняла канелюхъ, сѣла, якъ звычайно, за фортепянь, ударила кѣлька акордѣвъ, заграла сумну, поважну мелодію и граючи зачала хлипати.

— Чого ты плачешь, любя дитино? — спытала панѣ Мелі, але Рожка не ъдповѣла, лише грала трохи скорше, такъ, якъ бы си хто збудивъ зъ тяжкой задумы.

— Дорога дитинко, що тобѣ? — спытала панѣ Мелі, вставши скоро и схилившись надъ нею. — Ты плачешь. Чого тобѣ сумно, дорога дитино?

— Нѣчого, тѣточко, нічого, — ъдповѣла Рожка. — Сама не знаю, що менѣ — не могу сего вамъ описати я чогось такъ безсильна, такъ —

— Чей ты не слаба, Роже? — спытала скоро пань Мелі.

— Нь, нь, — ђдповѣла молода пань и задрожала такъ, якъ бы ѣй наразъ перейшовъ морозъ по-за плечѣ, — менѣ буде заразъ лѣьше. Замкни ђкна, Оліверъ!

Оліверъ замкнувъ скоро ђкна, а она силувалась бути веселою и грала якусь веселу мелюдію. Але руки онали ѣй безсильно на подолокъ, она встала, впала на софу, закрыла лице и дала слезамъ волю, бо не могла вже ихъ перемогти.

— Дитинко, любко, — говорила пань Мелі, притискаючи еи до грудей, — ты ще нѣколи така не була.

— Я лишь дуже нерадо васъ занечокою, — ђдповѣла Рожа, — але вѣякъ не можу здержатись ђдѣ плачу. Менѣ здаець, тѣточко, що я слаба.

И справдѣ була она слаба, бо якъ принесли свѣтло, то всѣ замѣтили, що небавомъ по поворотѣ румяне еи лице поблѣдло, якъ мраморъ. Красы оно не втратило, а таки видно було въ его чертахъ змѣну, якійсь неспокоѣй, якусь втому, чого нѣколи у неи не було видно. По хвили зарумянилось зновъ еи лице, еи синіи очи стали палкѣй и таемничѣй, и все зновъ скоро щезло, якъ маленька хмаринка, а лице знову поблѣдло.

Оліверъ, що добре дививъ ся на стару даму, замѣтивъ великій неспокоѣй у неи и самъ такожь дуже занепокоивъ ся. А що она на око силувалась выглядати такъ, якъ бы собѣ се маловажила, то и ђнѣ такъ робивъ, а се — якъ здавалось — мало добрый впливъ на Рожу. Бо якъ на просьбу тѣтки поклалась до лѣжка, то зновъ лѣьше выглядала, запевняла, що ѣй вже лѣьше, и була певна, що на другій день рано стане здорова и весела, якъ звичайно.

— Чей пань Рожа не дуже слаба? — спытавъ



Оліверъ, коли панъ Мелі вернула. — Хочъ и виглядала нині вечеромъ досить зле, та —

Стара панъ махнула рукою, щоби мовчавъ, сама сѣла собѣ, підперла мовчки голову, а вѣбнци оббзвалась дрожащимъ голосомъ:

— И я того сподѣваюсь, Оліверъ. Кблька лѣтъ прожила я зъ нею щасливо, може й надто щасливо, и вже мабутъ прийшла пора, що стрѣне мене якесь нещастье, — але чей не се...

— Яке нещастье, панъ? — спытавъ Оліверъ.

— Тяжкій ударъ, — бдповѣла стара панъ майже безъ жита — если бы я втратила дорогу дѣвчину, що вже такъ довго для мене була единою потѣхою.

— Боже борони! — сказавъ Оліверъ скоро.

— И я кажу: Боже борони и амѣнь до того, моя дитино! — перервала его стара панъ, заломлюючи руки.

— Такого страшного нещастя певно не можете сподѣватись, — говоривъ дальше Оліверъ. — Та жь панъ Рожа була передъ двома годинами зовсѣмъ здорова!

— А теперъ слаба — бдповѣла панъ Мелі — и певно буде їй ще гбрше. О, моя дорога, любя Роже! Що-жь я пбчну безъ неї?

Си напавъ такій тяжкій жалъ, що Оліверъ мимо власной обавы о Рожу, старавъ ся эн успокоити и просивъ дуже, щоби вже зъ огляду на дорогу, молоду даму не додавала собѣ и їй жалю.

— Подумайте лише, панъ, — сказавъ бнъ, ледви здержуючись бдъ слѣзъ, що пхались ему на очи, — яка она молода и добра и якъ она всѣхъ радує. Я знаю цѣлкомъ певно, що она буде зважати и на себе и на васъ и на насъ всѣхъ тай не помре. Нѣ, Богъ не позволить їй вже теперъ померти!

— Ахъ, мой добрый Оліверъ, ты говоришь и думаешь, якъ дитина, — сказала панъ Мелі, покладши ему руку на голову, — и мылишь ся, хочъ и якъ се природне, що ты кажешь. Але ты пригадавъ менѣ мѣй обовязокъ и сподѣваюсь прощенья, бо я вже стара, видѣла неодну слаббсть и смерть тай знаю бѣль тыхъ, що збстають ся по чийсь смерти. Такожъ маю досыть досвѣду и знаю, що оставшій не все суть дуже молоді и добрі. Але се повинно насъ радше радувати, якъ журити, бо Богъ мудрый и добрый, а досвѣды такі учать насъ докладно, що есть ще красшій свѣтъ, якъ нашъ, и що мы небавомъ тамъ перейдемо. Най буде воля Божа. Але якъ я ви люблю, якъ дуже люблю, се лишъ Овъ знае!

Оліверъ здивувавъ ся, що панъ Мелі по тыхъ словахъ перестала наразъ нарѣкати, выпрямилась и здавала ся зовсѣмъ спокѣйною. А ще бѣльше здивувавъ ся, коли замѣтивъ, що она и не спала и клопоталась, а все була такъ само спокѣйна и навѣтъ удавала при кождѣй работѣ веселу. Але онъ бувъ молодой и ще не знавъ, якъ сильнѣй сердца вмѣють терпѣти и зносити всякѣ тяжкѣ и невѣдраднѣ обставины. Тай звѣдки-жь мѣгъ онъ се знати, коли сильнѣй звычайно самі не знаютъ свои силы?

Наступила страшна нѣчь, а коли прийшло рано, то слова панъ Мелі ажъ надто оправдались. Рѣжа лежала въ першѣй стадіи сильной и небезпечной пропасти.

— Треба щось робити, Оліверъ, а не нарѣкати и журитись безъ хѣсна, — сказала панъ Мелі, поклала палець на уста и остро глянула ему въ очи. — Се письмо треба якъ найскорше ѡдѣслати панови Лѣосбернови. Ты маешь завести его ажъ на мѣсце, до котрого звѣдси пѣшки мусишь ити чотири милѣ. Тамъ передашь

его черезъ пбславця до Черці. Пбсланця має господарь гостинницѣ и я сподѣваюсь, що ты все зробишь якъ належить ся.

Оліверъ не годенъ бувъ бдповѣсти, але зъ лица его видно було, що не мбгъ на мѣсци встояти, такъ скоро хотѣвъ ити въ дорогу.

— А ты ще одно письмо, — говорила дальше за думана панѣ Мелі — але й сама не знаю, чи пбслати его, чи ждати, що станесь зъ Рожею. Я бы волѣла се письмо задержати и выслати ажъ тогды, якъ буде дуже небезпечно.

— Чи се такожъ до Черці, панѣ? — спытавъ Оліверъ нетерпеливо и дряжачу руку простягъ за листомъ.

— Нѣ, — бдповѣла панѣ.

Але таки дала хлопцеву письмо, бо за думками й забула про него, а Оліверъ прочитавъ, що адресоване було се письмо до Гаррі Мелі въ добрахъ одного лбарда, котрого прѣзвища бнѣ ще нѣколи не чувъ.

— Такъ взяти и се письмо? — спытавъ нетерпеливо Оліверъ.

— Нѣ, зажду до завтра, — бдповѣла панѣ Мелі, казала бддати собѣ письмо, дала ему грощѣ и бнѣ выбѣгъ. Скоро прибувъ на мѣсци весь заперешеный. Найшовъ гостинницю пбдъ Юріємъ и звернувъ ся до почтара, сей бдславъ его до паробка, паробокъ до господаря и ажъ той перечитавъ помалу адресу и зачавъ писати та выдавати приказы. На се потребувавъ немало часу. Оліверъ мало самъ не скочивъ на ковя и не поѣхавъ. Але вкбнци надѣхавъ дорогою пбсланецъ господаря и за хвилию зновъ бдѣхавъ. Оліверъ, що стоявъ передъ дверми, вышовъ зъ легкимъ сердцемъ на подвбръе гостинницѣ, щобы якъ найскорше вернути домбвъ. Звер-

нувши коло угла стайні, набігъ на якогось великого чоловіка, схованого въ плащі, що якъ разъ въ ту хвилию вийшовъ мабуть зъ гостинницѣ.

— А, до чорта, се що? — крикнувъ сей чоловікъ, одскочивши въ задъ и влѣпивши очи въ Олівера.

— Простѣть, пане, — сказавъ Оліверъ — я дуже спѣшавъ ся и не видѣвъ васъ.

— До сто чортівъ! — воркотѣвъ той самъ до себе и все дививъ ся своими великими чорными очима на хлопця. — И хто бы сподѣвавъ ся? На порошокъ его зѣтри, а бнъ и зъ мармуровою домовиною вѣтане и заступить тобѣ дорогу!

— Менѣ дуже прикро, пане, — залепетѣвъ змѣшавый Оліверъ — чей я вамъ нѣчо злого не зробивъ.

— А зѣгнавъ бы ты! — воркотѣвъ дальше чоловікъ, затиснувши зубы. — Кобы я такъ мавъ ѳдвагу сказати слово, за одну нѣчь увѣльнивъ бы ся я ѳдъ него. Все лихо на твою голову и джума на тебе, ты неколко насѣнье! Що ты ту маєшь рсбити?

Погрозивъ пѣстуками, заскреготавъ зубами и ступивъ крокъ впередъ, якъ бы хотѣвъ ударити Олівера, але наразъ упавъ на землю и зачавъ вити ся, а густа пѣна выступила ему на уста. Оліверъ дививъ ся ще хвилию на божевѣльного (бо за такого мавъ бнъ сего страшного чоловіка) и побѣгъ до гостинницѣ, вбзвати о помѣчь. Потѣмъ не гаючи часу побѣгъ до дому, дуже здивований и самъ не свѣй черезъ того дивного, незнамого чоловіка. Але небавомъ забувъ за ту цѣлу пригуду, бо вернувши до дому панѣ Мелі, побачивъ и почувъ що иншого, а се дало зовѣмъ иншій напрямъ его думкамъ.

Стаиъ Рожѣ дуже погѣршивъ ся и вже ѳдъ пѣв-



ночи лежала она въ горячцѣ и мрѣла. Хирургъ зъ села сказавъ пани Мелі, що слаббсть Рожъ дуже небеспечна и то такъ, що выздоровленье було бы чудомъ.

Якъ часто высказувавъ Оліверъ зъ лѣжка сеи страшнои ночи, щобы тихенько выйти по сходахъ и пѣдслухати, що дѣе ся въ комнатѣ хорои! Онъ майже дрожавъ на цѣлѣмъ тѣлѣ, а каплѣ зимного поту выступали ему на чоло, коли по якѣмъ шелестѣ думавъ, що вже найгѣрше лихо наступило. Онъ нѣколи такъ щиро не моливъ ся, якъ сеи ночи о задержанье при житю его дерогои, милон приятельки, що вже однимъ вровомъ була въ гробѣ.

Непевнбсть, страшна непевнбсть, коли мы бездѣльно стоимо, а коло насъ важать ся судьба найдорожшихъ осѣбъ, — тяжкѣ думки, що нападають умъ и стискають сердце такъ, що оно скорше и сильнѣйше бѣе ся, ажъ ѳддыху не став, — конечно бажанье, щобъ зъ роспуки щось аробити для усмиреня болю, котрого не можемо усмирити, и сумне роздратованье, коли бачимо, що помогти не можемъ: — зъ чимъ дадутъ ся порѣвнати тѣ муки?! яка розвага и якѣ заходы зможуть насъ потѣшити въ тѣмъ великѣмъ зворушеню, въ тѣмъ тяжкѣмъ нещастю?

Надѣйшло рано, а дома було тихо и сумно. Всѣ лише шептали. ѳдъ чаеу до часу можна було коло брамы побачити няляканѣ лица, а жѣнки и дѣти ѳдходили зъ плачемъ. Черезъ цѣлѣй день и довго ще по заходѣ сонця ходивъ Оліверъ по городѣ сюды и туды, зиссавъ все очи въ гору въ сторону, де була комната хорои, и дрожавъ, побачивши тамъ затемнене ѳкно, бо здавалось ему, що тамъ смерть нишкомъ зачалася. Пѣвно вечеромъ приѣхавъ панъ Лѣосбернъ.

— Прикро, — сказавъ ѳдвертаючись докторъ, що

мавъ мягке сердце, — прикро — така молода — такъ всѣ еи любили — але мала надѣя...

На другій день рано засвѣтило сонце ясно — такъ ясно и весело, якъ бы не бачило жадного терпѣня, жадной журбы; и коли цвѣты розцвигались въ его промѣню, коли кругомъ кишло житье и здоровье, а звуки радѣстнѣй розлягались въ воздухъ, то въ комнатѣ молода и красна дѣвчина стояла вже надъ гробомъ. Оліверъ выбѣгъ на тихе подвѣрье, сѣвъ на малу зелену купину и въ самѣтнѣй тишинѣ плакавъ за нею.

Чудовый бувъ лѣтний день, освѣченный солнцемъ красвидъ веселый и блискучій, птички спѣвали и скакали весело по галузяхъ або й злѣтали безжурно въ воздухъ, все очевидно взывало до радости и забавы а Оліверови, коли отворивъ заплаканіи очи, прийшло несвѣдомо на думку, що тецерь нѣякъ не пора вмирати и Рожа не може померти, коли такъ богато меншихъ сотворѣнь радусь житьемъ. Могилы радше годять ся для холодной, непривѣтной зимы, а не для ясного, запашного, радѣстного лѣта. Майже здавало ся ему, що домовины для старыхъ и пережитыхъ, а не можуть вкрывати страшную ночею молодыхъ и красныхъ людей.

Звукъ церковного звона перервавъ дуже рѣзко его дитяніи думки. Звонили на похоронну молитву. Сельскій похоронъ перейшовъ браму церкви. Тѣ, що несли домовину, прибрались въ бѣліи шарфы. Се ховали якогось молодця. Всѣ стояли зъ бѣкрытыми головами коло гробу, а мѣжь ними клячала и плакала мати. Але сонце свѣтило ясно, птички щебетали и скакали по галузяхъ дальше.

Оліверъ вернувъ до дому, роздумуючи о прерѣзанныхъ тыхъ добродѣйствахъ, якихъ зазнавъ бѣдъ молодой панѣ, и бажаючи собѣ, щобы прийшовъ ще часъ, коли

бы онъ мѳгъ безчастанно доказувати ѳй, якъ вдячный онъ для нея и якъ дуже ея любить. Онъ не мавъ собѳ нѳчо закинути, бо радо ѳй услугувавъ, а таки пригадувавъ себѳ десятки случаѳвъ и думавъ, що тогды ще бувъ за мало нильный.

Мы повинни дуже дбати о се, щобы якъ наибѳльшу любовь оказувати тымъ, зъ котрыми насъ доля злучить, бо при кождѳмъ случаю смерти находить на насъ рѳй думокъ, кѳлько то мы залишили, якъ мало мы зробили, кѳлько то мы забули, и богато иншихъ случаѳвъ, коли мы могли лѳьше зробити та вже направиги не можемъ. Подѳбни спомины можуть насъ мучити, а они дуже а дуже гѳркѳ. Жаденъ жаль не боить такъ, якъ даремный, а якъ не хочемо зазнати такой муки, то зачасу стараймось сему запобѳгти.

Коли Оливеръ прийшовъ до дому, найшовъ паню Мелѳ въ малѳй комнатѳ. Серце его затремтѳло, коли ея побачивъ, бо она ще анѳ на хвилию не ѳдѳйшла ѳдъ лѳжка Рожѳ, а теперъ зъ якоюсь причины ѳдѳйшла. Тому онъ задрожавъ. Довѳдавъ ся, що хера тяжко заснула и збудить ся або до смерти, або до житя, може ще скаже своимъ любимъ въ послѳдне: „будьте здоровѳ!“ и простить ся зѳ свѳтомъ.

Цѳлыми годинами сидѳля они и наслухували. Обѳду нѳхто й не рушивъ, всѳ дивились на чудовый захѳдъ сонця, але думками були деинде. Почули, якъ хтось ишовъ, и зблизились до дверей, а се Лѳосбернъ вѳйшовъ въ комнату.

— Що-жь скажете о Рожѳ? — спытала его заразъ стара панѳ. — Кажѳтъ заразъ! Все знесу, лишь непевности нѳ. Бѳйтесь Бога, кажѳтъ! Померла померла?

— Нѳ, — ѳдповѳвъ докторъ дуже зворушенный. —

Онъ добрый и милосерный, она буде жити, щобы насъ всѣхъ ще довгѣ лѣта радувати.

Стара панѣ впала на колѣна и силувалась руки зложити; але сила еи, котрою она такъ довго намагала, опустивла еи за першымъ зѣтхненьемъ вдячности Богу и она впала назадъ въ руки надбѣгшого доктора.

## ГЛАВА ТРИЦЯТЬ ДРУГА.

**Выступае молодой панъ, а Оліверъ зазнае новои пригоды.**

За богато майже було щастя, щобы можна було его знести. Оліверъ бувъ несподѣваною вѣсткою якъ бы оголомшенный; не мѣгъ анѣ плакати, анѣ говорити, анѣ встояти тамъ, де стоявъ. Ажъ тогдѣ отямивъ ся и добре зрозумѣвъ се, що почувъ, коли по довгѣмъ волочевю въ тихѣмъ вечѣрнѣмъ холодку заплакавъ и левше ему стало. Чувъ, що величезный тягаръ, котрый страшно давивъ его сердце и котрого не мѣгъ вже бѣльше знести, упавъ ему зъ сердца.

Смеркало вже, коли вертавъ до дому зъ вязанкою цвѣтѣвъ, уложеныхъ незвычайно старанно, котрѣ збрывавъ онъ для окрасы комнаты хорои. Коли такъ скоро ишовъ до дому панѣ Мелі, почувъ за собою на дорозѣ гуркѣтъ воза. Оглянувъ ся, а се бувъ почтовый вѣзъ. Дорога була досыть вузка, а почтарь ѣхавъ чваломъ. Тому, щобы що ему не сталося, притиснувъ ся онъ до брамы огорода. Вѣзъ зблизивъ ся и теперь побачивъ онъ лице, майже сховане въ нѣчной шапцѣ, що здавалось ему знанымъ. Зачавъ думати, хто се, коли сей незнакомый закликавъ его и казавъ почтареву стати.



— Оліверъ, що дѣвсь зъ панею Рожею, що дѣвсь, Оліверъ? — спытавъ панъ Джайльсъ.

— Скажи правду коротко: лѣпше чи гѣрше? — обѣвавъ ся молодой паничъ, бѣдѣхавъ Джайльса, а самъ высунувъ ся зъ воза.

— Лѣпше, много лѣпше! — бѣдѣхавъ Оліверъ скоро зъ радостію.

— Дякувати Богу! — сказавъ паничъ. — А певно?

— Можете бути певнѣ, пане, бѣдѣхавъ Оліверъ; — передъ вѣлькома годинами полѣпшилось, а панъ Льюсбернъ сказавъ, що всяка небеспечнѣсть вже минула.

Паничъ не сказавъ вже анѣ слова, але выскочивъ зъ воза, взявъ Олівера на бѣкъ и спытавъ его дрожащимъ голосомъ:

— Такъ певно лѣпше? Не мылишь ты ся, малый? Не дури мене, бо будишь въ менѣ надѣю, а надѣя мене зведе.

— Де-жь бы я васъ дуривъ, пане! — бѣдѣхавъ Оліверъ. — Менѣ можете справдѣ вѣрвити. Се слова пана Льюсберна, що она буде жиги и насъ всѣхъ ще довгѣ лѣта радувати. Я чувъ самъ, якъ бнѣ се казавъ.

Въ очахъ его явились слѣзы, коли пригадавъ собѣ тѣ слова, що зробили его такъ несказано щасливимъ, а паничъ бѣдѣхнувъ лице и вѣлька хвилъ мовчавъ. Оліверови здавалось, що бнѣ хлипае и тому не мавъ бѣдѣхати дальше говорити; стоявъ и удававъ, що займаеь своими цвѣтами.

Тымчасомъ панъ Джайльсъ сидѣвъ на возѣ, оперши лѣктѣ на колѣна, и обтиравъ очи, а коли паничъ заговоривъ до него, а бнѣ отворивъ очи, то они були червонѣ. Певно, що не удававъ плачу.

— Бѣдѣте до дому моеи матери, Джайльсъ, — ска-

завъ паничъ, — а я помаленьки поїду за возомъ, щобы трохи прийти до себе, закимъ стану передъ ви очима. Можете їй сказати, що я прийду.

— Простїть, пане Гаррі, — одповівъ Джайльсъ, — але зробили бы вы менї велику ласку, коли бы почтареві казали се донести. Я не можу такъ передъ дамами являтьсѣ; всю повагу я бы у нихъ втративъ.

— Якъ хочете, Джайльсъ, — одповівъ паничъ усміхнувшись. — Можете и зъ нами ити. лише наложїть на голову яку иншу шапку, щобы насъ не мали за божевольныхъ.

Джайльсъ нагадавъ собѣ зѣ страхомъ свою шапку, сховавъ єи до кишенї, а замѣсть неї насадивъ капелюхъ. Почтарь поїхавъ впередъ, а Джайльсъ, панъ Мелі и Оліверъ ишли за нимъ пѣшки.

Одъ часу до часу дививъ ся Оліверъ на панича зъ боку зъ великою цѣкавостїю. Панъ Мелі мавъ може двацять пять лѣтъ и бувъ середного росту. Зъ правильныхъ чертъ єго лиця виглядала щирѣсть, а поведєньє єго було дуже звинне и приманливе. Мимо рѣзницѣ въ вѣку бувъ єнъ таєъ подѣбный до старон дамы, що и Оліверъ бувъ бы мавъ єго за якого близького свояєа панї, хочъ бы єнъ и не назвавъ єи бувъ матерїю.

Панъ Мелі выжидала єго тужно и нетерпеливо, а пррвѣтанє матери и сына не було безъ зворушеня.

— Мамо, чому вы менї скорше не написали? — шептавъ єнъ.

— Я написала, — одповѣла она — але розваживши добре, задержала листъ, поки не почувла слова пана Льюсберна.

— Чому-жъ вы выставилєсь на небеспечнѣсть, такъ можливу? Если бы Роза — слова теперъ не можу вымовити — если бы слабѣсть Рожѣ взяла иншїй зворотъ,

то якъ бы вы се могли простити — якій спокѣй мѳгъ бы я коли найти?

— Якъ бы найгѳрше лихо наступило, то мабутъ ты ще гѳрше не мавъ бы спокою, а такъ се не богато значить, чи ты день скорше, чи пѳзнѣйше приѳхавъ.

— Та вже вы найлѣпше знаете, але на кождый случай се певно, що якъ бы найгѳрше лихо наступило, то мѳй спокѣй —

— Рожа заслуговує на найправдивѣйшу, найчистѣйшу прихильнѳсть, яку лѣше серце мужичины може подати. Ёи благороднѳсть душѣ и ёи любый, щирый характеръ оправдують всякѣй обявъ не звычайной, але глубокои и тревалои взаимной любви. Ёсли бы я о тѳмъ не була переконана, а при тѳмъ не знала, що змѣна поведєня свояка супроти неѣ на смерть ёѣ засмутила бъ, то моя задача не адавала сь бы менѣ такъ тяжка, чи то: я не вела бъ зъ собою такоѣ борбы, коли роблю те, що менѣ обовязокъ конче наказує.

— Чи то несправедливо, мамо? Чи вы маєте мене ще за таку дитину, що я свого серця не знаю и зле розумѣю свои найсердечнѣйшѣ, найгорячѣйшѣ и найлѣпшѣ чувства?

— Мѳй любый Гаррі, молодѳсть має богато благородныхъ чувствъ, та не тревалыхъ. Неразъ, коли имъ вдоволати, то они чимъ скорше мѣнають. А що бѳльше, мѳй сыну: — возьме собѣ єнтузіастичный, огнистый, честолюбный молодець жѣнку, на имени котроѣ єсть пляма. Хочъ она тому не винна, та зимаѣ, простѣ люде возьмутъ се за зле ѣѣ, а може и ёѣ дѣтямъ. И чоловѣкъ и жѣнка мусѣть терпѣти всякѣ насмѣшки и обмовы. Чимъ выше ѳнъ сягне, тымъ бѳльше будутъ ему тымъ дорѣкати. Хочъ бы ѳнъ бувъ и якъ добрый та чесный, то таки въ пѳзнѣйшѳмъ вѣку може жалувати такого по-

дружя въ молодости, а она сама буде мучитись и грызти ся, коли буде о томъ знати.

— Мамо, — ъдповѣвъ молодець нетерпеливо, — такій чоловікъ бувъ бы нужденнымъ самолюбомъ, негоднымъ имени мужчєны и жѣнки такой, якъ вы еи зма лювали.

— Такъ ты телерь думаешъ, Гаррі.

— И все такъ буду думати! Мука сердца, якои я зазнавъ въ послѣднихъ двохъ дняхъ, спонувує мене щиро призваться до пристрастїа, котра — якъ добре знаете — анѣ не вчерашна, анѣ не молодечо-легкодушна, анѣ не нерозважна. Моя прихильнѣсть до сєи любои, гарнои дѣвчины така глѣбока и тверда, яка лишъ у мужчины може бути. Жаднои думки, жадного пляну житя, жаднои надѣѣ я не маю безъ неи, ще бѣльше, якъ вы, а если вы противитесь моѣй любвѣ до неи, то нѣвечите моѣй спокѣй, цѣле мое щастье на вѣки. Мамо, розважте лѣше и думайте лѣше о менѣ! Не маловажте горячого чутя, котре вы мабутъ такъ мало цѣните.

— Противно, Гаррі, я такъ цѣню горячїи и чутливїи сердца, що рада бы ихъ боронити ъдъ зранєня. Але на теперь досыть, а таки й за богато бесѣды о тѣй справѣ.

— То нехай Рожа рѣшає, а чєй вы не будете такъ острїи и не будете менѣ ставити перепонъ на дорозѣ.

— То нѣ, але я бы хотѣла, щобы ты добре роздумавъ —

— Я вже роздумавъ — роздумувавъ лѣтами — майже ъдъ тогды, ъдъ коли я поважно мѣгъ думати. Мои чувства не змѣнились, такъ чому я маю ъдкладати се на пѣзвѣйше и ждати и мучитись, зъ чого може й хѣсна не буде. Рожа мусить мене выслухати, закнмъ ъдѣвду.

— Добре, — сказали панѣ Мелї.



— Якъ бы по вашѣмъ тонѣ судити, то она мене нерадо выслухае, — сказавъ молодець зѣ страхомъ.

— Зовемъ нѣ, — ѡдповѣла мати — выслухае радо.

— Чи она справдѣ нѣкого иншого не любить?

— Нѣ. Ты вже пануешь зовемъ надъ ея серцемъ. Инакше я дуже мылюсь. — Послухай мене, — говорила дальше, коли сынъ хотѣвъ ѣй ѡдповѣсти, — ще тобѣ одно скажу. Розважь добре, закимъ свою судьбу поставишь на сей жребій, закимъ дашь ся увести найвысшѣй надѣи, розважь исторію житя Рожѣ, мѣй любый сыну и роздумай, якій се буде мати впливъ на ея рѣшенье, если она довѣдасть о своѣмъ сумнѣвнѣмъ походженю. Бо она намъ ѡддана всею своею благородною душею, а притѣмъ потрафитъ и въ великихъ и въ малыхъ рѣчахъ зробити зъ себе найбѣльшу жертву.

— Що вы тымъ хочете сказати, мамо? — спытавъ сынъ.

— Я хочу, щобы ты самъ ѡдгадавъ, — ѡдповѣла панѣ Мелі. — А теперь мушу ити до Рожѣ. Богъ зъ тобою!

— Чи я нинѣ вечеромъ буду зъ нею видѣтись?

— Будешь, якъ лишь ѡдбйду ѡдъ Рожѣ.

— Скажете ѣй, що я ту?

— Розумѣсь.

— А такожь, — якъ я дуже о ню лякавъ ся и якъ я бажаю зъ нею видѣтись?

— И се скажу, — ѡдповѣла панѣ Мелі, стиснула сынови щиро руку и пѣшла.

Пѣдчасъ сеи короткои розмовы стоявъ Лѣосбернъ зъ Оліверомъ въ найдальшѣмъ кутѣ комнаты. Теперь звитавъ ся щиро зъ Гарримъ и мусѣвъ ему оповѣсти якъ найдокладнѣйше слабѣсть и теперьшый станъ хо-

рон, Джайльсъ занимавъ ся пакунками, але слухавъ дуже цѣкаво оповѣданя Лъосберна.

— Чи вы въ тыхъ дняхъ нѣчого не застрѣлили, Джайльсъ? — спытавъ докторъ, скѣничвши евое спра-  
возданье.

— Нѣ, пане, нѣчого не застрѣливъ, — ѡдповѣвъ Джайльсъ и почервонѣвъ по самій уха.

— И не зловили жадного злодѣя, анѣ розбѣйника не нашли? — пытавъ дальше Лъосбернъ трохи злобно.

— Нѣ пане, — ѡдповѣвъ Джайльсъ дуже поважно.

— Менѣ дуже прикро, бо вы на тѣмъ всѣмъ дуже добре розумѣетесь. А якъ Брільсъ мае ся?

— Сей молодець мае ся дуже добре и казавъ вамъ дуже низенько поклонитись.

— Гарно, — сказавъ докторъ. — Але тому, що васъ ту бачу, Джайльсъ, нагадую собѣ, що тогды, коли васъ ваше добре паньство по мене пѣслало, я взявъ на себе маленьке порученье, для васъ досыть користне. Ходѣть зб мною на хвилю до ѡкна!

Джайльсъ, досыть здивованый, приступивъ до доктора и мавъ честь вести зъ нимъ коротку тайну розмову, по котрѡй богато разѡвъ вклонивъ ся и незвычайно поважно ѡдступивъ въ задъ. О чѡмъ шептали, нѣхто въ комнатѣ не довѣдавъ ся, але въ кухни то заразы о тѣмъ знали, бо тамъ удавъ ся сейчасъ Джайльсъ, казавъ собѣ подати пива и заявивъ всѣмъ, що за его ѡдважный поступокъ при вломѣ звомила панѣ Мелі зложити для него до касы ошадности двацять пять фунтѡвъ. Кухарка и покоѣвка пѡдняли руки и очи въ гору и думали, що до пана Джайльса теперь и не приступай! Але панъ Джайльсъ взявъ ся за ковнѣръ сорочки и ѡдповѣвъ, що дуже помыляють ся и що буде имъ вдячный за всяку увагу, коли бы у него яку гордѡсть замѣтили и коли

бы ѓнъ забувъ бути чемнымъ супроти низшихъ. Одтакъ зачавъ ѓнъ широко розповѣдати, якій ѓнъ скромный и не выбагливый, за що єго дуже похвалили, бо такъ звичайно дѣсь въ такихъ случаяхъ при знатныхъ особахъ.

А на горѣ минавъ вечѣръ дуже весело, бо докторъ бувъ въ найлѣпшѣмъ настрою, а Гаррі Мелі хочъ якъ бувъ зъ початку втомлений и задуманый, не мѡгъ и самъ не розвеселитись. Лѡсбернъ жартувавъ и оповѣдавъ, а Оліверови здавалось, що ще нѣколи въ житю не чувъ такъ смѣшныхъ рѣчей. На велику потѣху доктора ѓнъ безнастанно смѣявъ ся, докторъ такожъ а вкѡнци и Гаррі, бо и смѣхъ має силу заразливую. Словомъ, були они такъ вдоволені, якъ лише середъ даныхъ обставинъ могли бути. Вже пѡвно було, коли всѣ зъ легкимъ и спокѡйнымъ сердцемъ захотѣли спати, бо по непевности и обавѣ, зазнаній въ послѣднихъ дняхъ, дуже потребували спокою.

На другій день рано взявъ ся Оліверъ до свого звичайного занятя такъ радо и зъ такою надѣєю, якъ се єму по єго думцѣ вже давно не лучалось. Журба щезла зъ єго лица, якъ черезъ які чары; здавалось єму, що цвѣты въ двое такъ ясно блищать пѡдъ росєю, що легѡтъ шелеститъ милѣйше листьемъ, що небо чистѣйше и бѡльше ясне, якъ звичайно.

Се впливъ нашого власного внутрѣшного усопособленя, коли мы инакше дивимось на свѣтъ. Тѣ, що нарѣкають на свѣтъ и людей и кажуць, що все чорне и неясне, правду кажуць; але темнї барвы — се ѡбитки ихъ хорыхъ очей и сердець. Правдивї и дѣйстнї суть краски вѣжнї, лишь треба на нихъ веселѣйшими очима дивитись.

Се гѡдне уваги и Оліверъ се не мѡгъ не замѣтити,

що вже не лише самъ выбиравъ ся на ранну прогулку. Коли Гаррі Мелі побачивъ въ перше, якъ Оліверъ вертавъ зъ вязанкою цвѣтѣвъ до дому, то така пристрасть до цвѣтѣвъ начала его и такъ умѣвъ ѓнъ ихъ порядкувати, що Оліверъ зовсѣмъ не мѣгъ ему дорѣвнати. За те знавъ ѓнъ, де найкрасшій цвѣты можна найти. Они оба ходили що дя по цѣлѣй околиці и приносили чудові букеты до дому. Окно Рожѣ було все отворене, бо бальсамічный лѣтній воздухъ крѣпивъ ея. На тѣмъ ѓкнѣ що рана являвъ ся свѣжій, дуже старанно уложеный букетъ зъ цвѣтѣвъ. Оліверъ замѣтивъ, що збѣялыхъ цвѣтѣвъ нѣколи не выкидано и що докторъ, коли переходивъ городомъ, все дививъ ся на гору и значучо усмѣхаючись хитавъ головою. Такъ минали днѣ за днями, а здоровльє Рожѣ скоро поправлялось.

И нашому Оліверови минавъ уже часъ скоро, хочъ молода павѣ не выходила ще зъ комнаты и хочъ не було прогулокъ, якъ давнѣйше; хѣба лишъ де-коли выходивъ зъ панею Мелі на малый прохѣдъ. За те въ двое бѣльше учивъ ся зѣ срѣбно волосымъ старцемъ такъ, що его самого дивувавъ скорый поступъ въ науцѣ.

Одного вечера, коли ѓнъ учивъ ся задачѣ на другій день, стрѣтила его и несподѣвана и немгла пригода. Мала комнатка, въ котрѣй ѓнъ звичайно сидѣвъ при своихъ книжкахъ, була на долѣ зъ заду дому. Окно выходило на городъ, а зъ города ишло ся черезъ дверѣ на огорожену луку, зъ ѓдеи на пасовиско и мѣжъ корчѣ. Зачинало смеркати, а Оліверъ пильно читавъ и учивъ ся на память, а що все ще було дуже горячо и трохи парно, то задрѣмавъ надъ вѣнжекою.

Насъ нападае часомъ якійсь рѣдъ дрѣмсты, коли тѣло спочивае, а душа на-пѣвъ свѣдома того, що довокola дѣе ся, може собѣ лѣтати довольѣ. Єсть то сонъ, если



сномъ назвати можна якійсь незмірний тягаръ, якесь обезсиленье волѣ, цѣлковиту немѣчь, щобъ запанувати надъ гадками и уявою. А мимо того, въ таємѣ станѣ мы хочь спимо, а знаємо, що коло насъ дѣе ся, бачимо все, чуємо и бесѣду и всякїи иншіи звуки, якїи дойдуть до уха. Вкѣнци дѣйствиѣсть зъ уявою такъ дивно помѣшае ся, що потѣмъ майже годѣ розрѣзнити одну ѡдъ другои. Хочь тогда наше чутье и нашїи очи неначе мертвїи, то таки се фактъ, що гадки пѣдчасъ сну и рѣчи, якїи намъ наводитъ уява, суть лише ѡдбиткомъ нѣмой дѣйствиѣности, якогось дѣйсного предмету, котрый, коли мы очи примкнули, не потребувавъ бути близько, а о его зближенїю або присутности мы властиво нѣчого не знаємо.

Оліверъ знавъ докладно, що находится ся въ своѣй малѣй комнатѣ, що его книжки лежать передъ нимъ на столѣ, а вѣтрець передъ ѡкномъ шелестить листьемъ, — а таки ѡнъ спавъ. Наразъ наступила цѣлковита змѣна въ его обставинахъ, воздухъ ставъ горячїи и парный, а ему зѡ страхомъ привидѣлось, що ѡнъ знову въ домѣ жида. Страшный старый жидъ сидитъ въ кутѣ, якъ звычайно, вказуе на него пальцемъ и шепче щось до другого чоловѣка, що коло него сидитъ зъ ѡдверненымъ лицемъ.

— Тихо! мѡй любый! — нѣбы каже жидъ — то ѡнъ, то ѡнъ певно. Ходѣмъ!

— Думаете, що я его не пѣзнавъ? — ѡдповѣдае другїи. А хочь бы цѣла громада чортѡвъ приняла его стать, а ѡнъ стоявъ въ тѡй громадѣ, то таки пѣзнавъ бы я его и найшовъ бы. Закопайте его и на пятьдесятъ стѡпъ въ землю и заведѣть мене на его грѡбъ, то хочь бы тамъ и значка жадного не було, я пѣзнаю, що то

ѡнъ тамъ лежить. Хочъ бы и зѡгнѡвъ и попеломъ ставъ, я пѡзнавъ бы!

А слова тѣ вымавляе той чоловѣкъ зъ такою ненавистію, що Оліверъ дрожить зѡ страху и — будить ся.

Боже! ажъ кровь застыгла ему въ жилахъ, нѣ рушатись, нѣ крикнути не може. Коло ѡвна — два кроки лише ѡдъ него — такъ близько що майже дѡткнути его може — стоить, до хаты заглядае та въ очи хлопцеви — жидъ! Оліверъ дивить ся, а коло него стоить той самъ чоловѣкъ, що недавно нагнавъ ему такого страху на подвѡрѣю гостинницѣ, такій блѣдный зъ люлости, чи зъ огиды, чи зъ якого инашого внутрѣшного чутя, а все лишь гнѣвно кидаетъ очима на Олівера!

Але Оліверъ бачивъ ихъ лише хвилину; потѡмъ оба щезли. Однакожь за той часъ и они его и ѡнъ ихъ пѡзнавъ, а ихъ поглядъ и ихъ рухи лица вбились ему въ память такъ крѣпко и такъ глубоко, якъ бы они були вырѣтѣ на камени и все стояли ему передъ очима. Хвилию стоявъ ѡнъ, якъ бы врѡсъ въ землю, потѡмъ скочивъ передъ ѡкно до города и крикнувъ о помѡчь.

## ГЛАВА ТРИЦЯТЬ ТРЕТЯ.

**Що выйшло зъ той пригоды Олівера? — и досыть важна розмова межи Гарримъ Мелімъ а Рожею.**

Коли мешканцѣ дому на крикъ Олівера збѣглись до города, побачили, якъ ѡнъ поблѣдъ и дрожавъ на тѣлѣ. ѡнъ вказавъ на луку за городомъ и ледви вымовивъ слова: „Жидъ! жидъ!“

Панъ Джайльсъ зовсѣмъ не знавъ, о що ходять,

але Гаррі Мелі, що чувъ про житъе Олівера бдъ своєї матери, пригадавъ собѣ скоро, що се за жидъ.

— Куды утѣкъ? — спытавъ бнъ и рѣвночасно пѣднявъ здорову ломуку, що случайно на землі лежала.

Оліверъ вказавъ сторону, куды — якъ видѣвъ — оба утекли, и додавъ, що бнъ що-лишь передъ хвилию стративъ ихъ зъ очей.

— То мы ихъ бдшукаемо! — сказавъ Гаррі. — За мною, а держѣть ся близько коло мене, якъ лише можете!

Онъ скочивъ при тыхъ словахъ черезъ плѣтъ и побѣгъ такъ скоро, що прочі ледви могли за нимъ встигнути. По кѣлькохъ хвиляхъ прилучивъ ся до нихъ Лессбернъ, що якъ-разъ вертавъ зъ проходу до дому, и зачавъ кричати зъ всѣхъ силъ, бо не знавъ, о що ходять. Ажь тогды вѣѣ станули, щобы бдѣтхнути, коли Гаррі звернувъ въ ту сторону пасовиска, котру ему показавъ Оліверъ, и старанно зачавъ перешукувати ровы и плоты. Тогды ивші мали часъ здогонити его и оповѣсти Лессбернови, на кого то ловы.

Даремно шукали. Навѣтъ свѣжихъ слѣдѣвъ не найшли. Вкѣнци станули на малѣмъ горбѣу, звѣдки було видко далеко поля и пасовиска довкола. По лѣвѣй руцѣ було мале село; але тѣ, за котрыми гонили, не могли бы въ жаденъ способъ такъ скоро перебѣгти пасовиско и скрытись въ селѣ. По другѣмъ боцѣ припирали до пасовиска густѣ корчѣ, але такожъ годѣ було вѣрити, щобы они тавъ скоро до нихъ добѣгли.

— То мабуть тобѣ снилось, Оліверъ, — сказавъ Гаррі Мелі, бдѣвши его на бѣкъ.

— Нѣ, пене, не снилось, — бдповѣвъ хлопецъ зъ жахомъ — я видѣвъ его дуже добре, видѣвъ обохъ такъ добре, якъ отъ теперъ васъ виджу.

— Хто-жь то бувъ той другій чоловікъ? — спытали Гаррі и Лѳсбернъ рѳвночасно.

— Се той чоловікъ, о кѳтрѳмъ я вамъ казавъ, що я его подыбавъ на подвѳрѳю гостанницѳ, — ѳдповѳвъ Оліверъ. — Мы давились оденъ на другого и я бы присягъ, що то ѳнъ.

— А знаєшь ты певно, що они туды утекли? — спытавъ Мелі.

— Знаю, що и туды утекли, знаю, що и передъ ѳнѳкомъ стояли, — запевнявъ Оліверъ и вказавъ на пѳѳтъ межи городомъ а лукою. — Туды перескочивъ той великій чоловікъ, а жидъ побѳгъ кѳлька крокѳвъ на право и перепхавъ ся черезъ дѳру въ плотъ.

Мелі и Лѳсбернъ дивились то на Олівера то на себе — и треба було лишь видѳти певнѳ Оліверовѳ рухи, а повѳрити бы можна, що певно правду казавъ. Тымчасомъ нѳгде не можна було ѳднайти нѳ слѳду тыхъ людей, що такъ скоро утекли. Трава була велика, але лише тамъ здоптана, де переслѳдуючѳ ѳи здоптали. Береги ровѳвъ були зъ мягкою глины, але нѳгде не було видко нѳ найменшого свѳжѳго слѳду, що тамтуды хто бѳгъ.

— То дуже дивно, — сказавъ Мелі.

— Дуже дивно, — повторивъ Лѳсбернъ. — Навѳтъ Блѳзерсъ и Дафъ стратили бы при тѳмъ голову.

Они все ще шукали, поки зовсѳмъ не смерело. Вѳѳнци переконались, що на нѳчто не здалось ихъ гляданъе. Оліверъ мусѳвъ ще описати Джайльсови якъ найдокладнѳйше обохъ пѳдозрѳныхъ людей, почѳмъ Джайльсъ пѳшовъ до пиваренъ въ селѳ на дослѳды. Але ѳнъ вернувъ, не довѳдавшись зовсѳмъ нѳчого, бо жида бувъ бы хто собѳ бодай пригадавъ, если бы бувъ у селѳ; бувъ



бы може казавъ собѣ подати що пети, або поговоривъ бы зъ кимъ; а то ніхто не знавъ про него нічого.

На другій день зновъ шукали и слѣдили, але надармо. Третього дня пішовъ панъ Мелі зъ Оліверомъ на се мѣсце, де недавно зъ Оліверомъ пригода склалась, въ надѣи, що почує що та вивѣдаєсь о жидѣ и его товаришу, та зновъ такъ само вернувъ безъ нічого, якъ и перше. А по кількохъ дняхъ цѣлу справу зачали всѣ помалу забувати.

За той часъ Рожа вже встала зъ лѣжка, могла зновъ виходити на радѣсть цѣлои родини, и всѣхъ тѣшила и собою и своимъ здоров'ємъ.

Але хочъ ся змѣна мала очевидный впливъ на малый кружокъ и хочъ въ сельскѣмъ домѣ панѣ Мелі зновъ можна було почути веселі розмовы и веселый смѣхъ, то таки панувала въ нѣмъ неразъ якась незвычайна непевнѣсть, котрой и Оліверъ не мѣгъ не замѣтити. Панѣ Мелі и сынъ ѳдлучались неразъ ѳдъ товариства и довго зъ собою на самотѣ розмавляли, а на лицю Рожѣ знати було слѣды слѣзъ. Коли разъ докторъ призначивъ день на своій ѳдѣзъдъ, то видко було зовсѣмъ ясно, що склалась якась пригода, котра звѣщила спокѣй душѣ молодой панѣ и ще когось.

Коли вкѣнци Рожа одного дня була въ комнатѣ сама, вѣйшовъ Гаррі Мелі и трохи завкучивъ просивъ еи о дозвѣль, поговорити зъ нею кілька слѣвъ.

— Кѣлька слѣвъ, Роже, выстане, — говоривъ молодець, сѣдаючи коло неи. — Се, що я маю сказати, то бѣ вже добре знане. Ты знаєшь найсолодшій надѣвъ мого серця, хочъ ты ще про нихъ и не чула зъ мовхъ устѣ.

Рожа поблѣдла при его входѣ, що може було ще наслѣдкомъ еи слабости. Она схилилась надъ вазономъ зъ цвѣтами и ждала мовчки, що ѳнъ дальше скаже.

— Я — я повиненъ бувъ вже давнѣйше вѣхати,  
— сказавъ ѳнъ.

— И бувъ бы добре зробивъ, Гаррі, — ѳдповѣла  
Рожа. — Прости менѣ, що такъ кажу, але я хотѣла,  
щобы ты бувъ ѳдѣхавъ.

— Найстрашнѣйша и найтяжша обава пригнала ме-  
не ту, — говоривъ дальше молодець, — обава и журба,  
що я мѳгъ бувъ стратити найдорожшу истоту, а зъ нею  
всѣ мои бажаня и надѣѣ. Тобѣ вже було близько до  
смерти, ты стояла вже межи небомъ а землею. Коли  
молодѣ, краснѣ и добрѣ люде занедужають, то ихъ чи-  
ста душа тужить за щастьемъ и спокоємъ вѣчного жи-  
тя и тому то найлѣпшѣй и найкраснѣй зъ людского роду  
сходять въ цвѣтѣ молодости въ могилу.

При тыхъ словахъ явились въ очахъ гарной дѣв-  
чины слѳзы, а коли одна зъ нихъ упала на цвѣтку,  
надъ котрою она нахилилась, и красно на нѣй заяснѣла,  
то здавалось, що порывы чистого молодого сердца спо-  
рѳдненѣ зъ найлюбѣйшими дѣтьми природы.

— Ангелъ, — говоривъ дальше молодець пристра-  
стно — истота, такъ красна и невинна, якъ ангелъ Бо-  
жѣй, хиталась межи житьемъ а смертію. И хто-жъ мѳгъ  
сподѣвати ся, що она верне на сей свѣтѣ журбы и му-  
ки, коли вже вѣчнѳсть стояла для нею на пѳвъ отво-  
ромъ. Роже! Роже! то годѣ майже було знести: знати,  
що ты, якъ тиха тѣнь, кивена свѣтломъ на землю, зни-  
кнешь: не мати надѣѣ, що ты ще зѣстанешь пѳмѣжь  
живыми, а притѳмъ не знати причины, чому ты маєшь  
ѳдлетѣти? знати, що ты вже належишь до красшого свѣ-  
та, де такъ богато щасливыхъ вже въ дитячѳмъ або мо-  
лодечѳмъ вѣку завчасу ѳдлетѣло, а мимо того благати,  
щобы ты остала мѣжь живыми! То були мои думки и въ  
день и въ ночи, а ѳдъ нихъ напала мене така журба, не-

сказана туга и обава, що ты могла померти, и не знаючи, якъ я тебе горячо люблю, що я мало зъ розуму не зойшовъ. Ты выздоровѣла, день въ день, а радше що години спадали каплѣ здоровья зъ чашѣ Гигіени и мѣшались зъ слабенькимъ, майже высохлымъ, ледви журчащимъ въ тобѣ ручаємъ житя, наповняли его и давали силу до скорѣйшого, жвавѣйшого бѣгу. Зъ найбѣльшою тугою, зъ найгорячѣйшою любовою дививъ ся я, якъ ты вертаешъ бдѣ смерти до житя. И скажи менѣ, ты бажала, щобы я забувъ свою любовь, котра сердце мое зворушила и отворила для всеи людскости!

— Сего я не сказала — зъ плачемъ бдѣвалась Рожа — я бажала лише, щобы ты звѣдѣи бдѣхавъ и зновъ посвятавъ ся своимъ высокимъ и благороднымъ стремленьямъ, якѣ гдѣи тебе.

— Нема жадныхъ стремлень, гдѣвѣйшихъ мене, — гдѣнѣйшихъ и найблагороднѣйшой и найвысшой душѣ, якъ бажанье зъеднати собѣ таке сердце, якъ твое, — говоривъ молодець, взявши си за руку. — Роже моя дорога, неказано дорога Роже, я тебе — я тебе вже довгѣ лѣта люблю, въ молодечихъ мрѣяхъ своихъ бажая здобути крихту славы, щобы бдѣтакъ вернути гордо до дому и въ саму найкрасшу пору сказати тобѣ: я дбавъ про здобутки, щобы зъ тобою подѣлитись, тобѣ пригадати тѣ рѣзнѣ нѣмѣ обявы мои молодечои любви, твоѣи румянець при тѣмъ, а потѣмъ просити тебе о руку, якъ на запечатанье давной нѣмой мѣжъ нами угоды. Пора ще не прийшла; але вже теперъ, коли ще славы не здобувъ я, коли мои молодечѣи мрѣѣ ще не сповнились, бдѣдаю тобѣ свое сердце, и такъ вже зъ давна твое, и на бдѣповѣдъ твою владу всю свою судьбу.

— Ты все бувъ добрый и благородный, — бдѣповѣла Рожа, стараючись перемогти свое сильне звору-

шене. — Если ты вѣришь, що я и чутье маю и вдячна емь, то слухай мои ђдповѣди.

— Чя скажешь, дорога Роже, що маю старати ся, заслужити собѣ тебе?

— Скажу тобѣ, що ты мусишь старати ся мене забути, не якъ свою давну милу товаришку забавъ, бо се бы мене несказано тяжко зранило и заболѣло, але якъ предметъ твои любви. Глянь на свѣтъ, кѣлько на нѣмъ такихъ сердець, котрѣ ты зъ такою самою гордостію можешь зыскати; якъ звѣришь ся менѣ зъ любовою до якси иншой, то я буду тобѣ найправдивѣйшою, найгорячѣйшою и найвѣрнѣйшою приятелькою.

Обсе замовкли, а Рожа закрыла свое лице и дала слюзамъ волю. Гаррі все ще тримавъ ея за руку.

— А твоя причина яза, Роже? — зачавъ ђнъ веѣдци тихимъ голосомъ. — Чи можу звата причину, що спонукуе тебе до такого рѣшеня?

— Ты маешь право пытатись о причину, — ђдиовѣла Рожа — але нѣчого такого не зможешь сказати, що бы змѣнила мое рѣшене. Се мѣй обовязокъ и я мушу его выконати, обовязокъ супротивъ иншихъ и супротивъ себе самои.

— Себе самои?

— Такъ, Гаррі, супротивъ себе самои. Я сирота безъ маютку, зъ плямою на имени, не зможу передъ свѣтомъ доказати, що я не зъ низькихъ причинъ скороыстала зъ твои першой любви и причепилась, якъ тягарь оловяный, до вѣхъ твоихъ надѣй и плянѣвъ. Се мѣй обовязокъ и супротивъ тебе и твои родины и я мушу перестерегти тебе, щобы ты въ порывѣ свого благородного сердца не стазивъ собѣ такой переломы до дальшого поступу.



— Если твоя прихильность годить ся зъ твоимъ почутьемъ обязаку, — зачавъ Гарри.

— Коли-жь такъ не есть, — перервала его Рожа и сильно почервонѣла.

— То ты любишь мене? — спытавъ Гарри. — Скажи, Роже, скажи лишь се и зроби, щобъ розчарованье мое не було горьке!

— Если бы я могла не дати причины до тяжкого терпѣня тому, котрого люблю, то я бы — ѡдповѣла Рожа —

— То ты бы приняла заяву моеи любви зовсѣмъ инакше? — перервавъ Гарри въ наиббольшѣй нетерпеливости. — Роже, не скрывай хочъ сего передо мною!

— Отже такъ, — сказала дѣвчина. — Але — дала она, вырываючи свою руку зъ его, -- по що вести дальше таку розмову? Хочъ и радѡстно менѣ ѡдъ неи, але й болитъ мене она тяжко. Бо вже-жь, то буде все для мене ѡдрадою, що ты мене и колись будешь такъ само поважати и любити, якъ теперь, а кождый новый трюкомъ, якій ты въ житю здобудешь, додасть менѣ новой силы и вытревалости. Будь здоровъ, Гарри! бо такими мы вже нѣколи не можемо бачитись, хочъ бы впрочѡмъ жили мы зъ собою въ найкрасшѣй, найсердечнѣйшѣй згодѣ. Нехай тобѣ щастить ся при всѣмъ! благословеня хоче мое шире и вѣрне сердце выпросити для тебе звѡдтамъ, де правда пануе и все есть правдою.

— Ще словечко, Роже, — сказавъ Гарри. — Яка дѣйствна, правдива твоя причина? Скажи менѣ ви!

— Твоя будучность свѣтла, — ѡдповѣла она певно. — Ждутъ на тебе всякї почести, до чого може тобѣ помогти и значный талантъ и впливъ свояковъ та знакомыхъ. Але твои свояки и прихильники гордї, а я не хочу анѣ мїжь нихъ пхати ся та зневажати матѣрь,

що дала менѣ житѣ, а нѣ сынови панѣ, що менѣ рѣдну матѣрь заступила, принести нечестѣ або стати причиною, що надѣвѣ его и выгяды пропали бѣ. Словомъ, — говорила она ѡдвертаючись такъ, якъ бы певнѡсть опускала ви, — есть пляма на моѣмъ имени, якъ се въ свѣтѣ невиннымъ неравъ лучае ся. Ся пляма не смѣе перейти въ чужу кровь, лишь нехай вже я сама ви зношу.

— Ще, ще словечко, найдорожша Роже, — одно словечко! — скликнувъ Гаррі, кинувшись на землю передъ нею. — Если бы я не бувъ такъ щасливый, якъ се свѣтови здаеся, если бы судьба моя була незавидна и тиха, если бы я бувъ бѣднымъ, хорымъ, безпомѡчнымъ, — чи й тогды бы ты мене ѡдкинула? Чи ты вагавшь ся, инакше рѣшити ся, черезъ мое богатство и почести?

— Не вымагай ѡдъ мене ѡдповѣди на се пытанье, сказала Рожа. — Нѣчимъ мене не спонукаешъ, щѡбъ я тобѣ на се ѡдповѣла, и то несправедливо зъ твоєи стороны, то прикро.

— Если-бъ твоя ѡдповѣдь була така, якъ я сподѣвавъ ся, — перервавъ Гаррі дрожачу дѣвичну, — то ясне промѣнье впало бы на мою самотну дорогу и освѣтило-бъ ви передо мною. Кѡлько ты можешъ зробити однимъ коротенькимъ словомъ менѣ, що тебе люблю по надѣ все! Роже, заклинаю тебе на мою горячу, вѣчну любовь, на все, що я черезъ тебе вытерпѣвъ и вытерплю по твоѣй ѡдповѣди, ѡдповѣдай менѣ на се пытанье!

-- Отже добре! — ѡдповѣла она. — Если бы доля твоя инаша була, если бы ты трохи, та не такъ высоко понадѡ мною стоявъ, если бы я тобѣ середъ обмеженныхъ ѡдносивъ житя могла помогти, тебе потѣшити, а не стояти на перешкодѣ въ свѣтлыхъ ѡдносивахъ та затемнювати ихъ, то я бы тебе такъ не мучила. Теперь я зовсѣмъ а

зовсімъ вдоволена и щаслива, але тогды, — признаю ся, Гаррі, — було бы мое щастье ще бѣльше.

Живі спомины давныхъ солодкихъ надѣй, якѣ она мала ще розцвитаючою дѣвчиною, прийшли їй на память и принесли зъ собою слѣзы, якъ се звичайно чинять давнїй надѣй, коли збываїть ставуть передъ душею. Але ѳдъ слѣзъ стало дѣвчинїй лѣкше.

— Не можу перемогти свои слабой стороны и се мене ще скрѣпляе въ моїй постановѣ, — додала она, подаючи милому руку. — Справдѣ, Гаррі, я мушу тебе покинути!

— То прошу хочь о обѣцянку, — благовѣ днѣ. — Позволь менѣ ще разъ въ тѣмъ роцѣ, може и небавомъ, послѣднїй разъ поговорити зъ тобою о тѣмъ.

— Але не на те, щобы мене спонукати, змѣнити добре обдуману постанову, бо се на нѣчо бы не здалось, — ѳдповѣла Рожа зъ тужнымъ уемѣхомъ.

— Нѣ, — сказавъ Гаррі, — я хочу почути, якъ ты повторишь сю постанову, если ты ей схочешь повторити. Я хочу тобѣ у нѣгъ зложити се, що своимъ буду мѳгъ назвати, и зовсімъ не противитесь твоїй постановѣ, если ты при нѣй останешь.

— Нехай и такъ буде, — сказала Рожа. — Се лишь ще одна неприємнѳсть бѣльше, а пѳзнѣйше може я ей лѣкше знесу.

Она подала ему ще разъ руку; але бнѣ притиснувъ ей до грудей, поцѣлувавъ въ гарне чоло и выбѣгъ зъ комнаты.

## ГЛАВА ТРИЦЯТЬ ЧЕТВЕРТА.

Зновъ маленькій уступъ, може и не такъ дуже важный на своѣмъ мѣсци, але перечитати его треба, бо онъ обясняє попередне и зачѣпає те, що буде.

— Отже вы рѣшились, нинѣ рано зб мною ѡдѣхати? — спытавъ докторъ, коли зъ Гарріемъ Мелі и Оліверомъ засѣвъ до свѣданя. — Десь вы змѣняете свои постановы що пбвъ години!

— Сподѣваюсь, що небавомъ нвакше будете о менѣ думати, — ѡдповѣвъ Мелі и безъ очевидной причины почервонѣвъ.

— Я бы дуже бажавъ набрати иншого переконаня о васъ, але призваю ся: сумнѣваю ся, чи то можливе, — сказавъ докторъ. — Вчера рано постановили вы рѣшучо зѣстати и якъ добрый сынъ ѣхати зъ матерію на побережъе морске. Передъ самымъ полуднемъ сказали вы, що хочете меаѣ честь зрѡбити и ѣхати зб мною такъ далеко, поки не опинимось на улицяхъ Лондону. А пѡдъ вечѣръ намавляли вы мене таємничо, щобы ѡдѣхати, закемъ ще дамы вставуть. Зъ того всег овышло таке, що Оліверъ сидить теперь при свѣданю, замѣсть пѡйти бавитись въ ботаніка.

— Менѣ бы було дуже прикро, пане, якъ бы мене не було дома пѡдчасъ вашого ѡдѣзду и пана Мелі, — ѡдповѣвъ Оліверъ.

— Зъ тебе добрый хлопець, — сказавъ докторъ — вернувши мѡгъ бы ты прийти до мене. Але говорѣмъ поважно! Гаррі, чи васъ яка звѣстка ѡдъ вашихъ высокопоставленыхъ прихильникѡвъ и приятелѣвъ сионукуе до такъ скорого ѡдѣзду?

— Якъ довго я ту, — ѡдповѣвъ Мелі — не мавъ я жадной звѣстки ѡдъ прихильникѡвъ и приятелѣвъ, до



якихъ вы певчо вчисляете мого дядька, то и мабутъ нѣчо таке не станесь, щобы я потребувавъ черезъ те спѣшити ся.

— Але-жь зъ васъ смѣшний дивакъ! — сказавъ докторъ. — А тамъ тымчасомъ приятель передъ Рѣадвомъ выберуть васъ певно въ парламентъ, бо ваша часта змѣна постановъ и волѣ есть зовсѣмъ незлымъ приготовленьемъ до публичного жия. Добре приготовленье нѣколи не зашкодить, чи розходить ся о посады, чи о почестнѣй пугарѣ, чи о нагороду на перегонахъ.

Гаррі Мелі принявъ такій видъ лица, якъ бы бувъ певный, що легко може збити гадку доктора, але вдоволивъ ся леше словами: „Побачимо“ и такъ о томъ розмова урвалася.

Небавомъ потѣмъ заѣхавъ почтовый вѣзъ, Джайльсъ позносивъ клунки, а Льюсбернъ дуже живо наглядавъ, щобы все було готове до подорожи.

— Щось тобѣ скажу, Оліверъ, — ѡдѣзавъ ся Гаррі Мелі тихо.

Оліверъ аблизивъ ся до ѡкна, при вострѣмъ ѡнъ стоявъ, дуже здивований, що Гаррі заразомъ и такій тихій и сумный и неспокоѣйный.

— Ты вмѣешь добре писати? — спытавъ Мелі, покларши руку на его рамя.

— Незде, — ѡдповѣвъ Оліверъ.

— Я може не такъ скоро верну до дому, тому пиши ты менѣ що поведѣлка. Будешь писати?

— Дуже радо, пане! — ѡдповѣвъ Оліверъ, незмѣрно вдоволенный сею просьбою.

— Напиши ты менѣ, якъ — якъ веде ся моѣй матери, паннѣ Мелі, куды ходите на прохѣдъ, о чѣмъ говорите, чи здоровѣ и щасливѣ. Розумѣешь?

— Зовсѣмъ добре, пане.

— Але я бы хотѣвъ, чтобы ты имъ о тѣмъ нѣчого не казавъ. Се занепокоило бы мою маму и она бы сама мусѣла частѣйше писати, а се для ней все таки невыгодно. Отже то мусить зѣстати помѣжь нами, а пиши менѣ всею! Я спускаюсь на тебе.

Оліверови се дуже подхлѣвило, прирѣвъ все зробити, чого жадавъ, а бѣтавъ Мелі запевнивъ его, що его любить и сказавъ ему: Будь здоровъ!

Докторъ вже сѣвъ на вѣзъ, служба чекала коло воза, Гаррі кинувъ окомъ на бѣно Рожъ и сѣвъ такожь на вѣзъ.

— Вѣю, почтарю! — крикнувъ бѣнъ — а вѣдъ такъ скоро, якъ лише можешъ. Буду нинѣ дуже вдоволенный, если майже полетимо.

— А вамъ що пришло до головы? — скрикнувъ и собѣ докторъ. — Почтарю, я буду дуже вдоволенный, если мы зовсѣмъ не полетимо.

Служба дивилась за возомъ, поки не щезъ бѣнъ имъ зъ очей, але Рожъ, що за занавѣсою стояла, коли Гаррі глянувъ въ бѣно, дивилась ще довго по тѣмъ, якъ служба вернула до комнатъ.

— Здає ся веселый и вдоволенный, — сказала она вкѣнци. — Я лякалась, що буде противно, а такъ тѣшу ся, що инакше склалось.

Сльозы суть такъ само ознакою радости, якъ и болю, але тѣ, якѣ сплывали по лицу Рожъ, коли она задумана дивилась все въ ту саму сторону, означали мабуть бѣльше бѣль, якъ радѣсть.

---

## ГЛАВА ТРИЦЯТЬ ПЯТА.

Коли читатель зволить заглянути до двадцять шестой главы, а бдтакъ сю главу перечитає, то побачить контрастъ, якій неразъ въ подружнѣмъ житію можна видѣти.

Панъ Бумбль сидѣвъ въ комнатѣ въ домѣ працѣ задуманьй и сумвий и дививъ ся то на пусту и невеселу пѣчь, въ котрѣй не горѣвъ огонь, бо то було лѣто, то зновъ на наклеєву галузку, що висѣла на стели, и на мухи, що довкола газузки лѣтали и не думали, що она имъ грозить смертію. Може тѣ сотворѣня пригадували ему сумву пригону зъ его власного житя...

Такожъ не бракувало и вишнихъ признакъ, що свѣдчили о значнѣй змѣнѣ въ его житію. Де подѣвъ ся его сурдутъ и трикутный капелюхъ? Онъ мавъ на собѣ штаны по колѣва и чорнѣ панчохи, але не такѣ, якъ слуга приходскій. Сурдутъ бувъ иншій, капелюхъ звычайный, скремный, округлый. Панъ Бумбль вже не бувъ слугою приходскимъ!

Въ житію бувають такѣ авансы, що не то що приносять зъ собою бѣльшу платню, але й вишу одѣжь, котра має свою особливу вартѣсть и додає властивои поваги. Польный маршалокъ має униформъ, епископъ свѣй фелонъ, судья свою велику перуку, а слуга приходскій трикутный капелюхъ. Одберѣтъ судѣ перуку, епископови фелонъ, або слугѣ приходскому трикутный капелюхъ, то чимъ же они зѣстануть? Нѣчимъ бѣльше, лише людьми, звычайными людьми. Повага а неразъ и святѣсть зависеть бѣдъ униформѣвъ, фелонѣвъ, перукъ и капелюхѣвъ бѣльше, нѣжь якъ людямъ здає ся.

Панъ Бумбль оженивъ ся зъ панею Корні и ставъ надзорникомъ дому. Слугою приходскимъ ставъ

хто вишій и на него перейшовъ трикутныи капелюхъ, сурдутъ и палиця.

— Завтра два мѣсяць, — сказавъ панъ Бумблъ и зѣтхнувъ — а здаець, якъ бы сто лѣтъ минуло.

Панъ Бумблъ хотѣвъ може сказати, що въ такъ короткомъ часѣ, якъ вѣсімъ тыжднѣвъ, переживъ щасливо житье за цѣлый вѣкъ, — але чога ѓнъ зѣтхнувъ? щось се значить.

— Я продавъ себе — говоривъ ѓнъ дальше — за шѣсть лежочокъ до чаю, за влѣщѣ до цукру, за цѣдилко, старій меблѣ и двацять фунтѣвъ гроша, — дешево, страшно дешево!

— Дешево! — обѣзвавъ ся якійсь крикливый голось. — Та-жь ты и зломаного гроша не варта; Богъ знае, що я за тебе переплатила.

Бумблъ обернувъ ся и побачивъ лице своєї любои подруги, котра хоть его короткои розмовы зъ самымъ собою добре не зрозумѣла, але свою увагу выповѣла такъ на здогадъ.

— Жѣнко, будь такъ добра, глянь на мене, — сказавъ Бумблъ, а самъ собѣ подумавъ: если она выдержитъ такий мѣй поглядъ, то все выдержитъ. Сей поглядъ мѣжь убогими нѣколи не хибивъ, а якъ теперь хибить, то моя власть и сила пропала.

И на нѣчо не здавъ ся его поглядъ. Панѣ Корнїанѣ не задрожала, але ѓдповѣла найбѣльше ненавистнымъ поглядомъ и засмѣялась такъ щиро, що мабутъ смѣхъ ви походивъ зъ самого сердца.

Коли Бумблъ почувъ тї несподѣванї звуки, глянувъ зъ початку недовѣрчиво и здивовано, а потѣмъ зновъ тяжко задумавъ ся. Але зъ сеи задумы выбила его панѣ Бумблъ.



— Чи ты думаешь цѣлый день сидѣти и храпѣти? спытала она.

— Я думаю такъ довго сидѣти, доки менѣ схочется, — ѡдповѣвъ ѡнъ — и хочъ я зовсѣмъ не храпѣвъ, то теперъ якъ господарь дому стану храпѣти, пчихати, смѣяти ся и плакати, — що менѣ захоче ся.

— Якъ господарь дому! — насмѣвалась панѣ Бумбль зѡ страшенно ненавистнымъ видомъ.

— А якъ-же, якъ господарь дому. Господарь-чоловѣкъ маѣ право пѡсля своей волѣ жити и розказувати.

— А яке-жь до лиха маѣ право жѣнка?

— Жити пѡсля волѣ чоловѣка и слухати его. Твѡй нещасливый небѡщикъ повиненъ бувъ тебе того навчити. Тогда може бувъ бы живъ — тай кобы ѡнъ бувъ живъ, той добрый чоловѣкъ!

Панѣ Бумбль пѡзнала, що теперъ надѡйшла рѣшуча хвиля, щобы або разъ на все взяти власть въ свои руки, або ви зречи ся. Тому вцала на крѣсло, назвала пана Бумбля недолюдкомъ зъ камѣннымъ сердцемъ и задлялася слезами.

Але слѡзы не зашкѡдили сердцю Бумбля; оно було вытревале на воду. Такъ якъ фѣльцовѡи капелюхи, котрѡи можна мити и на дощи выправити, стали его нервы черезъ слѡзы жѣнки ще крѣпшѡи. Плачь ви толкувавъ ѡнъ собѣ такъ, що она мовчеи признаѣ его перевагу надъ собою, и на се бувъ ѡнъ дуже гордый. Глянувъ на свою жѣнку зъ великимъ вдоволеньемъ и захочувавъ ви всякими способами до плачу, бо се дуже здорово, якъ лѣкарѣ кажуть.

— Се розширюѣ легкѡи, змываѣ лице, заострюѣ очи и охолоджуѣ надто горячѡи темпераментъ, — сказавъ ѡнъ — отже плачь лѣше дальше.

По тыхъ шутливыхъ словахъ хопивъ за капелюхъ,

насадивъ его бундючно на бакирь, якъ чоловікъ, що чує свою перевагу и хоче еи показати въ ѳдповѣднѣй способѣ, захавъ руки въ кишенѣ и чепурнымъ крокомъ пошовъ до дверей.

Панѣ Бумбль тому пробувала плакати, бо то не тѳлько труду коштувало, що бійка. Але теперъ була она готова ужити и сего труднѣйшого способу, що панѣ Бумбль небавомъ замѣтивъ.

А замѣтивъ ѳнъ се передовсѣмъ по глухѳмъ ударѣ, ѳдъ котрого его капелюхъ полетѣвъ въ найдалшій кутъ комнаты. Коли по такѳмъ початку ѳдкрылась голова пана Бумбля, хопила его досвѣдна дама одною рукою за горло, а другою вправно и добре била по головѣ, не наче градъ надавъ. Потѳмъ змѣнила она трохи свое поступованье, подрапала ему лице и вырвала жменю волося, а покаравши въ такій досаднѣй способѣ, кинула его на столець, що якъ на лихо стоявъ пѳдъ рукою и казала ему ще разъ говорити о своихъ правахъ, если має охоту.

— Дай менѣ спокѳй! — крикнувъ ѳнъ приказующимъ голосомъ — и забирай ся менѣ заразъ зъ очей, если не хочешъ, щобъ я чого очайдушного не зробивъ.

ѳнъ станувъ зъ дуже заклопотанымъ лицемъ, думавъ надъ тымъ, що найбѳльше може бути очайдушне, пѳднявъ свѳй капелюхъ и глянувъ на дверѣ.

— Забиравшъ ся? — крикнула панѣ Бумбль.

— Забираю ся вже, забираю, — ѳдповѣвъ ѳнъ, скоро цофакучись до дверей, — я зовсѣмъ не думаю — справдѣ, я вже забираю ся, мила, — але жъ и сѣльна ты такъ, що я справдѣ —

Панѣ Бумбль зѳгнула ся въ тѳй хвили, щобы поправити помятѣй диванъ на пѳдлозѣ, а чоловікъ еи тимчасомъ вискочивъ за дверѣ и не думавъ вже своєї

бесѣды кѣнчити. Корні стала панею, побовища, а панъ Бумбль очевидно наляжавъ ся и почавъ утѣкати. Ему страшно хотѣло ся пѣмсты, ънъ дуже радъ бувъ познущатись надъ нимъ, налякати кого, и такъ — розумѣе ся — ставъ ънъ трусомъ. Але черезъ се характеръ его зовсѣмъ не тратить на вартости, бо кѣлько-жь то урядникѣвъ, дуже поважаныхъ и загально подивлюваныхъ мають такі самі слабій стороны! Мы зробили сю замѣтку якъ разъ въ користь его, щобы нашего читача ще лѣнше перекопати, якъ ъдповѣднымъ бувъ панъ Бумбль на урядника.

Але пониженю его ще не було кѣнця. Перейшовъ ънъ цѣлый дѣмъ и вперве подумавъ, що законъ для убогихъ справдѣ за острый, и що чоловікѣвъ, котрі утѣкають ъдъ своихъ жѣнокъ и лишаютъ ихъ на удержаню прихода, зовсѣмъ не треба бы пѣсля закону карати, а противно нагородити, якъ заслуженыхъ людей и мученикѣвъ. Зъ такими думками зближивъ ся ънъ до одной комнаты, де звичайно жѣнки зъ закладу убогихъ прали приходске бѣлье, и де ънъ почувъ голосну розмову.

— Гмъ! — сказавъ ънъ, принимаючи вроджену свою повагу, — бодай тѣ бабы мусять на будуче знати мою силу. Гей, бабы проклятѣ, якъ вы до чорта смѣете ту такъ кричати!

Зъ тыми словами отворивъ ънъ дверь, ступивъ гордо и гнѣвно до середины, але заразъ потѣмъ ставъ незвычайно покѣрнымъ, коли побачивъ свою жѣнку.

— Я не знавъ, моя дорога, що ты ту, — сказавъ ънъ.

— Не знавъ, що я ту? -- прискочила она до него. Що ты ту маешь робити?

— Они мабуть за богато говорили, щобы могли

свою роботу сповняти, якъ треба, — бѣдповѣвъ бнѣ заклопотано и глянувъ на вѣлька старыхъ жѣнокъ коло баліи, котрѣ лишь дивились одна на другу и дуже дивувались, чому надзорникъ дому ставъ такъ бѣдрау покѣрнимъ.

— Они мабуть за богато говорили? — сказала панѣ Бумбль. — А тобѣ що до того?

— Ей моя дорога.

— Ще разъ пытаю ся тебе, що тобѣ до того?

— То правда, моя дорога, ты мавшь ту розказувати; але я думавъ, що тебе ту нема.

— Я тобѣ щось скажу, Бумбль: мы тебе ту не потребуемо, ты ту нѣчого не згубивъ и не пхай носа въ не свои рѣчи, що тебе не обходять. Выставляешъ себе лишь на смѣхъ, всѣ мають тебе за дурня и высмѣють, якъ лишь плечима до нихъ звернешъ ся. Забирай ся! — хочешъ, чи не хочешъ?

Бумбль затремтѣвъ замѣтивши, якъ двѣ старѣ прачки мало не скакали зъ радости и вагавъ ся якійсь часъ. А панѣ Бумбль, котрѣй вже терцю не стало, хопила судину зъ мылинами, зближилась до него, повторила свѣй прикавъ и загрозила, що якъ не послухае, то его поважну особу обмлье мылинами.

Що-жь мавъ бнѣ дѣяти? Глянувъ сумно докола, цѣфнувъ ся за дверѣ, а прачки розсмѣялись теперъ на цѣле горло. Того вже було за богато. Въ ихъ очахъ бувъ бнѣ пониженный, стративъ честь и повагу навѣтъ у убогихъ, зъ высоты слуги приходского збѣшовъ на мужа безъ найменшого значѣня межи жѣнками. — И то все по двоухъ мѣсяцахъ! — думавъ Бумбль. — Ще передъ двома, передъ двома лише мѣсяцами бувъ своимъ паномъ и розказувавъ всѣмъ убогимъ, а теперъ!

Того було за богато. Онъ выбивъ по лицу хлопця,



що отворивъ ему браму, (бо за той часъ збйшовъ вже ажъ до брамы), и вийшовъ гажуревый на улицю.

Якійсь часъ ходивъ по ній геть и назадъ, поки трохи его журба не втихомирилась. Але за те захотѣлось ему пити. Перейшовъ по при рѡзній гостинницѣ и вкѡнци станувъ въ побѣччѡй уличѣ передъ одною гостинницею, побачивши, що лишъ оденъ чоловікъ сидѣвъ тамъ, а впрочѡмъ нѣкого не було. Якъ разъ зачавъ падати сильнй дощъ и ѡнъ рѣшивъ ся вступити. Вбйшовъ и казавъ собѣ дати горѣвки.

Той чоловікъ, що сидѣвъ въ комнатѣ, бувъ великій и чорный, а одягнений въ широкій плящъ. Здавалось що не бувъ тутешнй и здалека прийшовъ, бо виглядавъ втомлений и мавъ запорешенй чоботы. Ѣнъ глянувъ бокомъ на входячого Бумбля, але на поздоровленье его ледви кивнувъ головою. Бумбль мавъ поваги за двохъ, тому выпивъ чарку горѣвки зъ водою мовчки и дуже поважно взявъ часопись въ руки. А якъ то звычайно середъ подѡбныхъ обставинъ дѣе ся, мавъ ѡнъ дуже велику охоту и не мѡгъ здержатись, щобы ѡдъ часу до часу не глянути нешкомъ на незнакомаго, почѡмъ змѣщаний спускавъ все свои очи въ долину, бо незнакомый такъ само спозиравъ на него. Бумбль ще бѡльше змѣщавъ ся, коли побачивъ быстрй и пронижающй очи незнакомаго, ихъ хмарный, пѡдозрѣваючѡй поглядъ, якого ще нѣколи не бачивъ. Поглядъ сей робивъ чужинця дуже ѡдразливимъ.

Коли ихъ погляды такъ кѡлька разѡвъ стрѣтились перервавъ вкѡнци чужинець мовчанку.

— Чи вы мене шукали, заолядаючи въ ѡкно? — зачавъ ѡнъ грубымъ, шореткимъ голосомъ.

— Я й не знаю васъ, пане, — — ту перервавъ

Бумбль самъ себе. Онъ хотѣвъ довідатись, якъ чужинець зве ся, и сподѣвавъ ся, що чужинець самъ назве ся.

— А, то вы не за мною заглядали, — сказавъ незнакомый, глумливо стягаючи уста, — бо чей бы вы знали, якъ я зву ся. Я бы вамъ радивъ, зовсѣмъ о те не пытати ся.

— Я зовсѣмъ нѣчого злого не думавъ вамъ зроби ти молодче, — одповѣвъ Бумбль, схиливши голову на груди.

— Тай нѣчо злого менѣ не зробили, — сказавъ той скоро.

Зновъ стало тихо и зновъ чужинець по якбійсь хвили перервавъ мовчанку: менѣ здаєсь, що я васъ вже десь бачивъ. Вы тогда були инакше одягнені, я васъ стрѣчавъ лише на улици, але пѣзнавъ васъ. Чи вы не були ту слугою приходскимъ.

Бумбль притакнувъ и не мало здивувавъ ся.

— Чимъ же вы теперь.

— Надзорникомъ дому, — одповѣвъ Бумбль помалу и зъ великимъ натискомъ, щобы чужинця спинити одъ надмѣрною подуфалости. — Надзорникомъ дому, молодче!

— Але чей вы и теперь мабуть розумѣете такъ само, якъ давнѣйше, зъ чого для васъ хосенъ, а зъ чого нѣ? — говоривъ незнакомый дальше, взявши добре на око Бумбля, що не мало задивованый дививъ ся на него. — Не бѣйте ся, можете менѣ сказати щиро. Та-жь видите, що я васъ досыть добре знаю.

— Жоватый чоловікъ, — одповѣвъ Бумбль, прислонивъ очи рукою и мѣривъ незнакомаго одъ нѣгъ до до головы, — яєъ и всякій иншій, радъ бы такожъ въ чесный способъ заробити якій грѣшь. Урядникѣвъ прихода не платять такъ добре, щобы тѣ не приняли дечо-

го зъ боку, если имъ хто що подасть въ чемный и ѳдповѣдный спосѳбъ.

Незнакомый усмѣхнувъ ся, кивнувъ головою, якъ бы хотѣвъ сказати, що неале пѳзнавъ чоловѣка, и зазвонивъ. Явивъ ся господарь, а незнакомый казавъ ему чарку Бумбля знову наповнити сильною горѣвкою.

— Чей вы сильну любите? — спытавъ ѳнъ.

— Не дуже сильну, — ѳдповѣвъ Бумбль и кашельнувъ на знакъ, якій ѳнъ нѣжный.

— Вы вже знаете, що се значить, — сказавъ незнакомый сухимъ голосомъ до жида, котрый усмѣхнувъ ся и небавомъ вернувъ зъ такою горѣвкою, що Бумблеви ѳдъ неи ажъ слезы выступили на очи.

— Теперъ слушайте, що вамъ скажу, — обѳзавсь незнакомый, коли жидъ ѳдѳйшовъ. — Я прийшовъ ту винѣ, щобы васъ ѳдшувати, и коли я якъ разъ думавъ, де васъ найти, надѣсь васъ чортъ ту, якъ то ѳнъ неразъ зводитъ приятелѣвъ до куны. Я маю дещо у васъ вывѣдатись, а вашого труда, хочъ и якъ малого, я дармо не хочу. Возьмѣть се на завдатокъ.

ѳнъ поклавъ кѳлька золотыхъ на стѣль передъ него. Бумбль оглянувъ ихъ докладно, чи не фальшнвѣи, и зъ вдоволеньемъ сховавъ въ кишеню, а чужинець говоривъ дальше: — Пригадайте собѣ лише зиму передъ — ага! — двадцати лѣтами.

— Давный часъ! — сказавъ Бумбль. — Але добре. Пригадую собѣ.

— Дѣялось въ домѣ убогихъ...

— Добре.

— Въ ночи...

— Такъ.

— Въ нужденнѳй норѣ, де розпустнѣи жѣнки дають житье дѣтямъ, а самѣи звычайно вмирають. Дѣти заби-

рае приходъ, тамъ они такожъ вмирають та зъ соромомъ сходять въ могилу.

— Вы говорите про дѣмъ полѣжницъ? — слытавъ Бумбль.

— Такъ. Тамъ родивъ ся хлопецъ.

— И не оденъ, — ѡдповѣвъ Бумбль, сумно похитавши головою.

— Чортъ побери чортѡвске насѣнье! — крикнувъ незнакомый нетерпеливо. — Я говорю о однѡмъ лише гарнѡмъ и блѣдѡмъ гультаю, що бувъ въ науцѣ у предпріемця похоронѡвъ (кобы бувъ и его самого вже давно поховавъ!), а пѣзнѣйше утѣкъ, якъ кажуть, до Лондону.

— Чи не Оліверъ Твістъ? Розумѣе ся, пригадую собѣ его дуже добре. Бѣльше впертого хлопчиска мы не мали у себе —

— Не кажѣтъ менѣ нѣчого про него, я вже богато наслухавъ ся... Де подѣлась стара вѣдьма, що була при пологахъ его матери?

— То не легко сказати. Тамъ, де она теперь, акушерокъ не потребують; она мабутъ не мае службы.

— Що вы тымъ хочете сказати?

— Що она минувшой зимы померла.

Незнакомый дививъ ея якійсь часъ на него остро, потѡмъ взбръ его розсѣявъ ся и ѡнъ задумавъ ся. Не знати було, чи ся звѣтка его утѣшила, чи невдоволила, але вѡднѣи — якъ здавалось — ѡдѡтхнувъ свободнѣйше, замѣтивъ, що на тѡмъ мало залежить, и станувъ, чтобы ѡдѡйти.

Бумбль бувъ на стѡлько бистроумный, чтобы пѣзнати, що лучаеь нагода, скористати зъ тайны, яку знала его добра жѣнка. Ѣнъ тямивъ смерть старои Селі дуже добре. Оя-жь тогда померла, воли ѡнъ паню Корні попросивъ о руку; и хочъ панѣ Бумбль ще до-



теперь не звѣрилась передъ нимъ зъ того, що чула бдъ небѣшки, то таки чувъ бнъ немало бдъ кого иншого о тѣмъ и знавъ, що ся тайна бдносилась до чогось, що лучилось передъ породомъ Олівера, або по породѣ. Тому сказавъ незнакомому дуже таємничо, що старушка, за котрою пытавъ ся, казала передъ самою смертію прикликати до себе иншу жѣнку и їй щось опевѣла. Се певно кине яке свѣтло на справу, о котру ходить.

— Де бы я мѣгъ видѣтись зъ тою жѣнкою? — спытавъ незнакомый, очевидно наляканный, бо пѣзнати було, що дуже чогось обавлявъ ся, хочъ и не знати чого.

— Я вже о се постараюсь, — бдповѣвъ Бумбль.

— Коли? — спытавъ незнакомый дуже нетерпеливо.

— Завтра.

— О девятѣй вечеромъ, — додавъ незнакомый и написавъ трохи дрозжачою рукою адресу якогось далекого дому. — Приведѣть ви до мене о девятѣй вечеромъ. А чей не потребуую вамъ казати: щобы вѣхто се-го не видѣвъ и не знавъ; се для васъ лѣпше.

По тыхъ словахъ заплативъ господареву, выйшовъ зъ Бумблемъ зъ гостинницѣ, замѣтивъ, що дороги ихъ розходять ся, наказавъ Бумблеви дотримати слова и пѣшовъ. Бумбль глянувъ на адресу: прѣзвища тамъ не було. Тому пѣшовъ за незнакомымъ, рушивъ его за рамя и спытавъ о прѣзвище.

— А на що вамъ того? — гримнувъ на него незнакомый и скоро обернувъ ся. — Чого вы идете за мною?

— Та жъ я мушу знати, за кимъ маю пытати ся, — сказавъ Бумбль. — Чи не можу васъ прсеити о ваше прѣзвище?

— Монкъ! — ѳдповѣвъ незнакомый и ѳддаливъ ся скорымъ ходомъ.

## ГЛАВА ТРИЦЯТЬ ШЕСТА.

**Що дѣялось межи паномъ и панею Бумбль а Монкомъ, коли въ ночи разомъ зѳйшли ся?**

Бувъ парный лѣтний вечеръ. Хмары, що цѣлый день грозили дощемъ, теперъ и розтягнулись и згустѣли, а грубѣ капль дощу вже падали зъ нихъ и заповѣдали сильну зливу. Тогдѣ то панъ и панѣ Бумбль выйшли зъ головной улицѣ мѣста и звернули въ сторону малои кольоніи, де розсѣяно стояли дома, декотрѣ запаляй. Кольонія була ѳддалена о якои пѳвторы милѣ и збудована на багнистѳй незинѣ надъ Тамизою. Обое убрались въ старѣ плащѣ, щобы мабутъ и нѣхто не пѳзнавъ ихъ и не змокли до нитки. Панъ Бумбль нѣсь лѣхтарню, въ котрѳй однакожь не горѣло жадне свѣтло, и ишовъ кѳлька крокѳвъ впередъ, мовъ бы хотѣвъ въ болотѣ выдоптати своими широкими чобѳтьми слѣды, въ котрѣ бы могла вступати его жѣнка. Они ишли не обывajuчись, панъ Бумбль оглядавъ ся часомъ поза себе, якъ бы хотѣвъ переконати ся, чи йде жѣнка за нимъ, и якъ лишь побачивъ еи за собою, то все прискорювавъ хѣдъ.

Дѳмъ, до которого ишли, зовсѣмъ не мавъ доброй славы, бо здавна всѣ знали, що въ нѣмъ мешкають всѣлякѣ непевнѣ волоцюги, що жили головно зъ крадежи и розбою. Була то радше купа нужденныхъ шопѣ, а въ серединѣ ихъ надъ берегомъ стоявъ великѣй дѳмъ, що бувъ давнѣйше якоюсь фабрикою и дававъ мабутъ занятъе всѣмъ мешканцямъ доокола. Але вже давно ѳнъ за-

павъ ся, а щурѣ, хробы и вогкъсть надѣсули палѣ, на котрыхъ спочивавъ, такъ що значна часть будынку впа-  
ла въ воду, а проча часть высѣла надъ темною водою  
и ждала на таку саму судьбу.

Передъ семь будынкомъ станула поважна пара  
мовчѣи, коли якъ разъ далеко загремѣло и сильный  
дощь пустивъ ся.

— Онь мабуть десь ту буде, — сказавъ Бумбль,  
спозыраючи на кусень паперу, що мавъ въ руцѣ.

— Хто тамъ? — оббѣзавъ ся голосъ зъ горы.

Бумбль глянувъ въ гору и побачивъ, якъ хтось зъ  
другого поверха дививъ ся въ низъ.

— Пбждѣть хвилину, — сказавъ той — я заразъ  
збѣду.

— Чи то бнѣ? — спытала панѣ Бумбль, а чоло-  
вѣкъ еи притакнувъ головою.

— Не забудь, що я тобѣ казала, — сказала панѣ  
далее — говори такъ мало, якъ лише можешъ, бо  
инакше зрадишь насъ заразъ.

Бумбль, що давивъ ся на дѣмъ зъ великою обавою,  
хотѣвъ высказати свѣй сумнѣвъ, чи взагалѣ добре въ  
таку пору вступати до него, коли Монкъ спинивъ его  
въ тѣмъ, отворивъ скоро дверѣ, передъ котрыми стояли  
и рукою казавъ имъ пѣйти.

— Скоро! — крикнувъ бнѣ нетерпеливо и тупнувъ  
ногою. — Не задержуйте мене ту!

Панѣ Бумбль, що зразу дрожала, вѣйшла смѣло до  
середины, а еи чоловѣкъ, що встидавъ ся чи лякавъ ся  
зѣстати, пѣшовъ за нею, але очевидно дуже занепоко-  
еный и безъ тои поваги, якою бнѣ звычайно бдзначавъ ся.

— Чого до чорта стояли вы ту на дворѣ на дощи?  
— сказавъ Монкъ до него, засуваючи зновъ дверѣ.

— Мы — мы хотѣли трохи охолодитись, — вылетѣвъ Бумбль, боязко оглядаючись.

— Хотѣли охолодитись! — ђдповѣвъ Монкъ. — Весь дощъ, що впавъ вже зъ неба и ще спаде, не зможе загасити некогольного огню, якій чоловікъ носить въ собѣ. Не думайте, що такъ легко можете охолодитись.

Зъ тыми приємными словами и зъ хмарами, блуднымъ поглядомъ звернувъ ся Монкъ до панѣ Бумбль, котра спустила передъ нимъ очи на землю, хочъ ей впрочѣмъ не такъ легко можна було наполохати.

— Чи то ваша жѣнка? — спытавъ Монкъ.

— Гмъ! Ага, — ђдповѣвъ панъ Бумбль, памятаючи добре осторогу жѣнки.

— Вы може думаете, що жѣнки не вмѣють додержати тайны! — ђбзавалась панѣ Бумбль и глянула быстро и пытаючо на Монка.

— Я знаю лишъ, що они про одно мовчать такъ довго, поки не выявить ся, — ђдповѣвъ Монкъ згѢдно.

— А то про що? — спытала панѣ Бумбль такимъ самымъ довѣрочнымъ голосомъ.

— Про те, що втратили свою добру славу, — сказавъ Монкъ — и такъ само не бою ся, що жѣнка выхопить ся зъ тайною, коли знае, що за те повѣсили-бъ ей або выгнали зъ краю. Зрозумѣли?

— Нѣ, — ђдповѣла дама, трохи зарумянившись.

— Ну, певно, — сказавъ Монкъ глумливо — якъ вы можете мене розумѣти! — Онъ глянувъ на подружьѣ на пѢвъ глумливо, а на пѢвъ грѢзно, кивнувъ рукою, щобы за нимъ вшли, побѣгъ впередъ черезъ велику, але низьку комнату и хотѣвъ якъ разъ лѣзти по сходахъ, чи радше по драбинѣ, коли блискавка заяснѣла въ отворѣ дому и загремѣло такъ, що ажъ цѣлый запаый дѢмъ въ основахъ затрясъ ся.



— Слушайте! — крикнувъ ѓнъ наляканый — слушайте, якъ гремитъ и трѣщитъ, якъ бы въ сто пеклахъ, де чорты ховають ся, гомѳнъ ѳдбывавъ ся. Проклятї громы, ненавижду ихъ!

Помовчавъ хвилину, а коли наразъ ѳднявъ руки ѳдъ лица, замѣтивъ панъ Бумбль, що блѣдый бувъ якъ стѣна, и охлялый. Бумбль ажъ самъ несказано зякавъ ся.

— Я маю наразъ такї напады — сказавъ Монкъ замѣтивши переполохъ бѣднаго надзорника дому, — и то грѳмъ наразъ выеликуе у мене тї напады. Не зважайте на се; на теперъ вже се минуло.

Зъ тыми словами вылѣзъ ѳнъ по сходахъ, заменивъ скоро ѳконницѣ комнаты, до котрой впровадивъ Бумблѣвъ, спутивъ лѣхтарню, що висѣла на щурку на стели, и блѣде свѣтло освѣтило старый стѳлъ и три при-ставленї стѳльцѣ. Коли усѣли, сказавъ:

— Чимъ скорше зачнемо про справу говорити, тымъ лѣпше для насъ всѣхъ. Чи жѣнка знае, о що ходитъ?

Пытанье було звернене до пана Бумбля, але панъ Бумбль скорше обѳзвалась и заявила, що цѣлкомъ до-кладно знае, по що прийшла.

— ѳнъ сказавъ, що вы були того вечера у старои вѣдьми, коли она вмирала, и она вамъ щось сказала —

— О матери хлопця, котрого знаете, — перервала его панъ Бумбль. — Такъ, пане.

— Перше пытанье таке: — сказавъ Монкъ — що она вамъ сказала?

— То друге пытанье, — замѣтила панъ Бумбль дуже спокѳйно — а перше пытанье таке: що дасте за тайну?

— Хто до черта знає, що дати, коли не знати, яка тайна? — спытавъ и собѣ Монкъ.

— Я переконана, що нѣхто не знає такъ добре, о що ходять, якъ вы, — ѡдповѣла панѣ Бумбль, котрѣй, якъ се ей чоловѣкъ мѡгъ зъ досвѣду посвѣдчити, зовсѣмъ не бракувало ѡдваги.

— Гмъ! — сказавъ Монкъ значучо и зъ хитрымъ та быстрымъ поглядомъ. — Чи можна таке довѣдатись, що грошѣ варта?

— Може — може, — ѡдповѣла панѣ Бумбль помалу.

— Дѣстати, що ѣй ѡдобрано, — говоривъ скоро Монкъ — що она носила, що —

— Найлѣпше зробіте, якъ подасте свою цѣну, — перервала его панѣ Бумбль. — Я вже на стѡлько знаю и певна, що се вы тымъ чоловѣкомъ, для котрого моя тайна щось варта.

Панѣ Бумбль, що про тайну своєї жѣнки не довѣдавъ ся ще бѡльше, якъ знавъ передъ тымъ, слухавъ ихъ розмовы зъ вытягнуеною шиєю и широко отвореными очима, котрыми зъ неуданымъ зачудованьемъ водивъ то по жѣнцѣ, то по Монку. А цѣкавѡсть его ще бѡльше змогла ся, коли Монкъ спытавъ поважно, що мае заплатити за выяву тайны.

— Що она для васъ варта? — спытала панѣ Бумбль такъ само холоднокровно, якъ перше.

— Може бути, що она для мене нѣчого не варта, а може й варта двацять фунтѡвъ — ѡдповѣвъ Монкъ. — Говорѣть самѣй, кѡлько жадаєте!

— Доложѣть ще пять фунтѡвъ, дайте двацять пять фунтѡвъ въ золотѣ, — сказала панѣ Бумбль — а я вамъ скажу все, що знаю; але перше дайте!

— Двацять пять фунтовъ! — скрикнувъ Монкъ и нагнувъ ся въ задъ.

— Я сказала выразно, — одповѣла панѣ Бумбль — и чей то грошъ не великій.

— Не великій грошъ, за маленьку тайну, котра може й бесѣды не стоить, коли еи выявите! — сказавъ Монкъ нетерпеливо — за тайну, котру вже всѣ за дванацять лѣтъ, або й бѣльше забули!

— Такихъ рѣчей не забуває ся. Они зыскупають на вартости, чимъ давнѣйшій, такъ якъ добре вино, — замѣтила панѣ Бумбль все таки холоднокровно и рѣшучо такъ, якъ перше. — А що до того, що еи люде забули, то скажу вамъ, що суть ще такі люде, котрѣ — о скѣлько знаемо — и по дванацяти тысячахъ або й дванацяти мѣліонахъ лѣтъ вставуть зъ гробу и вкѣнци роскажуть дивнѣ рѣчи.

— Та що-жь, якъ я за нѣчо заплачу? — спытавъ задуманый Монкъ непевно.

— Вы можете менѣ легко грошъ одобрати — одповѣла дама. — Та-жь я лише жѣнка и то сама и безъ опѣки въ вашѣмъ далекѣмъ мешканю.

— И не сама, моя мила, и не безъ опѣки, — забравъ голосъ панъ Бумбль, що дрожавъ зѣ страху, — и я ту, моя мила. А крѣмъ того, — говоривъ онъ и сѣкъ зубами — а крѣмъ того и панъ Монкъ занадто великій джентельменъ, щобы мѣгъ и найменше лихо заподѣяти людамъ зъ прихода. Панъ Монкъ знае, що я вже не въ цвѣтѣ вѣку и силы; але онъ чувъ, певно чувъ, моя дорога, що я дуже рѣшучій урядникъ и незвычайно сильнѣй, если менѣ дасть хто причину до борбы. Я лишь потребую зѣбрати свои силы.

При тыхъ словахъ старавъ ся панъ Бумбль рѣшучо и одважно хопити за свою лѣхтарню, але невдалось

ему. Збъ всѣхъ его чертъ лица и рухѣвъ видко було страхъ и справдѣ ему конче треба бы було збрати всѣ свои силы, закимъ бы ѡдваживъ ся на яку-будь военну демонстрацію, вынявши хиба проти убогихъ або безоружныхъ людей.

— Дурень зъ тебе, — ѡдповѣла ему жѣнка — и найлѣпше зробишь, якъ будешь держати языкъ за зубами.

— А я сейчасъ побю его, если не буде тихше говорити, — сказавъ Монкъ гнѣвно. — То ѡнъ вашъ чоловікъ?

— Ѡнъ мѡй чоловікъ! — зареготалась панѣ Бумбль, выминаючи пытанье.

— Я такъ собѣ и думавъ, коли вы вѡйшли, — говоривъ Монкъ дальше, замѣтивши гнѣвный поглядъ, якій кидала жѣнка на своего чоловіка. — Тымъ лѣпше; я не бою ся мати справу зъ людьми, коли бачу у нихъ таку саму волю, якъ и у себе. Я се не на жартъ кажу — дивѣтъ ся!

Ѡнъ вытягнувъ мошонку зъ грѡшми, вычисливъ двацять и пять соверенѣвъ на стѡлъ и посунувъ ихъ до жѣнки Бумбля.

— Возмѣтъ собѣ, — сказавъ ѡнъ — а теперь скажѣтъ менѣ, що маете сказати, най лише мине той проклятый грѡмъ, що якъ разъ летить надъ домоуъ; я чую се.

Якъ лише грѡмъ минувъ, пѡднявъ Монкъ голову зѡ стола и нагнувъ ся до панѣ Бумбль, щобы почути, що она скаже. И обоє Бумблѣ нахилились надъ столомъ такъ, що головы ихъ стыкались. Матове свѣтло, що зъ завѣшенои лѣхтарнѣ якъ разъ на нихъ патало, освѣчувало ихъ блѣдѣ лица, котрѣ выглядали тымъ страшнѣйше, що довкола нихъ була найбѡльша темнота.



— Коли вмирала жѣнка, котру мы звали старою Селі, — зачала панѣ Бумбль шепотомъ — то я була зъ нею сама.

— Не було нѣкого при тѣмъ? — спытавъ Монкѣ такимъ самымъ глухимъ шепотомъ — жадной хорон або божевѣльной въ иншѣмъ лѣжку? — жадной душѣ, котра бы могла чути, або розумѣти?

— Мы були лише самі, — запевняла панѣ Бумбль — лише я сама стояла коло еи лѣжка, коли она конала. Говорила она о однѣй молодѣй женщинѣ, котра кѣлька лѣтъ передъ тымъ породила дитину, и то не лише въ тѣй самѣй комнатѣ, але й въ тѣмъ самѣмъ лѣжку, въ котрѣмъ вмираюча лежала.

— Справдѣ! — сказавъ Монкѣ дрожащими устами и глянувъ по-за себе — до чорта, якъ то неразъ може лучитись!

— Дитина була та сама, о котрѣй вы вчера вечеромъ ему казали, — говорила панѣ Бумбль, вказуючи недбало на свого чоловѣка, — а стара Селі обѣкрала еи матѣрь.

— За житя? — спытавъ Монкѣ.

— Нѣ, ажъ померла, — ѡдповѣла панѣ Бумбль зъ якимсь страхомъ. — Она обѣкрала небѣшку, коли тая померла; вкрала она якъ разъ се, що вмираюча мати просила заховати для дитины.

— Продала се? — обѣзвавъ ся Монкѣ дуже нетерпеливо — продала се? Де — коли — кому — якъ давно тому?

— Якъ лишь она менѣ сказала, що зробила, впала на подушку и померла.

— И не сказала нѣчого бѣльше? — крикнувъ Монкѣ голосомъ, котрый тымъ бѣльше бувъ лютой, чимъ бѣльше старавъ ся ѡнъ его придусити. — То брех-

ня! Я звести не дамъ ся! Она сказала ббльше, — я васъ обою убю, если не довѣдаюся, що то було.

— И словечка не сказала ббльше, — ѳдповѣла панѣ Бумбль, анѣ трохи — якъ здавалось — не налякана гнѣвомъ Монка, коли чоловѣкъ ей очевидно дуже настрашивъ ся; — хопила лише мене судорожно за одѣжъ, а коли померла и я розняла ей руку, то найшла въ нѣй кусень брудного паперу.

— Що на нѣмъ було? — перервавъ Монкъ, нахилившись.

— Нѣчого не було; то була картка заставна.

— Що заставила?

— Вже я вамъ пѳзвѣйше скажу. Я думаю, що она переховувала якійсь часъ дорогоцѣннѳсть, на яку була выставлена заставна картка, а потѳмъ ей заставила и що року платила ѳдсотки, щобъ на случай якого ѳдкрытя выкупити ей. Але такъ не сталося и она померла зъ картокою въ рукахъ. А що заставъ бувъ бы за кѳлька днѣвъ пропавъ, то я выкупила его, бо думаю собѣ: придасть ся ще до чога.

— Де ѳнъ? — спытавъ Монкъ скоро.

— Осъ на вамъ, — ѳдповѣла панѣ Бумбль и малу шкѳряну мошонку винула на стѳлъ такъ скоро, якъ бы рада була ей позбутися. Монкъ хопивъ скоро и отворивъ дрожачими руками. Въ мошонцѣ була маленька золота коробочка, а въ нѣй два кучерѣ волося и простый золотый перстень слюбный.

— На спѳднѳй сторонѣ вырыте имя Агнесъ, — сказала панѣ Бумбль, а на прѳзвище лишене мѣсце. Потѳмъ иде день и рѳкъ передъ родинами хлопця, якъ я довѣдалась.

— И то вже все? — спытавъ Монкъ, оглянувши ще докладно и зъ великою цѣкавостію мошонку.

— Все, — бдповѣла панѣ Бумблѣ, а ви чоловікъ зѣтхнувъ довго и глубоко, якъ бы зъ радости, що все щасливо минуло и Монкѣ не жадавъ звороту двацять пяти фунтѣвъ. Онъ набравъ теперь такой бдваги, що оберъ пѣтъ, котрый зъ початку розмовы выступивъ ему на чоло и лице.

— Бѣльше не знаю нѣчого о тѣй справѣ, хѣба що дещо догадую ся, — бдбзвчалась его жѣвка по короткѣмъ мовчаню — тай не рада я знати, бо то безпечѣйше. Але чи можу васъ о дещо спытати?

— Можете, — сказавъ Монкѣ, трохи задивованый — але чи я бдповѣмъ, то инше пытанье.

— То мы лише будемо пытати ся, — замѣтила панѣ Бумблѣ, щобы вмѣшати въ розмову трохи дотепу. — Чи се бажали вы дбстати въ руки, що я вамъ дала? — спытала дама.

— Се — бдповѣвъ Монкѣ. — А друге пытанье?

— Що вы думаете зъ тымъ зробити, — чи можна сего проти мене ужити?

— Въ жаденъ способѣ, — сказавъ Монкѣ — и противъ мене не можна сего ужити. Двѣтъ ся; але не рупайтеся зъ мѣся, бо згинете нѣ за цапову душу!

При тыхъ словахъ бдсунувъ онъ наразѣ стѣлъ на бѣкѣ и отворивъ великѣй дверѣ въ пѣдлозѣ. Тѣ бдхилились въ низъ передъ самыми ногами Бумблѣ, ажъ той якъ опареный цѣфнувъ ся вѣлька крокѣвъ въ задѣ.

— Гляньте въ низъ, — сказавъ Монкѣ, освѣтивши лѣхтарнею отвѣръ, — а не бѣйте ся. Якъ бы я бувъ хотѣвъ, то вже давно мѣгъ бы бувъ васъ тамтуды пѣслати, коли вы на дверехъ сидѣли.

Панѣ Бумблѣ пристунила смѣло до отвору, а й чоловікъ ви бдваживъ ся те саме зробити, бо бувъ цѣкавый. Одъ дощу збрала вода и шумѣла въ низу такъ

сильно, що майже нічого не було чути. Було то якъ разъ на мѣсці давного млына, а палъ и инші останки спинали лише воду та скрѣпляли ея напѣръ и шумъ.

— Якъ бы кинути тутъ якого небѣщика, то де бы завтра опинивъ ся? — спытавъ Монекъ, махаючи лѣхтарнею надъ темною пропастію.

— Дванацять миль въ низу въ рѣцѣ, та ще й пѣрвалобъ его на куснѣ, — ѳдповѣвъ Бумбль и задрожавъ на саму вже гадку о тѣмъ.

Монекъ взявъ малу мошонеу, привязавъ до неї тягаръ оловяный, що мавъ пѣдъ рукою, и кинувъ въ воду. Всѣ трое почувли, якъ она впала, глянули потѣмъ на себе и здавалось — свобѣднѣйше ѳдѣтхнули. Монекъ замкнувъ дверѣ назадъ.

— Такъ! — сказавъ ѳнъ. — Если море зверне коли небѣщикѣвъ, — а въ книжкахъ пишуть, що зверне, — то таки золото и срѣбло зъ тымъ дрантьемъ задержитъ собѣ. Не маємо що вже бѣльше говорити и можемо закѣнчити своєю милоу розмову.

— Розумѣе ся, розумѣе ся, — замѣтивъ панъ Бумбль дуже живо.

— Але чей вы будете держати языкъ за губами? — спытавъ Монекъ и глянувъ грѣзно. — За вашу жѣнку я не журюсь.

— Можете и на мене спуститись, молодче, — ѳдповѣвъ Бумбль и дуже чемно вланняючись зближивъ ся до драбины. — Менѣ ходитъ и о другихъ, и — знаете — о себе такожь, пане Монекъ.

— Дуже радуюсь, що вы такъ кажете, — ѳдповѣвъ Монекъ. — Засвѣтѣть свою лѣхтарню и забирайтесь якъ найскорше!

Въ самъ часъ казавъ ѳнъ имъ забирати ся, бо панъ Бумбль, якъ бы ще разъ бувъ поклонивъ ся и ступивъ



врокъ назадусь, бувъ бы певно впавъ въ низъ. Онъ за-свѣтивъ свою лѣхтарню, ступивъ мовчки на драбину, а жѣнка злѣзала за нимъ. Вѣбнци зачавъ згазити и Монкѣ, послухавши передъ тымъ, чи не чути якого иншого голосу; та нѣчого не було чути, лише вода шумѣла и дощъ. Перейшли помалу и осторожно комнату на долѣ, бо Монкѣ лякавъ ся найменшою тѣни, а Бумбль, держачи лѣхтарню стопу надъ землею, все оглядавъ ся боязко за спадаючими дверми. Монкѣ отворивъ браму, подружье на прощавѣе кивнуло своему непевному знакомому головою и вийшло на двѣръ въ темноту.

Якъ лише надзорникъ дому и жѣнка его бдѣйшли, Монкѣ — якъ видко було : великій ворогъ самоты — закликавъ хлопця, що десь бувъ сховавъ ся, казавъ ему ити зъ лѣхтарнею впередъ и вернувъ въ комнату, зъ котрой що лѣшь вийшовъ.

---

## ГЛАВА ТРИЦЯТЬ СЕМА.

**Выступають давній знакомій, а Фажинъ и Монкѣ сходятъ ся разомъ.**

Може двѣ години пѣзвѣйше того вечера, коли склалось се, ще було розказане въ попередябмъ уступѣ, збудивъ ся Сайксъ и спытавъ, котра година. Комчата въ котрѣй онъ лежавъ, не була та сама, зъ котрой выбиравъ ся на розбѣй въ Черці, хочъ и находилась она недалеко бдѣ давного мешканя. Бувъ то ще гѣршій будынокъ, а свѣтло падало лише черезъ одиноекѣ бѣкно въ дасть, що выходило на вузку и брудну улицю. Такожь були и рѣзніи иншій признаки, що Сайксъ зѣйшовъ на

найбольшу нужду. Свѣдчило о тѣмъ и его блѣде та змарнѣле лице.

Коло ѳена сидѣла Нансі и направляла якусь стару одѣжь. Она такожь була блѣда и втомлена зъ голоду та неспаня и змѣнилась такъ, що лише по голосѣ можна було еи познати, коли ѳдповѣла Сайкови :

— Недавно сема минула. Біль, чи вамъ нинѣ вечеромъ лѣпше?

— Слабый я, мовь павутина, — ѳдповѣвъ ѳнъ и додавъ свѣй звичайный проклѳнъ. — Ходи сюды, подай менѣ руку и поможи встати зъ проклятого лѳжка.

Черезъ недугу зовсѣмъ не ставъ Сайкъ привѣтнѣйшимъ, бо коли его Нансі пѳдняла зъ лѳжка и вела до крѣсла, ѳнъ клявъ, що невинно веде, и ударивъ еи

— Уже скавулишь? — сказавъ ѳнъ. — Лишь не квичи менѣ. Якъ не знаешъ нѣчого лѣпшого, то забирай ся радше. Чуешъ?

— Та-же не позакладало менѣ, — ѳдповѣка дѣвична, ѳдвертаючи лице и силуючись усмѣхнутъ. — Але що вамъ на думку прийшло, Біль?

— Або ты выдумала що лѣпше? — спытавъ Сайкъ грѳзно, замѣтивши слезы въ еи очахъ — Тымъ лѣпше для тебе.

— Хочь нинѣ вечеръ не гнѣвайтесь на мене Біль, — сказала она и поклала руку ему на плече.

— Чому?

— Кѳлько то, кѳлько ночей пересидѣла я коло васъ терпеливо, — ѳдповѣла она, зворушена нѣжностью жѣночою, черезъ що и голосъ еи ставъ мякшимъ, — пильнувала васъ, обходилаась, якъ зъ дитиною! И вы певно не гнѣвались бы такъ на мене, якъ теперь, коли бы о тѣмъ подумали; правда, Біль? Такъ, чи нѣ? Скажѣть.

— Ну, такъ, не гнѣвавъ бы ся, — сказавъ Сайксъ.  
— Але ей Богу, дѣвка скавулить знову.

— То нѣчо, — зѣтхнула Нансі и сѣла на крѣсло.  
— Не журѣть ся лишъ о мене, а се скоро мине.

— Що мене? — спытавъ Сайксъ гнѣвно. — Яка тобѣ дурниця стрѣлила знову въ голову? Стань, бери ся до работы и зѣ своими бабскими примхами не выѣзди!

Въ иншу пору була бы Нансі послушала его приказу; але теперь була она справдѣ безсильна и втомлена, голова ѣй опала на поручье крѣсла и она зѣмлѣла, закимъ ще Сайксъ успѣвъ выговорити ѡдповѣднѣй прокловны, якѣ звычайно въ подобныхъ обставинахъ додававъ до своихъ грозбъ. Онъ не знавъ добре, що мае почати, бо Нансі, якъ коли зѣмлѣла, то трудно було ей до памяти привести. Тому зачавъ передоверѣмъ хулити Богу, а потѣмъ крикнувъ о помѣчь, коли хуленье на нѣчо не здалось.

— Що такого, мѣй любей? — спытавъ жидъ заглядаючи до комнаты.

— Не можешь дѣвцѣ помогти? — крикнувъ на него Сайксъ нетерпеливо. — Не стѣй та не балакай, — чого выбалушивъ очи?

Фажинъ зъ осликомъ задиву прибѣгъ дѣвчинѣ на помѣчь, а тымчасомъ панъ Джонъ Докінсъ (звычайно званный майстромъ), котрый за своимъ чеснымъ приятелемъ вѣйшовъ до комнаты, поклавъ скоро якійсь клунокъ на землю, вырвавъ зъ рукъ пана Чарля Бетса, що заразъ за нимъ стоявъ, якусь фляшку, въ одной хвили ѡдкоркувавъ ей зубами, покоштувавъ впередь самъ, що бы часомъ не помилитись, и влявъ кѣлька капель хорѣй въ уста.

— Надуй ѣй, Чарль, трохи свѣжого воздуха мѣш-

комъ, — сказавъ ѓнъ — вы, Фажинъ, трѣть руки, а вы, Біль, розвяжѣть одѣжь на нѣй.

И такъ всѣ старались ея отямити, а особливо панъ Бетсъ бувъ незвычайно вдоволеный зѣ своєї родѣ. Небавомъ прійшла Нансі помалу до себе, допленталась до крѣсла коло лѣжка, сховала лице въ подушку и зовѣмъ не робила собѣ нѣчо зъ того, що о нѣй говоривъ Сайкъсъ прихожимъ и що говоривъ о такъ несподѣванѣмъ ихъ приходѣ.

— Яке васъ лихо принесло сюды? — спытавъ ѓнъ Фажина.

— Нѣяке лихо, мѣй любый, — ѓдповѣвъ жидъ — бо лихо не приносить нѣчого доброго, а я приношу щось добре. Може и вы радо подивитесь. Майстеръ, мѣй любый, розвяжи клунокъ, та дай Білеви се, за що мы вѣ грошѣ выдали.

Майстеръ розвязавъ клунокъ, а Бетсъ вынимавъ зъ его рѣзні рѣчи та хваливъ ихъ.

— Гляньте, Біль, — говоривъ той паничъ — що за штеты зъ крѣлика, зъ тои нѣжнои звѣрины, ажъ слинѣ иде; — а отсе славный чай — и цукоръ — и хлѣбъ — и свѣже масло — сыръ глосестерскій — а передѣмъ, що вы на те скажете?

Зъ тыми словами поставивъ ѓнъ на стѣль добре затѣну фляшку вина. Тымчасомъ Докінсъ налявъ зъ фляшки, котру перше вырвавъ зъ рукъ Чарля, чарку горѣвки и подавъ хорому, а той душкомъ ея выпивъ.

— Отсе для васъ буде добре, то добре, Біль! — скавъ жидъ, зъ вдоволеня затыраючи руки.

— Буде добре? — крикнувъ Сайкъсъ. — Я бы вже дваць разѣвъ згинувъ, закимъ бы вы пальцемъ для мен рушили. Чого се ты, лукавый шибенику, не заглянувь до чоловѣка въ такѣмъ станѣ черезъ три недѣль?



— Чувствуй, дѣти, що бнѣ каже? — сказавъ жидѣ, здвигнувши раменами, — и то тогды, коли мы ему принесли толькѣ гарныхъ рѣчей.

— Незле те все, то правда, — замѣтивъ Сайксѣ, глянувши окомъ на добре заставленный стѣлъ и трохи успокоивъ ся; — але чимъ можешъ ты оправдати ся, що ты мене хорого лишивъ ту безъ гроша, безъ нѣчого и цѣльнѣ часъ не журился про мене такъ, мовъ бы я не бувъ бѣльше варта, якъ песь якій.

— Мене въ Лондонѣ не було, мѣй любый, довше, якъ тыждень, — ѡдповѣвъ жидѣ.

— А де ты бувъ черезъ другихъ два тыжднѣ, — спытавъ Сайксѣ — коли я ту лежавъ, якъ щуръ въ норѣ.

— Годъ було прийти, Биль, — ѡдповѣвъ Фажинѣ — а причины не можу тобѣ сказати, коли стѣлько ихъ слушае; але слово чести даю, що я не мѣгъ прийти.

— Слово чести! — заворкотѣвъ Сайксѣ зъ наибѣльшою погордою. — Хлопцѣ, врѣжте менѣ кусень паштета, най я закушу та не чую смаку ѡдъ его чести, бо можу згинуть ѡдъ того.

— Лишь не будьте такъ нечемнѣ, мѣй любый, — сказавъ жидѣ дуже покѣрно. — Я не забувавъ на васъ нѣколи, Биль, — нѣколи.

— А вже-жѣ, и я бы на те присягъ, — перебиъ его Сайксѣ зъ дуже гѣркимъ усмѣхомъ. — Ты вдеѣ за своєю роботою, а я лежу ту въ пропасниці. За зрѣвля то робивъ я для тебе и се и те — все, не пылючись о заплату, а потѣмъ впавъ въ нужду и бувъ и померъ та зѣгнивъ, якъ бы не дѣвка.

— То правда Биль, — сказавъ жидѣ, пѣдхоплючи радо послѣднѣ слова Сайкса, — якъ бы не дѣвка! ле

хто би виховавъ, чи не я? И були бы вы би мали, якъ бы не я?

Теперь вмѣшала ся Нансі до спору, але хитрому жидови якось удалось имъ обомъ заткати уста. Однакожь Сайксъ выхопивъ ся теперь зъ новымъ жаданьемъ: сказавъ Фажинови, що мусить мати грошѣ.

— Не маю нѣчого, Биль, анѣ шелюга при души, — одповѣвъ жидъ.

— Ну, то мавшь черезъ те бѣльше дома, — сказавъ Сайксъ — и тому мушу я дещо зъ того мати.

— Бѣльше дома! — крикнувъ Фажинъ, пѣднявши руки. — Я не маю такъ богато, — отъ лише —

— Не знаю, кѣлько ты мавшь, — перебивъ его Сайксъ — и ты мабуть самъ не знаешь, бо то треба бы немало часу, щобы ихъ перечислити; але то все одно, я мушу нивѣ вечеромъ мати грошѣ.

— Добре вже, добре — одповѣвъ Фажинъ зѣтхнувши — пришлю вамъ майстромъ.

— Лишь не майстромъ, — сказавъ Сайксъ. — Майстеръ — трохи за великій майстеръ, готовъ забути принести, або въ дорожѣ де вступить, або полицай его зловить, все найдесь яка причина, а якъ нѣ, то выдумае би. Нансі пѣде зъ тобою и принесе, а я тымчасомъ положу ся спати.

По рѣзныхъ переговорахъ и спорахъ згодивъ ся жидъ дати Сайксови три фунты и чотыри шілінги, почѣмъ одѣйшовъ зб своими вихованцями, а Сайксъ положивъ ся на лѣжку, щобы переспати часъ ажъ до повороту Нансі. Въ помешканю жиди сидѣвъ Тоби Крекитъ а панъ Читлінгъ при пятнадцатой грѣ въ *крѣбежъ*. Читлінгъ — розумѣе ся — програвъ свою пятнадцату и послѣдну шѣстеу.\*) Панъ Крекитъ — якъ здавалось —

\*) Шѣсть пенсовъ.

трохи засоромивъ ся, що запусивъ ся въ гру зъ такимъ молодымъ хлопцемъ, котрый и своимъ становищемъ и способностями зовсімъ ему не дорбвнувавъ, бдтакъ по-зѣхнувъ, спытавъ за Сайксомъ и хопивъ за капелюхъ.

— Не було то нѣкого, Тобі? — спытавъ жидъ.

— Анѣ живои душѣ, — бдповѣвъ панъ Крекитъ, хопившись за ковшѣръ серочки. — На добрый способъ вы повиннѣ менѣ заплатити за те, що я вашъ дѣмъ такъ довго стерѣгъ. Ёй Богу, дурный я, якъ якій присяглый, и бувъ бы заснувъ, якъ въ Ньюетѣ, если бы въ своѣй добродушности не загравъ бувъ зъ тымъ молодымъ. Страшно було скучно.

При тыхъ словахъ сховавъ грошѣ въ кишенѣ камізолька зъ такимъ лицемъ, якъ бы се уважавъ негѣд-нымъ свои чести, такѣ малѣ грошѣ ховати, почѣмъ бд-даливъ ся своимъ звычайнымъ забѣяцкимъ ходомъ. Томъ Чітлвѣтъ глянувъ за нимъ здивовано и заявивъ, що зо-всімъ не жалує грошей, програныхъ зъ такъ знатною особою. Панъ Бетсъ высмѣявъ его и казавъ Фажинови рѣшити, чи майстеръ знатна особа, чи нѣ. Жидъ морг-нувъ на Довінса и Чарля и запевнивъ Тома, що зъ не-го дуже славный молодець.

— А чи Крекитъ не великій панъ? — спытавъ Томъ Фажина.

— А вже жъ, мѣй любый.

— И не честь то для чоловѣка, познакометись зъ нимъ.

— Певно, любчику. Ляше оба они заздрѣснѣ и не зичливѣ собѣ.

— А видите! — сказавъ Томъ зъ тріумфомъ. — Онъ мене выховавъ и я можу выходити вже на заробокъ — и зароблю колись богато, яеъ лише схочу, — правда, Фажинъ?

— Правда, Томъ, — ѳдповѣвъ жидъ — и чимъ скорше зачнешь бѳльше зарабатывать, тымъ лѣпше. Отже не гайте часу! Майстеръ, Чарль, пора вамъ ити на заробокъ, — вже майже десята, а ще нѣчого не заробили.

Майстеръ и Чарль сказали Нансі добранѳчь и дотепкуючи собѣ зъ Тома Чітлінга ѳдѳйшли. А поведенєе Тома чей зовсѣмъ не впадало въ очи и не було незвычайне, бо кѳлько-жь то молодыхъ джентельменѳвъ платить ще бѳльшій грошѣ, щобы лише находить ся въ добрѳмъ товариствѣ; а кѳлько то єсть такихъ добре выхованыхъ и знатныхъ панѳвъ, що становлять таке добре товариство! Панове тѣ доходять до своєи славы майже въ такой самый способъ, якъ елегантный Тобі Крекитъ.

— Теперь я дамъ тобѣ грошѣ, Нансі, — сказавъ жидъ, коли тамтѣ ѳдѳйшли. — Правду сказати, я мало що й маю, бо работа — цєть! — перебивъ ѳнъ самъ себе — що се? чуеть?

Нансі сидѣла зъ заложеными руками и здавалась зовсѣмъ байдужна, чи хто приходитъ, чи нѣ, поки не почувла голосу якогось мужчины. Зачувши голосъ, хопила капелюхъ и шаль и винула ихъ скоро пѳдъ стѳль. Заразъ потѳмъ звернувъ ся до неи жидъ а она зачала нарѣкати слабымъ голосомъ, що дивно выглядало въ порѳвнаню зъ єи попередною нагальностію.

— Се чоловікъ, на котрого я ждавъ, — сказавъ жидъ шепотомъ и очевидно невдоволенный приходомъ. — Иде вже по сходахъ. Анѣ слова о грошахъ, дитяно, коли ѳнъ буде. ѳнъ ту довго не посидить, анѣ десять хвиль, люба дитяно.

Костистый вказуючій палець поклавъ собѣ на уста и зближивъ ся зѳ свѣтломъ до дверей. Уже взявъ за клямку, коли гѳсть отворивъ дверѣ и скоро вѳйшовъ. — То бувъ Монєъ.



— Лишь одна моя шолода учениця, — сказавъ Фажинъ, коли Монкъ дофнувъ ся, побачивши незнакому.

Нансі глянула байдужно на Монка, а потѣмъ ѡдвернула ся ѡдъ него. Але коли ѡнъ очи звернувъ на жиду, то она нишкомъ глянула зновъ на него, и то такъ хитро и остро, якъ бы наразъ зовѣмъ змѣнилась.

— Що нового чувати? спытавъ жидъ.

— Богато.

— И — и доброго? — пытавъ жидъ заикуючись якъ бы лякавъ ся подразнити Монка тымъ, що сподѣває ся доброго.

— Бодай не злї новины, — ѡдповѣвъ Монкъ зъ усмѣхомъ, — я тымъ разомъ досыть мавъ заходу. Ходѣть, поговоримо кѣлька слѡвъ.

Нансі не рушала ся зъ мѣсця, хочъ видѣла, що Монкъ на ню вказавъ. Жидъ лякавъ ся мабутъ казати їй вийти, щобы не уцѣмнулась о грошѣ, тому показавъ мовчки на гору и вийшовъ зъ Монкомъ.

— Лише не ведѣть мене зновъ до проклятой норы, — чула Нансі, якъ Монкъ говоривъ. Жидъ засмѣявъ ся и ѡдповѣвъ щось, але она вже не зрозумѣла. По ходѣ пѡзнати було, що пѡшли на другій поверхъ. Она скоро стягнула зъ нѡгъ черевки, прислухалась дуже уважно коло дверей и не почувши нѣчого вийшла тихонько зъ комнаты. Може за чверть години вернула такъ само тихо назадъ до комнаты, а заразы за нею зѡйшли оба мужчины по сходахъ. Монкъ вийшовъ зъ дому, а коли жидъ по якѡмсь часѣ вернувъ зъ грѡшми дѣвчина закладала якъ разъ капелюхъ на голову, якъ бы збиралась до ѡдходу.

— Бѡй ся Бога, Нансі, яка ты блѣда! — крикнувъ Фажинъ настрашений. — Що тобѣ?

— Нѣчо, отъ сиджу въ тѣснѡй комнатѣ вже й не

знати якъ довго, — ѳдповѣла она рѣвнодушно. — Дайте-жь менѣ грошѣ, най вже собѣ пѳду.

Фажинѣ вычисливѣ ѳй грошѣ на руку, зѳтхнувѣ тяжко, сказавѣ добранѳчь, и она выйшла. Якѣ лишь опинилась на вѳльнѳй улицѣ, сѣла собѣ на сходы передѣ одною брамою, бо оголомшена, та втомлена, не могла мабуть дальше ити. Наразѣ зѳрвала ся на ноги, пустилась вѣ зовсѣмѣ иншѣй бѳкъ, якѣ було мешканье Сайкса, прискорила хѳдѣ, а вкѳнци побѣгла такѣ скоро, якѣ лишь могла. По хвили мусѣла станути, щобы ѳдотхнути, але наразѣ знову отямилась, заломила руки и залялась слѣзоами, такѣ, якѣ бы видѣла, що не може зробити того, що дуже бажала.

Чи то ѳдѣ слѣзѣ стало ѳй лекше, чи може пѳзнала своє безнадѣйне положенье, досыть, що вернула назадѣ и майже такѣ само скоро побѣгла до мешканя Сайкса, щобы и втраченѣй часѣ наложити и щобы свои бурливѣ гадки втихомирити.

Хочѣ и була ще зворушена, коли явилась передѣ розбѳйникомѣ, то таки не замѣтивѣ ѳнѣ сего, лише спытавѣ еи, чи принесла грошѣ и почувши, що принесла, заснувѣ зновѣ.

## ГЛАВА ТРИЦЯТЬ ОСЬМА.

**Дивнѣй ѳдвѣдины, котрѣ суть наслѣдкомѣ того, що було розказане вѣ попереднѳмѣ уступѣ.**

Се було щастьемѣ для дѣвчины, що Сайксѣ дѳставѣ грошѣ, бо на другѣй день ѳнѣ ѳвѣ и пивѣ безнастанно, а се мало дуже добрый впливѣ на его настрѳй. ѳнѣ и часу не мавѣ и охоты, займатись теперѣ дѣвчи-

ною. Хитрый его приятель, жидъ, бувъ бы пѣзнавъ, що она має явійсь замѣръ, але Сайксъ не має такихъ способностей, якъ Фажинъ, и не мѣгъ розпѣзнати, що Нансі була незвычайно зворушена и неспокойна.

Коли зближавъ ся вечеръ, она стала ще бѣльше неспокойна, а якъ при нѣмъ сидѣла и нетерпеливо ждала, поки не засне зъ запою, то лице ея було таке блѣде, а въ очахъ пробивавъ ся такий незвычайный огонь, що вкѣнци и Сайксъ мусѣвъ на се звернути увагу. Онъ бувъ втомленный пропащицею, пивъ горѣвку зъ горячою водою, щобы такъ дуже не палила, и подававъ Нансі чарку въ третье и въ четверте до наповненя, коли въ очи впала ему ея блѣдѣсть и огонь въ очахъ. Видививъ ся на ню, пѣдперъ ся лѣбтями, заворкотѣвъ проклѣнъ и сказавъ:

— Але жъ и выглядаешь ты, якъ труць, що збудивъ ся до жия. Що тобѣ?

— Що менѣ? — ѡдповѣла она. — Нѣчо. Чого вы на мене такъ выдивились?

— А ты що зновъ верзешъ? — спытавъ ѡнъ, поклавши руку на ея плечѣ и зовѣмъ не легко потермосивши ея. — Що се? Що се значить? О чѣмъ ты думаешь дѣвчино?

— О рѣзныхъ рѣчахъ, — ѡдповѣла она боязко и закрыла очи руками. — А вамъ на що знати?

Она хотѣла весело вымовити послѣднїй слова, але се Сайкса вразило ще бѣльше, якъ ея попереднїй дикїй и непевный поглядъ.

— Я тобѣ щось скажу, — говоривъ ѡнъ сумно. — Если ты заразилась ѡдъ пропащицѣ и теперь ея маешь то се щось незвычайне, а прятѣмъ и небеспечно. Чей не схочешъ забратись ѡдъ мене — и Боже борони! ты не можешь забратись нѣколи!

— Чого не можу? — спытала дѣвчина.

— Нема, — воркотѣвъ Сайксъ, вдвившись въ ню, — нема на свѣтѣ певнѣйшой и вѣрнѣйшой дѣвки, якъ она, бо внакше бувъ бы я тѣ ще передъ трема мѣсяцями голову стявъ. Пропасницю дѣстала — и тѣльки всього.

Выпивъ чарку и казавъ собѣ подати лѣкъ. Нансі скочила скоро, приготовила лѣкъ, обервувшись до него плечима, и подала ему.

— Теперь сядь собѣ коло мого лѣжка — сказавъ ѡнъ — и держи ся за лице, бо змѣню тобѣ его такъ, ажъ не спѣзнаешъ, если тобѣ того потрѣбно.

Она послухала его, ѡнъ взявъ ея за руку, упавъ на подушку и впяливъ очи въ ея лице. Повѣки замкнулись ему, ѡнъ зновъ отворивъ, глянувъ блудно довокola и вкѡнци заснувъ твердымъ и тяжкимъ сномъ.

— Напѣй на сонъ зробивъ свое, — заворкотѣла она — але може вже за пѣзно..

Станула скоро, хоцила капелюхъ и шаль, оглянулася боязко по комнатѣ, якъ бы мимо напою на сонъ лякалася, почути тяжку руку Сайкса на своихъ плечахъ, нахилилася надъ лѣжкомъ, поцѣлувала розбѣйника въ уста, отворила тихо и заменула дверѣ — и вышла зъ дому. Одиный сторожъ выкликувавъ пѣвъ до десятой години, а она спытала его, чи вже давно по пѣвъ. — Чверть години, — ѡдповѣвъ ѡнъ, а она шелнула: А я ажъ за годину тамъ буду, — и пѣшла скоро.

Выбила десята, а ея нетерпеливость росла, особливо, коли натовпъ людей въ бѣльше оживленныхъ улицяхъ здержувавъ ея. Она ишла такъ загонисто и не зважаючи на нѣяку небезпечнѣсть, що переходимъ здавалася божевъльною. Коли прийшла на захѣдний конецъ мѣста, натовпъ ставъ меншій, а она ще бѣльше прискорила



хдѣ. Вѣднѣцѣ прийшла на се мѣсце, де хотѣла. Бувъ то гарный дѣмъ при улицѣ недалеко ѡдъ Гайдепарку. Выбила якъ разъ одинацята. Она вѣйшла въ сѣни. На мѣсци дверника не було нѣкого; она оглянулася непевно довокола и зближилася до сходѣвъ.

— До кого вы хотите, молода дѣвчино? — спытала ея добре убрана служниця, що отворила дверѣ коло неѣ.

— До одной панѣ въ тѣмъ домѣ.

— Одной панѣ! — ѡдповѣла служниця и глянула згѣрдно на Нансі. — До якої панѣ?

— Панѣ Мелі, — сказала Нансі.

Служниця, котра теперъ могла оглянути дѣвчину докладнѣйше, глянула на ню ще згѣрднѣйше, закликала слугу, а Нансі повторила ему свою просьбу. Той спытавъ, якъ зве ся.

— Не потребуєте того казати.

— Яку-жь вы орудку маєте до панѣ Мелі?

— Я мушу зъ нею бачити ся — и вже.

Слуга казавъ ѣй вынестись зъ дому и хотѣвъ выкинути ея за дверѣ.

— Уважайте! Живою мене не выкинете зъ того дому! — крикнула она. — Чи нема нѣкого межѣ вами, що ѡбѣдѣ дѣвчинѣ зробивъ бы прислугу и давъ знати пани?

Тымчасомъ слуги зѣбрались довокола неѣ. Добродушный кухарь унявъ ся за нею и казавъ слугѣ донести пани Мелі о дѣвчинѣ.

— Але по що? — ѡдповѣвъ слуга. — Чи вамъ здаєсь, що молода панѣ допустить таку особу до себе?

Отся приспѣвка до пѣдозрѣного стану Нансі выкликала велике побожне обуренье у чотырехъ служницъ, котрѣ дуже живо заявили, що се сотворѣнье — то со-

ромъ для ихъ роду, и конче наставляли на се, щобы безъ пощады выкинути ея на улицю въ рѣвъ.

— Робѣть зѣ мяю, що хочете, — сказала дѣвчина, звертаючись до слуги, — але зробѣть перше се, що я хочу; а я васъ прощу: змилуйтесь и дайте знати пани.

Мягкосердный кухарь зновъ унявъ ся за нею, а конець зъ того бувъ такий, що чоловікъ, котрый насампередъ явивъ ся, рѣшивъ ся донести пани Мелі.

— Що маю сказати своему панству? — спытавъ ѡнъ.

— Що одна молода дѣвчина хоче зъ панею Мелі поговорити въ чотири очи, — ѡдповѣла Нансі — и.. що молода панѣ, якъ лишъ одно слово ѡдъ мене почуе, заразъ спѣзнае, чи має дальше слухати сего, що я скажу, чи выкинути мене за дверѣ за те, що брешу.

— Отсе певнѡсть себе! — замѣтивъ слуга.

— Донесѣть лише мою просьбу, а дайте менѣ знати, яка ѡдповѣдь, — сказала дѣвчина твердо.

Слуга побѣгъ на гору, а Нансі стояла блѣда, майже безъ ѡддыху и зъ дрожачими устами. Чула она, якъ честнѣ и побожнѣ служницѣ не жалували ѣй слѡвъ зневаги. А коли слуга вернувъ и сказавъ ѣй, що може ити на гору, то она ще бѡльше зблѣдла.

— Теперъ честнымъ не варта бути на свѣтѣ, — замѣтила перша служниця.

— Лѣпше мосяжи, явъ золоту, котре перейшло пробу огневу, — сказала друга.

Третя вдоволилась тымъ, що высказала свое зачудованье: — чи дамы зложенѣ зъ лѣпшого тѣла и крови? — а четверта ѡдозвалась сопраномъ въ тѡмъ кварталѣ: отъ соромъ! — и тымъ завѡнчили Діяны свою розмову.

Важнѣйшѣ рѣчи мала Нансі на думцѣ, тому не за-

жала на розмову служниць и зъ трепетомъ вѣйшла зб слугою до малого передпокою, освѣченого лямпою, що звисала зб стелѣ. Ту лишивъ еи проводникъ саму.

Цѣле свое житѣе провела она на улицяхъ столицѣ и въ нехлюйныхъ норахъ проступеу, а таки лишилася ще въ нѣй частина вдачѣ жѣвночои. А коли почула за дверми легкой хѣдъ и нагадала собѣ тыхъ людей, зъ котрыми доля еи звела, то чула ся такъ роздратованою, засоромленою и такъ налякалася, якъ бы не могла знести притомности дамы, до котрой еи допущено.

Але противъ сего лѣпшого чутя повстала въ нѣй гордбѣе, — сей грѣхъ не лише найнизшихъ верствъ и найгѣршихъ проступникѣвъ, але й высокопоставленыхъ та тыхъ, що о собѣ добре думаютъ. Нещасна товаришка злодѣѣвъ и проступникѣвъ рѣзного рода, низько впавша жителяеа нужденной норы, товаришка проступникѣвъ зъ вязницъ и галеръ, котрой такожъ шибениця грозила, — и та особа, такимъ соромомъ вкрыта, була надто горда, щобы зрадити хочъ крихту жѣвночого чутя, котре здавалось ѣй слабою стороною еи вдачѣ, а дѣйстно було, ще одинокою ниткою, що вязала еи зъ лѣпшими людьми. Дике житѣе знищило у неи всѣ признаки и слѣды лѣпшого товариства.

Она пѣднесла очи на стѣлько, що замѣтила нѣжну стать гарной дѣвчины, котра теперъ вѣйшла; ѣдтакъ спустила очи и пѣднимаючи голову зъ уданою рѣвнодушностію, сказала:

— Ледви мене допустили до васъ, леді. Если бы я була зважала на ихъ слова и пѣйшла собѣ, якъ бы то кождый иншій зробивъ, то вы были бы колись жалували и то певно.

— Менѣ прикро, що зъ вами эле обѣйшли ся, —



ѡдповѣла Рожа. — Не думайте о тѡмъ бѡльше, а ска-  
жѣть менѣ, чога вы зѡ мною хотѣли видѣтись.

Сердечный тонъ бесѣды, въ якѡмъ она ѡдповѣла  
ей прязный голосъ, ей нѣжне поведенѣе и се, що она  
не зраджала анѣ гордости, анѣ неподобаня, такъ напо-  
лохало Нансі, що слезы такъ й полились ѣй зъ очей.

— Ой леді, леді, — говорила она, заломавши силь-  
но руки — якъ бы бѡльше було такихъ, якъ вы, то мен-  
ше було бы такихъ, якъ я — певно, певно!

— Сѣдайте, — сказала Рожа. — Вашѣ слова зво-  
рушують справдѣ мое сердце. Если вы въ потребѣ або въ  
нещастю, то я буду дуже рада, коли вамъ зможу по-  
могти, — вѣрте менѣ. Сѣдайте!

— Я собѣ постою, леді, — сказала дѣвчина, все  
ще рыдаючи, — а вы не говорѣть такъ ласкаво до ме-  
не, поки мене лѣпше не пѡзнасте. Але то вже буде за  
пѡзно. Чи тѣ — тѣ дверѣ замкненѣ?

— Замкненѣ, — ѡдповѣла Рожа, цѡфнувшись кѡль-  
ка крокѡвъ въ задѣ, якъ бы на случай потребы рада  
мати скорше помѡчь. — Або що?

— Бо я хотѣла свое житѣе и жигѣе другихъ зло-  
жити въ вашѣ руки. Я — тая дѣвчина, що малого Олі-  
вера затыгла до старого жида Фажина того вечера, ко-  
ли ѡнъ выйшовъ зъ дому въ Пентонвиль.

— Вы! — здивувалась Рожа Мелі.

— Я, леді. Я — отся безсоромна, о котрѡй вы пев-  
но чули, що живу межи злодѣями и — такъ менѣ Боже  
поможи! — не чую ѡдъ дитинства ласкавого слова, не  
знаючи лѣпшого житя, лѣпше жию такъ, якъ мои това-  
ришѣ менѣ позволяютъ. Цѡфайтесь лише зъ ѡдразою ѡдъ  
мене, леді. Я молодша, якъ вы на око можете по менѣ  
судити, а й найбѣднѣйшѣ жѣнни боять ся мене дѡткну-  
ти, коли я йду улицями помѡжь людьми.



— Страшно! — сказала Рожа, віддаляючись мимо-моволѣ ще дальше від дівчини.

— На колѣнахъ дякуйте Богу, поважана леді, — скрикнула нещаслива — що мали родину, котра васъ въ молодости стерегла и вела, и що вы нѣколи такъ, якъ я від самой дитини, не зазнали холоду и голоду, не волочились и не пиячили и — не робили ще чогось гѣршого, якъ те все. Я можу се сказати, бо нужденнї улицѣ и двѣ норы — се мое мешканье; въ нихъ я жила и въ нихъ я помру.

— Жаль менѣ васъ! — сказала Рожа дрожачимъ голосомъ. — Мало серце не пукне, васъ слухаючи.

— Богъ васъ нагородить за вашу доброту! — відповѣла дівчина. — Якъ бы вы знали, що неразъ зѣ мною дѣ ся, вы бы мене дуже жалували, вѣрте менѣ. Але я нишкомъ утекла від людей, котрї мене певно убили-бъ, якъ бы знали, що я тутъ, и хочу вамъ сказати се, що я від нихъ чула. Чи вы знаете Монка?

— Нѣ, — відповѣла Рожа.

— Онъ васъ знає, — говорила дівчина дальше — и знає такожъ, що вы тутъ мешкаєте, бо лишь черезъ те, що онъ сказавъ другому, могла я васъ віднайти.

— Такого прѣзвища я не чула нѣколи, — сказала Рожа.

— То мабутъ онъ межи нами инакше зве ся, якъ я вже зъ давна догадувалась. Не довго по тѣй ночі, коли то и Олівера завели до вашого дому на розбѣй, підслухала я розмову того чоловіка зъ Фажиномъ, бо я его підозрѣвала. И довѣдалась я, що Монкъ, — той чоловікъ о котрѣмъ я вамъ казала.

— Розумѣю; говорѣть дальше, — сказала Рожа.

— Що Монкъ разомъ зъ двома нашими хлопцями бачивъ Олівера того самого дня, коли онъ пропавъ, и

заразъ познавъ въ нѣмъ того, кого шукавъ, хочъ и не знаю, пощо ђнъ его шукавъ. ђнъ зробивъ зъ Фажиномъ таку угоду: Якъ бы Оліверъ вернувъ, то жидъ конче має зробити зъ него злодѣя, а Монкъ ему заплатить кѣлько счоче, 'бо се ему до чогось потрібне.

— До чого-жь бы? — спытала Рожа.

— Якъ я его такъ пѣдслухувала, побачивъ ђнъ наразъ мою тѣнь на стѣнѣ, — говорила дѣвчина дальше — и не всякій ѡдваживъ бы его въ друге пѣдслухувати. А тымчасомъ менѣ вдалось се вчера зновъ.

— И то якъ?

— Я вамъ скажу, леді. Вчера прийшовъ ђнъ до Фажина. Оба пѣшли по сходахъ на гору, а я пѣзнѣйше за ними и скрылась такъ, що и тѣнь моя не могла мене зрадити. Першій слова, якѣ я чула ѡдъ Монка, були такі: „И такъ одинокій доказъ, що Оліверъ, — то той хлопець..., лежить на днѣ рѣки, а стара вѣдьма, котра доказъ той мала ѡдъ его матери, гние вже въ своѣй домовинѣ“. Оба засмѣялись и радувались, якъ то все щасливо склалось. А Монкъ дальше говоривъ о хлопци и дуже бувъ гнѣвный. Хочъ теперъ я — важе — буду мати досыть грошей по тѣмъ молодѣмъ чортику, але я волѣвъ бы, щобы се було якось инакше склалось. Бо и яке-жь то вдоволенье, знѣвечити величне завѣщанье батька тымъ, що хлопця будуть гонити зъ одной мѣскои вязницѣ до другои, а потѣмъ за якійсь великій зловчинокъ поставлять его передъ судъ и на смерть засудять.“ А Фажинъ готовъ се зробити. Выкористав хлопця впередъ, а потѣмъ ѣ пустить на смерть.

— И то правда? — спытала Рожа зъ жахомъ.

— Правда, леді, хочъ се зъ моихъ устъ чуєте, — говорила дальше дѣвчина. — Потѣмъ середъ проклонѣвъ, до котрыхъ я привыкла, а котрыхъ вы не знаете и не

могли бы слухати безъ страху, сказавъ бнѣ, що якъ бы такъ не зважаю на свою безпечнѣсть, то самъ позбавивъ бы житя хлопця, щобы лишъ вдоволити своѣй ненависти; але то небезпечно. За те буде его черезъ цѣле житѣ переслѣдувати и якъ лишъ схоче скористати зъ походженя и житя его то наконць ему богато лиха. Словомъ, — каже до Фажина — хочъ ты й жидь, та не вдалось тобѣ наставити ще нѣколи таквхъ силюекъ, якй я наставивъ на свого молодого брата.

— Свого брата! — скрикнула Рожа сумно.

— То его слова, — сказала Нансі, оглядаючись все непевно довокола, бо грѣзна стать Сайкса стояла йй все передъ очима. — А що бѣльше: коли говоривъ бнѣ про васъ и про иншу паню, то каже: небо чи пекло завзялось на него (на Монка) и заухало Олівера въ вашй руки, але зъ насмѣшкою додавъ: се трохи й добре. Бо й кѣлькожь сотокъ тысячъ фунтѣвъ не дали-бъ вы за се, якъ бы довѣдались, хто вань двоногий песикъ-братчикъ.

— Чей те все не сказано поважно оббзвалась Рожа и поблѣдла.

— Менѣ теперъ зовсѣмъ не до жартѣвъ и я поважно кажу, — бдиовѣла дѣвчина, сумно хитаючи головою, — и бнѣ такожь не любить жартувати, коли ненависть въ собѣ почуе. Я знаю богато людей, що ще гѣрше чияя те, та хочъ бы они й десять разѣвъ о тѣмъ говорили, то я бы имъ не кояче повѣрила, а Монкови повѣрю за однимъ разомъ. Але вже пѣзно, я мушу вертати домѣвъ, щобы й пѣдозрѣня не було, що я въ тѣй цѣли выйшла. Треба спѣшитись до дому.

— Але що-жь я маю робити? — спытала Рожа. — Якй же хосенъ буду я мати зъ вашого оповѣданя безъ васъ? Хотите вертати домѣвъ! Якъ можете вы вертати



до товаришѣвъ, котрыхъ вы въ такихъ страшныхъ кра-  
скахъ змачювали? Если повторите свои слова передъ  
однымъ паномъ, которого я м жу въ той хвили заклика-  
ти, то за пѣвъ години будете въ беспечиномъ мѣсеци.

— Але я хочу вернути, — ѡдповѣла дѣвчина. —  
Я мушу вернути, бо — охъ, якъ же я можу говорити  
о такихъ рѣчахъ передъ невинною дамою такою, якъ  
вы? — бо межи мужчинами, о котрыхъ я вамъ сказа-  
ла, есть оденъ, найстрашнѣйшій зѡ всѣхъ, которого я по-  
кинути не можу; нѣ — хочъ бы мала спасти ся ѡдъ  
такого безбожного, страшного житя, яке теперъ веду.

— Вы вже разъ для дорогого хлопця потрудились,  
а теперъ зновъ мимо великои небезпечности прийшли  
сюды, щобы сказати се, що пѣчули. По васъ виджу, що  
правду кажете, що жалуете и соромитесь своего житя.  
Те все оправдує мою думку, що вы ще на добру доро-  
гу можете вернути. — По тыхъ словахъ глубоко звору-  
шена Рожа Мелі заломила руки, а слезы покотились ѣй  
по лицю. — Выслушайте — говорила она дальше —  
просьбы чоловѣка, що такожь належить до вашего роду,  
першого — певно першого, що милосерднымъ голосомъ  
и зъ трепетомъ промавяє до васъ, щобы спасти васъ  
ѡдъ погубы душѣ. Выслушайте моихъ слѡвъ и зачнѣть  
лѣпше жити; я васъ схочу выратувати.

— Леді, — ѡдповѣла дѣвчина, падаючи на колѣна,  
— дорога, ангельска леді, вы справдѣ першій, що оду-  
шевили мене словами такими, и якъ бы я ихъ була по-  
чула передъ лѣтами, то могла бы була вырватись зъ  
такого грѣшного и тяжкого житя. Але теперъ вже за-  
пѡзно — запѡзно.

— На покуту и жаль нѣколи не пѡзно — ѡдповѣ-  
ла Рожа.

— А таки за пѡзно! — скрикнула Нансі такимъ



голосомъ, що зраджавъ цѣлу ви муку душѣ. — Я не можу вже теперъ его покинути, не можу смерти на него наводити.

— Якъ же бы вы навели смерть на него? — спытала Рожа.

— Згинувъ бы певно, — нарѣкала дѣвчина. — Если-бъ я другимъ розповѣла се, що вамъ сказала и дала причину до его увязненя, то згинувъ бы безъ пощады. Онъ наибольшій проступникъ збъ всѣхъ; чого онъ вже не заподѣвавъ!

— Чи то можливо, — сказала живо Рожа, — що-бы вы за-для такого чоловѣка ѳдмавляли собѣ всякои надѣѣ на будуче, на спасенье? Се божевѣльнѣсть.

— Не знаю, що се; — ѳдповѣла дѣвчина — знаю лише, що такъ єсть, и то не лише у мене одной, але у сотки иншихъ, такихъ злыхъ и нужденныхъ, якъ я. Мушу йти. Чи се Богъ гнѣває ся за богато мовхъ злыхъ учинкѣвъ, не знаю, але я мимо рѣзныхъ терпѣнь, мимо нелюдского обходженя незвычайно до него прихильна; и хочъ бы черезъ нього й згинути мала, то мабутъ була бы до него такъ само прихильна.

— Що-жь я маю чинити? — спытала Рожа. — Властиво не повинна я васъ пустити.

— Нѣ, нѣ, леді, вы мене пустите, — ѳдповѣла дѣвчина. — Вы мене не станете здержувати, бо я повѣрила вашѣй добротѣ и хочъ могла, то таки не вымогла на васъ жадной ѳбѣянки.

— До чого-жь менѣ здались ваші звѣстки? — обставала при своѣмъ Рожа. — Сю тайву треба выслѣдити; якій хосенъ може выйти зъ того, що вы менѣ ѳдкрыли, для Олівера, котрого судьба вамъ такъ дуже лежить на серци.

— Вже вы найдете якого доброго пана, котрому зъ тымъ звѣритесь и котрый вамъ порадить.

— А де-жь я васъ найду, если васъ буду потребувати. — Я не пытаю, де тѣ страшнѣ люде мешкають, але назначѣть мѣсце и часъ, де бы зъ вами можна побачитись.

— Приречѣть менѣ, що не зрадите нѣкому тайны, а прийдете самѣ, або лише зъ чоловѣкомъ, котрому можете повѣрити, и що нѣхто на мене не засядеь, анѣ не пѣде за мною.

— Прирѣкаю вамъ торжественно; — ѳдповѣла Рожа.

— Добре, то я що недѣлѣ межи одинацатою а дванацатою годиною въ ночи, если буду жити, буду ходити по лондонськѣмъ мостѣ геть и назадъ, — сказала Нансі ненадумуючись.

— Заждѣть ще хвильку, — сказала Рожа, задержуючи Нансі, котра вже до дверей зближилась. — Розважте ще разъ свое положенье и нагоду, яку вамъ даю, щобы зъ него вырватись. Не лишъ за се, що вы принесли такѣ важнѣ вѣсти, але й черезъ те, що вы майже зовѣмъ пропащѣ, можете числити на мою помѣчь. Чи вы справдѣ хочете вертати до шайки розбѣйникѣвъ и до того страшного чоловѣка, коли одно — однѣсенье слово може васъ выратувати? Що за чары тягнуть васъ въ безбожне житье, въ нужду? Ахъ, чи у вашѣмъ серцю нема вже жадной струны, котру бы можна порушити, — нема жадного чутя, що повстало бы противъ такого заслѣплена?

— Если дамы, такѣ молодѣ, приязнѣ и гарнѣ, якъ вы, ѳддають свое серце, — ѳдповѣла дѣвчина певнымъ голосомъ — то любовь робить ихъ до всего способными, хочъ сердце ихъ може любити ще й свою батькѣвъ-

щину, родину, приятелівъ, численнихъ знакомыхъ. А если женщина така, якъ я, що не має даху, хіба вѣко бдѣ домовини, вѣ недузѣ и при смерти не має помочи, хіба надзорницю шпитальну, бддасть мужчинѣ своє надбѣсуге серце и той выповнить вѣ нѣмъ все мѣсяцъ, якѣ колись занимали родачѣ, батькѣвщина и приятелѣ, або й мѣсяцъ черезъ цѣле нужденне житѣе пустѣ, — то хто-жь може еи спасти? Жалуйте насъ леді, жалуйте насъ тому, що намъ остало лише одно жѣвоче чутѣе и що се чутѣе, якѣ тяжка кара зѣ неба, замѣсть бути для насъ потѣхою и гордостію есть для насъ проклятьемъ, жереломъ новыхъ терпѣнь и злого обходженя.

— То чей приймете бдѣ мене малый дарунокъ, — сказала Рожа по хвили — котрый вамъ поможе жити безъ сорому — бодай до часу, якѣ зновъ побачимось.

— Анѣ шелюга не прийму, — бддѣвѣла дѣвчина, боронячись рукою.

— Не бддихайте жѣ моєи руки, коли я вамъ помогти хочу, — сказала Рожа, приступивши до неї. — Вѣрте менѣ, я хочу вамъ зробити прислугу.

— Вы бы найлѣпшу прислугу зробили, если бы менѣ за однимъ замахомъ житѣе бддобрали, — бддѣвѣла Нансі, заломавши руки, — бо думка о тѣмъ, чимъ я є, збудила за сю коротку годинку такій тяжкій бѣль у моѣмъ серци, якого я ще нѣколи не чула и я бы рада не померти вѣ тѣмъ пеклѣ, вѣ котрѣмъ жила. Богъ заплатитъ вамъ, добра леді, за ваше щире серце и зѣшле тѣлько щастя на васъ, кѣлько сорому я на себе взяла.

По тыхъ словахъ нещасна голосно захлипала и вѣйшла зѣ комнаты, а Рожа по тѣй розмовѣ, що радше здавалася їй сномъ, якѣ правдою, майже безсильна впала на крѣсло и старалася зѣбрати свои розсѣянї думки.

## ГЛАВА ТРИЦЯТЬ ДЕВЯТА.

**Тутъ розказаній новій ѳдкрытя и показано, що несподѣванки, такъ якъ нещастя, нѣколи не лучають ся самі.**

Положенъе Рожи було справдѣ тяжке, бо она дуже бажала ѳдкрыти тайну житя Олівера, а не могла надужити довѣря, зъ якимъ нещасна ѳднеслась до неї, якъ до молодое, невинной дѣвчины. Слова еї и цѣлый взглядъ дуже зворушили Рожу и теперь по при прихильности до своего малого вихованця повстало въ нѣй горяче бажанъе, спасти нещасну дѣвчину зъ погибели.

Панѣ Мелі постановела собѣ ще лише три днѣ побути въ Лондонѣ, а потѣмъ на кѣльеа тыжднѣвъ выѣхати на далеке побереже морске. Була пѣвночь межї першимъ а другимъ днемъ. На явій способѣ могла Рожа рѣшитись за сорокъ вѣсѣмъ годинъ? и якъ могла она ѳдложити подорожъ на пѣзнѣйше и не збудити пѣдозрѣня, що щось незвычайне склалось?

Панѣ Лъосбернѣ бувъ дома и мавъ замѣръ зѳстати ще й черезъ слѣдуючї два днѣ; однакожъ Рожа знала горячу вѣдчу доктора надто добре и вже напередъ зображала собѣ его гнѣвъ, его обуренъе, коли почув, якъ въ-друге хотять увести Олівера; тому лякалась повѣрити ему тайну, поки не була певна, що хтось попре еї справу и въ користь Нансі. То була причина, для котрой Рожа рѣшилась, повѣдомити тѣтку о цѣлѣй справѣ, але дуже осторожно, бо сподѣвалась, що она певно порадить ся доктора, що робити. Зъ той самой причины не можна було й думати о тѣмъ, щобы удати ся до якого правника, хочъ бы сама й знала, якъ має при тѣмъ заховуватись. Разъ прийшло ѣй на думку, просити Гаррі



о раду и помѣчь; але ѓнъ будивъ въ нѣй згадку о послѣднѣмъ прощаню и черезъ те здавалось ѣй негѣднымъ, притягати его зновъ до себе, бо може теперь ему удалось вже еи забути и ѓнъ вже щасливый.. При тѣй думцѣ выступили ѣй слези на очи.

Думка за думкою у неи змѣнялась и она рѣшалась то на оденъ способъ, то на другій, то зновъ всѣ способы ѓдклядала. Черезъ те зворушена не спала она цѣлу нѣчь, а коли на другій день спрагу ще разъ добре розважила, рѣшилась она мимо обавы порадитись Гарри Мелі.

Хочъ се може буде мукою и для него, назадъ тутъ вертати, але яка мука буде то для мене! — думала она. — А може ѓнъ и не приѣде; може напише письмо, а може ѣй приѣде та буде мене оминати — якъ тогды, коли ѓдтѣвѣджавъ. Я того не сподѣвалась; але се для насъ обоихъ було лѣпше — богато лѣпше.. Роза покляла перо и ѓдвернула ся такъ, якъ бы не бажала собѣ, щобы и папѣръ, на котрѣмъ писала, бувъ свѣдкомъ еи слѣзъ.

Зъ двадцать разѣвъ вже брала за перо и ѓдклядала его, та роздумувала, якъ зачати першу стрѣчку. Але ѣй буквы ще не написала, коли Оліверъ, котрый зъ Джайльсомъ вернувъ зъ проходу по мѣстѣ, вѣйшовъ до комнаты дуже задыханный и не спокѣйный такъ, якъ бы ему нещастье лучилось.

— Оліверъ, чого ты такій наляканный? — спытала Роза, выйшовши супротивъ него. — Скажи моя дитинко.

— Не можу; я ледви дышу, — ѓдповѣвъ хлопецъ. — Ахъ! и я его ще разъ побачивъ и можу васъ переконати, що я правду оповѣдавъ.

— Я нѣколи ѣй не сумнѣвалась мѣй любый, що ты правду кажешь, — ѓдповѣла Роза лагѣдно. — Але о кѣмъ ты говоришь?

— Я видѣвъ того пана, — ѳдповѣвъ хлопецъ — що для мене бувъ такий добрый, — пана Бравнльова, о котрѣмъ мы такъ часто говорили.

Де? — спытала Рожа.

— Онъ злѣзъ зъ воза и пѳшовъ до одного дому, — ѳдповѣвъ Оліверъ, а слезы радости полились ему зъ очей. — Я не говоривъ зъ нимъ, — не мѳгъ, бо онъ мене не видѣвъ, а я дрожавъ такъ, що кроку ступити не мѳгъ. Але Джайльсъ вивѣдавъ ся, що онъ въ тѳмъ домѣ мешкає. Дивѣть ся, — говоривъ онъ, показуючи кусень паперу, — ту написано, де онъ мешкає. Пѳйду до него заразъ. Боже! Я не буду мѳгъ прийти до себе, коли его побачу и почую зновъ его голосъ.

Рожа Мелі середъ тыхъ и подѳбныхъ окликѳвъ радости хлопця ледви ѳдчитала адресъ пана Бравнльова: „Улиця Крєвенъ на березѣ“, а по хвили рѣшилась, скористати безъ проволоки зъ ѳдкрытя Олівера.

— Скоро! — сказала она. — Кажи сировадити ту вѳзъ и будь готовъ, ѳхати зѳ мною. Заразъ обоє поѳдемо, лише впередъ тѣтцѣ скажу, що на годину выѳдемо; я заразъ буду готова такъ, якъ ты.

Оліверови не треба було й казати, чтобы спѣшивъ ся — и за нецѣлыхъ пять хвиль ѳхали вже обоє на означене мѣсце. Коли тамъ приѳхали, казала Рожа Оліверови зѳстати въ вѳзѣ, чтобы впередъ пригото-вити старого пана на его появу, сама злѣзла зъ воза и передала слугою картку до пана Бравнльова зъ прось-бою, що хоче зъ нимъ говорити въ однѳй дуже пильнѳй справѣ. Слуга вернувъ небавомъ и просивъ еи ити на гору. Она вѳйшла за нимъ до комнаты на поверсѣ и за-стала тамъ пристаркуватого пана въ яснозеленѳмъ сур-дутѣ. Зъ лица его такъ и пробивалась добродушнѳсть. Коло него побачила другого старого пана въ нанкѳно-

выхъ штанахъ и камашахъ; той выглядавъ не дуже приятно, а сидѣвъ, поклавши руки на голову тяжкой палички и опершись пѣдбородкомъ на ню.

— А! — сказавъ панъ въ яснозеленѣмъ сурдугѣ, зѣрвавшись скоро зъ мѣся и выйшовши насупротивъ Рожѣ, — а, простѣтъ, моя молода панѣ, я думавъ, що се яка влѣзлива особа, що — простѣтъ менѣ, будьте ласкаві. Прошу сѣдати.

— Вы, — панъ Бравильовъ, если не милю ся? — спытала Рожѣ, кивувши на другого пана окомъ.

— Такъ я зву ся, — ѡдповѣвъ старый панъ. — А се мѡй приятель, панъ Грѣмвѣгъ. Грѣмвѣгъ, будьте ласкаві, выйдѣтъ звѣдси на кѡлька хвиль.

— Менѣ здаєсь, що непотрѣбно трудити пана, — замѣтила Рожѣ. — Если не милю ся, то ему не чужа ся справа, въ якѡй я прийшла.

Бравильовъ приставъ на се и на згоду кивнувъ легенько головою, а Грѣмвѣгъ, що дуже вымушено вклонивъ ся и становъ, теперь знову такъ само вклонивъ ся и сѣвъ.

— Се, що я вамъ маю сказати, буде певно для васъ несподѣванкою, — зачала Рожѣ помалу и розважно. — Въ свѡй часъ були вы для одного мого приятеля молодого дуже ласкаві и добрѣ и я переконана, що вамъ мило буде зновъ почути про нього.

— Для молодого приятеля! — сказавъ панъ Бравильовъ. — Яєъ зве ся?

— Оливеръ Твѣгъ, — ѡдповѣла Рожѣ.

Ледви выговорила тѣ слова, коли Грѣмвѣгъ, котрый нѣбы то дуже цильно читавъ книжку, лежачу на столѣ, замкнувъ еи голосно, оперъ ся о поруче крѣсла, а на лица его малювавъ ся незмѣрный задивъ. Великими очима вдививъ ся онъ въ Рожѣ; потѣмъ якъ бы засоро-

мивъ ся, що показавъ ся такъ звуршенимъ и сѣвъ собѣ зновъ такъ, якъ перше, выдвинувъ ся впередъ себе, а довгій свистъ роздавъ ся зъ его устѣ и затихъ не въ воздухѣ, але десь въ самѣмъ внутрѣ его жолудка.

Панъ Бравнльовъ бувъ такъ само здивованый, хочъ задиву свого не виявивъ въ такій дивный способъ. Онъ присунувъ свое крѣсло близше до Рожѣ и сказавъ: — Будьте ласкаві, моя мила молода панѣ, не говорѣть про мою доброту и зичливѣсть, о чѣмъ нѣхто не знае, хибѣ вы; а если маєте які доказы, що змѣнили-бъ мое лихе переконанье, до якого спонукала мене ся нещасна дитина, то скажѣть менѣ — прошу васъ дуже.

— То злый хлопчиско, голову свою зѣмъ, що злый, — заворкотѣвъ Грімвигъ, неначе говоривъ животомъ, бо лице его анѣ не рушилось.

— Хлопецъ зъ него розумный и щирый, — сказала Рожѣ, почервонѣвши ѡдъ такой его замѣтки, — а провидѣнье, котрому подобалось, наслати на его молоду голову рѣзній нещастя, дало ему за те тѣлько чутя и розуму, що се принесло бы честь неодному, и шѣсть разѣвъ старшому ѡдъ него.

— Я що йно шѣстьдесять одинъ лѣтъ маю, — замѣтивъ Грімвигъ такъ само неподвижно — а що се була бы несамовита справа, если бы той Оліверъ не мавъ що найменше дванацять лѣтъ, то бачу, що ся замѣтка не до мене ѡдносить ся.

— Не зважайте, панѣ Мелі, на мого приятеля; — сказавъ Бравнльовъ — ѡнъ думаетъ инакше.

— А якъ не думаетъ инакше? — ѡдгризавъ ся Грімвигъ.

— Нѣ, ѡнъ думаетъ инакше, — повторивъ Бравнльовъ, що очевидно що-разъ бѣльше гнѣвавъ ся.



— Онъ свою голову зѣсть, если думаетъ иначе, — перечивъ ся Гримвітъ.

— Онъ варта свою голову втратити, если бы не думавъ иначе, якъ говоривъ, — ѡдповѣвъ Бравильовъ.

— А онъ бы радъ того бачити, що наваживъ бы ся взяти ему голову, — сказавъ Гримвітъ, сильно пукнувши паличкою о пѡдлогу.

Такъ посперечавшись, зажили оба табаки и подали собѣ руки, якъ звычайно.

Отже, панъ Мелі, — зачавъ Бравильовъ, звертаючись до Рожѣ, — вернѣмъ до справы, въ котрѡй вы показали стѡлько любви ближнього. Чи можу спытати, що знаєте о бѣднѡмъ хлопцѣ? Позвольте лише менѣ впередъ сказати, що я, абы его найти, уживъ всѣхъ возможныхъ менѣ средствъ, а моя перша думка по выѣздѣ за границу, що онъ мене обманивъ и бувъ въ змовѣ зъ давними своими товаришами та хотѣвъ мене обрабувати, вже значно захитана.

Рожа, котра за той часъ могла зѡбрати свои думки, оповѣла Бравильовови все, що склалось зъ Оліверомъ, ѡдъ коли онъ опустивъ его дѡмъ, а замовчала лише про Нансі, бо про ню хотѣла зъ нимъ поговорити лише въ чотири очи. Своє оповѣданье закончила тымъ, що хлопецъ ѡдъ кѡлькохъ мѣсяцѣвъ тѡльки й журбы мавъ, що не мѡгъ свого давного добродѣя и приятеля ѡднати.

— Слава Богу! — сказавъ старый панъ. — Ся звѣстка робить мене щасливимъ, дуже щасливимъ. Але вы, панъ Мелі, не сказали менѣ, де онъ теперъ. Простѣтъ менѣ, — але чому не взяли вы его зъ собою?

— Онъ жде на долѣ въ возѣ передъ брамою, — ѡдповѣла Рожа.

— Передъ моею брамою? — скрикнувъ старый

пань радбно и слова бльше не сказавши выбгъ за дверь, збгъ по сходахъ на долъ и приекочивъ до воза.

Коли онъ одойшовъ, пднсь Грімвигъ голову въ гору, зачавъ хитатись на своімъ крслъ и не встаючи зъ него, при помочи своєї палички и стола, оберувъ ся три разы довкола себе. Коли ему сй еволюціи щасливо вдались, пдсочивъ въ гору, перештильгувавъ зъ дванацять разбъ геть и назадъ по комнатъ, наразъ станувъ передъ Рожею и безъ довгихъ заходбъ поцлувавъ еи.

— Петъ! — сказавъ онъ, коли Рожа встала, налякана трохи симъ незвычайнымъ поступкомъ, — Не ббйтесь, я бы мбгъ бути вашимъ двдомъ. Вы моторна и дуже добра дввчина — я васъ люблю. Ось идуть вже.

При тыхъ словахъ усбвъ онъ дуже складно на своє давнє мвсце, а въ тбй хвили вбйшовъ Бравнльовъ зъ Оліверомъ, и его Грімвигъ повитавъ дуже ласкаво. Ахъ, если бы ся одна радбстна хвиля мала бути для Рожи нагородою за всю еи журбу и обаву про Олівера, то она чула бы ся достаточно нагородженою.

— Але мы ще про когось забули, — сказавъ Бравнльовъ и потягнувъ за шнуръ бдъ дзвбнка.

— Скажи пани Бедвинъ, щобы прийшла на гору, — розказавъ Бравнльовъ слугъ, що вступивъ въ дверь.

Старенька господиня явилась сейчасъ, вклонилась и коло дверей ждала на приказъ пана.

— Мбй Боже, та-жь вы щодня бльше не видите, — сказавъ Бравнльовъ, троха маркотный.

— Може бути, пане, — бдповвла добра старушка. — Въ моімъ ввѣу очи не поправляють ся.

— Се и я бы мбгъ вамъ сказати, — бдповбвъ Бравнльовъ. — Але насадтъ окуляры и подивбтъ ся добре, чи не побачите самй, чого я васъ приеликавъ.

Старушка почала сейчас шукати по своихъ кишенькахъ; але Оліверови вже не стало терпеливости и въ поривѣ чутя кивувъ ся їй въ рамена.

— Боже милосердный! — то мѣй невинный хлопецъ! — вскрикнула она и обняла его нѣжно.

— Моя дорога, старенька нянька! — крикнувъ Оліверъ.

— Боже, я була певна, що ђнъ верне! Явій здоровый, румяный, а убранный, якъ шляхоцкій сынъ! Де ты пробувавъ такъ довго, такъ довго? Ахъ! се-жь те саме любе личко, лишъ не таке блѣде; те саме нѣжне око, лишъ не таке сумне. Тямлю я ихъ дуже добре — и его тихій усмѣхъ такожь; я его день въ день видѣла по-при тыхъ своихъ любимыхъ дѣтяхъ, що померли ще, якъ я була молодою, веселою жѣвною.

Въ своѣй щирости то ђступала она ђдъ Олівера, щобы ему лѣпше приглянути ся, то зновъ нѣжно притискала его до грудей, ђдгортала ему кучеръ зъ надъ очей, плакала и смѣяла ся въ одѣй и тѣй самѣй хвили.

Бравнльовъ лишивъ ихъ обое, щобы натѣшились собою, и запровадивъ Рожу до иншой комнаты. Тамъ она докладно розповѣла ему розмову зъ Нансі, ђдъ чого ђнъ немало налякавъ ся, замѣшавъ ся и занепокоивъ ся. Рожа розказала ему такожь причину, чому не хотѣла зъ тымъ звѣритись приятелеви Льюсбернови. Старый панъ признавъ їй, що дуже мудро вчинила и сказавъ, що готовъ самъ нарадитись зъ поважаннымъ докторомъ. А щобы ему до того дати якъ найскорше нагоду, то умовили ся такъ, що Бравнльовъ ще того самого вечера мае поговорити зъ докторомъ въ готели, а потѣмъ осторожно повѣдомить ся о всѣмъ паню Мелі. По тыхъ



тымчасовыхъ постановахъ вернули Рожа и Оліверъ домѣвъ.

Рожа зовсімъ добре вгадувала, якъ знаменитый докторъ розгнѣвае ся, почувши оповѣданье Нансі; бо ледви ему се розказали, ѡнъ зачавъ клясти и грозити, казавъ, що Нансі якъ першу жертву ѡддасть въ руки быстроумному Блэзерсови и Дифови, и вже наложивъ капелюхъ, щобы пѡйти закликати тыхъ благородныхъ людей до помочи. И ѡнъ певно бувъ бы такъ зробивъ, зовсімъ не думаючи, якѣ бы зъ того були наслѣдки, але его задержавъ въ части такой самый гнѣвъ Бравнльова, котрый такожь мавъ скору вдачу, а въ части мотивы и поясненя, котрыми Бравнльовъ думавъ якъ найлекше ѡдвести его ѡдъ нерозважного замѣру.

— Але що жъ до лѣха робити? — спытавъ горячій докторъ, коли вѡйшли до комнаты, де сидѣли обѣ дамы. — Чи зъ ласки нашої мае жити безпечно всяка мужеска и женьска зволочь? Чи мы ще маемо ихъ просити, щобы приняли сто або кѡлькасоть фунтѡвъ, якъ малу ознаку нашего поважаня и малый доказъ нашего признаня за ихъ доброту для Олівера?

— То нѣ, — ѡдповѣвъ Бравнльовъ зѡ смѣхомъ, — але мы мусимо робити дуже розважно и осторожно.

— Розважно и осторожно! — скрикнувъ докторъ. — Та я бы всѣхъ тыхъ розбишаеъ що до ноги...

— Все одно, щобы вы зъ ними зробили, — перервавъ его Бравнльовъ, — але спытайте самѣ себе, чи мы осягнули бы свою цѣль, хочъ бы зробили зъ ними, що хотѣла?

— Яку цѣль? — спытавъ докторъ.

— Таку цѣль, що хочемо вывѣдатись, хто были родичѣ Олівера и постаратись о зворотъ его спадщины,



котру ему — якъ зъ всѣхъ даныхъ вѣдко — безлично и пѣдступно ѡобрали.

— А! — сказавъ Льюсбернтъ, охолоджуючись хустиною — я мало що не забуду о тѣмъ.

— Отже видите, — сказавъ Бравнльовъ. — Що бы мы зыскали, якъ бы на пр. удалось намъ ѡддати въ руки справедливости всѣхъ гѣльтаввъ, не наразивши бѣднот дѣвчины на небезпечнѡсть?

— Се бы зыскали, що декотрѣ зъ нихъ повисли бы, а прочихъ бы вышупасовали, — ѡдповѣвъ докторъ.

— Дуже добре, — сказавъ Бравнльовъ смѣючись, — але зъ вами те станесь певно и безъ насъ, а якъ мы въ те вдамссь, то мабуть зъ того готова выйти велика Донъ-Кихотерія, а для насъ чи радше для Олівера — все одно — вѣйшла бы шеода.

— Явимъ способомъ? — спытавъ докторъ.

— Чи-жь се не ясне, — ѡдповѣвъ Бравнльовъ — що намъ буде дуже тяжко ѡдкрыти тайну, если не зможемо спонукати Монка до розкаяня? Але се можна осягнути лѣше пѣдступомъ и тымъ, що опамятаемо его, если ще до теперъ якѣ гѣльтав не взяли его въ свои руки. Бо хочъ бы его и зловили, то мы доказѡвъ противъ него не маемо. Онъ — о скѣлько мы знаемо, а радше, якъ вѣдко зѡ знаныхъ намъ обставинъ, — не бравъ участи въ жадвѡй врадежи або розбою шайки злодѣввъ. Хочъ бы его и не увѡльмили, то се дуже неимѡвѣрне, щобы его засудили на яку иншу кару, хѣба що замкнутъ его якъ волюцюгу. А тогды уста его були-бъ разъ на все замненѣи и мы бы не осягнули свои цѣли такъ само, якъ бы ѡвъ бувъ глухимъ, нѣмымъ, слѣпымъ и божевѡльнымъ.

— Я васъ ще разъ пытаю, — сказавъ докторъ живо — чи треба додержати ѡбщянку, дану дѣвчинѣ, бо

хочь она дана въ найлѣншомъ и найщиршомъ замѣрѣ, то все-таки...

— Прошу васъ, поважана молода панѣ, не говорѣть о томъ, — сказавъ Бравильовъ, выпередивши Рожу, — обѣцянку треба додержати. Я думаю, що намъ се въ нашомъ поступованю зовсѣмъ не пошкодить. Але закимъ мы рѣшимось на остаточну постанову, що робити, мусимо впередъ конче дѣвчину видѣти и чути бдѣ неи, чи она намъ сякъ або такъ стане до помочи, щобы дѣстати Монка въ свои руки; а если не може намъ помогти, то щобъ хочь описала намъ его особу та сказала, де онъ звычайно крѣсь, або взагалѣ де его можна найти. Се скорше не станесь, якъ на другій тыждень, а нинѣ що йно второкъ. Тому моя рада така, що мы до того часу заховуймо ся спобѣйно и навѣть передъ Оліверомъ все скриваймо.

Хочь пану Льосбернови така рада, щобы цѣлыхъ пять днѣвъ зовсѣмъ нѣчого не робити, дуже була не до вподобы, то таки мусѣвъ признати, що на теперъ иншой рады нема; а що и Рोजа и панѣ Мелі станули по сторонѣ Бравильова, то на раду его всѣ згодились.

— Я ще возьму до помочи своего приятеля Гривіта, — сказавъ Бравильовъ. — Дивакъ зъ него, але дуже быстроумный и може намъ дуже помогти. Онъ ученый правниекъ по званю, а станъ адвокатскій повинувъ тому лише, що за цѣлыхъ десять лѣтъ повѣрено ему лишь одинъ процесъ. Але вы самі рѣшѣть, чи се о нѣмъ добре свѣдчить, чи зле?

— Я не противлюсь, щобы вы взяли до помочи своего приятеля, але я возьму собѣ своего, — сказавъ Льосбернъ, а коли Бравильовъ спытавъ, що се за приятель, то онъ додавъ: — То сынъ панѣ Мелі, а Рожѣ — дуже давный приятель.

Лице Рожѣ почервонѣло; але она нѣчого не ѡдповѣла на сю замѣтку (може тому, що нѣхто бы бувъ ен не поперѣ) и такъ Гарри Мелі и Гримвіга выбрано членами комітету.

— Розумѣе ся, мы лишимось такъ довго въ мѣстѣ, — сказала панѣ Мелі — поки не побачимо, що зъ нашихъ старанъ не буде жадного успѣху. Я въ тѣй справѣ, що насъ всѣхъ обходить, не пожалую нѣ труда, нѣ коштѡвъ и радо тутъ зѡстану, — если треба, то й рѡкъ цѣлый, якъ довго лишь буде яка надѣя.

— Добре, — сказавъ Бравнльовъ — але я такъ и читаю на вашихъ лицахъ, що хочете мене спытати, чому я не стараю ся розслѣдити оповѣданя Олівера, та выѣхавъ такъ нагло за границу. Такъ позвольте менѣ зажадати ѡдъ васъ: не пытайте мене о се скорше, поки я самъ не узнаю за ѡдповѣдне, розповѣсти вамъ всю исторію. Вѣрте менѣ, мое жаданье не безпѡдставне. Бо если бы я инакше собѣ поступивъ, то може збудивъ бы у васъ надѣѣ, котрѣ бы нѣколи не сповнились и выкликали бы лише рѡзвѣи клопаты и розчарованя, котрыхъ и такъ вже не мало. — Мое панство, насъ кличуть до вечерѣ, а Оліверови, що сидить въ сусѣднѣй комнатѣ, буде вѡднци здаватись, що вже вамъ надоѣвъ и що мы вже выдумали якій спосѣбъ, выпхати зновъ его въ свѣтъ.

При тыхъ словахъ подавъ старый панъ пани Мелі руку и запровадивъ си до вѣдальвѣ; Лѣсбернъ пѡшовъ зъ Рожею и такъ нарада скѡнчилась.



## ГЛАВА СОРОКОВА.

Давный знакомый Олівера поназуєсь справдешнымъ геніємъ и займаєсь публнчною дѣяльностію въ столицѣ.

Якъ разъ того самого вечера, коли Нансі була у Рожі Мелі, широкимъ гостинцемъ, що вѣвъ на пѣвобчъ, йшло до Лондону двое людей. Имъ мусимо мы приглянутись. Одинъ — мужчина належавъ до довгихъ, костистыхъ постатей, що то хлопцемъ виглядають такъ, якъ заматерѣлї мужчины, а вже мужчиною виглядають такъ, якъ завчасу выросшї хлопцѣ. Друга була женщина, молода, але груба и певно сильна, бо инакше й не двигнула бы такого тягару, якїй мала на плечехъ. Ї товаришь нѣсь лише малый и легкїй клунокъ на палици на плечехъ, а що мавъ и довгї ноги, тому все йшовъ кѣлька крокѣвъ передъ нею, причѣмъ все нарѣкавъ на свою товаришку, що такъ по малу йде. Они вже минули Гайтеть, коли ѡнъ станувъ и нетерпеливо крикнувъ на ню :

— Чи ты скорше не можешъ ити? Чого такъ лѣнливо волочишь ся за мною, Шарльото?

— Великїй тягаръ, ты й не знаєшь, якїй великїй, — ѡдповѣла она, посцѣшаючи майже безъ ѡддыху.

— Тягаръ? Ты що плетешъ? — а ты до чого? — говоривъ Ной Кляйзоль (бо се ѡнъ бувъ) и переложивъ свѣй малый клунокъ на друге плече. А ты вже зновъ стала? При тобѣ то й найлѣпшїй втративъ бы терпеливѣсть.

— Чи ще далеко? — спытала Шарльота, а густї каплѣ поту саливали їй по лицю.

— Чи ще далеко? Мы вже такъ, якъ бы на мѣсци. Чи бачишь тамъ — свѣтло въ Лондонѣ?



— То ще що найменше двѣ добрѣ милѣ, — ђдповѣда Шарльота въ розпуцѣ.

— Двѣ милѣ чи двацять милѣ, то все одно; вставай и ходи, бо якъ тебе копну... — остерѣгавъ си Ной зъ носомъ, ђдъ гнѣву ще бѣльше червонымъ, якъ звичайно. Шарльота встала и зновъ пѣшла поручъ него.

— Ной, де ты думаєшь нинѣ заночувати? — спытала она его по якѣмсь часѣ.

— Чи я знаю, — ђдповѣвъ панъ Кляйполь, котрому вже того ходу було такожь за богато.

— Але чей десь недалеко?

— Нѣ, не далеко.

— Чому нѣ?

— Если я тобѣ кажу, що я такъ хочу або не хочу, то вже досытъ; а ты й не пытай ся, чому й якъ? — ђдповѣвъ поважно.

— Я лишъ пытаю ся — не потребуєшь такъ гнѣвати ся.

— Отсе бы було гарно, якъ бы мы зайшли до першой лѣпшой гостинницѣ передъ мѣстомъ, а Соерберрі, если за нами гонить, встремивъ свѣй старый носъ, зловивъ бы насъ, казавъ закути и гайда назадъ! Нѣ, я пѣду въ найвузшу улицю, яку лишъ зможу найти, и скорше не стану, поки не найдемо якон найдальшой гостинницѣ. Дякуй Богу, що я розуму маю и за тебе и за себе. Бо якъ бы мы були не пѣшли впередъ противною дорогою, то тебе бы ще передъ осьми днями були замкнули и шию скрутили, якъ дурной гусцѣ.

— Я знаю, що я не така мудра, якъ ты, але не скидай всей вины на мене. Якъ бы мене замкнули, то бы й тебе замкнули.

— А хто взявъ грошѣ зѣ столика, якъ не ты?

— Я, любый Нос; але я взяла для тебе.

— Чи я ихъ маю и несу при собѣ?

— Нѣ; ты казавъ менѣ нести ихъ и добре ты зробивъ,  
— сказала Шарльота, поклепавши его по пѣдбородку и  
взявшись зъ нимъ по-пѣдъ руку.

Се справдѣ такъ и було; але п. Кляйполь не бувъ  
такій дурный, щобы кому будь повѣрити грошѣ; онъ  
бѣдавши Шарльотѣ грошѣ, зробивъ тому такъ мудро, —  
се треба ему признати — щобы грошѣ найдено въ неи,  
а не въ него, если бы ихъ зловлено. Але теперь розу-  
мѣе ся — того онъ ѣй не сказавъ и обоє вшли въ най-  
бѣльшой згодѣ разомъ дальше.

Пѣсля своего добре обдуманого пляну ишовъ панъ  
Кляйполь, не задержуючись ажъ до ангела въ Ислінг-  
тонъ и ту по натовпѣ пѣвшихъ людей и возбѣвъ пѣзнавъ,  
що вже справдѣ Лондонъ починае ся. Онъ оглянувъ ся  
разъ докола себе, въ котрыхъ улицяхъ найбѣльшой на-  
товпѣ и котрѣй тому треба оманати, звернувъ въ сторону  
св. Джонъ Роадъ и скоро найшовъ ся въ лабиринтѣ тем-  
ныхъ, брудныхъ уллицъ та уллицокъ межи Грей Инъ Ленъ  
и Смитфилдъ, въ одномъ заулку посередѣ Лондону, ко-  
трый мимо своего поступу и везмѣрныхъ прикрасъ таки  
оставъ поганимъ.

Нове шукавъ все за гостинницею, бо еи въ своѣмъ  
положеню и до своєї цѣли уважавъ за найбѣдповѣднѣй-  
шу, вкѣнци становъ передъ найнужденнѣйшою, яку лишь  
мѣгъ побачити и рѣшивъ ся въ нѣй заночувати.

— Дай по менѣ клунокъ, — сказавъ онъ, бѣдбира-  
ючи его бѣдъ своєї товаришки, — а мовчи, хибѣ що хто  
до тебе промовить. Якъ зве ся сей дѣмъ? Що се за на-  
пись: п. ѣ. дѣ —?

— Калѣвкою, — докѣнчила Шарльота.

— Пѣдъ калѣвкою — дуже добра назва, — замѣ-  
тивъ Ной. — Держись мене, ходѣмъ!

Пхнувъ поломаній дверъ плечима и обое вѣшли. Въ шинку сидѣвъ лише молодой чоловѣкъ, жидъ, що зачитавъ ся въ якѣсь бруднѣй часописи.

— Чи тутъ „калѣвка“? — спытавъ Ной.

— Тутъ.

— Мы стрѣтили одного джентельмена и той намъ васъ зарекомандувавъ, — говоривъ Ной дальше, тручаючи лѣктемъ Шарльоту може тому, щобы звернула увагу на его хитрѣсть и знала его вагу, або може, щобы пригадати вѣй мовчанье. — Мы бы хотѣли тутъ заночувати.

— Не знаю, чи буде можна, — ѡдповѣвъ Барней, бо то ѡнъ бувъ послугующимъ духомъ въ тѣй гостинниці — але звѣдаюсь.

— Заведѣть насъ тымчасомъ до гостинной комнаты та дайте намъ кусень мяса та пива трохи, — сказавъ Ной.

Барней завѣвъ втомленихъ подорожнихъ до задной комнаты, принѣсъ, чого жадали, zarazомъ звѣстивъ имъ, що можуть заночувати и лешивъ любу пару саму.

Комната, до котрой ихъ завѣвъ, находилась zarazъ за шинкомъ и лежала кѣлька стѣпъ выше такъ, що коли було ѡдсунути занавѣску зъ маленького ѡбена въ стѣнѣ зъ шинку, то можна було безпечно видѣти и чути все, що тамъ гостѣ робили або говорили.

Ледви Ной и Шарльота взялись до вѣды, коли Фажинъ явивъ ся въ шинку и спытавъ, чи нема одного его молодого выхованця.

— Петь! — сказавъ Барней — тамъ чужинцѣ.

— Чужинцѣ? — повторивъ Фажинъ шептомъ.

— Ага — не зъ мѣста, смѣшний народъ; и я такъ мѣреую, що вамъ бы они придались.

Фажинъ выдѣвъ сейчасъ на столець и побачивъ



черезъ мале бѣконце, якъ Ной ласо заѣдавъ, а Шарльотѣ дававъ лише бѣду часу до часу гомеопатичнѣ дозы.

— Ага! — шепнувъ Фажинъ, звертаючись до Барнея — хлонецъ зъ лица менѣ подобаеъ. Могъ бы намъ придати ся, бо вже вмѣе обдурювати дѣвку. Сиди тихо, якъ мышъ въ норѣ, мѣй любый; послухаю, що говорять.

Глянувъ зновъ черезъ мале бѣконце зъ такимъ видомъ лица, що подававъ радше на старого опира.

— Отже я бѣду теперъ хочу бути джентельменомъ, — сказавъ Ной, вытягнувши ноги и продовжаючи розмову, котрой початку Фажинъ не чувъ. — Теперъ вже, Шарльото, не буду пильувати домовинъ та слухати паньства, але буду жити, якъ джентельменъ; а ты, если хочешъ, то будешъ панею.

— Ай, чи я-жь бы не хотѣла мѣй любый, — бѣдповѣла Шарльота — але то що дня не вдасть ся выпорожнити касу та ще й утечи.

— Чортъ побери всѣ касы! — скрикнувъ Ной — выпорожняти можна и що инше.

— Що-жь? — спытала Шарльота.

— Кишенѣ, мошонки, домы, почтовѣ возы, банки, — бѣдповѣвъ панъ Кляйполь, котрого бѣдвага зросла тымъ бѣльше, що портеръ ударивъ ему въ голову.

— Але ты того всего не потрафишь, любый Ное, — сказала Шарльота.

— То я оглянусь за товаришами, котрѣ те потрафлять, — бѣдповѣвъ Ной. — Они насъ потрафлять вже до чогось ужити. Ты сама варта бѣльше, якъ пятьдесятъ бабъ; бо я ще въ житю такой не видѣвъ, що бы була така хитра и непевна, якъ ты, коли тобѣ полишити бѣльшу руку.

— Якъ ты вмѣеешь схлѣбляти! — сказала Шарльота и поцѣлувала его въ поганѣ уста.



— Ну вже, дай менѣ спокѣй, — сказавъ Ной, зъ великою повагою одрываючись бдѣ неї, лише не ласи ся такъ, коли я гнѣвний на тебе. Я бы радъ стати ватажкомъ якої шайки, держати єї въ рукахъ и ходити зъ нею, куды захоче ся. Се бы було добре занятье для мене, если бы зъ того бувъ добрый зыскъ; и чуешь: если бы намъ пощастило ся найти кѣлькохъ панѣвъ до такого занятя, то се бы було бѣльше варта, якъ нашихъ двацять фунтѣвъ, зъ котрыми не знати, що й почати.

Панъ Кляйполь глянувъ при тыхъ словахъ дуже мудро на свою склянку зъ портеромъ, напивъ ся, кивнувъ головою дуже ласкаво до Шарльоты и вже хотѣвъ зновъ напитись, коли отворились дверѣ и явивъ ся якійсь незнакомый. То бувъ Фажинъ. Онъ принявъ якъ наймильйшій видъ лица и низько вклонившись сѣвъ за другимъ столомъ заразъ коло любон пары. Одакъ закликавъ скривленого Барнея и казавъ собѣ подати пива.

— Приемный вечеръ, пане, лише трохи за холодный на теперѣшну пору, зачавъ онъ, затираючи руки. — Вы, бачу, зъ провинціи приходите, пане?

— По чѣмъ пѣзнаете? — спытавъ Ной Кляйполь.

— Мы тутъ въ Лондонѣ не маємо тѣлько пороху, кѣлько вы на собѣ принесли, — бдповѣвъ жидъ, вказуючи на черевик Ноя и Шарльоты та на клунки.

— Тай хитрѣй жъ вы зъ бѣса, — сказавъ Ной зѣ смѣхомъ. — Чуешь, Шарльото, що онъ каже?

— Е, мѣй любый, якъ тутъ не бути хитрымъ въ тѣмъ мѣстѣ, — говоривъ дальше жидъ довѣрочнымъ шепотомъ и бючись по носѣ пальцемъ, що Ной и собѣ почавъ наслѣдувати, але не зовсѣмъ удачно, бо нѣсь его не бувъ до того бдповѣдно великимъ. Однакожь Фажинъ толкувавъ собѣ се мабутъ такъ, що Ной зовсѣмъ

пишесь на его думку й тому присунувъ ему дуже приязно склянку пива, котру що йно Барней принісь.

— Добрый напѣй, — сказавъ жидъ. — Кто его вее хоче пити, той мусить все щось выпорожняти: касы, вишенѣ, мошонки, домы, почтовѣ возы або банки.

Панъ Кляйполь такъ и похиливъ ся на задъ своего крѣсла и звернувъ свое, якъ стѣна поблѣдле та заклопотане лице бѣдъ жида до Шарльоты.

— Не журѣть ся тымъ, мѣй любый, — сказавъ жидъ, присуваючись ближе. — Ха-ха-ха! се щастье, що нѣхто васъ не чувъ, лише я припадево — то велике щастье для васъ!

— Я не вынимаю, — лепетѣвъ Ной, не вытягаючи вже нѣгъ такъ, якъ независимый джентельменъ, але взявши ихъ пѣдъ столець такъ далеко, якъ лишь мѣгъ. — Она ихъ сама выняла, се ты выняла, Шарльото; ты знаешъ, що не я.

— Все одно, мѣй любый, чи вынявъ хто, чи не вынявъ, — перервавъ его жидъ, соколинымъ окомъ споглядаючи на дѣвчину и на оба клунки. — Се й мое ремесло и вы менѣ тому подобаетесь.

— Яке ваше ремесло? — слытавъ Ной, отямившись трохи.

— Таке саме, яке вы почали, — бѣдповѣвъ Фажинъ — а тутешій господарѣ такожь тымъ займають ся. Вы тутъ трафили якъ разъ въ добрѣй дверѣ; вы тутъ безпечнѣй, якъ на лонѣ Авраама. Нема безпечнѣйшого дому въ цѣлѣмъ мѣстѣ, якъ калѣвка; то значить, если я хочу; и вы менѣ подобались и молода дѣвчина такожь. Отже бачите, хто я, и можете бути зовсѣмъ спокѣйнѣй.

Мимо того запевненя Ной дививъ ся все ще боязко и пѣдозрѣло та сувавъ ся неспокойно по своѣмъ

стблці. Фажинъ кивнувъ приязно Шарльотъ головою, шепнувъ їй до уха, щоби не боялись, и говоривъ дальше:

— Я вамъ ще скажу ось що. Я маю приятеля, котрый вашій сердечній бажаня може сповнити и — якъ мевъ здаєсь — дасть вамъ насампередъ роботу таку, яка вамъ найлѣпше подобаєсь, а потѣмъ вже навчитесь всего иншого.

— Вы говорите такъ, якъ бы те все була правда, замѣтивъ Ной.

— Если бы я не говоривъ правды, то якій бы хосень мавъ зъ того? — говоривъ жвдъ, здвигаючи раменами. — Ходѣть, поговоримо о тѣмъ кблѣка слѣвъ на иншѣмъ мѣсци.

— Не треба, по що виходати та трудити ся, — сказавъ Ной, вытягаючи помалу ноги зъ пѣдъ стблця. — Она може тымчасомъ занести клунки до нашої комнаты. Шарльсто, занеси клунки на гору.

Шарльота послухала поважного розказу и не отягаючись анѣ на хвилину, пѣдняла оба тлумаки и вийшла.

— Чи не добре держу я ви въ рукахъ? — спытавъ Ной такимъ тономъ, якъ сторожь, що освоивъ дивого звѣра.

— Знаменито, — ѡдповѣвъ Фажинъ, клепаючи его по плечахъ. — Вы гений, мѣй любый.

— Погано бы мевъ пришло ся тутъ жити, якъ бы я не бувъ гениємъ, — сказавъ Ной. — Але не тратьте часу, бо она небавомъ верне.

— Дуже добре. Що скажете на те: если бы вамъ подобавъ ся мѣй приятель, то щс-жь бы вы могли лѣпшого зробити, якъ вѣйти зъ нимъ въ спблѣу? — спытавъ Фажинъ.

— То залежить ѡдъ того, чи добре ему ремесло

йде, — ђдповѣвъ Ной, хитро споглядаючи однимъ своимъ малымъ окомъ на жида.

— Онъ має у себе багато людей, а має найлѣпше товариство такихъ, що тымъ ремесломъ займають ся.

— Правдивыхъ мѣськихъ хлоцѣвъ?

— Нема мѣжь ними ані одного не-Лондонця, и ђнъ бы васъ певно не принявъ, хочъ бы и я васъ поручивъ, але ему теперь хибую помѡчникѡвъ.

— Чи я буду виходити на роботу? — спытавъ Ной, ударившись по кишняхъ штанѡвъ.

— Не давши двацять фунтѡвъ, не будете могли виходити, — ђдзѡвѣвъ жидъ рѣшучо.

— Але жъ двацять фунтѡвъ — то купа грошей!

— Дрѣбничка, если вы не можете ее позбутись.

— Коли я могу бачитись зъ вашимъ приятелемъ?

— Завтра рано.

— Де?

— Тутъ.

— Гмъ! — И що ђнъ платити?

— Живете собѡ якъ дженгельменъ — маєте харчъ, мешканье, тютюнъ, горѣвку дармо, половину зъ всего, що заробите самі и що заробить молода дѣвчина.

Се дуже непевне, чи Ной Кляйполь, хочъ и якъ лакомый, бувъ бы приставъ на сѡ блискучї услѡвья, если бы мавъ зовсѣмъ свободнай руки; але ђнъ роздумавъ, що якъ бы не приставъ, то незнакомый мѡгъ его сейчасъ ђдати въ руки справедливости. Тому заявивъ, що ему проектъ Фажива зовсѣмъ выдае ся незлымъ.

— Але видите, — додавъ ђнъ — тому, що она може добре зайнятись роботою, то я радъ бы дѡстати щось лѣпше въ руки. Що бы було теперь найѡдповѣднѣйше для мене? То бы щось мусѡло бути таке, при чѡмъ бы я и не дуже мучивъ ся и бувъ безпечный.



— Мбй приятель потребувавъ такого, що розумѣ ся трохи на шпіонствѣ. Що вы на те скажете? — спытавъ жидъ.

— Зовсімъ незле для мене и тымчасомъ я бы и тымъ занявъ ся, — сказавъ Ной непевно — але се не давъ нѣчого въ руки.

— То правда, — згодивъ ся зъ нимъ жидъ. — А що бы вы сказали про старыхъ дамъ? Вытягати имъ кошечки и пакеты, а потѣмъ скручувати на розѣ улицѣ — зъ того богато гроша приходитъ.

— А они не кричуть, або не драпають часомъ чоловіка? — замѣтивъ Ной, хитаючи головою. — Я до того не вдавъ ся. Иншой работы нема?

— А, есть! — сказавъ жидъ, поклавши руку на колѣна Ноя. — Бубнѣвъ обкратати!

— А то якихъ?

— Звычайнс посылають матери малыхъ дѣтей зъ шести пенсами и шілінгами, щобы де-що купили; имъ ѡдбѣрае ся грошѣ, котрѣ они все держать въ рукахъ, потѣмъ тручае ся ихъ въ рѣвъ и ѡдходить ся спокѣйно, якъ бы нѣчо не сталося, або якъ бы дитина сама впала и потовкла ся. Ха-ха ха!

— Ха-ха-ха! — засмѣявъ ся и собѣ панъ Кляйцоль и зъ незмѣрного вдоволеня пѡдкинувъ ноги въ гору. — Ёй Богу, отсе добре!

— Певно — певно, — сказавъ Фажинъ. — Вы можете мати знаменитѣ повѣты въ Кемденъ-Тавнъ, въ Бетль-Бріджъ и иншѣ околицѣ, де все богато нашихъ иде на роботу и що години выдае на землю такихъ бубнѣвъ, коли лише хоче.

— Отже я всѣмъ вдоволенный, — сказавъ Ной, коли зновъ охоловъ зѡ своего одушевленя а Шарльота вернула. — О котрой години маемо зѡйтись?

— Може о десятій?

— Ной приставъ.

— Якъ маю васъ назвати передъ своимъ приятелемъ?

— Больтеръ, Моррисъ Больтеръ — то есть Больтеръ.

— Отже кланяюсь низенько пану Больтерови, — сказавъ жидъ и поклонивъ ся зô смѣшвою елеганцією. — Сподѣюсь, що васъ небавомъ ще лѣнше познаю.

— Чуешь, Шарльото, що панъ каже? — спытавъ поважно Кляйполь.

— Чую, любый Ное, — ѳдповѣла Шарльота, вытягаючи руку.

— Моррисъ Больтеръ, звычайно Кляйполь, звернувъ ся до жида и сказавъ: — Ной — то здрѳбнѣле имя, якимъ она мене все кличе.

— О, я розумѣю — розумѣю дуже добре, — ѳдповѣвъ жидъ и тымъ разомъ сказавъ правду. — Добранѳчь! Добранѳчь!

---

## ГЛАВА СОРОКЪ ПЕРША,

въ котрой розказано, якъ майстеръ заховувавъ ся въ клопотъ\*)?

— Отже то вы самѣ були тымъ вашимъ приятелемъ — неправда? — спытавъ панъ Больтеръ, звычайно Кляйполь званый, коли по угодѣ зъ Фажиномъ пересе-

---

\*) Слово се у злодѣѣвъ лондонскихъ значитъ „передъ судомъ карнымъ“.

ливъ ся до его мешканя. — Ото дурень зъ мене — та-жь я мѡгъ бувъ вже вчера впасти на сю думку!

— Каждый самъ собѣ приятель, — ѡдповѣвъ Фажинъ. — Деякі дурисвѣты кажутъ, що число три чарѡвне, а инші зновъ, що сѣмъ; але то неправда мѡй приятелю. Число оденъ чарѡвне!

— Ха-ха-ха! Число оденъ найважвѣйше!

— Въ такѡмъ малѡмъ товариствѣ, якъ наше, — сказавъ жидъ, котрый уважавъ потрѣбнымъ, пояснити свою думку, — маємо загальне число оденъ, то значить: вы не можете вважати себе числомъ оденъ, не вважаючи такожь мене и всѣхъ прочихъ молодцѣвъ такимъ же числомъ.

— Ото!

— Видите добре, — говоривъ дальше жидъ, удаючи, що не замѣтивъ его оклику, — нашъ хосенъ и наша шеода одна — и инакше не може бути. На прикладъ, вашимъ замѣромъ есть, дбати про число оденъ — то есть про самого себе.

— Такъ есть, такъ есть.

— Ну, добре, — але вы не можете дбати лише про себе самого, про число оденъ, не дбаючи заразомъ и про мене, такожь число оденъ.

— Число два хочете сказати, — перервавъ его панъ Больтеръ, що бувъ самолюбнымъ въ найвысшѡмъ степени.

— Нѣ, нѣ! — ѡдповѣвъ жидъ. — Я такъ само важный для васъ, якъ вы самі для себе.

— Слушайте, — сказавъ панъ Больтеръ — вы дуже славный чоловікъ и я васъ дуже поважаю, але чей вы не такі щирі приятелѣ, якъ вамъ здае ся?

— Ану розважте лише, розважте! — сказавъ жидъ, двигаючи раменами и простягаючи руки. — Вы посту-

пили собѣ дуже красно и я васъ тому люблю и поважаю. Але черезъ свѣй поступокъ вы можете дѣстати на шию краватку, котру дуже легко заложити, але зняти самому годѣ — т. е. шнуръ.

Больтеръ хопавъ ся рукою за нашійну хустину такъ, мовъ бы его давила и заворкотѣвъ, що жидъ правду каже.

— Шибениця, — говоривъ Фажинъ дальше — шибениця, — мѣй любый, то погавый дороговказъ, що вже показавъ дорогу на другій свѣтъ неодному славному, бѣдважному чоловѣкови. Отже держати ся зъ далека бѣдъ шибеницѣ и сеи дороги, се ваше число оденъ, мѣй любый.

— Розумѣе ся, — сказавъ живо Больтеръ — але по що вы говорите о такихъ рѣчахъ?

— Щобы сезазати свою думку докладно, — бѣповѣвъ Фажинъ, пѣдтягнувши бровы въ гору. — Вы самѣй не вчините нѣчого на свою руку, лишъ вы зависимѣй бѣдъ мене, а я зависимый бѣдъ васъ, если мое мале ремесло має добре ити. Перше естъ ваше число оденъ, друге мое число оденъ. Чимъ бѣльше вамъ на серци лежить ваше число оденъ, тымъ бѣльше мусите вы дбати про мое; и такъ вебнци вертаемо до того, що я вамъ сказавъ заразъ зъ початку, — що старанье о число оденъ выходить всѣмъ намъ на добре, а якъ мы про него не будемо дбати, то все пропадемъ.

— То правда, — замѣтивъ Больтеръ задумчиво. — Вы дѣйстно бувалый старый чоловѣкъ!

Фажинъ замѣтивъ зъ найбѣльшимъ вдоволеньемъ, що се не була лише облестнѣсть, але що своему новобранцеву показавъ свою силу и хитрѣсть, — а се въ початкахъ ихъ знакомости було дуже важне. Щобы враженье, яке зробивъ на молодци, ще скрѣпити, розказавъ



ему деякі свої прехитрі операціи, причѣмъ, ѡдповѣдно до цѣли, помѣшавъ правду зъ неправдою такъ вправно, що поважанье пана Больтера до него очевидно зросло, а заразомъ повставъ въ нѣмъ спасенный страхъ, чого собѣ жидъ найбѣльше бажавъ.

— Лише взаимне довѣрье — сказавъ жидъ — потѣшае мене въ тяжкихъ стратахъ. Що йно вчера стративъ я свого найлѣпшого помѣчника.

— Пропавъ? — спытавъ Больтеръ.

— Пропавъ проти своєї волѣ, — ѡдповѣвъ Фажинъ. — Ёго обвинили о кишениву крадѣжь и нашли при нѣмъ срѣбну табакирку. То була ёго власна, мѡй любый, ёго власна, бо ѡнъ самъ нюхавъ табаку, а табакирка була дорсга. Переслухъ ѡдложили на нинѣ, бо думали, що ѡднайдуть властителя. О, ѡнъ варта бѣльше, якъ пятьдесять срѣбныхъ табакирокъ, и я бы ихъ давъ, якъ бы лишь зновъ мавъ ёго у себе. Кобы вы були знали майстра, мѡй любый, кобы вы були знали!

— Сподѣваюсь, що я ёго ще пѡзнаю, — думаете, що нѣ, Фажинъ?

— Мабуть нѣ вже, — ѡдповѣвъ жидъ зѣтхнувши.

— Если не будутъ мати жадного иного доказу противъ него, то за шѣсть або вѣсьмь недѣль будемо ёго зновъ мати межи собою; инакше *засиплять* ёго на цѣле житье, певно на цѣле житье; бо они вже знаютъ, що то за зѣленько той майстеръ.

— Що вы хотите сказати, що ёго *засиплять*? — спытавъ Больтеръ. — Чого вы менѣ говорите такѣ слова, коли знаете, що я ихъ не розумѣю?

Фажинъ хотѣвъ вже пояснити ему, що засипати значить вывезти зъ краю, але въ тѡй хвили вѡйшовъ панъ Бетсъ зъ руками въ кишениахъ ѡдъ штанѡвъ и зъ лицемъ смѣшно сумнымъ.

— Пропаваъ, Фажинъ, — сказавъ онъ, коли представлено его новому товаришеви такъ, якъ треба.

— Що кажешъ? — спытавъ жидъ дрожащими устами.

— Однайшли пана, до котрого табакирка належала и ще о якійсь иншій проступки его обвинили, — повезесь майстеръ за дармо, — одповѣвъ панъ Бетсъ. — Фажинъ, дайте менѣ цѣлу жалобну одѣжъ и крепу на капелюхъ, най я его одвѣдаю, закимъ одѣжде. Ото склалось! Джекъ Докінсъ, — славный Джекъ Докінсъ — майстеръ — великій майстеръ — и его мають засипати за дурну тубакирку! за незначне *липкарство!*\*) Менѣ здавалось, що хочъ за золотый годинникъ и ланцуюкъ зъ печаткою, а то... Кобы хочъ бувъ *закнявъ ся*\*\* до якого богатого пана та свиснувъ ему вѣсь грошѣ, все до чиста, — тогды бодай одѣхавъ бы собѣ, якъ джентельменъ! — а то якъ простой липкаръ, безъ славы, безъ чести!

Высказавши такъ свѣй жалъ за нещасливымъ приятелемъ, невдоволенный и маркотный сѣвъ собѣ панъ Бетсъ на першѣмъ лѣпшѣмъ крѣселѣ, яке побачивъ.

— Що ты плетешъ: онъ безъ славы, безъ чести! — кликнувъ Фажинъ, гнѣвно глянувши на своего вихованця. — Чи онъ васъ вѣсѣхъ не перевышавъ — чи мѣгъ котрый зъ васъ зъ нимъ змѣритись — хочъ въ дѣчѣмъ ему дорѣвнати, га?

— Правда, правда! Але чи не жалко чоловѣкови, — одповѣвъ Чарль — чи сердце не може пукнути зъ жалю, що сего въ судѣ знати не будуть, що нѣхто и половины зъ сего не дѣзнаеъ, хто и що онъ бувъ? Якій нужденный титулъ дѣстане онъ въ нѣкетскѣмъ кален-

\*) Крадѣжь. \*\*) Закравъ ся.

дари, а може его тамъ и не вишуть! Охъ-охъ, якъ жалко!

— А! Если ты такъ думаешь, — сказавъ жидъ, вдоволено усмѣхаючись и подаючи ему руку, — если ты такъ думаешь, то що инше. Дивѣть ся, мой любый, — звернувъ ся ђнъ до Больтера — якій они горді на свѡй станъ и свое званье! Ажъ радѡсть бере чоловіка!

Панъ Больтеръ бувъ тои самои думки, а жидъ приступивъ зъ радѡстною гордостію до Чарля, поклепавъ его по плечехъ и сказавъ потѣшаючо: — Не жури ся, Чарль; чей колісь виявити ся и ђнъ самъ покаже, чимъ бувъ; не нанесе ђнъ сорому на своихъ давныхъ товаришѣвъ и своего учителя. Подумайте лише: якій ђнъ ще молодой! Чи се жъ не велика ѡдзнака, що въ та-кѡмъ вѣцѣ засиплять его на цѣле житье?

— Певно — я о тѡмъ и не думавъ — то справдѣ велика честь для него! — ѡдповѣвъ Чарль трохи потѣшений.

— Буде мати все, чоґо потребує; — говоривъ жидъ даьше — будуть его въ *квачи*\*) держати, якъ джентельмена, буде мати що дня пиво и грошѣ въ кишени, и буде грати въ карты, ести не буде мѡґъ на що инше ихъ выдати.

— Справдѣ? — скликнувъ Чарль.

— Цѣлкомъ певно, цѣлкомъ певно! — сказавъ Фажинъ. — А мы ему найдемо адвоката — якоґо лишь найхитрѣйшого зможемо найти — и той буде его боронити, а если хоче, то и самъ може боронитись, а мы то все перечитаемо въ часописяхъ. Що ты на се Чарль?

— Знаменито! знаменито! — кликнувъ Чарль Бетсъ. — Я такъ виджу его передъ собою, якъ ђнъ ста-

\*) У вязници.



рї перуки за небѣ водять, якъ они горобѣжать ся, щобы выглядати поважно, а бнѣ говорятъ до нихъ довѣрочно; якъ бы ихъ панъ-братъ, якъ бы бувъ рѣдчымъ сыномъ судьѣ и мавъ бесѣду при обѣдѣ — ха-ха-ха!

— Але, Чарль, — сказавъ жадъ — мы мусимо выдумати якій способъ и вивѣдатись, якъ ему поводити ся та що зъ нимъ дѣвсь.

— Чи маю пѣти? — спытавъ панъ Бетсъ живо, бо бнѣ сподѣвавъ ся видѣти дуже цѣкаву сцену, въ котрѣй майстеръ, що недавно у него выкликавъ такій жалъ, мавъ грати свѣтлу ролю.

— За жаднї грошъ, — ѡдповѣвъ Фажинъ.

— То пѣшлять того — новобранця; — радивъ Чарль — его ще нѣхто не знае.

— Незла рада, — сказавъ жадъ. — Що вы на те, мѣй любый?

— Нѣ, вѣ, — ѡдповѣвъ панъ Больтеръ, хитаючи головою, — и не говорѣть, то не моя рѣчь.

— Яке-жь вы ему занятѣе призначили, Фажинъ? — спытавъ Чарль Бетсъ, оглядаючи дуже згорда недбалу статъ Ноя. — Сидѣти за печею, коли треба заризикувати и звѣдати все, кѣли дома спокѣйно сидимо?

— Тобѣ до того зась, — перервавъ его панъ Больтеръ и ты собѣ не кия зъ людей, до котрыхъ ты, нездаро, не дорѣсѣ, а то пѣзнавшъ, що не въ тѣ дверѣ понавъ.

Панъ Бетсъ высмѣявъ его чванливу грозьбу такъ голосно, що Фажинъ мусѣвъ ажъ заждати, щобы пану Больтерови сзраву пояснити. Пѣти до поліціи — сказавъ бнѣ — зовсѣмъ ему не небезпечно, бо за его незначный проступокъ ще певно нѣхто въ столица не знае тай гнѣчного листу нема; а якъ бы и бувъ, то переодѣвшись нѣгде въ Лондонѣ не буде безпечнѣйшимъ, якъ



въ поліціи, бо тамъ певно ажъ на конецъ будуть его шукати.

Такими и подобными поясненями давъ ся вкбнци панъ Больтеръ намовити пѣти въ поліцію, хочъ и якъ се було ему не въ смакъ. Але бнъ лякавъ ся жида и тому згодивъ ся. Фажинъ давъ ему сейчасъ плащъ, який вѣзники носять, манчестровій штавы по колѣна, шкбряній камашъ, капелюхъ зъ ѳдзнакою и батѳгъ, а о добрый успѣхъ зовсѣмъ не лякавъ ся, бо панъ Больтеръ бувъ до того и такий неповоротный, якъ вѣзникъ. Описали ему докладно майстра, а панъ Бетсъ завѣвъ его побѣчнымимъ уличками ажъ на Бавъ-Стрітъ, показавъ ему дорогу, подавъ ще деякій потрібнй звѣстки, казавъ спѣшитись и прирѣвъ ждати на его поворотъ на томъ мѣсци, де теперъ.

Панъ Бетсъ розказавъ ему все такъ докладно, що Ной Кляйполь або Моррісъ Больтеръ, якъ читатель хоче, дуже легко и вѣского не пытаючись зайшовъ до поліціи. Перепхавъ ся черезъ громаду людей, що складалась головно зъ дѣвчатъ и вѣйшовъ до темной та брудной комнаты судовои. Передъ столомъ судѣ стояли двѣ женщины, що кивали головами до своихъ задивованыхъ своякѳвъ, а тымчасомъ писарь бдчитувавъ двомъ посліцаямъ и якомусь просто одягнуеному, на столѣ опертому мужчинѣ высказы свѣдкѳвъ. Коло нихъ стоявъ сторожъ вязницѣ и бдъ часу до часу кричавъ: „спокѳй!“ „вывести дитину!“, если далось чути яке непреличне шептанье або выкрикъ дитины при грудяхъ. Ной оглядавъ ся быстро за майстромъ, бачивъ досыть людей, що могли бы бути братами, сестрами або родинами его, але не побачивъ такого, якого ему описали. Вкбнци за-суджено и выпроваджено жѣнку зъ комнаты и ажъ те-

перь побачивъ Ной обжалованого, що певно бувъ майстромъ.

Джекъ ишовъ досыть смѣло передъ сторожемъ вязницѣ, державъ калелюхъ въ правой руцѣ, лѣву запхавъ въ кишеню, въ штаны, а коли станувъ въ лавѣ присяжныхъ, спытавъ сейчасъ голосно, чому его завели на такъ соромне мѣсце?

— А не стулишь ты пыска? — крикнувъ ключникъ на него.

— Чи я не Авлієць? — крикнувъ и собѣ майстеръ. — Де моя свобода?

— Заразъ ви будете мати — бдповѣвъ ключникъ и то ще зъ перцемъ.

— Но-но, най лишь менѣ допѣвають, то вже секретарь державный для справъ внутрѣшныхъ буде знати, що сказати судьямъ, — говоривъ Джекъ Докінесъ дальше. — А теперь — ну, що се? Чи мирові судѣи не будутъ такъ ласкаві, полагодити сю малу справу и мене не задержувати? Они часописи читають! Я замовивъ собѣ одного джентельмена до Сіті, — а я слова додержую и я въ справахъ точный; — и ѓнъ тому пѣйде собѣ, коли мене не застане въ означенѣмъ часѣ та ще готовъ заскаржити о бдшкодованье тыхъ, що мене задержали. — Гей вы, тонконогій возный, якъ зовуться тѣ оба дерихвосты тамъ на лавѣ судѣевъ? — звернувъ ся ѓнъ до сторожа вязницѣ. Се такъ подобалось близько стоячимъ, що сердечно засмѣялись и панъ Бетсъ бувъ бы такожь не ѓдъ того, але ѓнъ не чувъ сего шутливого пытаня.

— Тахо! — крикнувъ ключникъ.

Одень зъ мировыхъ судѣевъ спытавъ, зъ чого повставъ смѣхъ.

— Ту в кишневый злодѣй, ваше благородіе.

— Чи вже той хлопець бувъ тутъ коли?

— Овъ вже яеразъ повиненъ тутъ бути, ваше благородіа, а впрочомъ всюды инде онъ вже бувъ. Я знаю его дуже добре, ваше благородіа.

— Такъ! Отже вы мене знаєте? — влинуувъ майстеръ и поважно додавъ: Дуже добре. Я обвиняю сего чоловіка о зневагу мого доброго имени.

Его зновъ высмѣяли и зновъ крикаувъ ключникъ: спокій.

— Де свѣден? — зачавъ писарь.

— А, правда, отсе добре! — вправъ ему въ бесѣду Джекъ Докінсъ. — Де свѣден? Я бы радъ ихъ видѣти?

Его бажаніе заразъ сповнилось, бо выступивъ полицай, котрый видѣвъ, якъ обжалованый вытягнуувъ одному нанови зъ кишенѣ хустинку, а що хустина вже была стара, то лишь уживъ еи до носа и зновъ захвавъ панови въ кишеню. Тому онъ его увязнивъ и при нѣмъ найдено срѣбну табакирку зъ именемъ властителя, вырытымъ на вѣку. Властитель табакирки такожь бувъ въ комнатѣ и присягъ що табакирка его и що онъ еи стративъ тогда, коли протиснуувъ ся черезъ натовпъ, въ котрѣмъ — якъ видно — обжалованый и хустину вытягъ та назадъ захвавъ. Такожь замѣтивъ онъ, що якійсь молодой джентельменъ скоро одъ него оддаливъ ся, а тымъ джентельменомъ бувъ якъ разъ майстеръ.

— Чи ты, хлопче, маешь о що свѣдка спытати? — звернуувъ ся судья до майстра.

— Я не хочу такъ понизитись и зъ нимъ говорити, — одповѣвъ Джекъ Докінсъ.

— Чи взагалѣ маешь що сказати?

— Чи ты не чуешь пытаня его благородія: чи маешь що сказати? — оббававсь живо ключникъ, торкнуувши лѣбетемъ мовчазного майстра.



— Простіть! сказавъ Джекъ, — оглядаючись розсѣяно. — Чи вы до мене говорили?

— Ваше благородіє, — замѣтивъ ключникъ — я ще въ своїмъ житю не видѣвъ такого молодого архигольтая. Чи маєшь що сказати, хлопче?

— Нѣ, — ѡдповѣвъ майстеръ — тутъ не скажу нѣчого; се не дѡмъ справедливости а и мѡй адвокатъ снѣдає нивѣ равно у віцепрезидента низшої палаты. Але мы ще, т. е. я и ѡнъ, поговоримо де инде зъ одною дуже знатною особою; тогды ажъ будуть судові перуки нарѣкати, чому на свѣтъ прийшли, або чому ихъ слуги не повѣсили, закимъ мали зѡ мною процесуватись. Я хочу —

— Най перевезесь, до вязницѣ зъ нимъ — вывести его! — крикнувъ судебный писарь.

— Ходи сюда хлопче, — сказавъ ключникъ.

— Иду вже, сказавъ майстеръ, выгладжуючи рукою капелюхъ, а потѡмъ звернувъ ся до лавы судѣвъ: — Нѣчо вамъ не поможе, панове, хочъ бы и якъ вамъ маркотво було. Я милосердя надъ вами не буду мати, анѣ за грѡшь. Ѳдпокутуєте вы менѣ за те, и я за жаднѣй грошѣ не хотѣвъ бы бути на вашѡмъ мѣсци. Я васъ не звѡльню, хочъ бы вы мене о те на колѣнахъ просили. Возьный, веди мене до вязницѣ!

Ключникъ взявъ его за ковшѣръ; Джекъ грозивъ, що ѡддасть справу до парламенту, а потѡмъ зъ великимъ вдоволеньемъ усмѣхнувъ ся до ключника.

Якъ лишь Ной побачивъ, що вже его ведутъ до вязницѣ, побѣгъ назадъ до пана Бетса. Той скрывъ ся въ якѡмсь ѡдповѣднѡмъ сховку и показавъ ся ажъ тогды, коли побачивъ, що нѣхто не йде за его знакомымъ. Скоро пѡйшли оба до дому, щобы Фажинови подати радѡст-



ну звѣстку, що майстеръ поступивъ собѣ зовсѣмъ чесно и заслуживъ собѣ на велику славу.

## ГЛАВА СОРОКЪ ДРУГА.

**Нансі не може додержати обѣцянки, данои Рожи. Фажинъ уживає Ноя Кляйполя за тайного посланця.**

Хочь и якъ умѣла Нансі удавати, а таки не змогла зовсѣмъ скрити свого зворушеня, выеликаного ей поступкомъ. Она пригадувала собѣ, що такъ хитрый жидъ, якъ и звѣрскій Сайксъ розказували їй всѣ свои тайні замѣры, а то тому, бо зовсѣмъ вѣрили їй и не могли ей о нѣчо пѣдозрѣвати. Погані були сї замѣры, безъ сорома були тї, що ихъ укладали и она лютилась на жида, що вѣвъ ей що разъ глубше въ пропасть проступку и нужды, звѣдки вже не могла выдобутись. А таки були хвилѣ, коли була лагѣднѣйша супроти него и неспоконилась на думку, що черезъ ей зносини зъ Рожею може его стрѣнути доля, на яку вже давно заслуживъ.

Але такї гадки и чутя були лише проминаючі у неи и лише зъ привычки приходили їй до головы; тымчасомъ она постановила собѣ рѣшучо, осягнути свою цѣль, а ей характеръ бувъ такій, що бѣдъ своего замѣру не дала бы ся нѣчимъ ѡдвести. Зъ обавы о Сайкса могла ще цѣфнутись, поки бувъ часъ; але она вымогла на Рожи, що все буде задержане въ наибѣльшѣй тайнѣ и не показала жадного способу, котрымъ бы можна дѣйти до ѡкрытя; для него не хотѣла покинути проступку и нужды, не хотѣла спасти ся — и що-жь бѣльше могла зрѣбити? Она твердо держалась своей постановы.

Але хочь всяка ей внутрѣшна борба такъ кѣнчи-

лась, то таки все она обновлювалась и лишала такожъ свѣдѣннѣ. По вѣскохъ дняхъ Нансі поблѣдла и змарнѣла. Часомъ не зважала на нѣчо, що коло неи дѣялось и до розмовы не мѣшалась, хочъ давнѣйше брала она въ нѣй найживѣйшу и найголоснѣйшу участь; а часомъ зновъ смѣялась, хочъ не була весела и галасувала безъ причины и цѣли. Инколи зновъ — а неразъ лише хвилину пѣзвѣйше — сидѣла мовчки, засумована, скулена, зъ головою въ рукахъ, а потѣмъ наразъ зривалась такъ, що зовсѣмъ було пѣзнати ви неспокоѣй и що она зовсѣмъ не о тѣмъ думала, о чѣмъ говорилось въ товариствѣ.

Надѣйшовъ вечеръ въ недѣлю, а годинникъ найблизшого костела выбивъ одинадцату годину. Сайкъс и жидъ перестали говорити и слухали, але ще уважнѣйше слухала Нансі.

— Гедина передъ пѣвночею, — сказавъ Сайкъс, отворивши бѣно и вернувши на свое крѣсло, — на дворѣ мрака и темно — добра нѣчь до работы.

— Ахъ, справдѣ, — сказавъ Фажинъ — велика шеода Біль, що нема жадной работы.

— Правду кажешь, — бѣповѣвъ Сайкъс гнѣвно. — Ще бѣльша шеода тому, бо я якъ разъ маю велику охоту до того.

Жидъ схитавъ головою и зѣтхнувъ.

— Мусимо страчений часъ надолжити, если що добре лучить ся, — говоривъ Сайкъс дальше.

— Треба надолжити, мѣй любый, — бѣповѣвъ Фажинъ и осмѣливъ ся поклепати его по плечехъ. — Дуже мене радуе, що вы таке кажете.

— Дуже васъ радуе — ага! Про мене! — сказавъ Сайкъс.

— Ха-ха-ха! — смѣявъ ся жидъ такъ, якъ бы ся мала уступка Сайкса справлязляла ему незвычайну ра-

дбсть. — Вы живѣ вечеромъ правдивымъ Білемъ, мѡй любый.

— Менѣ здаець, що я зовсѣмъ иншимъ, если вы свсю стару збвялу лабу положите менѣ на плечѣ — прочь зъ всю! — крикнувъ Сайкст, ѡдпыхаючи руку жвда.

— Не ѡдвидайте еи, Біль, — памятаете, що можуть васъ зловити? — спытавъ жвдѣ рѣшучо, не зраджуючи жадного зврушения.

— Памятаю, але чортъ мене зловить, а не такій посьнака. Ѳдъ часѡвъ Адама не було ще чоловѣка зъ такимъ лицемъ, якъ твоє, хйба твѡй батько, але й тому еже десь теиерь бороду ѡсмалили. А може й самъ чортъ твѡй батько — мене бы се зовсѣмъ не дивувало.

Фажинъ не ѡдповѣвъ нѣчого на тѣ лестнѣ слова, лише сѣгнувъ Сайкса за рукавъ и вказавъ на Нансі, котра зовсѣмъ тихо наложила капелюхъ и хотѣла вже виходити.

— Гей, Нансі! — крикнувъ Сайксъ. — Куды тебѣ, дѣвко, забагло ся ити въ ѡпѣвочи?

— Недалеко.

— Що се за ѡдповѣдь! Куды хочешь ити?

— Кажу, що недалеко.

— А я пытаюсь, куды? Чи ты чуєшь?

— Сама не знаю, куды.

— То я знаю, куды, — сказавъ Сайксъ, спротивляючись виходови Нансі, бѡльше зъ примхи, якъ зъ якоиь означенои причины. — Нѣгде не пѡдешь. Сиди дома!

— Менѣ недобре; я вамъ вже казала, що мушу выйти трохи на свѣжій воздухъ.

— Выставъ голову за ѡкно и будешь мати свѣжій воздухъ.

— Еть, що менѣ зъ него; я мушу трохи перейти ся.

— Такъ — отже не перейдешъ ся, — бѣповѣвъ Сайксъ, вставъ, замкнувъ дверѣ, вытягнувъ ключъ, збравъ двѣчинѣ капелюхъ зъ головы и кинувъ на стару шафу. — Чи ще теперъ не схочешъ тутъ свѣдѣти?

— Я можу и безъ капелюха пѣйти — сказала Нансі поблѣдши. — Що се значить ся, Біль? Чи вы знаете, що робите?

— Чи я знаю? Чуете, Фажинъ, она збожеволѣла, бо инаше не впало бы вѣй на думку, такъ до мене говорити.

— Вы хочете, щобъ я зъ розпуки яке лихо заподѣяла, — заворкотѣла Нансі, притиснувши руки до грудей такъ, якъ бы хотѣла повздержати страшный выбухъ. — Пустѣть мене — сейчасъ — въ тѣй хвили!

— Нѣ! — крикнувъ Сайксъ.

— Фажинъ, скажѣть ему, най мене пустѣть. Я ему се раджу. Чуете? — крикнула Нансі, бьючи ногами о пѣдлогу.

— Чи я чую? Чую, — крикнувъ до неи Сайксъ — а якъ ще тебе разъ почую, то пестъ тобѣ вырве зъ горла сей крикъ. Що тобѣ, бабо, що тобѣ прийшло до головы?

— Пустѣть мене, — благала Нансі, сѣла собѣ коло дверей на пѣдлогѣ и говорила дальше: Біль, пустѣть мене! Вы не знаете, що робите, — справдѣ не знаете. Лише на одну — однѣсееньку годинку.

— Покраяти дамъ ся, — крикнувъ Сайксъ, хопивши еи зовсѣмъ нелегко за рамя — если се неправда, що дѣвка збожеволѣла — зовсѣмъ сказала ся! Встань!

— Не встану скорше, поки мене не пустите — скорше нѣ! — крикнула Нансі.

Сайксъ дививъ ся на ню якійсь часъ, ѡдтавъ въ ѡд-



повѣднѣй хвили хопивъ ей нагло за обѣ руки и хочъ она рвалася, завѣвъ до сусѣдной комнаты, сѣвъ собѣ на лавку, ей кинувъ на столецъ и придержувавъ руками. Она то просила ся, то старала ся силою вырвати зъ его руцъ, але вѣднѣи, коли дванацята выбила, зовесѣмъ втомлена перестала зъ нимъ тягаться. Сайксъ погрозивъ їй ще кѣлька разѣвъ и вернувъ до Фажана.

— Що за дивне сотворѣнне зъ тои дѣвки, — сказавъ ѳнъ обтираючи пѣтъ.

— Дивне сотворѣнне, Біль, се правда, — ѳдповѣвъ жидъ задумчиво.

— Якъ тобѣ здаєсь, що їй въ голову влѣзло: такъ пѣзно конче виходити зъ хаты? Ты ей лѣпше знаєшь, жиде; якъ ты думаєшь про се?

— Се впертѣсть, менѣ здаєсь, — бабскѣй примхи и впертѣсть, мѣй любый, — ѳдповѣвъ жидъ, здвигаючи раменами.

— И менѣ такъ здаєсь. Я думавъ, що вже ей освоивъ, а она така зла, якъ и давнѣйше.

— Ще гѣрша, Біль. Чогось подѣбного я ще въ неи не видѣвъ та ще зъ такои малои причины.

— И я ще не видѣвъ. Мабуть набавилася ѳдъ мене пропащицѣ тай зъ крови їй не хоче выйти — що?

— Може бутн.

— Я їй трохи крови пуцу и безъ лѣваря, якъ лише ще разъ такъ зрѣбѣть.

Жидови подобалася ся думка.

— Она була день и нѣчь при менѣ, — говоривъ Сайксъ дальше, — коли я лежавъ хорый, а ты, фалшива собако, и не показавъ ся у мене. Черезъ весь часъ мы не мали що до устѣ взяти и мабуть черезъ те стала она гнѣвна и неспокоѣйна. Де-жь такъ довго сидѣти въ хатѣ — га?

— Щира правда, мѡй любый, — ѡдповѣвъ Фажинъ шепотомъ. — Петъ!

Въ тѡй хвили вѡйшла зновъ Нансі и сѣла на своѣмъ звычайнѡмъ мѣсци. Ея очи були червонѡй и напухлѡй; она хиталась сюды и туды, пѡдняла голову, а по якѡмъ часѣ засмѣялась на весь голосъ.

— А тобѣ що зновъ? — крикнувъ Сайксъ и здивованый звернувъ ся до Фажина.

Жидъ давъ ему знакъ, чтобы теперь не звертавъ на ню уваги, и по кѡлькохъ хвиляхъ сидѣла она зновъ такъ, якъ перше. Онъ шепнувъ Сайксови, що ѡдъ теперь она вже буде зовсѣмъ спокѡйна, взявъ своѡй капелюхъ и сказавъ ему добранѡчь. Коло дверей постоявъ хвилину, обернувъ ся ще разъ и попросивъ, чтобы ему хто посвѣтивъ на темныхъ сходахъ.

— Посвѣти ему, — сказавъ Сайксъ, набиваючи люльку тютюномъ. — Шкода бы було, якъ бы онъ ту кареъ собѣ зломивъ; тѡ, що люблять на вѣщанье дивитись, не мали бы вже такои нагоды до роззявляваня рота.

Нансі провела старого жида зъ свѣтломъ на долину. Въ сѣнехъ коло брамы поклавъ онъ палець на уста и шепнувъ ѡй до уха: — Чого тобѣ захотѣлось, любба дитино?

— Якъ то: чого? — ѡдповѣла она такожь шепотомъ.

— Чого ты конче захотѣла выйти? Если онъ — ту вказавъ жидъ костистымъ пальцемъ на гору — обходить ся зъ собою такъ по варварекѣ, — бо онъ звѣръ, Нансі, нерозумный дикѡй звѣръ, — то чому...

— Що? — спытала она, коли онъ праложивъ свои уста майже до ея уха, а свои очи вивавъ въ ню и заговѣвъ.

— Не скажу теперь, — ъдповѣвъ ънъ по хвили --  
иншимъ разомъ про се поговоримо. Я твоѣй приятель,  
дитино, твоѣй вѣрнѣй приятель. Я маю способы, — если  
ты хочешь на нѣмъ пѣмститись. ънъ же зъ тобою обхо-  
дитъ ся, якъ зъ псомъ, ще гѣрше якъ зъ псомъ, бо пса  
часомъ погласкае. Ходи до мене, кажу тобѣ, ходи до  
мене. ънъ приятель на оденъ день, але мене ты знаєшь  
зъ давна, Нансі, — ще дитиною була...

— Знаю васъ дуже добре, — ъдповѣла дѣвчина,  
не зраджуючи найменшого зворушеня. — Добра-ночь!

Коли ънъ хотѣвъ ѣй подати руку, она цѣфнула, —  
але сказала ему ще разъ твердо добра-ночь, глянула  
такъ само на него, якъ ънъ при прощаню на ню, —  
очевидно обоє незле себе порозумѣли — и засунула за  
нимъ дверѣ.

Задуманый вертавъ Фажинъ до своего мешканя.  
Якѣйсь часъ, особливо пѣдъ впливомъ послѣдней приго-  
ды, думавъ собѣ, що ѣй надѣло вже звѣрске обходже-  
нне Сайкса и якогось вже нового приятеля найшла со-  
бѣ. Бо въ послѣднихъ часахъ змѣнилась чогось: выхо-  
дила часто сама, була досыть рѣвнодушна на зыски и  
втраты шайки, хочъ сама давнѣйше такъ ревно про ню  
дбала, а ось сего вечера якъ разъ въ означену годину  
конче заблаглось ѣй выйти зъ дому. Те все переконувало  
его, що незле догадуєсь и ънъ майже бувъ вже певный,  
що не помыляе ся. Чоловѣкъ, котрого дѣвчина полюби-  
ла, не належавъ до его шайки. Отъ якъ бы то его зы-  
скати до своей громады, — думавъ собѣ жидъ — се  
бы було гарно и треба конче о се якъ найскорше по-  
старатись...

Притѣмъ мавъ ънъ ще й няшу, гѣршу цѣль. Сайкса  
знавъ ънъ занадто добре, а его грубѣй, образливѣ слова  
кололи и ранили его мимо того, що старавъ ся ихъ за-



бувати. Нансі могла бути певна, що якъ бы розлучилась зъ Сайксомъ, то не скривсь передъ его лютостью. Їнъ пѣмстить ся такожь на ви новѣмъ любовнику такъ, що не лишъ его кости, але цѣле его житъе буде наражене на очевидну небезпечябсть. Фажинъ думавъ, що она легко дасть ся намовити, его отруити. — Женщины думавъ њнъ собѣ — зробили вже неразъ такъ, або й ще горше, щобы осягнути таку цѣль, яку теперъ Нансі мае на думцѣ. Зробить се, то я буду вѣльний њдъ небезпечного шибеника, чоловіка, котрого ненавижду, — за него дѣстану заступника, а мѡй впливъ на Нансі буде безмежний, тымъ бѣльше, що буду знати ви простунокъ.

Такі були его думки, коли вийшовъ њдъ Сайкса, и тому то старавъ ся њнъ выслѣдити дѣвчину. Она зовсѣмъ не налякалась и не удавала, що его не розумѣе; противно, зъ очей ви, коли ему въ-друге говорила добра-нѡчь, видко було ясно, що дуже добре пѣзнала его думку.

Але она мабутъ вагалась, говорити про замахъ на житъе Сайкса, а о се головно ходило.

— Якъ менѣ свѡй впливъ на ню збѣльшити? — думавъ жидъ вертаючи домиѡвь. — Якій новий способъ найти на ню?

Мозокъ такій, якъ его, умѣвъ найти способъ. Хоч не довѣдавъ њдъ неи нѣчого, але чей можна выслати кого на звѣданы, пѡдглядѣти, що то за новий ви любовникъ, а потѡмъ загрози, що все роскаже Сайксови, котрого она дуже лякалась; а якъ нѣ, то нехай робить се, чого њнъ жадаа. Такій способъ найшовъ њнъ, щобы ви зробити послушною.

— Все пѡде, якъ по маслѣ, — сказавъ њнъ майже голосно. — Якъ лишъ буду знати ви тайну, то вже му-



ситъ мене слухати, если ѣй о житъе ходитъ. Я маю способности, Нансі; а ты, Сайкъсъ, пожди, я васъ вже маю въ рукахъ, обое маю!

Грѣбно махнувши рукою, глянувъ хмарно въ улицу позадъ себе, де покинувъ скаженого шибеника, и ступаючи дальше захвавъ костистіи руки въ кишению подертого плаща та стиснувъ ихъ спереду разомъ таеъ, якъ бы знещавидженого ворога мавъ вже межи кбичастыми пальцями.

На другій день вставъ дуже рано и чекавъ нетерпеливо на своего нового союзника. Той явивъ ся ажъ по якбмсь часѣ, що жидови выдавалось безконечно довго, и сейчасъ лакомо кинувъ ся снѣдати.

— Больтеръ, — оббзавъ ся жидъ, сѣдаючи на-супротивъ него.

— Що? — спытавъ Ной. — Не давайте менѣ нѣякон работы, поки не поснѣдаю. Зъ тымъ тутъ и бѣда; не дадутъ чоловѣкови и попоѣсти.

— Ай, та-жь говорити при ѣдѣ можна, — сказавъ жидъ, проклинаючи зъ цѣлого сердца своего молодого лакого приятеля.

— Ще й лѣпше ѣсть ся, коли говорю, — бдиовѣвъ Больтеръ, бдкравуючи величезный кусень хлѣба. — Де подѣлась Шарльота?

— Я выславъ еи нинѣ рано зъ другою молодою дѣвчиною, бо хотѣвъ тутъ бути самъ.

— Я хотѣвъ лише, чтобы вы дѣвцѣ казали напразжити грѣнокъ зъ масломъ. Но, отже балакайте, — се менѣ не перешкаджае, — сказавъ Ной и справдѣ здавалось, що бнѣ не дасть ся нѣчимъ спанити бдѣ дальшой жвавои працѣ.

— Вчера списались вы добре, — сказавъ жидъ —

дуже красно. Шість шилінгівъ, девять пенсовъ и півъ пенні першого дня! Бубны зроблять васъ богачемъ!

— А три збанки на пиво и горнець на молоко забули? — спытавъ Больтеръ.

— Нѣ, нѣ, мѡй любый. Збанки на пиво — се доказъ вашого великого гѣнія, а вже горнець той — то правдива штука.

— Якъ на початокъ — незале вдалось, — замѣтивъ Больтеръ значучо. — Збанки знявъ я зъ кратъ въ сутеренахъ, а горнець стоявъ передъ гостинницею. Думаю собѣ: ще заржевѣе на дощи, або простудить ся, знаєте. Ха-ха-ха!

Жидъ засмѣявъ ся такожъ нѣбы сердечно, а Больтеръ ѣвъ дальше безъ упину. Одтакъ перехилившись черезъ стѡлъ скажавъ жидъ: — Вы менѣ щось зробіте, мѡй любый; притѡмъ треба бути дуже осторожнымъ.

— Фажинъ, — ѡдповѣвъ Ной — лише не жадайте ѡдъ мене чого небезпечного и не посылайте мене на поліцію; бо разъ на все кажу вамъ: се менѣ не до вподобы и я того не хочу.

— Але-при тѡмъ, що я кажу, нема найменшой небезпечности — вы лише маєте пѡдглядѣти одну дѣвчину.

— Стару?

— Молоду.

— Но, на тѡмъ я розумѣю ся незале, — се менѣ удавалось, коли я ще до школы ходивъ. Що-жъ я маю вивѣдатись про сю молоду особу?

— Куды она ходить, зъ нимъ сходить ся и если можна, о чѡмъ розмавляє; маєте собѣ затамити улицю, если то улиця, або дѡмъ, если то дѡмъ и принесѣть менѣ тѡлько вѣстей, вѡлько зможете.

— А що дасте за те? — спытавъ Ной цѣкаво.

— Якъ вамъ добре вдасть ся, то фунтъ, мѡй любый, а якъ же: цѣлый фунтъ, — ѡдповѣвъ Фажинъ, що радъ бувъ якъ наибѡльше зацѣавити его сею справою. — Я ще нѣкому не давъ тѡлько грошей тай ще за роботу, при вѡтрѡй мало що зыскую.

— Що-жь то за дѣвчина?

— Одна зъ нашихъ.

— Гмъ-ага! То вы ѡй не вѣрите?

— Она собѣ найшла новыхъ любовникѡвъ, а я мушу знати, що то за однѣ.

— Розумѣю вже, — щобы мати се вдоволенье и пѡзнати ихъ, если то поважнѣ люде — що? такъ? Ха-ха-ха! Вже вы на мене спустѣтъ ся!

— Я знавъ, що на васъ можна спуститись.

— Певно, певно! Де-жь она? Де я маю на ню зачатись? Коли маю выйти?

— Все те вы, мѡй любый, довѣдастесь ѡдъ мене въ свѡй часъ. Будьте лишь готовѣ, а все проче менѣ лишѣтъ.

Шѣсть вечерѣвъ сидѣвъ шпионъ Болтеръ въ чоботахъ, перебранный за вѡзника, готовый до работы, и черезъ шѣсть вечерѣвъ вертавъ жидъ до дому маркотный та казавъ, що ще не пора. Семого — въ недѣлю вечеромъ — вѡйшовъ въ комнату зъ вдоволеньемъ, котрого не мѡгъ скрйти.

— Выходить ѡнѣ вечеромъ — сказавъ ѡнъ — и я певный, що она тамъ иде, де можна выслѣдати се, чого я потребую; бо сидѣла сама черезъ цѣлый день, а чоловікъ, котрого она лякалась, верне ажъ надо днемъ. Ходѣтъ, ходѣтъ — скоро, за мною.

Зворушенье жида заразило такожъ и Ноя и ѡнъ збрвавъ ся. Выйшли зъ дому, перейшли лябиряты улицъ и дорѡгъ и прийшли вкѡнца передъ одну гостиницю.

Ной побзнавъ, що се „валѣка“. Вже було по одинацятій и дверѣ були замкнені; але коли жидъ легко свиснувъ, дверѣ отворились и зновъ замкнулись, коли они тихенько вѣйшли. Фажинъ вже не шептавъ, лише нѣкими знаками умавлявъ ся зъ молодымъ жидикомъ, потѣмъ вказавъ на мале ѳконце и казавъ Ноеви вылѣзти на столець, щобы придививъ ся особѣ въ сусѣднѣй комнатѣ.

— Чи то ся дѣвчина? — шепнувъ Ной. — Дивить ся на землю, а свѣтло стоить за нею. Не можу спбзнати ея лица.

— Стойте тихо, — шепнувъ Фажинъ и давъ Барнеєви знакъ. Той сейчасъ выйшовъ, по кѣлькокохъ хвильяхъ явивъ ся въ сусѣднѣй комнатѣ, и щобы нѣбы-то обтерти свѣчку, поставивъ ея передъ дѣвчину — Нансі, — заговоривъ до неї и тымъ спонукавъ ея пѣднести голову.

— Теперь бачу ея — шепнувъ Ной.

— Добре?

— Побзнаю ея и мѣжь тысячами иншихъ.

Нансі встала и готова була выйти. Скоро збскочивъ ѳнъ зѣ стѣльця и оба зъ Фажиномъ сховались за якусь занавѣсу. Заразъ потѣмъ перейшла Нансі черезъ комнату и выйшла до дому.

— Петъ! — сказавъ Барней, котрый ѳдмивавъ вѣй дверѣ, — теперь!

Ной переглянувъ ся зъ Фажиномъ и высунувъ ся зъ гостинницѣ.

— На лѣво, — шепнувъ Барней — идѣть по лѣвѣй руцѣ и другимъ бокомъ.

Ной побачивъ дѣвчину при свѣтлѣ лѣхтарнѣ вже въ ѳддаленю. Поспѣшивъ за нею и ишовъ бѣля неї такъ близько, якъ уважавъ потрѣбнымъ; однакожь тримавъ ся



по другомъ боцѣ улицѣ, щобы ея лѣпше видѣти. Она обзиралась кѣлька разѣвъ боязко по за себе и разѣ станула, щобы пустити на передѣ кѣлькохъ мужчинъ, що ишли заразѣ за нею. Здавалось, що чимъ разѣ дальше, тымъ ставала смѣлѣйша и йшла певнѣйшимъ крокомъ. Шпіонъ ступавъ за нею въ ѳдповѣднѣмъ ѳддаленю и не спускавъ ея зъ очей.

## ГЛАВА СОРОКЪ ТРЕТЯ,

### Нансі додержуе ѳбѣтницѣ.

Дзвоны на вежахъ выбили вже три чверти на одинацѣту, коли двѣ постатѣ явилось на лондоньскѣмъ мѣстѣ. Та, що легко и скоро ишла впередѣ, була дѣвчина; она очевидно ждала на когось и оглядалась. Другій бувъ мужчина; ѳнъ ишовъ за нею въ наибѣльшой тѣни, яку лишь мѣгъ найти, и въ ѳддаленю, стававъ, коли дѣвчина ставала, и зновъ ишовъ дальше скоро або помалу такъ, якъ дѣвчина ишла. Такъ перейшли они мѣстѣ зъ Мидльсекъ на берегъ Серрі. Дѣвчина, здавалось, приглядалась цѣкаво кождому, кого стрѣтила, але помилившись оберталась наразѣ въ задъ и вертала. Тымчасомъ шпіонъ сховавъ ся въ якесь заглибленѣе, оперъ ся о поручѣ, пустивъ дѣвчину мимо себе, а потѣмъ пѣшовъ дальше за нею. Майже на серединѣ моста станула она, а ѳнъ такоже.

Нѣчь була дуже темна и зимна, лише дехтѣ переходивъ по-при нихъ и не звертавъ уваги. Тамиза вкрилась густою мракою. Блѣдо-рожевий блескъ огню на малыхъ човнахъ, прихвѣтыхъ въ морскихъ варстатахъ, ледви пробивавъ ся крѣзь тую мраву, а дома на бере-

гахъ выглядали, якъ мрачнѣй, ще темнѣйшій массы. Вежѣ костела Спасителя и св. Магнуса — тыхъ давныхъ, великанскихъ сторожѣвъ старого моста — видко було въ темнотѣ, але лѣсъ щоголь корабельныхъ пѣдъ мостомъ и множество иншихъ вежѣ щезало въ темнотѣ.

Дѣвчина не бачила шпіона, хочъ той ишовъ за нею крокъ въ крокъ; перейшла кѣлька разѣвъ геть и назадъ по мостѣ, ажъ ось дзвѣнъ на вежи костела св. Павла звѣстивъ, то вже зновъ оденъ день минувъ. Пѣвночъ залягла надъ мѣстомъ, переповненымъ людьми, надъ палатами и хатами, надъ норами жебракѣвъ и уличникѣвъ, надъ вязницями и домами божеволѣльныхъ, надъ будынками, де здоровѣй спочивали, а хорѣ стогнали, де трупы лежали, а цвѣтучѣ дѣти солодко дрѣмали и спали.

Ще й двѣ хвилѣ не минули по послѣднѣмъ ударѣ давона, коли зъ нанятого воза недалеко коло моста злѣзла молода дама и сивоголовый панъ та скоро пѣшли на мѣсть. Ледви они явились на мостѣ, дѣвчина станула уважно а потѣмъ побѣгла насупротивъ нихъ. Тѣ ажъ скрикнули зъ несподѣванки, але сейчасъ замовкли, бо якійсь чоловѣкъ, якъ вѣзникъ одѣтый, майже надбѣгъ до нихъ.

— Не тутъ — шепнула дѣвчина живо. — Я тутъ лякаюсь зъ вами говорити. Ходѣть за мною тамъ на сходы.

При тыхъ словахъ вѣзникъ обернувъ ся, шореткимъ голосомъ крикнувъ: „чого вы заступили цѣлый хѣдникъ!“ и пѣшовъ.

Сходы, котрѣ дѣвчина показала, находились на березѣ Серри и вели въ дѣль до пристани, де заѣзджали кораблѣ и човны. Вѣзникъ побѣгъ до сходѣвъ, подививъ ся и зачавъ сходити въ дѣль. Сходы склалися зъ трехъ ѣддѣлѣвъ. На другѣмъ по лѣвѣй руцѣ бувъ муръ, що ся-

гавъ ажъ до стовпа надъ Тамизою. Сходы долѣшного ѳддѣлу ширшій, а хто на нихъ стане за стовпомъ, того зъ другого ѳддѣлу побачити не можна, хочъ и якъ ѳнъ близько. Въ тѳмъ мѣсци скривъ ся вѳзникъ опершись плечима о стовпъ. Бувъ дуже нетерпеливый, бо сего, що тутъ дѣялось, ѳнъ зовсѣмъ не понимавъ и не догадувавъ ся. Вже хотѣвъ виходити зновъ на гору, коли почувъ хѳдъ а заразъ потѳмъ и голоса. Задержавъ ѳддыхъ и зачавъ слухати.

— Вже досыть далеко — сказавъ панъ. — Дальше не пушу молодой дамы. Иншій люде и такъ далеко не йшли бы за вами; бачите, що вамъ вѣрю.

— Вы справдѣ дуже осторожній, а може й недо-вѣрчивій, якъ менѣ здавсь. Та все одно, — сказала Нансі.

— Але по що ведете вы насъ на таке мѣсце? — спытавъ панъ лагѳднѣйшимъ голосомъ. — Чому не можна було говорити зъ вами тамъ, де ясно и де люде близько?

— Я вамъ сказала, що боюсь тамъ зъ вами говорити — сама не знаю, чому, — ѳдповѣла Нансі зъ жахомъ. — Менѣ такъ чогось лячно и я такъ дрожу, що ледви на ногахъ можу встояти.

— Чого-жь вы лякаетесь? — спытавъ панъ мило-серно.

— Сама не знаю, — ѳдповѣла дѣвчина. — Цѣлый день зъ думки не сходили менѣ всѣлякѣ роды смерти, кровавѣ покрывала смертнѣй и все мене мучила тревога такъ, що я була, якъ въ огни. Я читала нинѣ вечеромъ книжку, щобы чимъ часъ забити, и все вычитувала те саме.

— Отъ выдумки, — сказавъ старый панъ, втихо-маркуючи ея.

— Зовсѣмъ не выдумки, — ѳдповѣла дѣвчина за-



хриплымъ голосомъ. — Присягну, що на кождій сторонѣ великими чорными буквами стояло написане слово „домовина“ и отъ передъ хвилею, якъ я тутъ прийшла, несли якусь домовину.

— Се нѣчо незвычайне. Я видѣвъ неразъ, якъ попри мене несли домовину.

— Правдиву — але то не була правдива.

Все те говорила она такимъ голосомъ, що ажъ морозъ ишовъ по за плечѣ зачасному шпионуви, ажъ кровь застигала ему въ жилахъ. Але бѣльшой полекшѣ на душѣ не зазнавъ онъ нѣколи, якъ теперъ, коли почувъ солодкій голосъ молодой дамы, Рожѣ. Она просила Нансі, щобъ утихомиралась и не думала про такі страшнѣ рѣчи.

Говорѣть приязно до пец, бѣднои; ѣй мабуть сего треба, — додала она, звертаючись до свого товариша.

— Вашѣ великодушнѣ, побожнѣ дамы дивились бы на мене въ погордою, якъ бы мене теперъ въ ночи бачили, и проповѣди бы менѣ говорили о вѣчнѣмъ пекольнѣмъ огню и о пѣмстѣ неба, — скликнула дѣвчина. — О, моя дорога молода панѣ, чому тѣ, що хотять бути выбравцями Бога, не такі лагѣднѣ и добрѣ для насъ бѣднѣхъ нещасливѣхъ, якъ вы! Ахъ, вы маєте те все, що тамтѣ втратили, молодѣсть и красу, и вы бы могли трохи бути бѣльше гордыми, замѣть такъ скромными.

— Ахъ! — перебивъ ви панѣ — Турокъ обмившишь чисто звертае свое лице на всхѣдъ и молишь ся. А тѣ добрѣ люде въ непривѣтнѣмъ свѣтѣ здирають людянобсть зѣ свого лица, и звертають его потѣмъ на найтемнѣйшу сторону неба. Якъ бы менѣ пришло ся выбирати помѣжъ музулманами а тыми фарисеями, то я бы выбравъ першихъ.

Тѣ слова говоривъ онъ до молодой дамы, але може



бнѣ хотѣвъ тымъ дати Нансі часть, прийти до себе. Од-такъ оббѣзавъ ся до дѣвчины.

— Мянувшой недѣлѣ вечеромъ васъ тутъ не було?

— Не могла прийти, силою мене задержали.

— Хто?

— Білѣ, той чоловікѣ, про котрого я згадувала молодбѣй дамѣ!

— Чей нѣхто васъ не пбдозрѣвае о се, чого вы тутъ прийшли? — спытавъ старый панъ боязко.

— Нѣ, — бдповѣла дѣвчина хитаючи головою. — Але бнѣ мене поти не пустить зъ дому, поки не довѣдаесь, за чимъ выходжу, и я бы такожь до дамы не могла була прийти, якъ бы не дала ему на сонъ на-питись

— Чи тогды збудивъ ся бнѣ передъ вашимъ пово-ротомъ?

— Нѣ; и анѣ бнѣ, анѣ нѣхто мене тогдѣ не пбдо-зрѣвавъ.

— Добре. Отже слухайте теперъ, що я вамъ ска-жу. Ся молода панѣ розповѣла менѣ и ще кблькомъ своимъ приятелямъ, що заслугують вповнѣ на довѣрѣе, все, що вы їй донесли передъ двома тыжднями. При-знаю ся, що я зъ початку сумнѣвавъ ся, чи можна вѣ-рити вашимъ словамъ; але теперъ переконавъ ся, що можна.

— Можете менѣ вѣрити, — запевняла Нансі.

— Повтараю, що вѣрю вамъ вже. А щобы вамъ дати доказъ, що вамъ вѣрю, то скажу бдразу, що мы хочемо налякати Монка и такъ бдѣ него вырвати тайну. Але — але якъ бы мы его не могли дбстати въ свои руки, або якъ бы годѣ було дбзнатись бдѣ него тайны, то вы мусите намъ жида дати въ руки.

— Фажана! — крикнула дѣвчи҃га, цофаючись въ задѣ.

— Е҃го — такъ есть, е҃го мусите вы намъ дати въ руки.

— Нѣколи, я того нѣколи не зроблю, — ѡдповѣла Нансі — не зроблю, хочъ и якій ѡнъ чортъ и хочъ ѡнъ зѡ мною гѡрше якъ чортъ обходивъ ся.

— Отже не хочете? спытавъ панъ, котрый мабутъ и не сподѣвавъ ся жадной иншой ѡдповѣди.

— Нѣ.

— То скажѣть менѣ, чому вы не хочете?

— Зѣ одной причины, — ѡдповѣла Нансі твердо — зѣ одной причины, котру дама знае и я певна, що она стане по моѣй сторонѣ, бо менѣ прирекла; а ще й зѣ другой причины, бо хочъ и якъ безбожне житье ѡнъ провадить, але й я зѡйшла на сю злу дорогу. Богато зѣ нашихъ жило зле, а я не хочу ихъ зрадити, бо й они мене не зрадили, хочъ якій безбожникъ: а могли неразѣ...

— То дайте менѣ Монка въ руки, — ѡбзававъ панъ такъ живо, якъ бы осягнувъ се, чого хотѣвъ, — и вже намъ се лишѣтъ, що маемо зѣ нимъ почати.

— А якъ ѡнъ зрадитъ иншихъ?

— Прирѣкаю вамъ, що справы рушати не будемо, якъ лишь будемо мати е҃го тайну. Въ малѣй исторіи житя Олівера суть справдѣ такіѣ ѡставины, о котрыхъ бы й я дуже радо замовчавъ, и якъ лишь правды дѡзнаемось, то нѣкому й волосъ зѣ головы не спаде.

— А якъ не дѡзнаестесь правды?

— Тогда за вашимъ дозволомъ жида потягнемо передѣ судъ, а чей я васъ переконаю и вы на се згодитесь.

— А панъ менѣ се прирече? — спытала Нансі зѣ натискомъ.

— Прирѣкаю вамъ щиро, — сказала Роза — будьте певнѣй.

— Отже Монкъ нѣколи не смѣе дѣзнатись, звѣдки вы знаете се, що я вамъ сказала, — говорила дѣвчина по короткѣмъ мовчаню.

— Добре, нѣколи не дѣзнаєсь, — ѡдповѣвъ панъ — анѣ не догадаєсь.

— Я навчилась брехати и жила ѡдъ самой дитнны помѣжъ такими, що неправдою жиють, але вашимъ словамъ вѣрю, — сказала Нансі, зновъ по короткѣмъ мовчаню.

Обое запевнили еи, що може бути спокѣйна и теперь сказала она такимъ тихимъ шепотомъ, що шпїонѣ ледви мѡгъ зрозумѣти, якъ зве ся тая нора, зъ котрой що йно вѣйшли, въ якѡй она дѣльвици и при котрѡй улици. Говорила зъ малыми перестанками; мабуть панъ записувавъ собѣ дещо. Описала, якъ выглядає дѡмъ въ серединѣ, коли можна тамъ найлѣпше заглянути и въ котрѣй вечерѣ та въ котру годину Монкъ звѣкъ тамъ приходить. По тѡмъ замовкла на кѡлька хвиль и старалась пригадати собѣ его черты лица та цѣлый выглядъ.

— Онѣ великого росту — сказала она — и крѣпко збудованѣй, але не сильный; ходитъ такъ, якъ бы чатувавъ на кого а все обыраєсь поза себе, то въ лѣво то въ право. Запамятайте собѣ се; его очи сидять такъ глубоко въ головѣ, що вже й по тѡмъ однѡмъ можна бы его межи тысячами пѡзнати. Має темне волосє и очи, а лице чорняве, трохи вже пристаркувате и запале, хочъ онѣ и не має ще бѡльше лѣтъ, якъ двацять шѣсь до двацять вѡсьмъ. Уста его часто синѣ и покусанѣ, бо онѣ дѡстає страшнѣй напады и неразъ собѣ руки до крови покусає — чому вы здивувались? — урвала она наразъ свою мову.

Панъ ђдповѣвъ живо, що самъ не знає, чому, и просивъ еи говорити дальше.

— Я те въ бѣльшой части мусѣла вымавити ђдъ иншихъ, щобы вамъ сказати, — говорила дѣвчина дальше — бо я его лише два разы видѣла и то загорненого въ великій плащъ. Бѣльше вже мабуть — ага! На шиѣ въ горѣ, таєъ що можна де-що зъ того видѣти, если ђдверне свое лице мае ђнѣ..

— Широкой червоный знакъ, якъ бы ђдъ опареня, — перебивъ еи панъ.

— То вы его знаете! — клинула дѣвчина.

Зъ устъ Рожѣ выхопивсь такожь окликъ наибѣльшого задиву и на кѣлька хвиль всѣ трое замовели такъ, що Больтеръ чувъ ихъ ђддыхъ.

— Менѣ здаєсь, що знаю, — зачавъ панъ. — Такого, якъ вы менѣ описуете, я знаю. Але побачимо. Неразъ лучають ся люде дуже подѣбний до себе, — може бути, що се хто иншой.

Слова тѣ вымовивъ ђнѣ уданымъ байдужимъ голосомъ и ђдступивъ кѣлька крокѣвъ назадъ. Черезъ те зближивъ ся ђнѣ до укрытого шпіона, котрый почувъ шепѣтъ: „се певно ђнѣ“. Заразъ по тѣмъ сказавъ ђнѣ зновъ голосно:

— Молода дѣвчино, вы намъ зробили дуже велику прислугу и я бы радъ вамъ чимъ ђддячитись. Що я могу для васъ зробити?

— Нѣчо, — ђдповѣла Нансі.

— Не кажѣть такъ, — говоривъ панъ дальше такимъ благающимъ и сердечнымъ тономъ, що й наибѣльше затвердѣла душа могла зворушитись. — Прошу васъ, скажѣть менѣ.

— Я обстаю при своѣмъ, пане, — ђдповѣла Нансі



въ плачемъ. — Вы не можете для мене нѣчого зроби́ти. Я справдѣ не маю вже нѣякои надѣѣ.

— Бо вы собѣ самѣ надѣю бѣдбираете, — бѣдповѣвъ панъ. — Ваша минувшѣсть — се жалѣсна розтрата неоцѣненыхъ дарѣвъ молодости, явѣ Творецъ лише разъ дае, а въ друге нѣ; але на будучнѣсть вы можете мати надѣю. Я не кажу, щобъ се було въ нашѣй силѣ, дати вамъ спокѣй душѣ. Ёго можете вы мати о стѣлько, о скѣлько самѣ про се будете дбати. Але мы можемо и бажаемо собѣ дуже, дати вамъ якѣй тихѣй притулокъ на селѣ, або й за границею, если вы бонтесть тутъ зѣстати. И день ще не настане, а вы можете бути бѣдъ своихъ товаришѣвъ вже далеко и слѣду по собѣ не кинути жадного такъ, якъ бы вы зѣ землѣ щезли. Дайте намовитись нашимъ просьбамъ. Я бы радъ, чтобы вы вже анѣ словечка не говорили зѣ своими товаришами, котрѣ такъ люто зѣ вами обходились, — чтобы вы вже анѣ окомъ не кинули на мѣсце свого дотеперѣшного побуту и не вдыхали сего воздуха, що для васъ есть заразою и смертью. Дайте намовитись, поки ще часъ, поки ще можете.

— Она дастъ ся намовити, — скликнула Роза — я знаю, що она рѣшитъ ся.

— Нѣ, нѣ, — бѣдповѣла Нансі по короткѣй внутрѣшнѣй борбѣ, — я ланцухами привязана до своего дотеперѣшного житя. Я боюсь и ненавижду се житье, але инакше жити не можу. Я вже давно за далеко зайшла, чтобы можна вернуть, — а таки не знаю, чи не була-бъ я дала намовитись, якъ бы вы такъ до мене були давнѣйше могли промовити. Але страхъ зновъ мене нападае, — додава она, скоро обернувшись — я мушу вернуть до дому.

— До дому! — повторила Роза, великѣй натискъ поклавши на се слово.

— До дому, панѣ, — до такого дому, якій я собѣ выбудувала за цѣле своє житѣ. Пращайте. Ще хто побачить мене або пѣделухае. Ходѣмо зѣ-вѣдсея. Если я вамъ яку прислугу зробила, то вы хочѣ будьте ласкаві, пѣйти собѣ, най я сама верну до дому.

— Пропало — сказавъ панѣ и зѣтхнувъ. — Мы може, задержуючи васъ тутѣ, наражаемо васъ на небезпечнѣсть, и може васъ довше задержали, якѣ вы сподѣвали ся.

— Справдѣ — ѡдповѣла Нансі.

— Якій же конецъ житя такихъ нещасныхъ? — скликнула Рожа.

— Подивѣть ся на темну воду тамъ вѣ низу! — сказала дѣвчина. — Якѣ часто читаете вы о такихъ, якѣ я, що видають ся вѣ воду! Не лишаютъ они по собѣ живою душѣ, що бы ихъ оплакувала або хочѣ спытала за ними. Льга минутъ, а може лишѣ мѣсяцѣ, а конецъ мого житя не буде льпшій.

— Не говорѣть такѣ, прошу васъ, — сказала Рожа хлипаючи.

— Вы нѣколи о тѣмъ не почуете, моя добра молодца панѣ, и Боже васъ борони, щобы тазѣ страшній рѣчи... добранѣчь, добранѣчь!

Панѣ ѡдвернувъ ся.

— Возьмѣть хочѣ сей мѣшочокѣ, — сказала Рожа — вѣ лихѣй годинѣ будете мати хочѣ яку-таку помѣчь.

— Нѣ, не возьму, — ѡдговѣла дѣвчина. — Се, що я зробила, зробила не за грѣшѣ. Нехай я вже вѣ тѣмъ пересвѣдченю остану. Лишь — дайте менѣ що на памятку — щось, що вы носили — нѣ, нѣ, не перстень, — рукавички або хустину — такѣ, благословенье Боже на васъ — добранѣчь, добранѣчь!

Еи сильне зворушенье и журба, щобы еи не ѡд-

крыли, бо се було бы для неи дуже небезпечно, спонукали пана бддалитись зъ Рожею, бо Нансі сего бажала. Выйшовши на найвышій ступень пристанули они.

— Слушайте! — шепнула Рожа. — Чи не кличе она? Менѣ здаєсь, що я чула еи голосъ.

— Нѣ, моя дорога, — бдповѣвъ Бравнльовъ, сумно глянувши поза себе. — Она анѣ не рушилась, а бдбйде, ажъ насъ не буде видко.

Рожа все ще сумнѣвала ся, але старый панъ взявъ еи пдъ руку и трохи силою потягнувъ за собою. Скоро они щезли, кинула ся Нансі на сходы и зъ муки великои гѣрко заплакала. По яєбмєь часѣ встала и непевнымъ крокомъ зачала ити домѣвъ. Здивований Больтеръ постоявъ ще кѣлька хвиль за етовпомъ, выйшовъ потѣмъ вишекомъ на сходы, оглянувъ ся быстро довкола и побѣгъ такъ скоро, якъ лишъ мѣгъ, до дому жида.

## ГЛАВА СОРОКЪ ЧЕТВЕРТА.

### Нещасливй наслѣдки.

Було ще майже двѣ години до дня — сама пера въ осѣвнѣй ноци, коли здаєсь, що навѣтъ всякій голосъ завмеръ-спить, улицѣ тихй и пустй, хѣба ще деякй пб-зній гуляки и крикуны вертають домѣвъ спати. Тогды въ свойй давнѣй норѣ сидѣвъ жидъ зъ такимъ блѣдымъ и запалымъ лицемъ и такъ червоными та кровью набѣглыми очима, що бѣльше подабавъ на страшну мару, котра пбднялась зъ вогкои могилы й котру томить злый духъ, якъ на чоловѣка.

Загорнений въ подерту ковдру прикучнувъ бнѣ

кожо погасшой ватры и вдвлювавъ ся въ свѣтло на столѣ, що вже майже гасло. Наче безъ думки приложивъ ѓнъ праву руку до устъ и гризъ свон довгѣ, чорнѣ нѣгтѣ такъ, що въ устахъ, въ котрыхъ — здавалось — не було зубѣвъ, показувалось кѣлька передныхъ зубѣвъ такихъ, якъ у пса або у щура.

На матрацу на земли вытягнений спавъ Ной Кляйполь твердымъ сномъ. Старый жидъ розсѣянными очима дививъ ся то на свѣтло, то на него, а въ его нутрѣ товпились неспокоѣнѣ думки и бурливѣ пристрасти: — гѣрке розчарованье и гнѣвъ, що не вдавъ ся ему его знаменитый плянъ; смертельна ненависть до дѣвчины, що хитро зѣйшлась зъ чужинцями; повне недовѣрье въ щирѣсть еи ваганя, що не хотѣла его зрадити; злѣсть, що не мѣгъ пѣметитись на Сайкѣ; страхъ передъ ѓдкрытьемъ его шайки, засудомъ и смертью; зъ того всего найдикша лютѣсть и новѣ лукавѣ злобнѣ замѣры. Сидѣвъ ѓнъ не змѣняючи анѣ трохи своєї поставы и — здавалось — не зважавъ на пѣзну пору, ажъ чийсь хѣдъ передъ домоу замѣтивъ ѓнъ своимъ добрымъ ухомъ.

— Прецѣ разъ, — забормотѣвъ ѓнъ, обтерши рукою свои сухѣ, горячѣ уста, — прецѣ разъ.

Дзвѣнокъ сбѣззавъ ся тихо, ѓнъ выйшовъ и по хвили вернувъ зъ чоловѣкомъ, що ажъ по за бороду бувъ закутанный одежею и нѣсь пѣдъ пахоу якусь вязанку. Бувъ то Сайкѣ.

— Такъ, — сказавъ проклятый розбѣшака и положивъ вязанку на стѣлъ. — Роби зъ тымъ, що хочъ. Богато мене то труду стояло; я думавъ, що передъ трема годинами верну.

Фажинъ сховавъ вязанку, сѣвъ зновъ и мовчавъ, але быстро дививъ ся на Сайкса, уста его дрожали



такъ сильно, а лице его бѣдъ дѣкихъ пристрастей такъ змінилось, що розбійникъ мимоволѣ цофнувъ ся и здивовано глянувъ на него.

— Що тобѣ? — спытавъ бнѣ. — До чорта, чого ты такъ выдививъ ся на мене?

Жидъ піднявъ праву руку и потрясъ вказующимъ пальцемъ; але его рухи були такі сильні, що притомъ не мѣгъ слова вымовити.

— Ей Богу, — скрикнувъ Сайксъ, захвавши руку въ нагрудну кишеню, — бнѣ збожеволѣвъ. Треба стергись его.

— Не бѣй ся, не бѣй ся, — вымовивъ вѣдци Фажинѣ. — Се не про васъ, Біль. Противъ васъ я нічого не маю, нічого.

— Гмъ, се щастіе для одного зъ насъ, менше о те, для котрого, — сказавъ Сайксъ, вытягнувъ нарочно пістолеть и сховавъ его въ другу кишеню.

— Я вамъ щось скажу, Біль; — говоривъ жидъ приступаючи до него — се васъ ще бѣльше розлютить, якъ мене.

— Ей? — бѣдповѣвъ Сайксъ недовѣрчиво. — А якъ маешъ що сказати, то розмыкай скорше ротъ и говори скоро, бо Нансі ще готова думати, що я де пропавъ.

— Оза вже й такъ не инакше думае про васъ.

Сайксъ глянувъ на него непевно, вытягъ свѣй могучій вулакъ, потрясъ нимъ и грѣзно приказавъ жидови яснѣйше говорити.

— Подумайте собѣ, сказавъ жидъ, а голосъ его майже дусивъ ся въ горлѣ зъ пересердя, — що бы вы зробили, якъ бы той хлопецъ выйшовъ въ ночи на улицу, порозумѣвъ ся зъ нашими наибѣльшими ворогами, описавъ имъ васъ и нашъ сховокъ, зрадивъ нашѣ най-

тайнѣйшій пляны и дѣла, до того ще богато набрехавъ, — що бы вы тогда зробили?

Сайкесъ заклеявъ страшно и сказавъ, що въ такѣмъ випадку розторощивъ бы его чашку зелѣзными цѣвьями своихъ чобѣтъ.

— А якъ бы се я зробивъ! — майже крикнувъ жидъ — я, що знаю такъ богато и тѣлько людей можу на шибеницю пѣслати?

— Не знаю, — ѡдповѣвъ Сайкесъ, на саму вже думку о тѣмъ закусивъ зубы и поблѣдъ. — Уже бы я у вязниці щось зробивъ, за що бы мене мусѣли забити въ кайданы; а якъ бы мене поставили зъ тобою передъ судъ, то я бы тобѣ передъ судьями, передъ всѣми голоу проваливъ. На стѣлько силы мавъ бы я, — бормотѣвъ ѡнъ, махаючи своєю жиливою рукою, — щобы тебе на порохъ збити; — такъ якъ бы по тобѣ наладованый вѣзъ переѣхавъ.

— И вы бы такъ справдѣ зробили?

— Чи я бы такъ зробивъ?! Спробуй!

— А якъ бы се зробивъ Чарль, або майстеръ, або Бетъ, або —

— Все одно, — перебивъ его Сайкесъ нетерпеливо — хто бы се й не бувъ, я бы вже ему ѡдлативъ ся.

Фажинъ глянувъ зновъ остро на него, казавъ ему мовчати, нахиливъ ся надъ сплячимъ Больтеромъ и потермосивъ его, а Сайкесъ тымчасомъ сидѣвъ здивованый и нетерпеливый, оперши руки на колѣна.

— Больтеръ, Больтеръ! Бѣдный хлопчиско, — сказавъ Фажинъ та глянувъ такъ въ гору, якъ бы сподѣвавъ ся незвычайной потѣхи, — змучивъ ся, не спавши черезъ васъ такъ довго, а вы такъ пѣзно прийшли.

— Що ты хочешь сказати? — спытавъ Сайкесъ.

Жидъ не ѡдповѣвъ, будивъ дальше Ноя и вкѡнци се ему вдалось.

— Розповѣдъжъ ему ты — най почуе такожь, — сказавъ ѡнъ, вказуючи на Сайкса.

— Що розповѣсти? — спытавъ Ной на пѡвъ сонный.

— Се — про Нансі, — ѡдповѣвъ жидъ, взявши крѣпко Сайкса за руку, мовъ бы хотѣвъ его задержати, щобы не выйшовъ, поки всего не почуе, а потѡмъ выпытувавъ сонного Ноя про се, що ѡнъ чувъ, зъ такою лютостію, що ледви мѡгъ надъ нею запанувати.

— А що сказала она, — спытавъ ѡнъ вкѡнци запѣненными устами — що сказала она про минувшу недѣлю?

— Панъ пытавъ ви, чому не прийшла попередной недѣлѣ; — ѡдсвѣвъ Ной, догадуючись, хто то Сайксъ, — а она сказала, що ви силою задержавъ дома Биль, чоловікъ, про котрого она вже имъ говорила.

— Що-жь дальше? — пытавъ жидъ. — Що ще сказала она про него? Скажи ему, скажи ему!

— Що тяжко їй выйти зъ дому безъ его вѣдомости, — говоривъ Ной дальше — ѡнъ мусить знати, куды она выходить, и тому она дала ему на сонъ, коли въ-перше до дамы ишла, — ха ха-ха!

— А проклята! — крикнувъ Сайксъ, выриваючись жидови зъ рукъ. — Пусти мене!

Зъ лютостію выбѣгъ ѡнъ зъ комнаты, Фажинъ выбѣгъ за нимъ и кликавъ его, але бувъ бы его не задержавъ, якъ бы брама не була замкнена.

— Пускай мене, — кричавъ ѡнъ — бо... чи пустишь ты мене, чувшь?

— Словечко ще, одно однѣсенъе словечко маю вамъ сказати, — ѡдповѣвъ жидъ зъ уданнымъ страхомъ

и поклавъ руку на елямку. — Вы — чей вы, Біль, нѣ-  
чого злого ѣй не зробите?

Дивло и було вже досыть ясно, щобы видѣти, якъ  
они собѣ въ лице дивились, якъ въ ихъ очахъ горѣвъ  
огонь, по котрѣмъ доброго годѣ було сподѣватись.

— Я думаю, — додавъ жидъ, замѣтивши, що уда-  
ванье теперъ не на мѣсці, — що вы ѣй нѣчого не зро-  
бите, черезъ що бы мы попали въ небезпечнѣсть. Хитро-  
мудро, Біль, а разумъ майте.

За той часъ онъ отворивъ браму, а Сайкесъ не од-  
повѣвши нѣчого выбѣгъ на улицю и посцѣпивъ до сво-  
го дому, не оглядаючись на улици нѣ въ право нѣ въ  
лѣво, не змѣнивши анѣ трохи лица, не воренувши анѣ  
одного гнѣвного слова, зъ закушеними зубами, рѣщу-  
чій и жадаый крови. Тихо выйшовъ на гору, отворивъ  
и замкнувъ дверѣ, приставивъ до нихъ тяжкій стѣлъ и  
розкрывъ занавѣсу надъ лѣжкомъ.

А на лѣжку лежала Нансі, на-пѣвъ убрана. Збу-  
дилась налякана.

— Вставай! — сказавъ онъ.

— Се ты? — обѣзгалась она, рада зъ его по-  
вороту.

— Я. Вставай!

Свѣтло горѣло — бѣ кивувъ его въ пѣчь. Она  
встала и пѣшла до бѣкна, щобы пѣдтягнути занавѣсу.

— Не пѣдтягай! — розказавъ онъ. — Досыть есть  
ясно до нашего дѣла.

— Біль, — сказала она змѣшана — чого вы такъ  
на мене дивитесь?

Онъ дививъ ся на ню черезъ хвилю, салѣвъ, а гру-  
ды его то пѣдоймались, то опадали, бѣтакъ хопивъ ея  
за голову и за горло, вытягъ на середину комнаты, ка-



нувъ разъ лише окомъ на дверѣ и поклавъ свою тяжку руку на ея уста.

— Біль, Біль, — сапѣла она и въ смертельнѣмъ страсѣ выривалась ему зъ рукъ, — я не буду кричати, плакати не буду, — послушайте мене — скажѣть лише — скажѣть, що я зробила.

— Вже я знаю, ты чортѣвска дочко! Тебе вчера въ ночи пѣдслухували; я знаю кожде словечко, що ты сказала.

— Господи! — крикнула она, причепившись сильно до него, — то хочъ змилуйтесь надо мною, надъ моимъ житьемъ такъ, якъ я вашого доглядала. Біль, до-рогій Біль, чей вы мене не хочете вбити! Розважте, на що я вчера черезъ васъ не пристала. Маєте частъ, надумайтесь и не робѣть проступку, — я васъ не опушу нѣколи. Біль, змилуйтесь надъ собою и надо мною, роздумайте, закимъ кровь прольєте. На мою грѣшну душу клянуся, я вамъ була вѣрна.

Онъ старавъ ся вырватись зъ ея рукъ, але она держала его силою розпуки.

— Біль, — кричала она и хотѣла голову положить ему на груди — той панъ и добра панѣ хотѣли мене пѣслати за границу. Пустьѣть мене ще до нихъ, а я буду ихъ на колѣнахъ благати, щобы и для васъ були такі добрі та ласкаві; тогды втечемо зъ того пекла и далеко зъ вѣдси зачнемо жити лѣпше, забудемо про себе и не побачимось вже нѣколи. На поправу нѣколи не запбзно. Они такъ казали — я чую се теперъ — але мы мусимо мати трохи часу, хочъ трохи лише.

Онъ вырвавъ одну свою руку и хопивъ за пистолеть; але хочъ якъ бувъ лютой, то таки прийшло ему на думку, що якъ бы стрѣливъ, то заразъ бы все вы-

крылось, и тому зъ всей силы ударивъ ей два разы по лицу, котрымъ она майже дотыкала его лица.

Она захиталась и упала оголомшена на землю, а зъ глубокои раны въ чолѣ полилась кровь, але небавомъ зновъ зъ тяжкою бѣдою пѣдьялась на колѣна, вытягнула зъ-за пазухи бѣду хустину, що Рोजа ѣй подарувала, зъ заломаными руками пѣдьяла ей таяъ высоко до неба, якъ лишъ при своихъ слабыхъ силахъ могла та благала Бога о милосердьє.

Страшно було дивитись. Убійникъ цѣфнувъ ся до стѣны, закрывъ очи руксю, щобы ей не видѣти, хопивъ тяжку палицю и поваливъ Нансі на землю.

## ГЛАВА СОРОКЪ ПЯТА.

### Утеча Сайкса.

Въ цѣлѣй великѣй столица не було того дня такъ страшного, безбожного преступку. Сонце, — те ясне сонце, що не лише свѣтло, але ѣй нове житье, надѣю и свѣжїи силы дає людямъ, — зѣйшло высоко надъ много люднымъ мѣстомъ и сыпало блискучїи промѣнїи такъ въ псмальованїи шибы, якъ и залѣпленїи паперомъ ѣкна, такъ въ храмы высокїи, якъ и въ найнизшу, найгѣршу хатину. Оно освѣчувало такожь комнату, въ котрѣй лежала убита Нансі. Сайксъ старавъ ся, не допустити свѣтла до комнаты, але дарма. При млавѣмъ свѣтлѣ ранку выглядала дѣвчина страшно, але ей кроваве тѣло выглядало ще десять разѣвъ страшнѣйше при яснѣмъ свѣтлѣ дня.

Зѣ страху не рушавъ ся Сайксъ зъ мѣсця. Ще разъ тихенько застогнала нещасна, а рука ей затремтѣ-

ла. Тогда онъ вновь бивъ ея и бивъ, бо страхъ его перемѣнивъ ся въ гѣрку ненависть. Одакъ кинувъ на ню ковдру, але ему стало ще страшнѣйше, бо видѣвъ въ дусѣ, якъ она очима за нимъ ведела, а потѣмъ вдивлялась въ одну точку, якъ бы благала пѣмсты зъ неба. Скинувъ зъ нею ковдру, а тамъ лежавъ вже страшный трупъ, зъ которого ранъ ще кровь помалу выплывала.

Розложивъ огонь и палицю, до котрой приченилось волосѣ покѣйной, кинувъ въ поломѣнь. А хочъ самъ якій бувъ твердый, якъ желѣзо, то таки дрожавъ, коли бачивъ, якъ поломѣнь сгорнула палицю и сна помалу спопелѣла. Одакъ обмивъ ся и вытеръ свою одѣжь. На нѣй були плямы и годѣ було ихъ вывабити. Тѣ плямы вырѣзавъ онъ зъ одежи и кинувъ въ огонь. Цѣла комната була закровавлена — навѣтъ ноги пса були поваляйнѣ ровью.

За цѣлый той часъ онъ анѣ разу не глянувъ на трупа и такъ само не оглядаючись, потягнувъ пса за собою до дверей, выйшовъ зъ комнаты, заменивъ дверѣ и покинувъ свое мешканье. Пѣшовъ въ-поперекъ улицѣ и глянувъ на ѣкно въ горѣ, щобы переконатись, чи зъ надвору що видко. Ѣкно було закрыте занавѣсою, котру она хотѣла пѣдтягнути, щобы свѣтлу дати доступъ до комнаты; та она не мала вже его нѣколи побачити. Недалеко ѣдъ ѣкна лежало ея тѣло — онъ знавъ се — а сонце такъ ясно освѣчувало ѣкно.

Але лекше ему стало, коли выйшовъ зъ комнаты; свиснувъ на пса и скорымъ крокомъ ѣддаливъ ся. Перейшовъ черезъ Ислівтонъ и Гайгетъ-Гиль, непевный, куды мае удатись, вѣбнци — минувъ Гемстедъ и выйшовъ на поле, положивъ ся пѣдъ плотомъ, заснувъ, але небавомъ вновь збудивъ ся и зачавъ блукати то помалу, то скоро, безъ спочинку въ душѣ, если часомъ де при-

сѣвъ. Въ Гендонѣ думавъ де вступити, але здавалось ему, що й дѣти передъ дверми дивлять ся на него пѣдозрѣно; ему не ставало ѡдваги, зажадати хлѣба або напою и бнѣ зновѣ выходивъ на поле; а вже зовсѣмъ втомивъ ся такъ довгою блуканиною, котра его все на те саме мѣсце приводила.

Вкѡнці о девятѣй годнѣ вечеромъ ѡдваживъ ся вступити до малои гостинницѣ въ Гатфѣльдъ. Въ шинку коло коминка сидѣло кѡлька сельскихъ робѣтниківъ. Они зробили мѣсце для чужинця, але ѡнъ усѣвъ собѣ въ найдалшій кутокъ, вѣвъ и пивѣ самъ та ѡдѣ часу до часу кидавъ дещо псови. Робѣтники забавлялись звичайною розмовою, а ѡнъ вже дрѣмавъ, коли зъ крикомъ увѣйшовъ до шинку якійсь чоловѣкъ, нѣбы похатнякъ, нѣбы торговецъ и сейчасъ ставъ захвалювати свѣй товаръ та жартувати, коли уважавъ ѡдповѣднымъ.

— Отой кульочки — ѡдповѣвъ ѡнъ на пытанье одного робѣтника — суть певнымъ средствомъ на вываблюванье плямъ зъ всякихъ матерій. Сплямила дама свою честь, то потребуе лишъ одну таку кульочку зажити. Хоче панъ свою честь показати, то може се зробити такъ добре сею кульочкою, якъ кулею зъ пістоleta, и ще лѣьше, бо смакъ въ неи гѡршій. Хто купить? Одна коштуе пенні, або два пѡвъ-пенсы, або чотыри шелюги — все одно менѣ. Покупъ на нихъ такій великій, що мало коли можна ихъ дѡстати; чотырнацять водныхъ млынѡвъ, шѣсть паровыхъ машинъ и одна гальванічна батерія працують безнастанно, а ще не може то вдоволити купцѣвъ доставою; робѣтники мало на смерть не запрацують ся; вдовамъ дають по двацять фунтѡвъ рѣчно за кожду дитину, а за близнята нагороду. Всѣ плямы нищать: зъ товстости, вина, фарбы, воды и крови. Дивѣтъ ся! Осъ на капелюсѣ того джентельмена есть



пляма, а я би вываблю скорше, закимъ подадутъ менѣ шклянку пива.

— Положите вы мѡй капелюхъ! — крикнувъ Сайкъ въ страхѣ.

— Пане, — говоривъ похатникъ, блимаючи очима до робѡтникѡвъ, — я вываблю пляму, закимъ вы до мене дѡйдете. Панове чей бачяте пляму на капелюсѣ, таку якъ шлінітъ, а не грубшу, якъ пѡвъ корочы. Все одно, чи то пляма зъ товстости, чи зъ вина, фарбы, воды або крови —

Не докѡнчивъ, бо Сайкъ страшно залявъ, трутивъ стѡлъ, вырвавъ ему капелюхъ зъ рукъ, выйшовъ лютый зъ гостинницѣ и зъ такою самою непевностію и журбою, яка его мимо волѣ цѣлый день не опускала, вернувъ зновъ до мѣста. Передъ почтою стоявъ лондонскій діліжансъ. Оминаючи старанно свѣтло его, зблизивъ ся бнѣ до него, щобы прислухатись, чи чого не почуе.

Постоявъ хвилю-двѣ, поки не надѡйшовъ якийсь лѣсний та приступивъ до кондуктора, котрый стоявъ у бнѣ бюра та ждавъ на ѡдираву, и спытавъ его, що нового чувати.

— Цѣна жита трохи выша стала, — ѡдповѣвъ той. — И чувъ я такожь о убійствѣ, що лучилось въ Спѣтальфільдѣ, — та хто знае? всюды страшно брешуть.

— Нѣ, се правда, — обѡзвавъ ся якийсь подорожний. — Страшне убійство!

— Чи то забивъ хто мужчину чи жѣнку?

— Дѣвчину — и кажуть —

Ту вѡзникѡви не стало терпеливости и бнѣ казавъ кондукторови спѣшатись.

— Иду вже, — сказавъ кондукторъ — та ще лишъ нема молодой богатѡй дамы, котра въ менѣ залюбить ся, лише не знаю, коли.

Онъ вылѣзъ на вѣст, загравъ на розѣ и діліжансѣ  
ѡдѣхавъ.

Сайксъ стоявъ неподвижно та не знавъ, куды те-  
перь удатись. Вкѡнци звернувъ ся въ сторону св. Аль-  
бана.

Минувши мѣсто и найшовшись въ темнотѣ на са-  
мѡтнѣй дорозѣ, почувъ наразъ такий страхъ, що мало  
серце ему не выскочило зъ грудей. Все довкола него,  
дѣйстнй предметы и тѣни, чи они рушались чи нѣ, але  
приймали на себе страшну стать; а ще страшнѣйша бу-  
ла стать покѡйницѣ, що йшла слѣдъ въ слѣдъ за нимъ  
поважно та сумно. Онъ видѣвъ ея докладно въ темнотѣ,  
чувъ якъ шелестѣла ея одѣжь и листье, а кождый ле-  
готъ вѣтру приносивъ до его уха послѣднй тихій сто-  
гѡнъ Нансі. Коли онъ станувъ, то й она ставала, коли  
бѣгъ, то она за нимъ не бѣгла, — бо ѡдъ того легче  
було бы ему на серцю — але мовъ бы повѡльний вѣ-  
теръ, що вѣявъ одностайно, нѣсъ ея тѣло та шумѣвъ  
сумно.

Кѡлька разѡвъ въ розпудѣ обертавъ ся рѣшучо,  
щобы прогнати мару, хочъ бы она его мала вбити сво-  
имъ поглядомъ. Але тогды волосье ставало ему дубомъ,  
кровь застигала въ жилахъ, а мара разомъ зъ нимъ  
оберталась и була за нимъ. Рано йшла она передъ нимъ,  
теперь за нимъ. Онъ оперъ ся о стрѡмму стѣну могилы  
и чувъ, що ея стать висѣла надъ нимъ въ нѡчнѡмъ хо-  
лоднѡмъ воздухѣ. Онъ кинувъ ся на землю на дорозѣ,  
а она станула ему у головахъ, проста, нѣма и неподвиж-  
на, подѡбна до статуѣ нагробной зъ написомъ крова-  
вымъ.

Нехай нѣхто не каже, що убійника справедливѡсть  
не досягне, або що провидѣнне спить. Убійникъ Сайксъ  
за одну минутку вытерпѣвъ сто мувъ насильной смерти.

На поли побачивъ онъ якусь шопу, де можна було заночувати. Передъ дверми єи росли три высокій тополѣ, черезъ що въ шопѣ було ще темнѣйше, а вѣтеръ шумѣвъ таємничо въ листю. Годѣ було єму до самого дня волочитись, онъ не мѣгъ вже ходити и поклавъ ся пѣдъ стѣною, щобы зазнати новыхъ мукъ. Бо теперъ побачивъ онъ лице єи ще страшнѣйше, якъ те, передъ котрымъ зъ комнаты утѣкъ. На-пѣвъ отворенї, млавї, мовъ шклянї очи замигѣли въ темнотѣ, хочъ блеску вже не мали. Двое ихъ лише було, а виднѣлись всюды. Коли закрывъ свои очи, то бачивъ цѣлу свою комнату зѣ всѣмъ, що въ нѣй було, ще докладнѣйше, нѣжъ якъ бы самъ въ нѣй находивъ ся. Все було на своѣмъ мѣсци, навѣтъ трупъ, а очи небѣшнї були такї, якъ при єго ѡдходѣ. Збѣравъ ся и пѣшовъ зновъ въ поле. Мара була за нимъ. Вернувъ до шопы и оперъ ся о стѣну, а мара вже була тамъ скорше, якъ онъ.

Дрожавъ на цѣлѣмъ тѣлѣ, а холодный пѣтъ ѡдъ страху покрывъ єго ѡдъ головы до нѣгъ. Наразъ почувъ зѣ-далека якїсь крикъ. Єму здавалось теперъ, що й добре, коли має правдиву причину до страху. Сила и ѡдвага вернули зновъ до него, коли побачивъ небезпечнѣсть, збѣравъ ся, выбѣгъ, а на небѣ розлилась страшна луна ѡдъ далекого пожару. Десь звѣнъ звонивъ, а крикъ и галасъ щоразъ зраставъ. Єму здавалось, що нове житє вступило въ него. Зѣ псомъ попередъ себе побѣгъ якъ бѣшеный въ ту сторону де бувъ пожаръ, черезъ плоты и ровы, муры и брамы, не зважаючи на нѣякї перешкоды, ажъ вкѣнци прибѣгъ на мѣсце.

Богато домѣвъ обнявъ поломѣнї, а страхъ, гамъ и заколотъ були незмѣрнї. Онъ зачавъ такожъ кричати, ажъ захрипъ и щобы не тямитись та утечи передъ своими думками, видавъ ся въ найбѣльшу товпу, працювавъ



то коло сикавокъ, то лѣзъ по непевнѣй драбинѣ на най-высшій верхъ даху, бувъ всюды и не лякавъ ся нѣчого. Але въ нѣмъ була якась зачарована сила; зачало вже днѣти, а ѡнъ не чувъ нѣякои втомы, нѣгде авѣ трохи не попаривъ ся, не мавъ жадного мѣхура на руцѣ, авѣ жадного знаку.

Однакожь коли божевѣльне зворушенье въ нѣмъ минуло, то свѣдомѣсть проступку вернула до него зъ силою въ десятеро бѣльшою. Недовѣрчиво дививъ ся до-вокола себе, бо тутъ и тамъ стояли люде купками та розмавляли мѣжь собою, а ему здавалось, що се про него говорятъ. Кивнувъ на пса рукою и оба нишкомъ ѡд-далились. Сторожѣ одной сикавки просили его, чтобы лишивъ ся зъ ними поснѣдати. Ѣнъ зѣвъ кусень хлѣба и выпивъ склянку пива. Они були зъ Лондону и зачали говорити про убійство „Ѣнъ пѣйшовъ до Бірмінгемъ, — сказавъ оденъ зъ нихъ — але его скоро зловлять, бо поліція выслала своихъ шпіснѣвъ, а до завтра въ цѣ-лѣмъ краю будуть о тѣмъ знати.“

Ѣнъ ѡдѣйшовъ и ходивъ такъ довго, поки его ноги могли носити; ажъ далеко въ поли кинувъ ся на землю и заснувъ сномъ довгимъ, але неспокоѣннымъ и часто перерыванымъ. Потѣмъ непевный пѣйшовъ въ дальшу дорогу, лякаючись другою самѣтною ночи; ажъ наразъ зъ розпуки прийшла ему думка, вернути до Лондону.

— Тамъ хочъ маю зъ нимъ поговорити, — думавъ ѡнъ собѣ — и де скрытись. Тамъ они будутъ мене шу-кати ажъ наковецъ. Тыждень посиджу тихо, а потѣмъ присилую Фажина, чтобы давъ менѣ грошей и поѣду со-бѣ до Франціи. Ёй Богу, все одно!

Ѣнъ мавъ замѣръ въ ночи манѣвцями дѣстатись до мешканя Фажина. Але песь, що за немъ волочивъ ся, мѣгъ причинитись до ѡдвайдена его и увязнення. Тому



постановивъ Сайксъ утопити его, піднявъ тяжкій камінь и завязавъ его въ свою хустину. Вода була близько, онъ кликавъ пса, але той довгій часъ не хотівъ зблизитись; взіръ жестокого пана заостривъ мабуть инстинктъ звѣрини. Сайксъ то кликавъ его ласкаво то грозивъ, вкѣнці прилѣзъ песь до него, але якъ почувъ на себѣ его руку, одскочивъ и утѣвъ. Сайксъ музівъ самъ дальше подорожувати.

## ГЛАВА СОРОКЪ ШЕСТА.

### Розмова межи Монкомъ а паномъ Бравильовомъ.

Вже смеркало, якъ панъ Бравильовъ зъ двома мужчинами вылѣзъ зъ нанятого воза, котрый становъ передъ его домоу. Мужчины помогли третому чоловікови вылѣзти зъ воза и потягли его скоро въ отворену браму. То бувъ Монкъ.

Бравильовъ ишовъ передъ ними мовчки до задньої комнаты. Передъ дверми си становъ Монкъ и не хотівъ вѣйти. Мужчины, що держали его, глянули пытаючо на Бравильова.

— Або-або — сказавъ Бравильовъ. Онъ знае, що его жде, коли схоче вступити до насъ, а що его жде, коли не схоче. Не хоче — то выведѣть его зъ дому, заличте поліцію и въ моѣмъ имени обвинѣть его якъ головного злочинця.

— Якъ вы смѣете мене такъ звати? — обуривъ ся Монкъ.

— А якъ вы, мелодче, силуете мене, выступити противъ васъ зъ обжалованьемъ, то що? — одповѣвъ Бравильовъ, глянувши ему быстро въ очи. — Маєте о-

хоту выйти зъ мого дому? Пустѣть его! Такъ, пане. Теперь можете собѣ йти, а мы пбйдемъ за вами. Але даю вамъ слово, якъ лишь кровъ ступите за порбгъ, то увязнать васъ за обманство и рабунокъ. Я вамъ кажу рѣшучо. Хотите — добре! — але кровъ ваша спаде на вашу власну голову.

— Кто казавъ тымъ гультаямъ напасти на мене на гладкбй дорозѣ и ту завести?

— Я бдповбдаю за се, що тѣ люде зробили. Обвинѣть мене, що я вамъ свободу забравъ; се жь могли вы таки на дорозѣ зробити; а вамъ здавалось пораднбйшимъ, тихо заховуватись. Хотите боронитись законами — пробуйте, але тогды й я такъ само зроблю, та вже зовсбмъ не буду мати охоты, васъ ратувати, коли справа прийде передъ судъ.

Монкъ бувъ очевидно нерѣшенный.

— Рѣшайтесь скоро, — сказавъ Бравильовъ спокбйно. — Хотите, щобъ я выступивъ противъ васъ зъ жалобою, — а конецъ зъ того готовъ бути поганый — то знаєте, що маєте робити; а хочете, щобъ васъ помилувавъ и простивъ я и всѣ, котрымъ вы тблько лиха заподбляли, то ходѣть до комнаты и анѣ слова — сѣдайте на столецъ, котрый жде вже на васъ два днѣ.

Монкъ вагавъ ся ще кблька хвиль, вкбнци вбйшовъ и усѣвъ. Бравильовъ приказавъ обомъ мужчинамъ засунути дверѣ и бути готовыми, коли задзвонить.

— Гарно обходитъ ся зб мною найдавнбйшій приятель мого батька, — сказавъ Монкъ, бделадаючи на ббкъ капелюхъ и плащъ.

— Якъ разъ тому, що я найдавнбйшій приятель вашего батька, обходжусь такъ зъ вами, молодче, — бдповбвъ Бравильовъ — бо я всѣ надбѣ и бажаня мои щасливой молодости покладавъ на него и на гарну ди-

тину зъ его крови, що въ молодѣмъ вѣку вернула до Бога, а мене покинула самого на свѣтѣ; — бо бнѣ, ще хлопцемъ, разомъ зб мною клячавъ у лѣжка свои единой вмирающей сестры того дня, коли она мала збстати моею жѣвною, та Богъ инакше захотѣвъ; — бо я бдѣ того часу ажъ до его смерти цѣлымъ сердцемъ прилягъ до него мимо его нещастъ, мимо его блудѣвъ; — коли его згадаю, то будять ся въ менѣ всѣ найдорожшій спомини; — отсе причины, для котрыхъ я теперь зъ вами ласкаво обходжусь, — зъ вами, Едвардъ Ліфордъ; вы повиннй соромитись, що того имени такъ негѣднй.

— Въ якій тутъ звязи мое имя зъ цѣлою справою? — сказавъ Монкъ, котрый здивувавъ ся дуже, побачивши таке зворушенье пана. — Що въ мене имя значить?

— Вже жь, оно у васъ нѣчо не значить, — бдповѣвъ Бравнльовъ. — Але се було ваше имя, а я якъ почую его зъ чужихъ устъ, то хочъ я старый и давнй то часу, а таки сердце въ менѣ запалюєсь и дрожить. Я дуже-дуже радъ, що вы его замѣнили на инше.

— Все те дуже гарно, — сказавъ Монкъ по довгѣмъ мовчаню, пѣдчасъ котрого бнѣ хитавъ ся на своимъ стѣльци, а Бравнльовъ зъ очима, закрытыми рукою, сидѣвъ бѣля него. — Але чого вы бдѣ мене хочете?

— Вы маєте брата. Якъ я ишовъ на улици зъ вами и шепнувъ вамъ до уха его имя, то вже се одно спонувало васъ, що здивованй и наляканй приишли вы тутъ за мною.

— Я не маю жадного брата. Вы знаете, що я бувъ одинакъ, знаете се такъ добре, якъ и я.

— Послушайте впередъ, щѣ я знаю, а тогдѣ инакше будете говорити; зважайте лишъ на се, що я вамъ буду говорити. Вже-жь, я знаю, що вы були единымъ и дуже неприроднымъ потомкомъ сего нещасного подружья, до



котрого нужденна гордбсть фамілійна спонукала вашого батька ще хлопцемъ.

— Менѣ все одно, якихъ вы слбвъ станете уживати, — перебивъ его Монѣзъ зъ насмѣхомъ. — Вы оббзнані зб справою и сего менѣ досыть.

— Але я знаю такожь и нужду и довгї муки, — говоривъ Бравнльовъ — якї були наслѣдкомъ сего невбдповѣдного подружья. Знаю, середъ якихъ мукъ нещаслива пара тягнула свои кайданы на гореѣмъ свѣтѣ; знаю, що по рвндушности слѣдувала у нихъ обида, бдраза, ненависть и страхъ, поки вѣднци они не розлучились, щобы жити зъ-далека ѡдъ себе и середъ иншихъ обставинъ забути довгї муки. Ваша мати забула ихъ скоро, але вашого батька тї муки ще довгї лѣта гнули до землѣ.

— И що дальше сталося, коли розлучились?

— О десять лѣтъ старша жѣнка середъ забавъ забула про свого молодого чоловѣка, котрый дома жалувавъ свого вѣку. Ажь пѣзнавъ ся зъ новыми приятелями, — чей се вы знаєте?

— Нѣ, — ѡдповѣвъ Монѣзъ, ѡдвертаючи очи въ бѣкъ, а потѣмъ въ землю, якъ чоловѣкъ, що рѣшивъ ся все заперечувати. — Нѣ!

— Ваше поведенє и вашї вчинки переконують мене, що вы все его тямите и все зъ горечью споминаете тї часы. Я говорю о часѣ передъ пятнадцати лѣтами, коли вы мали що йно одинацять лѣтъ, а вашъ батько трицять одинъ, бо сказано: ѡнъ бувъ ще майже хлопцемъ, коли его батько спонукавъ до женитьбы. Чи маю згадувати ще такї рѣчи, що видають тѣнь на память вашого батька, чи може скажете менѣ мовчати, а самї ѡдкрыете всю правду?

— Я не маю що ѡдкрывати! — ѡдповѣвъ Монѣзъ



очевидно змішаний. — Говоріть дальше, коли вже не можете мовчати.

— Ну — добре, — сказавъ Бравильовъ. — Новимъ приятелемъ бувъ передовѣмъ офіцеръ фльоты, котрый покинувъ активу службу. Его жѣвка померла тогдѣ передъ пѣвъ рокомъ. Они мали кѣлькоро дѣтей, але зъ тыхъ лише двое пережило матѣръ, двѣ доньки, одна гарна девятьнадцятьлѣтня, а друга ще дитина дволѣтня чи трилѣтня.

— Що-жъ се мене обходить? — спытавъ Монкъ.

— Вы мешкали — говоривъ Бравильовъ, котрый, якъ здавалось, не зважавъ на слова Монка, — въ однімъ графствѣ, по котрѣмъ вашъ батько волочивъ ся и въ котрѣмъ такожь и осѣвъ. Познакомились они, почали бувати у себе и заприязились скоро. Вашъ батько бувъ чоловѣкъ способный, — такихъ мужичинъ мало — бувъ подбѣный до своєї сестры душею и тѣломъ. Старый офіцеръ чимъ лѣпше его пѣзававъ, тымъ бѣльше его любивъ. Кобы було на тѣмъ все скѣнчилось! Але донька его робила такъ само.

Старый панъ замовкъ на хвилю, але небавомъ зачавъ зновъ говорити, замѣтивши, що Монкъ закусивъ уста и вдививъ ся въ землю.

— При кѣнци року батько вашъ заручивъ ся зъ нею дуже урочисто. Безжурна, недосвѣдна дѣвчина полюбила вашого батька першою горячою, вѣрною любовою.

— Вы бо за швидко все розповѣдаєте, — замѣтивъ Монкъ, неспокойно суваючись на стѣлци.

— Але оповѣданье се правдиве и сумне, — ѣдповѣвъ Бравильовъ — а подѣбный исторіи звычайно довгий: якъ бы то розходилося о саме щастье, то вже-жъ, оповѣданье було бы дуже коротке. — Вкѣнци померъ оденъ богачъ, вашъ своякъ и лишивъ лѣварство на всяку не-

дугу — грошѣ. Батько вашъ мусѣвъ ѣхати ажъ до Риму, бо вашъ своякъ тамъ померъ и лишивъ свою спадщину въ великомъ неладѣ. Прибувши до Риму самъ заслабъ и померъ по якомсь часѣ, не оставивши жадного завѣщаня. Тому цѣлый его маєтокъ припавъ вашѣй матери и вамъ. Она зъ вами поѣхала до Риму, якъ лишъ въ Парижи довѣдалась о его смерти.

При тыхъ словахъ Монкъ здержавъ свѣй ѡддыхъ и слухавъ Бравильова зъ великою увагою, хочъ очи свои звернувъ куды инде. Коли Бравильовъ замовкѣ, змѣнивъ ѡнъ свою поставу, такъ якъ бы ему наразъ легче стало, и оберъ хустивою свое розпалене лице. Бравильовъ говоривъ помалу дальше, а все мавъ на оцѣ Монка: — Закимъ ѡнъ выѣхавъ за границу, бувъ ѡнъ у Лондонѣ и вступивъ до мене.

— Про се я не чувавъ нѣколи, — перебивъ его Монкъ голосомъ, що мавъ означати недовѣрье, але бѣльше свѣдчивъ о тѣмъ, що ѡнъ немилу перераженный.

— Вступивъ до мене и mezi иншими предметами лишивъ менѣ портретъ нещасливой дѣвчины, своей суженой, котру самъ намалювавъ. інъ не хотѣвъ лишити его въ иншихъ рукахъ, а въ дорогу зъ собою не мѡгъ взяти. Самъ змаривъ дуже и зъ жахомъ говоривъ о ѡдобраню чести дѣвчинѣ и лиху, яке заподѣявъ, та заявивъ менѣ, що рѣшивъ ся цѣлый свѣй маєтокъ, хочъ бы зъ великою стратою, продати, записати его вашѣй матери и вамъ частину зъ новои спадщини по свояку и выѣхати за границу, щобъ свого краю вже нѣколи не бачити. Я знавъ добре, що самъ ѡнъ не бувъ бы выѣхавъ за границу. Бѣльше не сказавъ ѡнъ навѣтъ менѣ, своему приятелеви ѡдъ самой молодости, а моя прихильность до него мала свое корѣнне въ земли, що покрыла ѣи, такъ дорогу особу намъ обомъ. інъ прирѣкъ, що на-

пише менѣ и все розповѣсть та що ѡдвѣдає мене послѣднѣй разѣ. Охъ, та се вже бувъ послѣднѣй разѣ. Я не дѡставъ ѡдъ него жадного письма и бѡльше его не бачивъ. Коли я довѣдавъ ся, що ѡнъ померъ, удавъ ся я на мѣсце — якъ бы свѣтъ се назвавъ — его грѣшнои любви, щобы зведенѡй дѣвчинѣ оказати милосердье и дати притулокъ, если бы моя ѡбава здѣйствилась. Але ви родина полагодила недавно всѣ свои справы и въ ночи ѡдѣхала, не знати куды.

Монкъ ѡдѡтхнувъ свобѡднѣйше и зъ триумфующимъ усмѣхомъ дививъ ся доволоа. Бравильовъ присунувъ свое крѣсло близше до него и сказавъ :

— Коли вашого брата одинокого, слабого, лахами одягненого хлопця — не припадково, але зъ волѣ провидѣня стрѣтивъ я на своѣй дорогѣ житя и выратувавъ...

— Якъ? — скрикнувъ Монкъ зъ великою нетерпеливостью.

— Я его выратувавъ, — повторивъ Бравильовъ — а сказавъ вамъ се тому, щобы звернути вашу увагу на се, що хочу ще сказати. Таєъ есть, я его выратувавъ, — бачу: вашъ лукавый союзникъ промовчавъ передъ вами мое имя, хочъ и догадуватись не мѡгъ, що оно вамъ знаєе. Отже коли вашъ братъ у мене хорувавъ и выздоровѣвъ, то я здивованѣй побачивъ, що ѡнъ дуже подѡбный до того портрету. Уже въ першѡй хвили, коли я его побачивъ, пригадали менѣ его черты лянця моего давного приятеля, лише досыть невыразно такъ, якъ бы я хотѣвъ пригадати собѣ докладно и ясно сонъ зъ ночи. Не потребуу вамъ казати, що его увели ѡдъ мене, закимъ я пѡзнавъ его житье.

— Чому не потребуєте казати? — спытавъ Монкъ скоро.

— Вы знаѣте се дуже добре.



— Я?

— Даремно перечитесь; небавомъ побачите, що я ще бѣльше знаю.

— Вы — вы не маєте противъ мене нѣякого доказу, — лепетѣвъ Монкъ. — Спробуйте, если можете.

— Побачимо — сказавъ старый панъ, глянувши проймаючимъ окомъ на Монка. — Хлопця менѣ увели и хочъ я старавъ ся его ѳднайти, але дарма. Ваша мати померла, тому вы самѣ, скорше якъ хто иншій, могли ѳдкрыти всю тайну. А вы тымчасомъ — якъ я чувъ — поѣхали по смерти своєї матери до захѳдной Индіи, щобы утечи передъ карою за свое безбожне житье тутъ въ Анліи. Я поѣхавъ за вами. Тымчасомъ вы зѣ-вѳдтамъ вже ѳдѣхали. Казали, що вы въ Лондонѣ, але докладно нѣхто не знавъ. Я вернувъ. Мѣсе побуту було вашимъ управителямъ зовсѣмъ незнане; они казали, що вы такъ нашкомъ приходите, якъ и ѳходяте. Вы таеъ все робили и неразъ цѣлыми тыжднями або й мѣсяцями не показувались. Очевидно, вы тогды познакомились зѣ тыми погаными людьми. Вы прилучились до нихъ вже ѳдъ тогды, ѳдъ коли стали впертымъ и неслухнянымъ хлопцемъ. А я всюды за вами допытувавъ ся, въ день и въ ночи ходивъ по улицахъ, але дарма; ажъ передъ двома годинами побачивъ я васъ прецѣ разъ.

— Ну и що жъ, що вы мене ѳднайшли? — обѳзавъ ся Монкъ, пѳдоймаючись зѣ крѣсла. — Обманьство и рабунокъ — дуже звучнѣ слова, а вамъ сейчасъ здаеься, що хтось сего допустивъ ся длятого, бо по вашѳй думцѣ якійсь тамъ малый хлопець-волоцюга подѳбный зѣ лица до давного помершого. А вы не знаете навѣтъ, чи зѳ знакомости зѣ сею дѣвчиною була яка дитина — навѣтъ сего не знаеъте!

— Справдѣ, я знаю се що йно ѳдъ чотырнадцати



днівъ, — одповѣвъ Бравнльовъ и вставъ такожь. — Вы маєте брата и знаєте его. Завѣщанье було, але ваша мати его знѣвечила, вмираючи розповѣла вамъ тайну и лишила всѣ грошѣ. Завѣщанье ѳдносілось до одной дитини, що могла походити ѳдъ вашого батька и прийти на свѣтъ. Дитина справдѣ народилась. Вы стрѣтили єи, а шо она подѳбна до вашого батька, то вамъ се було не въ смаєъ. Вы ѳднайшли мѣсце уродженя сего хлопця, документи про его походженье и знищили ихъ. Жядови безсоромному, спѳльниєкови своему, сказали вы, що тѣ доказы лежать вже на днѣ рѣки, а стара вѣдьма, що ѳдобрала ихъ ѳдъ вашої матери, гниє у своѣй домовинѣ. Негѳдний сыну, брехуне, трусе, — шо зъ розбѣйниками по темныхъ норахъ въ ночи сходишь ся, — ты причинивъ ся хитрыми пѳдету-пами до смерти нещасливої жѣнки, що була варта бѳльше, якъ мїліонъ такихъ, якъ ты, — ты ѳдъ колыски бувъ для свого батька жовчію гѳркою, — въ твоимъ надгнилѳмъ нутрѣ палали найгѳршѣї пристрасти такъ довго, поки не выкликали поганой слабости и не змѣнили твого лица такъ, шо оно теперъ зеркаломъ твоєї дїявольскої душѣ, — и чи ты, Едвардъ Ліфордъ, ще теперъ скажешъ, шо я неправду говорю?

— Нѣ, нѣ, нѣ! — выстогнавъ трусь, оголомшений такою силою заєидѳвъ.

— Коже слово, — крикнувъ Бравнльовъ, — яке ты коли сказавъ до найпогавѣйшого въ свѣтѣ гѳльтая, я знаю. Тѣни на стѣнѣ пѳдслухали твѳї шепѳтъ и донесли менѣ; невинна, переслѣдувана дитина зворушила навѣтъ злочинця и додала єму ѳдваги та зробила его майже честнымъ. Сповнено убїйство, въ котрѳмъ ты шо найменше морально взявъ участь.

— Нѣ, нѣ, — перебивъ его Монкъ. — Я — я о

тѣмъ вѣчого не знаю. Я якъ разъ ишовъ довѣдатись, чи се правда, а вы мене зловили. Зъ чого се пошло — я не знаю; менѣ здавалось, що зъ якоисъ звычайной суперечки.

— Пошло се зъ того, що она въ части одерыла вашу тайну, — сказавъ Бравильовъ. — Чи теперъ скажете вы проче?

— Добре, скажу!

— И передъ свѣдками повторите и свои высказы по̀дпишете своимъ именемъ.

— По̀дпишу.

— Приречѣть менѣ, що будете спокѣйно сидѣти въ мене дома такъ довго, поки те все не станесь, и що по̀дете зѣ мною тамъ, де бы документы можна потвердити.

— Если конче хочете, то й се зроблю.

— Вы мусите ще въ иншій способъ вынагородити дитину. Вы не забули ще, якъ розпорядивъ ся вашъ по̀кѣйный батько въ завѣщаню. Такъ дайте хлопцеву се, що ему по̀сля завѣщаня належить ся, а потѣмъ идѣть собѣ, куды вамъ захоче ся, чтобы вы нѣколи на свѣтѣ вже й не бачились.

Монѣ ходивъ геть и назадъ по хатѣ, думавъ, якъ бы зъ тои мати вьдѣстатись, лякавъ ся, ненавидѣвъ Бравильова и не знавъ, що одповѣсти. Въ тѣи хвили наразъ отворились дверѣ и дуже зворушенный панъ Льосбернъ вступивъ до комнаты.

— Ого! рже его зловлять, ниѣ вечеромъ зловлять! — сказавъ онъ.

— Кого? Убійника?

— Убійника. Песъ его завѣвъ на слѣдѣ. Его нора обставлена вже зъ всѣхъ бокѣвъ, а власти наложили сто фунтовъ на его голову.

— А я доложу ще пятьдесятъ и самъ се оголошу. Де Мелі?

— Гарри? Овъ якъ лишь побачивъ васъ въ нанятѣмъ возѣ зъ тымъ молодцемъ, самъ скочивъ на коня и прилучивъ ся до тыхъ, що переслѣдуютъ убійника.

— Про жида вы нѣчого не чували?

— Его въ тѣй хвили може вже й зловили.

— Отже вы рѣшилися? — спытавъ Бравнльовъ Монка тихо.

— Такъ есть. Чей — чей вы мене не выдасте?

— Нѣ, але вы тутъ останьте, ажъ я верну. Инакше не будете безпечнѣ.

Бравнльовъ и Лъосбернъ бѣдѣшли, а дверѣ замкнуто.

— Що жъ вы осягнули? — спытавъ Лъосбернъ шепотомъ.

— Все, чого сподѣвавъ ся, а навѣтъ бѣльше. Зробѣть такъ, щобъ мы позавтра вечеромъ зѣйшлися. Мы трохи скорше прийдемо и подумаємо, якъ повѣдомити о тѣмъ всѣмъ молоду паню, котру на се треба приготувити. Але кровь кипить менѣ въ жилахъ и я радъ бы пѣмстятисъ за се нещасне, убите сотворѣнѣ. Де менѣ пѣти?

— Идѣть передовсѣмъ до поліціи; а я тутъ збѣстану.

Панове скоро попрощались; оба були дуже нетерпеливѣ и зворуженѣ.

---

## ГЛАВА СОРОКЪ СЕМА.

## Переслѣдуванье и утеча.

Недалеко одъ берега рѣки Тамізы, де стоять ко-стель въ Родергайсь, де будовы страшно нужденнѣ, а судна на рѣцѣ чорвѣ одъ пороху зъ угля и дыму зъ тѣсныхъ низькихъ домбвъ, находятъ ся по нинѣшній день заулки страшно бруднѣ, про котрѣ бѣльша часть столицѣ ѣ не чувала.

Щобы въ тѣ заулки дѣстатись, треба перейти передовсѣмъ лѣбиривтѣ болотнистыхъ и вузкихъ улицъ, замешканыхъ дуже вбогими и дикими мешканцями берегѣвъ. Тѣ улицѣ назначенѣ для ихъ житя. Въ склепахъ тутъ продають дуже дешево одразливу ѣду, а за бѣнами и на дверехъ похатникѣвъ видко найрѣзороднѣйшѣ лахи. Працюють тутъ и попыхають ся люде найнизшой клясы, що не мають сталого занятя, носять тягарѣ и углье, безсоромнѣ жѣнки, обдранѣ дѣти, правдѣва шумовива Тамізы. Поганѣ предметы и страшна воня ударе въ очи и носъ, а въ ухахъ такъ и шумить одъ гамору рѣзного рода. Коли зайти въ улички и заулки ще дальшѣ, де меньше людей, то тамъ дома по обохъ бокахъ мало не валять ся, а де глянути, видко запалѣ комини, повывиванѣ и позатыканѣ бѣна и всяку всячину, що свѣдчить о крайнѣй бѣднотѣ и занедбаню.

Въ такѣй околицѣ, по другѣмъ боцѣ Довгедъ въ Берро Сайсверкѣ находятъ ся островъ Якова, обведеный довкала багнистымъ ровомъ, глубокимъ якихъ шѣсть до вѣсѣмъ стѣпъ, а пятнадцать до двацять широкимъ, коли вода збере. Давнѣйше звали той рѣвъ млынскимъ, теперъ звать Фоллі Дічъ. Есть то рѣдъ заливу рѣчного и пѣдчасъ высокои воды, коли отворити шлюзы коло млы-



нбвъ Лідъ, бдъ котрыхъ дбоставъ давну назву, то можна его цвлякомъ водою залити. Тогда якъ станути на котрбмъ деревянбмъ моств, що суть коло млынскои улицв, то можна бачити, якъ мешканцв домбвъ по обохъ бокахъ дверми и бнами спускають ведра и рбзні кухоннв судины, щобы набрати воды; можна бачити деревляннв галеріи, що лучать по швств домбвъ разомъ, зв дврами, черезъ котрв видко въ ввзу багно; залвлени и позабиваннв бкна, зв котрыхъ встають жердеи до сущеня бвля, котрого не мають; дуже вузкв, вогкв и темнв комнаты; на-въ-пбвъ запалв, бруднв ствны и богато ще иншихъ таквихъ признакв нужды.

Домы зв товарами на островв Якова не мають дхбвъ и дверей. Передъ кблькама десятками лвтв бувъ тутъ великв рухъ, а теперъ тутъ пусто. Домы тв не мають властителввъ, стоять незамешканв, або займають ихъ такв люде, що мають до того охоту, а не мають де подвтись, або зв якихъ иншихъ важныхъ причинъ. Живуть они тутъ въ найббльшбмъ сховку и находятъ ся неразъ въ страшно нужденнбмъ положеню.

Въ горвшнбй комнатв одного зв тыхъ домбвъ, що стоявъ трохи оподалввъ бдъ другихъ, але бувъ ббльше зруйнованнв, якъ всв иншв — мавъ лишъ сильнв дверв и бкна, зв котрыхъ заднв выходили на описане багно, — сидвли мовчки засумованнв три мужчины и лише бдъ часу до часу споглядали на себе тужными та непевными очима. Очевидно зв жахомъ ждали на щось. Бувъ то Тобв Крекитъ, Томъ Читлінгъ и ще яквйсь розббйникъ, пятьдесятлвтнв, котрому хтось нбсь ще давно роздавивъ и котрвй на лицв мавъ поганнв великв знакъ, очевидно зв якоисъ бйкв. Бувъ то Кеґсъ, що вернувъ зв вигнаня.

— Я хотввъ, — звернувъ ся Тобв зв словомъ до

Чітлінга — щоби вы були нашли собѣ яку нишу віхуру, коли вамъ вже допекли оба старі, а не приходили тутъ.

— Справдѣ, — подтвердивъ Кеґсъ — чому ты, дурню, такъ не зробивъ?

— Я думавъ, що вы будете раді мене бачити, — одповѣвъ Чітлінгъ засумовано.

— Се бачите, молодой пане, така справа: — сказавъ Тобі — если хто такъ ексклюзивно живе, якъ я се зробивъ, и сидать собѣ спокійно въ домѣ, до которого ніхто не пхав носа, то се зовсімъ неміло въ такімъ положеню принимати візиты молодыхъ джентельменівъ, хочъ бы они и якъ були поважні та приемні; — тогдѣ годѣ зъ ними въ карты грати.

— Особливо додавъ Кеґсъ — если ексклюзивный молодой шентельменъ має при собѣ приятеля, котрый зъ чужихъ краївъ скорше вернувъ, якъ самъ сподѣвавъ ся, и котрый за надто скромный, щоби вернувши домівъ одвѣдувати судівъ и представлятись имъ.

Тобі Крекитъ мовчавъ якійсь часъ, а потімъ спытавъ Чітлінга, але вже не такъ, якъ перше, дотепно, — коли Фажина зловлено?

— Нинѣ пополудни о другій годинѣ, — одповѣвъ Томъ. — Чарль и я утекли мы коминомъ зъ пральнѣ, а Больтеръ скочивъ комітъ головою въ порожню кадъ зъ воды, а що его довгі ноги выставали, то й его зловили.

— А Беті?

— Она прийшла оглядати трупа, зачала кричати, качатись и хотѣла собѣ голову о муръ розбити. Длятого положили на ню кафтанъ такій, якъ на божевѣльныхъ закладають и таки одвезли ея до дому божевѣльныхъ де она дотеперь сидить.

-- А де-жь Бетсъ подѣвъ ся? — спытавъ Кеісъ.

— Онъ тутъ приѣде, якъ лишь смереяе, а теперь волочить ся, де може. Тѣ зъ пѣдъ „калѣки“ сидять всѣ, а въ шинеу повно полицѣвъ; я се видѣвъ на власнѣй очи.

— То ще неодного вмотають въ сю справу, — замѣтивъ Тобі и закусивъ уста.

— Теперь пора засѣданъ судовыхъ, — сказавъ Кеісъ — а якъ Больтеръ що противъ Фажина скаже, — а онъ скаже певно, — то вѣрте менѣ: до шести днѣвъ буде жидъ висѣти.

— Кобы вы були чули, якъ люде озлобились, — говоривъ Читлингъ. — Якъ бы полицѣвъ були не боролись, мовъ чорты, то нарѣдъ бувъ бы имъ Фажина вырвавъ зъ рукъ. Онъ цѣлый бувъ заболоченый и окровавленый, бо вже разъ его повалили на землю, а тримавъ ся полицѣвъ такъ, якъ бы тѣ були его найлѣпшими приятелями. Мусѣли взята его мѣжь себе. Товпа пхалась якъ череда вовкѣвъ, що крови багвуть, кричала, якъ скажена, жѣнки верещали, що сердце ему выдеруть зъ тѣла.

Всѣ три сидѣли кѣлька хвиль боязко и тихо. Наразъ почувли якійсь шелестъ на сходахъ, а заразъ потѣмъ вскочивъ до комнаты песь Сайкса. Всѣ кинулись до ѣкна; певно черезъ якійсь отворъ тутъ дѣставъ ся, бо его пана не було видно.

— Що се? — спытавъ Тобі, коли ѣдступили ѣдъ ѣкна. — Я бы дуже собѣ бажавъ, щобы онъ тутъ не прийшовъ.

— Якъ бы онъ бувъ хотѣвъ, то бувъ бы прийшовъ зъ псомъ. Той такъ выглядае, якъ бы далеко десь бѣгавъ замѣтивъ Кеісъ.

— Але зъ-вѣдки мѣгъ онъ прийти? — дивувавъ ся Тобі. — Гмъ! въ иншихъ домахъ находивъ чужихъ лю-

а тутъ вже частійше бувавъ. Але чому ѓнъ безъ него приходить?

— ѓнъ, (вѣхто не звавъ убійника по имени) ѓнъ певно вже за водами, — сказавъ Кетсъ — а пса покинувъ, бо инакше не крутивъ бы ся тутъ.

Коли смерело, они замкнули ѓконницѣ и засвѣтили свѣтло. Страшнѣй пригоди двохъ послѣднихъ днѣвъ налякали ихъ дуже. Они зривались при кождѣмъ звуцѣ и лишъ ѓдъ часу до часу шептали по кѣлька слѣвъ такъ, якъ бы духъ забитой бувъ въ тѣмъ домѣ. Наразъ запукавъ хтось голосно до брамы. Крекитъ выглянувъ черезъ ѓкно и поблѣдъ. Зачали радитись и рѣшили, що его годѣ не впустити. Крекитъ вийшовъ и небавомъ вернувъ зъ мужчиною, що подававъ бѣльше на страшного духа убійника, якъ на самого Сайкса. Лице его почорнѣло и запало, очи погасли и ледви виднѣлись въ ямкахъ, а борода выросла довга. ѓнъ хотѣвъ усѣсти собѣ на крѣслѣ коло стола, але задрожавъ зѣ страху и присунувъ крѣсло до самой стѣны.

Нѣхто не промовивъ ще анѣ слова. Его очи блукали ѓдъ одного до другого. Якъ хто пѣднявъ очи и стрѣтивъ ся зъ его взоромъ, то наново похиявъ голову. Коли ѓнъ вѣднѣци перервавъ мовчанье, налякались всѣ три такого нечуваного могильного голосу.

— Якъ прийшовъ тутъ песъ до дому? — спытавъ ѓнъ.

— Самъ. Передъ трема годинами.

— Кажуть, що Фажина зловили. Чи правда то, чи брехня?

— Зовсѣмъ правда.

И зновъ тихо стало.

— Чортъ васъ всѣхъ побери! — оббзавъ ся вѣднѣ-



ци Сайксъ и обтеръ чоло рукою. — Не маєте менѣ нѣчого сказати?

Наступило зворушенье мѣжь ними, але нѣхто не оббававъ ся.

— Вы, що граете тутъ ролю пана дому, — звернувъ ся Сайксъ до Крекіта, — чи не продасте вы мене або чи не задусите, доки се тровленье не скѣнчить ся?

— Можете збстати, всли чуетесь тутъ безпечными, — одповѣвъ Тобі непевно.

Сайксъ глянувъ, чи радше хотѣвъ глянути на стѣну по-за себе, и сказавъ: — Чи ви — небѣшку вже поховали?

Трѣйця покивала головами.

— Чому нѣ? — спытавъ ѡнъ и зновъ глянувъ по-за себе. — По що держуть таку погань на землі? — Хто се пукає?

Тобі одповѣвъ, що нема чого лякатись, выйшовъ и зъ Чарлемъ Бетсъ вернувъ назадъ. Сайксъ сидѣвъ на-противъ дверей, такъ що сейчасъ впавъ въ очи хлопцеви.

— Тобі, — сказавъ Чарль — чому вы менѣ не повѣли того на долѣ?

Сайксъ побачивъ, якъ всѣ три наполохались и лестно-приятно простягнувъ до хлопця руку, бо несказанный страхъ напавъ его.

— Пусти мене до иншой комнаты, — сказавъ Чарль цѣлючись.

— Чарль, — сказавъ Сайксъ, вставъ и ступивъ кѣлька крокѣвъ впередъ; — що се — чи ты мене не знаєшь?

— Не зближайтесь до мене, — крикнувъ хлопецъ, бѣдступивъ ще дальше назадъ и зб страхомъ глянувъ въ лице убійникови, — вы звѣре, вы нелюде!

Сайксъ станувъ на половинѣ дороги и оба дивились на себе; але убійникъ пошалу спустивъ очи на землю.

— Я васъ трехъ беру за свѣдѣвъ, сказавъ хлопець, потрясаючи кулакомъ и що разъ грѣзнішимъ голосомъ, — я васъ трехъ беру за свѣдѣвъ, що я его не бою ся, а якъ будуть его зугъ шукати, то самъ его покажу. Кажу вамъ отверто, нехай мене вбѣе, якъ хоче або якъ ѡдвэжить ся, але коли я тутъ, то я самъ его покажу, хочъ бы его живцемъ мали на рожчѣ жарити. Ратуйте! Убійникъ! Если влвѣ три не нужденнѣ бабы, то помогѣть менѣ. Ратуйте! Убійникъ! Вбийте его!

Зъ тыми словами кинувъ ся ѡнъ самъ на дуже сильного Сайкса и то такъ люто та несподѣвано, що оба впали на землю. Три зрѣтелѣ були мовъ оголомшеннѣ и навѣтъ не показували охоты мѣшатись мѣжь нихъ, а хлопець и мужчина боролись на земли. Сайксъ бивъ хлопця, куды попало, а той не зважавъ на удары, а хопивши убійника сильно за одѣжь на груди, кричавъ зѡ всеи силы о помѡчѣ.

Але борба була нерѡвна, щобы довго могла тревати. Сайксъ взявъ свого противника цѡдъ себе и колѣномъ придавивъ ему горло, коли наразъ Крекитъ зъ наполоханымъ лицемъ ѡдвинувъ его на бѡкъ и показавъ на ѡкно. На улицѣ внизу блимали свѣтла, чути було спѡръ, а на найближшѡмъ мостѣ безнастанно тупали ногами такъ, якъ бы зближалось нечислене множество людей, а мѣжь ними якѣйсъ вѣдець, бо wyraзно було чути лопѡтъ пѡдковъ по нерѡвнѡмъ камѣню улицнѡмъ. Ставало що-разъ яснѣйше, число людей росло, вѡбнци зачукавъ хтось голосно въ браму, а гнѣвннѣ гамѡръ

несчисленныхъ людей мѣгъ бы бувъ и найвѣдвѣжвѣйшого наполохати.

— Ратуйте, ратуйте! — кричавъ хлопецъ проймачимъ голосомъ. — Онь тутъ, бнъ тутъ. Выломѣть дверь!

— Въ имени короля! — кричали на дворѣ и зновъ роздавъ ся гнѣвный гамбръ, але вже голоснѣйшій.

— Выломѣть дверь! кричавъ Чарль. — Вы ихъ не отворите. Выломѣть дверь, а потѣмъ на гсру, де свѣтло!

Загремѣло голосне „гурра“ и здавалось, що сотки палиць та жердокъ ударили въ ѡконницѣ.

— Отворѣть менѣ сю нору, най замкну сего проклятого малого шибеника, що кричить, сказавъ Сайкъ люто, кинувъ хлопця въ якусь комнату, котру Тобі отворивъ, и заменувъ еи. — Чи брама добре замкнена?

— Замкнена на ключъ и подвѣйними та потрѣйними засувами, — ѡдповѣвъ Крекитъ, котрый подѣбно, якъ и иншій, не знавъ добре, що почати.

— А якъ стѣны и ѡкна? — спытавъ Сайкъ зновъ.

— Сильнѣ, якъ у вяаницы.

Теперь отворивъ Сайкъ ѡкно и крикнувъ на перекбръ:

— Проклятій! Робѣть, що хочете, а таки мене въ руки не дѣстанете.

Потрясаючій крикъ лютой товпы наповнивъ воздухъ. Оди кричали, щобы полицѣ застрѣлили убійника, але нѣхто не бувъ такъ гнѣвнымъ и лютымъ, якъ той ѣадецъ. Онъ зѡскочивъ зъ сѣдла, перепхавъ ся черезъ товпу, такъ якъ бы лише воду поровъ собою, и передъ самымъ домомъ голосомъ, котрый було чути мимо страшного галасу, крикнувъ: — Двадцять гвней тому, хто принесе драбину.

Теперь сотки людей гачали кричати: „драбивы!

молотѣвъ!“, другі бѣгали зѣ смолоскипами туды и сюды, а инші кляли, на чѣмъ свѣтъ, а якъ скажені пхались до дверей, або старались выдрапатись на дѣмъ.

— Вода прибувала, якъ я прийшовъ, — сказавъ Сайкъсъ, замыкаючи ѡкно. — Давайте менѣ шнура. Они всѣ зъ переду. А я зъ заду дому спущусь по шнурѣ въ рѣвъ и утечу. Шнура — скоро — бо ще трехъ убью, а потѣмъ и собѣ зроблю ковецъ.

Всѣ три наполохані показали кутъ, въ котрѣмъ лежали шнуры, Сайкъсъ выбравъ скоро найсильнѣйшій и найдовшій, выбѣгъ зъ комнаты и вылѣзъ на дахъ.

Тымчасомъ замкненый хлопецъ не перестававъ кричати, щобы стерегти дѣмъ зѣ всѣхъ сторѣнъ. Тому коли убійникъ отворомъ въ дасѣ вылѣзъ на дахъ, то его сейчасъ побачили и сотки людей шукали вже дороги, якъ бы дѣстатись до задньої части дому. Вода зъ рова ѡдплыла и ѡнъ побачивъ, що въ нѣмъ було лише болото. Уже ѡкна и дахи всѣхъ домѣвъ довкола оживились, и зъ дому до горы и зѣ всѣхъ сторѣнъ гремѣвъ та ѡдбивавъ ся о мурѣ окликъ триумфу, що убійникъ не може утечи.

— Уже его макъ, гурра! — крикнувъ оденъ чоловікъ на найближѣмъ мостѣ, що ажъ гнувъ ся подъ тягаремъ людей, — и наразъ окликъ сей загремѣвъ зъ тысячь грудей.

— Дамъ тому пятьдесять фунтѣвъ, — крикнувъ оденъ старый, такожь на мостѣ стоячій панъ, — хто его жевцемъ зловить. Я буду тутъ и дамъ грошѣ сейчасъ.

Зновъ роздавъ ся страшный крикъ, середъ котрого чути було голоса, що вже брама выломана. Теперъ люде зачали пхатись до брамы, бо кождый хотѣвъ бачити, якъ полицѣвъ будутъ вести убійника. Повставъ страшный стискъ и на дахъ теперъ вже меньше зважали.



Убийникъ, що въ розвучѣ сидѣвъ на даху и не знавъ вже, що почати, набравъ зновъ надѣв и постановивъ спробувати послѣднього способу, т. е. спуститись въ рѣвъ, хочъ бы тамъ врейшлось въ болотѣ потонути, и якъ удасть ся, середъ темноты та зазолоту утечи. Надѣя додава ему новыхъ силъ, взростаючій галасъ въ дому додавъ ему ѳдваги, ѳнъ зѳрвавъ ся, въ двоухъ хвиляхъ прискочивъ до комина, привязавъ до него оденъ конецъ шнуръ, а на другѳмъ зробивъ сильну сильку. Тымъ шнуромъ мѳгъ ѳнъ спуститись на болото, може бы его ще не стало такъ на хлопа. ѳнъ взявъ въ руку вѳжъ, щобы въ ѳдповѣднѳй хвили перерѣзати шнуръ и кинутись въ рѣвъ.

Въ тѳй самѳй хвили, коли сильку заложивъ на голову, щобы еи взяти пѳдъ рамена и коли згаданий старый панъ кричавъ на мстѣ, що убийникъ хоче внизъ спуститись, оглянувъ ся ѳвъ по-за себе и голосный крикъ страху вырвавъ ся зъ его устъ. — Очи — зновъ тѳ очи! — крикнувъ ѳнъ могильнымъ голосомъ, захитавъ ся, неначе громомъ раженный, стративъ рѳвновагу и покотивъ ся въ незъ по даху. Силька була на его шиѣ, а тяжке тѣло злетѣло внизъ, мовъ стрѣла. ѳнъ спадавъ трицять пять стѳбъ — наразъ задержавъ ся — члены тѣла судорожно затремтѣли — и ѳнъ повисъ зъ отворенымъ ножемъ въ стиснутѳй, застигаючѳй руцѣ.

Старый коминъ задрожавъ ѳдъ потрясеня, але выдержавъ. Мертвый убийникъ гойдавъ ся на шнурѣ и засланявъ выгядъ Чарлеви; той ѳдопхавъ его на бѳкъ и крикнувъ, щобы вже разъ закѳнчили сю ловлю; песь бѳгавъ сюды и туды по даху та страшно вывъ, вѳѳнци скочивъ на плечѣ повѣшеного, але не мѳгъ удержати рѳвноваги, впавъ головою на кѳнчастый камѣнь и вже лежавъ такожь неживый.

## ГЛАВА СОРОКЪ ОСЬМА.

**Открытыя больше якъ одной тайны и проектъ женитьбы безъ згадки про удержанье до смерти и дробнй выдатки.**

Два днѣ по пригодахъ розказанныхъ въ попереднѣмъ уступѣ, ѣхали панѣ Мелі и Рожа, Оліверъ и добрый докторъ, панѣ Бравнльовъ и панѣ Бедвінъ и еще хтось до родинного мѣста Олівера. Оліверъ не мѣгъ своихъ думокъ збрати, а прочі такъ само. Бравнльовъ розповѣвъ ему и обомъ дамамъ все, що зъ тяжкою бѣдою вывѣдавъ ся одъ Монка. И хочъ они знали, що теперъ ѣхали, абы скѣнчити такъ добре зачате дѣло, то таки цѣла сирава була ще такъ темна, що ихъ мучила наибольша нетерпеливѣсть; а Бравнльовъ и Льосбернъ страшнй пригоды послѣднихъ днѣвъ держали ще въ тайнѣ. И такъ ѣхали они мовчки дальше.

Тымчасомъ вѣхали на дорогу, котрою Оліверъ давно вѣкавъ, и живо ѣдновились у нѣмъ споминны про тѣ часы горя. „Бачите, оттамъ, о!“ — показувавъ бнъ черезъ бѣно воза въ наибольшѣмъ зворушеню, хопивши Рожу за руку. — Се дорѣжка, котрою я утѣвавъ, а тамъ плѣтъ, за котрымъ я ховавъ ся, а то стежка, що веде до дому, де я живъ ще малою дитиною. О Дігъ, мѣй любый Дігъ, кобы я тебе ще разъ побачивъ!

— Побачишь его небавомъ; — сказала Рожа — скажешь ему, якій ты щасливый и якъ тебе дуже тѣшитъ, що можешь и зъ нимъ подѣлитись своимъ щастьемъ.

— Добре, добре! И мы его возьмемо зъ собою, уберемо его и завеземо въ яку здорову околицю, де бы бнъ мѣгъ прийти до силъ — добре?

Рожа притавнула головою, бо хлопецъ середъ ща-

сливыхъ слѣзъ такъ усмѣхавъ ся, що она слова не могла промовити.

— Вы будете для него добръ, — говоривъ Оліверъ — бо вы добръ для каждого. Я певный, що вы будете плакати, коли почувте, що ѓнъ вамъ оповѣсть, але й урадується, такъ якъ мною, коли менѣ лѣпше було. Якъ я утѣкавъ, то ѓнъ казавъ: „Иди зъ Богомъ, най тобѣ Богъ помагає!“ о, а теперь я ему скажу: „Нехай то бѣ Богъ помагає“ и покажу ему, якъ я дуже его за те люблю.

Коли они вкѓнци вѣхали вузкими улицями мѣста, то Оліверъ бувъ самъ не свѓй. Тутъ бувъ дѓмъ предпріємця похоронѓвъ, лише далеко меншій и не такій величавый, якъ ему вперѣдъ здававъ ся, и иншї добре ему знанї будинки та склепы, и дѓмъ поправы, сумна вязниця его молодыхъ лѣтъ зъ непривѣтными ѓкнами, а на брамѣ стоявъ той самъ худый двернякъ. Оліверъ мимоволѣ зжахнувъ ея, засмѣявъ ся самъ изъ себе, що такій дурный, плакавъ и смѣявъ ся на перемѣну. Богато осѓбъ у дверей и ѓконѣ пѓзнавъ ѓнъ зновъ; ему здавалось, мовъ бы мѣсто ѓнъ що ино опустивъ и мовъ бы житье за послѣднї лѣта було лише щасливымъ сномъ.

Але и мивувшѓсть и теперьшнѓсть була дѣйствостью. Подорожнї заѣхали передъ першу гостинницю, котру Оліверъ подивлявъ давнѣйше якъ яку палату, а панъ Грїмвїгъ дуже собѣ еи вподобавъ, поцѣлувавъ стару и молоду даму, такъ якъ бы бувъ дѣдомъ усѣхъ и анѣ на думцѣ не мавъ вѣти свою голову, навѣтъ тогды, коли сперечавъ ся зъ дуже старымъ почтаремъ и твердивъ, що лѣпше знає, котра найкоротша дорога до Лондону, хочъ ѓнъ вѣдывъ нею лише разъ и то въ снѣ. Комнаты и ѓбѣдъ були вже готовї и все було въ порядку, мовъ ѓдъ якихъ чарѓвъ.



Переодѣли ся, зѣйшли ся зновъ, и та сама тишина и повздержибсть зачала зновъ панувати. Бравильовъ не явивъ ся при обѣдѣ; оба инші панове бѣгали зъ поважными лицами геть и назадъ и шептали щось мѣжь собою, коли въ комнатѣ зѣйшли ся. Вѣднці выкликали и павю Мелі; она вернула ажъ за годину зъ червоними бѣдъ плачу очима. Те все выкликало у Рожѣ и Олівера, котрї не знали найновѣйшихъ тайнъ, велике невдоволенье и неспокої. Они сидѣла мовчяи и если часомъ промовили кѣльеа слѣвъ до себе, то шепотомъ, такъ якъ бы боялись власного голосу.

Вже выбила девята година, а они зачали думати, що вже о всѣмъ довѣдають ся ажъ завтра, коли панъ Льосбернъ, Грімвигъ и Бравильовъ вѣйшли въ комнату зъ однимъ чоловѣкомъ. На видѣ его Оліверъ хотѣвъ уже голосно скрикнути. Они сказали ему, що то его братъ, а то бувъ той самъ, котрого бнѣ въ мѣсточку бачивъ зъ Фажиномъ зъ бѣкна своєї малої комнатки. Монкъ або Чарль Ліфордъ усѣвъ недалекю бѣдъ дверей и ще теперъ не мѣгъ повздержатись, щобы на здивованого хлопця не кинути гнѣвнй поглядъ. Бравильовъ приступивъ зъ паперами въ руцѣ до стола, коло котрого сидѣла Рожа и Оліверъ.

— Тї заявы, пѣдписанї въ Лондонѣ кѣлькома паннами, — зачавъ бнѣ — треба тутъ повторити, хочъ бы й якъ се було прикро. Я бы радъ недопустити до упокореня васъ, але конче треба, щобы мы вашї высказы почули зъ вашихъ устъ, вы знаете, чому.

— Говорѣть дальше, — сказавъ Монкъ бдвертаючись. — Скоро. Я досыть зробивъ. Не задержуйте мене.

— Сей хлопецъ — говоривъ Бравильовъ дальше, кладучи руку на голову Олівера, — естъ вашимъ дво-



городнымъ братомъ, сыномъ вашего батька, моего дорогого друга Эдвина Лифордъ, бѣдъ молодой Агнесы Флемингъ, котра въ пологахъ померла.

— Такъ, — сказавъ Монкъ, все зъ пѣдъ лоба споглядаючи на дрожачого хлопця, котрого битье сердца бнѣ майже мѣгъ чути. — Онъ байструктъ.

— Въ словѣ, котре вы сказали, — зганизъ его остро Бравильовъ — мѣститъ ся закидъ противъ помершимъ, котрѣ вже давно не зважають на пустѣ свѣтовѣ осуды; не гавбѣтъ жадного чоловѣка, хибя самѣ себе. Але досыть о тѣмъ. Хлопецъ уродивъ ся въ тѣмъ мѣстѣ?

— Въ домѣ убогихъ того мѣста. Вже маєте записане.

— Тутъ притомнѣ мусять се такожь чути.

— То-жь слухайте. Коли его батько захорувавъ въ Римѣ, удала ся его жѣнка а моя мати до него, — о скѣлько я знаю, по се, щобы забрати его маестокъ, бо она его зовсѣмъ не любила, анѣ бнѣ си. Она взяла мене въ собою. Онъ вже насъ не спѣзнавъ, бо лежавъ безъ свѣдомости, спавъ до слѣдуючого дня и померъ. Въ его столику найдено пачку паперѣвъ зъ датою першого дня его слабости, а адресовану до васъ, пане Бравильовъ, зъ замѣткою, що ажъ по его смерти має ся тѣ паперы выслати. Въ пачцѣ було письмо до Агнесы Флемингъ и завѣщанье. Въ письмѣ признавъ ся онъ зъ жалемъ до всѣхъ своихъ способѣвъ, якими си зводивъ, и просивъ Бога о помѣчь для неи. Тогда ще бракувало ебѣлька мѣсяцѣвъ до народинъ Оливера. Онъ сказавъ тѣй, що задумувавъ зрѣбити, щобы укрити си нечесть, если бы живъ, и благавъ, щобъ его не проклинала, если бы померъ, бо о простуокъ сей нѣхто не смѣе посудити си и дитину, а лишъ его. Онъ пригадавъ тѣй той день, коли дарувавъ тѣй маленьку коробку, перстень зъ си именемъ и зъ

пустымъ мѣцемъ на свое имя, котре мавъ надѣю та-кожь тамъ помѣстити; просивъ еи, чтобы сю дороговѣн-нѣсть носила на серцю и повтарявъ те все вѣльга ра-зѣвъ такъ, мовъ бы зъ ума зѣйшовъ, — а менѣ здавъ, що ѡнъ справдѣ не бувъ вже при розумѣ.

— А завѣщанье, — перебивъ его Бравильовъ, коли гѣркѣ слезы спливали по лицю Олівера, — оно написа-не въ тѣмъ самѣмъ дусѣ и змыслѣ. Онъ говорилъ тамъ про алиднѣ, якихъ зазнавъ ѡдъ своєї жѣньки, про еи давну злѣсть и безбожнѣсть, про единого сына, въ ко-трого она вщепила ненависть до батька, и записавъ вамъ та вашѣй матери по вѣсѣмъотъ фунтѣвъ рѣчно. Маєтовъ свѣй подѣливъ на двѣ рѣвнѣ части и записавъ одну — Агнесѣ Флемингѣ, а другу своѣй и еи дитинѣ, если бы жива народилась и дѣйшла до повнолѣтности. Если бы то була дѣвчина, то спадщину мала дѣстати пѣдъ услѣ-вѣмъ, що свого имени ажъ до повнолѣтности не спля-मितъ нѣякимъ явнымъ проступкомъ. Вашъ батько зро-бивъ такъ тому, що хотѣвъ показати свое довѣрье до матери и свое переконанье, скрѣплене ще надходячою смертїю, що дитина еи унаслѣдитъ по нѣй вѣ еи чест-ноты и благородну вдачу. Если бы все не склалось такъ, якъ ѡнъ думавъ, то грошѣ мали припасти вамъ; бо лишь тогда, если бы обѣе дѣти були собѣ подѣбнѣ, вы мали мати право до маєтку; а вы супротивъ брата ѡдъ само-го его дитинства були холоднѣ и непривѣтнѣ.

— Моя мати — обѣзавъ ся Монѣ и то голоснѣй-ше, якъ впередъ, — зробила се, що ѣй якъ матери пришло на думку — она спалила завѣщанье. — Пись-мо нѣколи не дѣйшло до особы, для котрой було при-значене; лишь она сховала его разомъ зъ нѣшими до-кументами на випадокъ, если бы Флемингѣ пробували ѡдширати ся сеи нечести. Батько Агнесы довѣдавъ ся

правды бдѣ неї и то такъ приближенной правды, яку лишь могла ѣй подиктовати гѣрка ненависть, за що я ви дотеперь люблю. Зравене почутье чести спонукало его, що онъ зѣ своими дѣтьми выѣхавъ до далекой мѣстечности въ Уельсъ, а щобы навѣтъ приятелѣ не могли его ѳдшукати, то змѣнивъ прѣзвище. Небавомъ потѣмъ нашли его мертвымъ у лѣжкеу. Донька на кѣлька тыжднѣвъ передъ тымъ утекла нишкомъ зъ дому. Онъ самъ перешукавъ за нею всю околицю, але вкѣнци пришовъ до пересвѣдченя, що она наложила на себе руку, а сего вѣщастя не мѣгъ бѣзъ вже довше зносити, якъ кѣлька годнѣвъ до смерти.

Наступило коротке мовчанье. поки Бравнльовъ не зачавъ дальше оповѣдати. — По лѣтахъ — сказавъ онъ явилась у мене мати сего молодого чоловіка — Едварда Ліфорда. Онъ покинувъ ви у вѣсѣмнацятѣмъ роцѣ житя, забравъ ѣй дорогоценности и грошѣ, зачавъ гра-ти, марновати грошѣ, пѣшовъ до Лондону, и приставъ тамъ до найгѣршой зволочи. Она терпѣла на невылѣчиму слабѣть и бажала ще передъ смертью его побачити. Шукали его довго и докладно, ажъ вкѣнци нашли. Онъ поѣхавъ зъ нею до Франціи.

— И она тамъ померла, — перенявъ бесѣду Монъзъ — похорувавши довго. Передъ самою смертью повѣрила менѣ свои тайны и передала менѣ въ спадщинѣ всю, свою невыгасиму смертельную ненависть до всѣхъ, заматавхъ у справѣ, хочъ се ѣ не було потрѣбне, бо я ихъ всѣхъ уже ненавидѣвъ. Она не хотѣла вѣрити, що дѣвчина собѣ и дитинѣ смерть зробила, лаше була переко-нана, що народивъ ся хлопецъ и живе. Я присягъ ѣй, що якъ довѣдаю ся де о такѣмъ хлопци, то буду его переслѣдувати, нѣколи ему спокою не дамъ, буду его ненавидѣти зѣ всеї душѣ и на перекѣръ высокопарнымъ



словамъ ображающою завѣщаня заведу его на шибеницю. Вкѣнци стрѣтивъ я его; початокъ зробивъ добрый — и бувъ бы все гарно покѣнчивъ такъ, якъ зачавъ, если бы одна довгоязыка вѣдьма не звѣвчила моихъ замѣрѣвъ.

Безвѣдвый Монкъ ударивъ ся рукою по чолѣ, забормотѣвъ въ гнѣвъ кѣлька проклонѣвъ, а Бравнльовъ тымчасомъ звернувъ ся до своихъ наляканныхъ приятелѣвъ и сказавъ имъ, що жидъ, давный довѣрочный помѣчникъ Лѣфорда, дѣставъ великѣ грошѣ бѣдъ него, чтобы Олівера звѣвъ зѣ свѣта. Оба умовились такъ, що жидъ має звернути частину выплачевыхъ грошей, если бы Оліверъ зновъ ставъ вѣльнымъ; зъ того выйшла суперечка и тому оба повѣхали на село, чтобы вывѣдатись, чи хлопецъ, принятый панею Мелѣ, — то справдѣ Оліверъ.

— Що скажете про коробку и перстень? — спытавъ Бравнльовъ, звертаючись зновъ до Монка.

— Я ѡдкупивъ ихъ ѡдъ людей, про котрыхъ я вамъ згадувавъ. А они се украли ѡдъ сторожихи, котра се мала ѡдъ небѣшки, — ѡдповѣвъ Монкъ, не отвѣраючи очей. — Вы знаете, що зъ того выйшло.

Бравнльовъ давъ Грѣмѣтовѣ знакъ, той выбѣгъ скоро зъ комнаты и по кѣлькохъ хвѣляхъ вернувъ зъ подружьемъ зъ дому поправы. Они дуже нерадо вступали въ комнату.

— Чи я милю ся, чи справдѣ виджу передъ собою малого Олівера? — скликнувъ панъ Бумбль зѣ зле удачнымъ одушевленьемъ. — Ахъ, Оліверъ, кобы ты знавъ, якъ менѣ тебе було жаль!

— Мовчи, дурню! — заворкотѣла его жѣнка.

— Жѣнко, — ѡдповѣвъ ѡнъ — чи я можу спинити свои чувства, коли межи дуже милыми дамами и



панамі бачу того, котрого я выховавъ, якъ приходску дитину? Я все того хлопця любивъ, якъ свого власного — дѣда, — сказавъ панъ Бумбль, подумавши добре надъ найбѣдповѣднѣйшимъ порѣвнаньемъ. — Паве Оліверъ, мѣй добрый Оліверъ, пригадуешь ты собѣ доброго пана въ бѣлѣй камізольцѣ? Ахъ, бнъ померъ минувшого тыждня, поховали его въ дубовѣй домовинѣ зъ металевыми ухами.

— Будьте такъ добрѣ, пане, и тѣ чувства сховайте для себе, — обѣзавъ ся злобно Грімвигъ.

— Зроблю, що можу, пане, — ѳдповѣвъ Бумбль и звернувъ ся до Бравнльова: Якъ вамъ поводити ся, пане? Здоровѣ?

Бравнльовъ не зважавъ на его пытанье, приступивъ близько до Бумбля и жѣнки его и слытавъ: Знаете вы того чоловѣка?

— Нѣ, — ѳдповѣла панѣ Бумбль смѣло.

— То може вы его знаете, пане Бумбль?

— Я его нѣколи въ своѣмъ житю не бачивъ.

— И нѣчого ему не продавали?

— Нѣ, — сказала панѣ Бумбль.

— И золотей коробки и перстены вы не мали?

— Боже борони... Чи мы тутъ прийшли, щобы на такѣ дитинѣ пытаня ѳдповѣдати?

Бравнльовъ давъ зновъ знакъ Грімвигу, той незвычайно скоро выбѣгъ зъ комнаты и вернувъ зъ двома старыми, ревматичными жѣвками.

— Вы замкнули дверъ того вечера, коли стара Селі померла, але шпаръ вы не могли заткати, сказала одна, пѳднимаючи свою зѳвяду руку, а друга старушка притакнула головою.

— Мы чули, — зачала зновъ перша — якъ она вамъ казала, що зробила, и видѣли, що вы ѣй якѣсь

звитокъ паперу взяли зъ рукъ, а на другій день занесли се до банку.

— Такъ есть, — додала друга и мы выслѣдили, що въ папери була золота коробка и перстень.

— Ще бѣльше знаемо, — говорила перша дальше. — Стара Селі оповѣдала намъ часто, що чула бѣдъ молодой дѣвчины. Дѣвчина казала, що не переживе злои хвилѣ и коли хлопець прийшовъ на свѣтъ, бажала померти при гробѣ батька своєї дитини.

— Хотите бачити той заставъ? — слытавъ Грімвигъ зъ рукою на клямцѣ дверей.

— Нѣ, — бѣдповѣла панѣ Бумбль. — Коли бнѣ — показала на Монка — така баба и, якъ бачу, все розповѣвъ и коли вы зъ помѣжъ старыхъ вѣдмѣ вынюхали якъ разъ тѣ двѣ найлѣпшій, то я не маю що казати. Такъ есть, я продала сѣ старіе дурнички и они лежать уже тамъ, звѣдки ихъ нѣхто не дѣстане. И щожь?

— Нѣчо, — бѣдповѣвъ Бравнльовъ — теперь вже наша рѣчь постаратисъ, чтобы вамъ и вашему чоловікови вже не вѣрили, якъ урядникамъ. Можете собѣ пѣйти.

— Сподѣваю ся, — оббзавъ ся сумно Бумбль, коли Грімвигъ выводивъ обѣ старушки, — що черезъ сю нещасливу пригоду я чей не страчу службы въ приходствѣ?

— Таки стратите, — бѣдповѣвъ Бравнльовъ — и можете тѣшитисъ, якъ на тѣмъ все скѣнчить ся.

Панѣ Бумбль бѣдѣйшла и якъ лишь опинилась за дверми, чоловікѣкъ ей сказавъ заразы, що то она всему винна, бо не далась намовити, чтобы не тыкати сѣи справы.

— Се васъ не уневниняе, — сказавъ Бравнльовъ. — Вы були при продажи, а передъ закономъ вы ще

больше виноватѣ, бо жѣнка пѣсля закону естъ пѣдъ ва-  
шимъ проводомъ.

— Коли такъ законъ каже, — сказавъ Бумбль,  
стискаючи патетично свѣй капелюхъ, — то осель зъ не-  
го и пѣвголовокъ. Коли ѓнъ такѣй близорукай, то ѓнъ  
очевидно не жонатый и я бы ему бажавъ наибольшого  
нещастя, котре бы ему отворило очи, т. е. щобы оже-  
нивъ ся.

По тыхъ словахъ пѣшовъ ѓнъ за своєю жѣнкою зъ  
резигнацію, а Бравнльовъ звернувъ ся до Рожѣ.

— Панно, подайте менѣ свою руку. Не дрожѣтъ;  
вы тыхъ кѣлька слѣвъ, що ще маємо сказати, можете  
выслухати спокѣйно.

— Не знаю, чи се про мене буде мова, — сказа-  
ла Рожа — але — якъ про мене, то радше скажете  
менѣ се коли инде. Не маю теперь силы до того.

— Вы сильнѣйшѣ, якъ вамъ здаєсь, — сказавъ  
Бравнльовъ — я знаю. Знаете сю молоду даму, пане?

— Знаю — ѓдповѣвъ Монкъ.

— Я васъ не бачила нѣколи, — сказала Рожа дро-  
жачимъ голосомъ.

— Але я васъ бачивъ неразъ, — ѓдповѣвъ Монкъ.

— Батько нещасливои Агнесы маъ двѣ доньки,  
— обѣзвавъ Бравнльовъ. — Яка доля судилась другѣй  
молодшѣй?

— Коли ви батько — ѓдповѣвъ Монкъ — померъ  
въ чужинѣ пѣдъ прибранымъ прозвищемъ, не лишивши  
анѣ слѣду, по котрѣмъ можна бы було ѓдшукати ви  
своякѣвъ, приняли ви бѣднѣ люде до себе и виховали.  
Независть вышукає неразъ се, чого любовь не може  
найти. Моя мати найшла ви по роцѣ. Люде були убогѣ  
и вже имъ трохи допекла великодушнѣсть. Що наймен-  
ше мужъ вже не хотѣвъ удержувати дитины. Тому

мати моя дала имъ трохи грошей, а обѣцяла прислати ббльше, хочь она була бы не прислала. По нуждѣ и недоволеню тыхъ людей можна було пбзнати, що дитина зазнає немало горя, але сего було ще матери за мало. Тому оповѣла она имъ исторію сестры зъ бдповѣдными змѣнами и сказала, щобы на дитину уважали, бо она походить зб злои крови, незаконна и скорше чи пбзнѣйше збйде на злу дорогу. Обставины, здавалось, те все потверджали, люде тѣ вѣрили и обходились зъ дитиною такъ остро, якъ мы собѣ сего лише могли бажати, поки не лучилось, що якась дама-вдова зъ Честерь зжалилась надъ нею. Она забрала еи до себе. А намъ здавалось, що пекло завзялось на насъ, бо мимо всѣхъ нашихъ старанъ донька старого Флемінга лишилась у дамы и була щаслива; передъ вблькама лѣтами стративъ я еи зъ очей, а бачивъ еи що ино передъ вблькама мѣсяцями.

— А теперъ пбзнаєте молоду даму?

— Такъ есть, се она оперта о ваше рамя.

Рожа мало не збмѣла. Панѣ Мелі пригорнула еи до себе и скликнула: Ты еси и будешь все мою дорогою своячкою, мою дитиною, надъ усе дорогою. Я бы тебе за всѣ сварбы свѣта не хотѣла стратити.

— Вы мевѣ единою приятелькою, якои я нѣколи не мала, — захлипала Рожа — вы менѣ все були найдорожшою, найлѣпшою матерью. О, якъ менѣ те все знести!

— Ты ббльше вже вытерпѣла, а у всякбмъ горю показалаась усе дуже доброю дѣвчиною, и ты вже зъ-дана радувала и ущасливляла кождого, хто тебе знае. Але дивись, хто се бажав пригорнути тебе до свого серця.

— Я еи вже нѣколи не буду звати тѣтею, — скликнувъ Оліверъ. — Моя сестра, моя дорога сестра.



Въ моёмъ серци було щось, що менѣ зъ-разу казало еи щиро полюбити. О Рсже, моя добра Роже!

Святї слезы, теперь пролитї, святї — урыванї слова обохъ сирѣтъ, що теперь обнялись. Батька, сестру и матѣрь въ однѣй и тѣй самѣй хвили ѡднайшли и стратили; радѣсть и смутокъ змѣшались зъ собою; але жадна слеза не була гѣрка, бо и смутокъ злагодивъ ся, а солодкѣй, чарѣвнѣй думкѣ прилучились до него, такъ що ѡнѣ перемѣнивъ ся въ несказану радѣсть и зовсѣмъ стративъ свою гѣребѣсть.

Они сидѣли довго-довго самї. Веѡнци хтось тихо запукавъ, Оліверъ отворивъ дверѣ, самъ выйшовъ, а до комнаты вѣйшовъ Гарри Мелї.

— Я все знаю, — сказавъ ѡнѣ, сѣдаючи коло милой дѣвчины. — Дорога Роже, я все знаю, — я знавъ се ще вчера — и приходжу пригадати тобѣ ѡбѣщану. Ты позволила менѣ коли-небудь въ роцѣ вернуть до предмету нашей послѣдней розмовы, — не щобы тебе силувати, змѣняти свою постанову, але щобы я почувъ, якъ ты повторишь сю постанову, если взагалѣ схочешь повторити. Я маю зложити у нѡгъ твоихъ усе, що посѣдаю, и не смѣю противитись твоѣй постановѣ, если ты при нѣй остаєшь.

— Тѣ самї причины, що выкликали тогды мою постанову, истнують ще й теперь, — ѡдповѣла Рожа певно. Коли-жь, якъ не теперь, могу я найлѣпше ѡдчувати, що я винна тѣй честнѣй пани, котра мене спасла ѡдъ житя нужденного, а може й соромного. Я маю вести борбу, але я горда на се, що маю еи вести; тяжка то борба, але моя серце въ нѣй не згине.

— Одрьята сего вечера...

— Зовсѣмъ не змѣняютъ моего положеня супроти тебе.

— Роже, ты старавшь ся бути неправѣтною до мене.

— Ой Гаррі, Гаррі, — сказала Рожа, заливаючись слезами, — я бы рада себе не мучити, кобы лише могла.

— Чому-жь ты сама себе мучишь? — спытавъ Гаррі, беручи ея за руку. — Подумай лише про се, що ты чула нинѣ вечеромъ.

— Ахъ, що я чула! Що мѣй батько дуже бдчувавъ обмову и тому зовсѣмъ скривъ ся передъ знакомыми людьми, — Гаррі, досыть вашей розмовы.

— Ще нѣ, ще нѣ, — селивнувъ онъ и задержавъ ея, бо она вже вставала. — Мои надѣѣ, бажаня, замѣры, чутя — все змѣнилось, лишь моя любовь нѣ. Я ще не складаю тобѣ теперь жадного бдзаченя, не маю жадного свѣтлого становиска въ облудабмъ свѣтѣ, въ котрѣмъ все ганьблять, лише безсоромнѣй поступка нѣ; нѣ, лише тихе, свромне домове житье, дорога Роже, могу тобѣ дати, а ббльше нѣчо.

— Що ты хочешъ тымъ связати? — ледви вымѣвила молода панѣ.

— Коли я послѣднимъ разомъ попрацавъ ся зъ тобою, повинувъ я тебе зъ рѣшучою постановою, всѣ уровнѣй перепоны межи тобою а мною зѣрвати — твѣй свѣтъ зробити своимъ, коли вже мѣй не може бути твоимъ, — и повинути гордѣсть родинну, щобы тобѣ она не здавалась недоступною. И я се зробивъ. Тогда тѣ, що мене до себе тягнули, повинули мене, а тѣ, що до мене усмѣхались, показали холодну мѣну. Нехай и такъ буде! Суть ще привѣтнѣй поля и тѣянстѣй дѣрева въ найкрасшѣмъ графствѣ Англіи, тамъ коло сельской церковцѣ, — коло мѣни, Роже, стоитъ сельска хатина, на котру ты мене можешъ зробити ббльше гордѣмъ, яеъ на всѣ надѣѣ и выглады, котрѣ я повинувъ; и я бы бувъ

ихъ покинувъ навѣтъ тогда, коли бы они були тысячь разовъ принаднѣйшій. Отже мѡй мастокъ и отсе мое становиско въ свѣтѣ — се я передъ тобою складаю.

---

— То справдешна проба терпеливости, ждати зъ вечерою на залюбченыхъ, — сказавъ Ірімвігъ, продрѣмавшись троха.

Правду сказати, то вечера дуже довго стояла нетикана, и анѣ панѣ Мелі, анѣ Гаррі, анѣ Рожжа, що разомъ вѡйшли въ комнату, не знали, чымъ оправдатись.

— Я вже думавъ, що нинѣ справдѣ мушу свою голову зѣвсти, — сказавъ Ірімвігъ, — бо вже менѣ здавалось, що нѣчого не дѡстану. Коли позволите, то я осмѣлюсь поцѣлувати молоду суджену.

Онѣ не тративъ часу, сейчасъ поцѣлувавъ почервонѣлу дѣвчину; за прикладомъ пѡшовъ докторъ и Бравнльовъ. До уха можна бы декому сказати, що прикладъ давъ Гаррі Мелі въ сусѣднѡй темнѡй комнатѣ, але найлѣпшій авторітеры узнали бы се злобною обмовою, бо онѣ молодой та ще и духовный.

— Мѡй любый Оліверъ, де ты бувъ и чога ты такий сумный? — спытала панѣ Мелі. — Що? — ты плачешь — теперь?

Мы жиемо въ свѣтѣ розчарованъ. Язъ часто зводять насъ нашій наймильшій надѣвъ, котрій намъ найбільше чести мали принести!

Бѣдного, малого Діка вже не було на свѣтѣ.

---

## ГЛАВА СОРОКЪ ДЕВЯТА.

## Послѣдна нѣчь жида.

Саля судова була такъ повна людей, що можна було удусетись; не було чоловіка, щоби не дививъ ся на жида. Судья у своій промовѣ збиравъ разомъ доказы вини обжалованого. Зъ наибольшимъ напруженьемъ стоявъ жидъ и слухавъ зъ рукою коло уха, щоби не стратити жадного слова. Часомъ остро дививъ ся на присяглыхъ, щоби бачити на нихъ впливъ и найменшого слова, ласкавого для него, — часомъ зб страхомъ споглядавъ на судью; коли въ бесѣдѣ своій потрясаючо и страшно ясно выказувавъ ёго проступки. Впрочемъ не рушивъ ёнъ нѣ рукою, нѣ ногою, а все лишь боязко прислухувавъ ся, ажъ въ кѣнци судья закѣнчивъ свои доказы.

Тихій шепѣтъ опамятавъ ёго зновъ. Ёнъ пѣднёвъ очи въ гору и побачивъ, якъ присяглї нараджувались мѣжь собою. Очи всѣхъ були на него зверненї и всѣ боязко мѣжь собою шептали. Лише кѣлькохъ не зважало на него. Зъ ихъ лица можна було пѣзнати неспокоїный задивъ, якъ ще трибуналъ може вагати ся, сказати „виненъ“; але зъ жадного лица — навѣтъ зъ лицъ тутъ численно зѣбранныхъ дамъ — не мѣгъ ёнъ вичитати найменшой признаки милосердя. Всѣ жадно ждали и бажали ёго засуду.

Наступила зновъ мертва тишина — присяглї звернулись до судѣ. Слушайте!

Они просили лишь о дозвѣль, выйти до другои комнаты.

Коли оденъ за другимъ выходивъ, жидъ хотѣвъ вичитати зъ ихъ лица, якъ они до него настроенї; але даремно. Сторожъ вязницѣ взявъ ёго за рамя. Ёнъ пѣ-



шовъ за нимъ механично до лавы обжалованныхъ и сѣвъ на крѣсло, котре ему сторсжь показавъ, бо иначе самъ бувъ бы его не бачивъ.

Онъ глянувъ зновъ на людей, що прислухувались. Дехто вѣвъ, а дехто холодивъ ся хустиною. Якійсь молодой чоловікъ рисувавъ его лице собѣ въ нотесѣ. Фажинъ цѣваый бувъ знати, чи вдачно его бдрисувавъ и коли рисбввекъ заострювавъ словецъ, онъ подививъ ся на рисунокъ такъ, якъ бы не на свѣй портретъ дивевъ ся.

Одтакъ звернувъ ся до судѣв и зачавъ дуже придвлятися его одежи, якого она крою и кблько може коштувати. Мѣжь судьями сидѣвъ старый грубый панъ; онъ бддаливъ ся на хвилю, теперъ вертавъ; Фажинъ думавъ собѣ, чи той панъ обѣдавъ, де онъ сидѣвъ, и тымъ подобнй гадки свувались по его головѣ, поки якій иншій предметъ, не збудивъ у него иншихъ подобныхъ гадокъ.

Але мимо того духъ его анѣ на хвилю не мѣгъ позбутись той тяжкой свѣдомости, що грѣбъ отвирае ся передъ его ногами; грѣбъ той мрѣвъ ему все передъ очима, але невыразно, неозначено и онъ не мѣгъ довше про се думати. Его то горячеа нападала, то зновъ холодъ ишовъ ему по плечахъ, а онъ тымчасомъ числивъ зелѣзній кѣнцѣ вратъ лавы, котру мавъ передъ собою и думавъ, якъ се могло статись, що оденъ конецъ зломаный; чи дадутъ натомиъсь иншій, чи нѣ. Потѣмъ на думку ему пришла страшна шибениця и шафотъ, ажъ якъ сторожь зачавъ скроплювати пѣдмогу водою, то се зновъ дало иншій напрямъ его думкамъ.

Вѣднці наказали мовчати, а очи всѣхъ звернулись на дверѣ. Трибуналъ верзувъ и переходивъ по при него. Лица присяглыхъ були мовъ зъ каменя, нѣчого не мѣгъ

зъ нихъ вычитати. Наступила тишина — всѣ мовчать — здержують ѳддыхъ — — винень!

Саля загремѣла потрясаючими окликами, оклики тѣ повторились, а на се ѳдповѣла крикомъ товпа людей на улици, котра тымъ способомъ высказала свою радѳсть, що засуджений мусить померти въ понедѣлокъ.

Пытали его ще, чи має що сказати, черезъ що бы може не выконано засуду. Онъ зновъ зачавъ прислухуватись стоячи и остро выдививъ ся на судью; той мусѣвъ двѣчи повторити свое пытанье, закимъ жидъ его почувъ; вкѳнци заворкотѣвъ, що ѳнъ вже старый чоловікъ его голосъ замѣнивъ ся въ тихій шепѳтъ и небавомъ затихъ.

Судья насадивъ на голову чорну шапку, — а засуджений все ще стоявъ зъ тою самою мѳною, въ тѳй самѳй пославѣ. Торжественна хвиля выкликала у одной панѣ окликъ, ѳнъ озирнувъ ся скоро и цѣкво, але небавомъ зновъ стоявъ якъ мрамурова статуя, хочъ ѳдъ его голосу, слѳвъ, всѣ притомнѣ задрожали. Онъ ще дививъ ся впередъ себе якъ сторожъ вязницѣ поклавъ руку на его рамя и давъ знакъ ити. Онъ дививъ ся на него черезъ якусь хвилю, мовъ оголомшенный, а вкѳнци послухавъ.

Его завели въ низъ въ якъсь мѣсце, выложене плытами камѣнными, де вже ждало кѳлькохъ ѳжалованныхъ, поки на нихъ черга приѣде, а иншѣ розмавляли зѳ своими приятелими, котрѣ зтовпились передъ закратоваными ѳкнами, що выходили на подвѳрья. Мѣжь ними не було нѣкого, щобы зъ нимъ хотѣвъ поговорити, а всѣ при его зближеню цѳгнулись назадъ, щобы его могла побачити товпа людей тамъ на дворѣ за штабами зелѣзными. Его привитали голосною лайкою, крикомъ и сикомъ. Онъ потрясъ кулакомъ и бувъ бы оплювавъ най-

близше стоячихъ людей, але проводники перешагли его скоро черезъ темный коритарь, освѣченный лише кѣлькома млаво-блѣдыми лямпами, отворили вязницю и перешукали его, чи не має якого средства, выконати на собѣ засудъ скорше, якъ постановлено. Вѣднцы завели его до малой келіи и положили тамъ — самого.

Онъ сѣвъ собѣ напротивъ дверей на камяну лавку, що служила ему и за крѣсло и за лѣжку, впяливъ кровью набѣгліи очи въ землю и старавъ ся збрати свои думки... По якѣмсь часѣ зачавъ собѣ пригадувати уривки зъ бесѣды судѣвъ, хочъ, коли онъ говоривъ то здавалось, що жидъ его не чуе. Одна частина бесѣды лучилась зъ другою и вѣднцы цѣла промова станула ему передъ очима, мовъ написана. Его засудили на шибеницю, дѣстане швурокъ на шию, хвиля — и онъ помре — ось и конецъ. Повѣсять и помре.

Вже смеркло, потемнѣло дуже, а онъ зачавъ нагадувати собѣ всѣхъ тыхъ, котрыхъ знавъ, а котрѣ померли на шафотѣ — неоденъ зъ его вини або за его стараньемъ. Они явились передъ его очима такъ скоро оденъ по другѣмъ, що ледви мѣгъ ихъ почислити. Онъ видѣвъ неодного зъ нихъ, якъ умиравъ и кливъ собѣ зъ нихъ, бо зъ молитвою на устахъ прощались зѣ свѣтомъ. Якъ скоро тѣ сильнѣи мужчины замѣнялись у висячѣи куснѣ глины!

Неоденъ зъ нихъ може й живъ у той самѣи келіи — сидѣвъ на тѣмъ самѣмъ мѣсци. Було дуже темно — чому свѣтла не принесли? Келію збудовали въ давнѣи лѣта — тутъ сотки людей прожили свою послѣдню годину — онъ сидѣвъ тутъ, мовъ у могилѣ, наповненѣи мерцями, а богато зъ нихъ були его добрыми знакомыи — свѣтла, свѣтла!

Вѣднцы, коли майже до крови оббивъ собѣ руки о

зелізній двері, явилися два мужчани; зъ нихъ оденъ нівсъ свѣтло и поставивъ его въ зелізну вмуровану лѣхтарню, а другій тягнувъ за собою матрацъ, щобы мати на чѣмъ переспати, бо бдѣ теперъ не смѣвъ вязень вже самъ бути.

Надѣйшла нѣчь — темна, страшна, тиха. Инші люде, що не сплять, радують ся, коли чують давоны зъ вежъ церковныхъ, котрї свѣдчать о житю и звѣщають надходячій день. Жиди довели се до розпуки. Кождый ударъ зелізного сердца о дзвѣнъ приводивъ ему на думку — смерть. Его не сбходивъ гамбръ робучого веселого ранку, що ажъ до вязницѣ доходивъ. Було то иншого рода подзвѣнне, то насмѣхъ у такъ страшно-поважну хвилю.

Минувъ день — оденъ день! То не бувъ день; бнѣ що лишъ наставъ, а вже й минувъ и зновъ настала нѣчь — одна нѣчь! Такъ довга а мимо того такъ коротка; довга своєю страшною тишиною, а коротка минаючими годинами. Жидѣ то плѣвъ слова безъ змыслу, то проклинавъ, потѣмъ вывъ и рвавъ на собѣ волосье. Правовѣрнї жиды прийшли разѣмъ зъ нимъ помолити ся, але бнѣ выгнавъ ихъ проклонами зъ келїи. Они ще разъ спробували, але мусѣли передъ его грѣзбою уступити.

Субота — ще лишъ одна нѣчь! И коли бнѣ такъ думавъ и думавъ: ще лвшъ одна нѣчь! — зачало днѣти — недѣля!

Ажъ пѣдъ вечѣръ того страшно-тужного дня напала его заражену душу тяжка розпука въ тѣмъ безвыхѣднѣмъ положеню. Не тому, щобы бнѣ мавъ хочъ трохи надѣѣ на помилуванье; але бнѣ ще не освоивъ ся зъ думкою, що мусить померти. Онѣ говоривъ мало що зъ обома сторожами, котрї на перемѣну пильнували его, а они зѣ свои стороны не журились нимъ. Онѣ сидѣвъ,



не спавъ, але снивъ. Теперъ що хвилѣ зривавъ ся и бѣгавъ по веліи засапаний и зъ розпаленымъ чоломъ ѡдъ нескананаго страху, гнѣву, ненависти, такъ що и сторожѣ цофались передъ нимъ, хочъ привыкли до такихъ ѡблѡбѡвъ. Вкѡнци ѡдъ муки совѣсти зробивъ ся ѡнъ такъ страшный, що нѣхто не мѡгъ на него подивити ся, устѣсти коло него, або чути его близько себе; — тому оба сторожѣ постановили пильнувати его разомъ.

Ѣнъ сидѣвъ кучкомъ на своѣй камѣнной лавцѣ и думавъ про мивувшбеть. Коли его ѡдводили до вязницѣ, то ѡнъ зранивъ ся и тому мавъ голову перевязаву лѣннымъ платкомъ. Его руде волосье спадало ему на безкровне лице, борода була розхрѣстана и покручена: въ его очахъ горѣвъ страшный огонь; невмыте тѣло дрожало ѡдъ пропасницѣ, що палила его нутро. Вѣсѣмъ — девять — десять! Если се не нарокомъ кажутъ бити годинникамъ, щобы его лякати, если се справдѣ година за годинсю такъ скоро минае, то що зъ нимъ буде, коли зновъ ту саму годину годинники выбѣють? Одинацятта! Ще звуки послѣдной години не затихли, вже зновъ годинникъ бѣе. О осѣмбѣй казавъ ѡнъ собѣ, що лишъ самъ за собою буде жалувати на похоронѣ; о одинацятѡй —

Страшнѣи муры нѡгѣтской вязницѣ, котрѣи стѡлько нужды, нескананаго страху и муки скрывали не лише передъ окомъ людскимъ, але звычайно и передъ уявою чоловѣка, не мѣстили въ собѣ нѣколи такъ страшной картины, якъ теперъ. Якъ бы хто бувъ переходивъ и бачивъ въ ту хвилю жида та подумавъ собѣ, що зъ нимъ буде дѣятись слѣдуючого дня, бувъ бы певно зле спавъ.

Ѣдъ вечера ажъ майже до пѡвнѡчи приступали то поодинокю то купками люде до дверника и зъ великою цѣлавосью пытали, чи заряджено ѡдложити страченье;

довѣдавшись, прилучались до громадки иншихъ людей, котрѣ показували дверь, звѣдки засудженный має выйти, мѣсце, де має стати шафоть, потѣмъ зъ бдразоку бдходили и въ уявѣ зъображали собѣ страшну картину вѣшаня. Вкѣнци всѣ вернули домѣвъ, а улицѣ на годину середь опѣвночи стали пустѣ и темнѣ.

Мѣсце передъ вязницею вычищено и поставлено сильно, на черно помальоване поручьѣ, щобы не допустити до сподѣваного натовцу. Тогда явивъ ся панъ Бравнльовъ зъ Оліверомъ коло брамы и показавъ дверникови дозвѣль шерифа, що може бачитись зъ засудженымъ. Ихъ сейчасъ впустили.

— Чи й паничъ иде зъ вами, пане? — спытавъ ключникъ, що бувъ ихъ провѣдникомъ. — Се картина не для дѣтей.

— Розумѣе ся, що нѣ, мѣй приятелю; — бдповѣвъ Бравнльовъ — але я маю бачитись зъ засудженымъ якъ разъ у справѣ сего хлопця, а що бнъ его знавъ за лѣпшихъ часѣвъ, то чей ему не пошкодитъ, побачити его теперъ, хочъ и прикре вражѣнье на нѣмъ зробить.

Слова тѣ вымовивъ бнъ тихо. Ключникъ перушивъ свѣй капелюхъ, глянувъ цѣкаво на Олівера и пѣшовъ попередъ нихъ; показавъ имъ браму, котрою засудженный має выйти, звернувъ ихъ увагу на теслѣвъ, що ставили шафоть, и вкѣнци отворивъ дверь келіи жида.

Онъ сидѣвъ на своѣмъ лѣжку, колисавъ ся въ оба боки, а его лице було бѣльше подѣбне до лоба зловленого дикого звѣря, якъ до людского лица. Онъ очевидно пригадувавъ собѣ давне житѣе, бо воркотѣвъ самъ до себе; притѣмъ дививъ ся на Бравнльова и Олівера, та не видѣвъ ихъ.

— Добрый хлопецъ, Чарль — славно списавъ ся — и Оліверъ, ха-ха-ха, Оліверъ — а выгядае якъ паничъ

— зовсімъ якъ паничъ — возьміть его — до лѣжка зъ нимъ!

Ключникъ взявъ Олівера за руку и шепнувъ ему, щобы не лякавъ ся.

— До лѣжка зъ нимъ! — крикнувъ жидъ. — Чуете? ѓнъ — ѓнъ — всему тому виненъ. Варта було виховати его до того — горло Больтерови, Біль, не журѣть ся о дѣвку, — горло Больтерови тазъ можете перерѣзати. Одотїть ему голову!

— Фажинъ, — закликавъ ключникъ.

— Такъ єсть, — сказавъ жидъ и зновъ зачавъ прислухуватись такъ, якъ у судѣ. — Я старый чоловѣкъ, мілбордъ, дуже старый.

— Ту є хтось, Фажинъ, и хоче зъ вами поговорити — чи вы чоловѣкъ? — крикнувъ ему ключникъ въ уху, потрясъ нимъ, а потѣмъ добре взявъ его въ руки.

— Небавомъ вже не буду, — ѓдповѣвъ жидъ и глянувъ очима, котрї не мали жадного людского выразу, лише лютѣсть и страхъ малювались на лиці. — Забивайте всѣхъ! Яке маєте право, лише мене забивати?

Теперь пѣзнавъ ѓнъ Олівера и Бравнльова, зацхавъ ся въ найдавший кутъ свого сидженя и спытавъ, за чимъ прийшли. Ключникъ все державъ его руками и казавъ Бравнльову скоро говорити, чого хоче, бо жадъ буде щоразъ бѣльше гнѣватись.

— Вамъ повѣривъ оденъ чоловѣкъ, именемъ Монкъ, паперы до сховку, — сказати Бравнльовъ, зближаючись до него.

— То неправда — я не маю жадныхъ паперѣвъ — жадныхъ! — ѓдповѣвъ жидъ.

— Бѣйтесь Бога, — сказавъ Бравнльовъ поважно — не кажѣть такъ, коли вы вже одною ногою у грѣбъ; скажѣть, де ихъ можна найти. Вы знаєте, що Сайєсъ

вже померъ, а Монкъ признавъ ся и вы вже не можете мати нѣякой надѣѣ на зыскъ. Де паперы?

— Оліверъ, — сказавъ жидъ, киваючи на хлопця, ходи, я тобѣ скажу до уха.

— Я не боюсь, — сказавъ Оліверъ тихо до Бравнльова и пошовъ до жида; той майже притягнувъ его до себе и шепнувъ ему:

— Паперы въ полотнянѣмъ мѣшку суть у норѣ въ коминѣ въ горѣ въ переднѣй комнатѣ. Я бы радо собѣ побалакавъ зъ тобою, мѣй любый, — дуже радо.

— Добре, — одповѣвъ Оліверъ. — Дайте менѣ змовити молитву, и вы помолѣть ся зѣ мною, а тогды мы до рана будемъ собѣ розмавляти.

— Иди, йди, — сказавъ жидъ, — попхавъ хлопця до дверей и понадъ его головою видививъ ся впередъ себе завмерлыми очима. — Скажи имъ, що я сплю, они то бѣ повѣрятъ. Ты мене можешъ выратувати, зроби лишь те, що тобѣ кажу. Заразъ, заразъ!

— Боже, прости сему нещасливому чоловѣкови! — сказавъ хлопецъ и заливъ ся слезами.

— Справдѣ, справдѣ! Се добрый способъ! Тѣ дверѣ насампередъ! Хочь бы я дрожавъ, идучи на шибеницю, ты не зважай на се, лише роби своє, скоро! Озь заразъ — вди!

— Не маєте нѣчого бѣльше ему сказати, пане? — спытавъ ключникъ.

— Нѣ, — одповѣвъ Бравнльовъ. — Если бы я сподѣвавъ ся, що зможу ему представити его положенъе —

— Де тамъ, пане! похитавъ ключникъ головою. — Послушайте мои рады и лишѣть его самого.

Оба сторожѣ теперъ зновъ вернули, а жидъ крикнувъ: — Иди, йди! Тихо — та не таеъ помалу! Скорше, скорше! — Зъ силою розпуки хотѣвъ онъ вырвати



ся зъ рукъ ключника и кричавъ разъ-по-разъ, а голосъ его пробивавъ грубїи муры и звучавъ въ ухахъ Бравнльова й Олівера такъ довго, поки не вышли на подвѣрье.

Они не могли сейчасъ выйти зъ вязницѣ. Оліверъ мало не зѣмльвѣвъ и бувъ такъ ослабленный, що година минула, закимъ мѣгъ пѣти дальше.

Вже днѣло, коли вышли зъ вязницѣ. Товпа людей уже зѣбралась на улици, бѣна були набитї людьми; тї курили и картами забивали часъ; товпа на улици попихалась, тручалась и жартувала. Цѣла окѣлиця здавалась веселою, живою картиною, а въ серединѣ еи ставлено страшнїи приряды, котрї нагадували проступокъ, судъ, бѣль и смерть.

---

## ГЛАВА ПЯТЬДЕСЯТА.

### Конецъ.

Що ще лишаець оповѣсти, розкажу въ вѣльвохъ словахъ.

Ще три мѣсяцѣ не минуло, а Рожжа Флемінгъ и Гарри Мелї повѣнчались въ сельскѣй церковци, въ котрѣй молодой духовный обявѣ мѣсце. Того самого дня спровадились они до нового и привѣтного мешкача. Панѣ Мелї замешкала у нихъ, щобы послѣднїи днѣ своего житя провести въ радости, якои могла старушка зазнати на видѣ щасливого подружя, котрому посвятила всю свою минушчѣсть и веѣ свои силы, щобы его выховати и щасливымъ зрѣбити.

Монкъ и мати его такъ прогайнували мастокъ, якїи загарбали, що для него и для Олівера по рѣвнѣмъ по-

дѣлѣ останкѣвъ маєтку припало лише по три тисячѣ фунтѣвъ. Пѣсля завѣщаня батька Оліверъ мавъ право до цѣлого маєтку; але панъ Бравнльовъ не хотѣвъ ѡдбирати старшому братови средствъ до житя, хотѣвъ, щобъ ѡнъ зачавъ лѣпше жити, и тому подѣливъ маєтокъ. Оліверъ приставъ на се дуже радо.

Не змѣняючи свого прозвища, удавъ ся Монкъ до нового свѣта, прогайнувавъ скоро свою пайзу, накоивъ зновъ кѣлька проступкѣвъ, сидѣвъ довго у вязниці и вебниці померъ по тяжей хоробѣ. Таеъ далеко ѡдъ ѡтчины померли таеожъ и прочі головнї члены шайки Фажина.

Панъ Бравнльовъ принявъ Олівера за свого сына, замешкавъ разомъ зъ нимъ и панею Бедвінъ лишъ о милю ѡдъ церковцѣ Гаррі и тымъ вдоволивъ єдиному, ще несповненому бажаню сердечного и милого Олівера. Ѳдтакъ старавъ ся зѡбрати кружокъ приятелѣвъ и живъ зъ ними таеъ щасливо, якъ лишъ на облуднѣмъ свѣтѣ можна.

Небавомъ по вѣнчаню молодои пары вернувъ поважанный докторъ до Черці, а тамъ не маючи давныхъ приятелѣвъ, котрї знали его вѣдчу, ставъ сумнымъ и мало не зробивъ ся зъ него бурмало. Проживши таеъ кѣлька мѣсяцѣвъ передавъ ѡнъ цѣле свое занятє заступникови, самъ перенѣсь ся до села, де мешкала родина Мелі, и тамъ занимавъ ся огородництвомъ, теслярствомъ, садивъ, ловивъ рыбы и т. п., и все робивъ зъ питомою собѣ пристрастью, таеъ що у всѣмъ, що робивъ, ставъ небавомъ авторітетомъ на цѣлу околицю.

Ѳнъ дуже полюбивъ пана Грїмвіта, а той ексцентричный джентельменъ таеожъ щиро зъ нимъ заприянивъ ся. Тому ѡдвиджує его часто Грїмвігъ, садить, ловить рыбы и теше разомъ зъ нимъ, а все въ якійсь не-

звычайный и дотеперь незнанный способъ; притомъ за-  
влинаесь — якъ звычайно — на свою голову, що его  
способъ найлѣпшій. Въ недѣлю все критикуе въ очи  
проповѣдь молодого священника, а панови Льюсбернови  
каже на ухо, що проповѣдь по его думцѣ була знамени-  
нита, але бнѣзъ волить иначе говорити. Панъ Бравильовъ  
усе любить ему допѣкати его пророцтвомъ про Олівера  
и пригадуе ему той вечѣръ, коли то они за столомъ,  
на котрѣмъ лежавъ годинникъ, ждали на поворотъ  
хлопця; але Грімвигъ заявляє въ такѣмъ випадку пра-  
вильно, що правду сказавъ, бо Оліверъ *тогда не вернуеъ*.  
Ся замѣтка выкликуе звычайно смѣхъ, а се его добрый  
настрѣй ще збѣльшае.

Пана Кляйполя помилювали бо бнѣзъ бувъ свѣдомъ  
противъ жида. Свое ремесло узнавъ бнѣзъ не такъ дуже  
безпечнымъ, якъ собѣ того бажавъ, и хвилю не знавъ,  
якъ безъ великои працѣ жити на свѣтѣ. Добре розва-  
живши зачавъ займатись доносами и живе собѣ теперь  
дуже добре. Въ недѣлю именно пѣдчасъ богослуженя  
ходить бнѣзъ въ поряднѣй одежи зъ Шарльотою. Коло  
дверей людяныхъ господарѣвъ гостинницѣ дама млѣе,  
панъ каже подати горѣвки, щобы еи зновъ припровади-  
ти до свѣдомости, а на другій день доносить о наруше-  
ню свята и ховае въ кишеню половину грошевой кары,  
яку мусить господаръ заплатити. Инодѣ панъ Кляйполь  
самъ омлѣвае, а успѣхъ зъ того такій самый.

Панъ и панъ Бумблѣ, стративши посаду, попали  
зъ часомъ у велику нужду и недостатокъ; вкѣнци при-  
нято ихъ якъ убогихъ до того самого дому, въ котрѣмъ  
они перше панували. Панъ Бумблѣ мавъ казати, що по  
такѣмъ зворотѣ судьбы и пониженю бнѣзъ не мае вже  
бѣдваги и охоты дякувати за те, що его розлучили зъ  
жѣвною.

Панъ Джайльсъ и Брільсъ все ще збстають на своихъ давнихъ становисвахъ; лише першій зъ нихъ полусьвѣтъ, а другій „хлопецъ“ зовсѣмъ уже посивѣвъ. Они сплять на преходствѣ, але служатъ Оліверови, Бравнльову, Льюсбернови и всѣмъ мешканцямъ приходства такъ радо и однаково, що селяне не можуть змѣркувати, кому они властиво служатъ.

Панъ Чарль Бетсъ, потрясеный проступкомъ Сайкса, впавъ на думку, чи не радше бы жити честно; розваживъ се и рѣшивъ ся справдѣ выбрати дорогу честноты. Якійсь часъ приходилось ему се дуже тяжко, але вкѣнци удалось, бо мавъ тверду натуру. Нанявъ ся до тяжелой службы у пахтяря, потѣмъ бувъ вбавникомъ, а теперь зъ него найславнѣйшій купецъ худобы въ цѣлѣмъ Нордемптонсирѣ.

А теперь, при кѣнци, рука, котра се пише, zaczyna дрожати, а я бы ще радо прявъ нитку своего оповѣданя трохи довше. Я бы радъ побути ще зъ тыми, що менѣ стали дорогими; въ ихъ крузѣ проживъ я такъ довго! Я бы радъ змалювати ще ихъ щастье; хотѣвъ бы-мъ зъобразити Рожу якъ молодую цвитучу жѣваку, — яке миле и красне свѣтло вшнула она на свою минувшу стежку житя; свѣтло се впало на всѣхъ, що зъ нею ишли, и освѣтило имъ сердца. Я бы бажавъ змалювати цѣле житье и вдоволенье родинного кружка у коминка, або въ лѣтнѣй бесѣдцѣ. Я бы радо ишовъ за нею въ полудне въ блеску сонця и слухавъ ея любого голоса на проходахъ у мѣсячнѣй вечеры. Я бы дививъ ся на ея добродѣйства для бѣдныхъ и на ея господарство, котрымъ она радо и невтомлено занимается. Змалювавъ бы-мъ щастье ея и дитины по покѣйнѣй сестрѣ, ихъ взаимну любовь и тѣ тужно-солодей думки про дорогу покойницю, що такъ сумно збйшла зб свѣта. Я бы зъобразивъ ве-



селѣ, свавольнѣ дѣти, якъ довкола неї бѣгають та бавлять ся, нагадавъ бы-мь собѣ еи веселый смѣхъ, еи слезы радости въ голубыхъ очахъ, еи чаровный усмѣхъ, еи розумну бесѣду — каждый поглядъ, кожде слово!

Якъ панъ Бравнльовъ дбавъ про поступъ своего принятого сына въ рѣзныхъ наукахъ и якъ бнъ его любитъ, чимъ бѣльше той розвивавъ ся, — якъ снъ въ его лицѣ шукавъ чертъ своей милои въ молодого вѣгу и чимъ разъ бѣльше находивъ ихъ, — якъ тѣ оба сироты, навченѣ долею, були милосердными, добрыми супротивъ другихъ та дякували щиро Богу — за охорону и спасенье, — того всего не потребую розповѣдати. Бо я сказавъ, що они були дѣйстно щасливими, а безъ правдивои, сердечной любви ближнього, безъ вдяки Тому, котрого закономъ есть милосердье и ласка и котрый все любить, що живе, правдивого щастя на свѣтѣ нема.

Коло престола въ старѣй сельскѣй церквѣ видко бѣлу мраморову таблицю, а на нѣй лишь одно вырыте слово: Агнесъ. Пѣдъ нею въ гробѣ нема жадиси домовины и нехай ще много, много лѣтъ мине, закимъ дуре имя появить ся на таблицѣ. Однакожь если душѣ помершихъ вертають на землю, чтобы ѡдвидѣти мѣся, освяченѣ любовью, — любсвью, сягаючою и по за могилу, — мешканя тыхъ, що знали ихъ за житя, то здаеь менѣ, що тѣвъ бѣдной дѣвчины часто-часто лѣтае наколо сего пустого мѣся, хочъ оно находить ся въ церквѣ и хочъ она слаба була та зѣйшла зъ правой дороги.

К О Н Е Ц Ь.